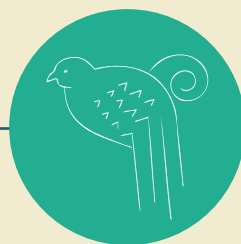

KÉPZÉS – LAKHATÁS – FOGLALKOZTATÁS

INTEGRÁCIÓS PROGRAMOK HAJLÉKTALAN ÉLETHELYZETBEN
LÉVŐ EMBEREK SZÁMÁRA

Otthontalanul... Tégy az emberért!

Szerkesztette:

Fehér Boróka
Tatár Babett
Vida Judith

Korrektúra:

Balla Edit
Tóbiás László

A kiadványért felel:

Dr. Győri Péter

Kiadja:

Budapesti Módszertani Szociális Központ
és Intézményei

Menhely Alapítvány

2014

KÉPZÉS – LAKHATÁS – FOGLALKOZTATÁS

INTEGRÁCIÓS PROGRAMOK HAJLÉKTALAN ÉLETHELYZETBEN
LÉVŐ EMBEREK SZÁMÁRA

TARTALOM

MUNKAERŐPIACI JELENLÉT ÉS KIREKESZTETTSÉG

Előszó	9
Zolnay János: A munkaerőpiaci kirekesztés korszaka	13
Győri Péter: Hajléktalan élethelyzetben lévő emberek a munkaerőpiacon	35
Oláh Dóra: Hajléktalan emberek segélyezésének gyakorlata a fővárosban	45

PROGRAMJAINK

Varsányi Nóra: A Nyitás az utcára program bemutatása	67
Fehér Boróka: Közterületről munkába	83
Balogi Anna: Közterületről önálló lakhatásba	103
Vida Judith: BMSZKI Első lépés program összefoglalása	131
Tatár Babett: Szakmát adó képzések	161

ESETTANULMÁNYOK, INTERJÚK

Buda Erika: Egy fa körül a világ – Az alkotás folyamata a terápiás munkában	181
„Próbálok lábra állni”	203
Dósa László: „Köszönöm ezt az igazán kicsi almát!”	221
„Nincsenek véletlenek...”	235
Soós Mária: A Váltó-ház első 12 éve	271

MUNKAERŐPIACI JELENLÉT ÉS KIREKESZTETTSÉG

ZOLNAY JÁNOS: A MUNKAERŐPIACI KIREKESZTÉS KORSZAKA

GYŐRI PÉTER: HAJLÉKTALAN ÉLETHELYZETBEN LÉVŐ
EMBEREK A MUNKAERŐPIACON

OLÁH DÓRA: HAJLÉKTALAN EMBEREK SEGÉLYEZÉSÉNEK
GYAKORLATA A FŐVÁROSBAN

ELŐSZÓ

A Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei (BMSZKI) életében, sok szociális ellátó szervezethez hasonlóan nem ritkák a pályázati projektek. Ezeket minden esetben azzal a céllal tervezzük és valósítjuk meg, hogy az intézményben folyó szakmai munkát fejlesszük, szolgáltatásainkat rugalmasabbá tegyük. A pályázati források lehetőséget adnak arra, hogy új módszereket próbáljunk ki, tudatosabban, tervszerűbben foglalkozunk egy-egy probléma-csoporttal, és olyan eszközöket adnak a szociális munkások kezébe, amelyek egyébként elérhetetlenek lennének.

Ebben a tanulmánykötetben két pályázat tapasztalatait foglaljuk össze, melyeket az elmúlt két év során valósítottunk meg. Az egyik a Nyitás az utcára a másik az Első lépés program. Mindkét projekt célja az volt, hogy hajléktalan embereknek segítsen a saját életükben előrébb lépni a tanulás, foglalkoztatás, lakhatás területén, részletes bemutatásukat Varsányi Nóra és Vida Judith tanulmányában olvashatják.

Kötetünkben találkozhat az olvasó olyan nagyobb lélegzetű írással, mint Zolnay János cikke, amely tágabb, társadalomtörténeti, makrogazdasági és szociálpolitikai összefüggések viszonylatában keresi a válaszokat arra a kérdésre, hogy miért is tengődnek tömegek munka és megfelelő lakhatás nélkül. Széles társadalmi csoportokat érint ma hazánkban a sokszor szélsőséges kirekesztés, a javaktól és jogoktól való teljes megfosztottság. Napi gyakorlatunkban a személyes okok, sorsok feltárásán dolgozunk, erőforrásokat keresve ügyfeleink élettörténeteiben, személyiségében a változáshoz. De a legjobb segítő és legelkötelezettebb ügyfél közös erőfeszítése is csak ritkán képes csodákat tenni. Miért? Ennek megértéséhez van szükség kinyitni néha az értelmezési keretet, és áttekinteni mindazon okokat, melyek meghatározzák ma nem csak ügyfeleink életét, de a mi segítő munkánk kereteit is.

A projektek egyik központi eleme volt a képzésbe segítség, az általános iskolai végzettség vagy a piacképes szakma megszerzése, annak érdekében, hogy hajléktalan ügyfeleink közelebb léphessenek a nyílt munkaerőpiachoz. Óvatosan fogalmaztunk a célok megjelölésében mi éppúgy, mint a pályázat kiírói, hiszen a Győri Péter által, e kötetben publikált, 2013. évi február 3-i adatfelvétel számaiból jól látszik: az otthontalanul élők az elmúlt évek során egyre távolabb kerültek a munka világától. Foglalkoztatásuk elősegítését célozta meg a támogatott foglalkoztatás is a Nyitás az utcára projektben. Ennek tapasztalatairól, nehézségeiről bővebben olvashatnak Fehér Boróka írásában. Munkavállalásukhoz, a tanuláshoz olyan apróságok is hatalmas segítséget jelentenek, mint a közlekedési bérlet, hiszen ennek birtokában nem kell folyton alternatív (értsd: BKV ellenőr-mentes) útvonalakat keresniük, ha el akarnak jutni pl. egy állásinterjúra, vagy a munkába.

Néhány esetben előfordult, hogy a megvalósításban részt vevő ügyfélről kiderült: jelenlegi egészségi-, pszichés állapota miatt nem lesz képes teljesíteni mindazon elvárásokat, amiket a munkáltatók megkövetelnek, irreális elvárás esetében a nyílt munka-erőpiacra való visszasegítés. Számukra segítséget nyújtottunk a szociális ellátórendszerben vagy a társadalombiztosítás keretei között elérhető pénzbeli támogatások megszerzéséhez, annak érdekében, hogy jövedelmi

helyzetük javuljon, vagy stabilizálódjon annyira, hogy legalább az intézményi lakhatás feltételeit hosszútávon meg tudják teremteni a maguk számára. Hogy mennyi az annyi – vagyis milyen támogatási formák érhetőek el a hajléktalan élethelyzetben élő emberek számára, és ez mire elég – elolvashatják Oláh Dóra írásában.

A hajléktalan emberek munkavállalását akadályozó tényezők között az alacsony iskolai végzettség, a biztonságos lakhatás hiánya, a számukra elérhető munkalehetőségek szűkösége mellett a rossz egészségi állapot is szerepel, ha őket kérdezzük, ezt a problémát nevezik meg legtöbbször. A betegségek közül az olvasók talán elsőként a szenvedélybetegségeket említenék, hiszen valóban sokan küzdenek ezzel a hajléktalan emberek között éppúgy, mint a magyar népesség körében általában. A projekteken belül mi magunk is foglalkoztunk a függőségi problémákkal, az egyik megvalósító telephelyünk, a Vaspálya Átmeneti Szállás (a Váltó-Ház) speciális programot is kínál a józan élet megteremtése érdekében. A programról Soós Mária írásában olvashatnak az érdeklődők, és a kötetben található egyik interjú is egy olyan férfi történetét mutatja be, aki megküzdve alkoholizmusával a stabil egzisztencia megteremtésének kapujában áll. A beszélgetésben végig követhetjük élete kisiklásának, egzisztenciális lecsúszásának állomásait, és megismerhetjük mindazt az erőfeszítést, amit tett annak érdekében, hogy újra talpra álljon. Könyvünk másik interjúja szintén egy mélyszegénységből érkező nő sorsát mutatja be, aki bántalmazó kapcsolatból menekült az utcára, egy fővárosi erdőben, kunyhóban élő felnőtt testvéreihez. Innen került be a Nyitás az Utcára projektbe, ahol önálló lakhatásba tudott költözni.

Állandó a kérdés, akárcsak a tyúk-tojás dilemma: mi legyen előbb, stabil jövedelem, készségeiben, pszichéjében megerősített személyiség, és az után önálló lakhatás; vagy épp ellenkezőleg, a biztonságos otthon az a hely, ami lehetőséget nyújt a stabil munka megszerzéséhez, és ami elengedhetetlen a megélt nehézségek által szétzilált személyiség újbóli összerakásához, felépítéséhez. A Nyitás az utcára projekt az elsőként lakhatás elvét valló szociális munkát hozta be ismét a BMSZKI falai közé. Sok évvel ezelőtt: 2005-2006 telén intézményünkben már kísérletet tettünk arra, hogy közvetlenül albérlésbe költöztessünk utcán élő párokat, az elsőként lakhatás szemlélet akkoriban még egyáltalán nem volt napirenden a szakmai közbeszédben.

A Nyitás az utcára programban most, az elsőként lakhatás szemléletnek megfelelően a közterületről önálló lakhatásba költözőknek nem kellett előzetesen „kiérdekelniük” a lakhatást, azt alapszolgáltatásként nyújtotta a program. A projekt-elem tanulságát tulajdonképpen összefoglalhatnánk annyiban, hogy bebizonyosodott ismét: megfelelő támogatás mellett, még tartósan utcán élők is képesek azonnal önálló lakhatásba költözni. Voltak ugyan, akiknek nem sikerült, de a bevontak többsége sikeresen megtartotta lakhatását – aki a részletekre kíváncsi, olvassa el Balogi Anna beszédes interjú-részletekkel tűzdelt írását.

Az Első lépés projekt keretén belül először nyílt lehetőségünk főállású pszichológus foglalkoztatására. Intézményeinkben egyre nagyobb problémát jelent a pszichiátriai betegségekkel, vagy pszichés problémákkal küzdők ellátása. A BMSZKI-nak van ugyan pszichiátriai rendelése otthon nélkül élők számára, kapacitásai azonban korlátozottak, terápiás beszélgetésre nincs lehetőség. A pszichológus kolléga jelenléte az átmeneti szállásokon nem csak az ügyfeleknek jelentett segítséget, de a kollégák számára is rendelkezésre tudott állni konzultációval, egy-egy esetben azon-

nali krízis-intervencióval. Az egyéni terápiás beszélgetések mellett csoportfoglalkozást is tartott és olyan személyre szabott eszközöket is használt munkájában, mint az általa rögzített relaxációs hanganyag, amit néhány ügyfél számára készített. Munkájába enged bepillantást az általa készített esettanulmány: Egy fa körül a világ – az alkotás folyamata a terápiás munkában. A kötetben olvasható másik esettanulmány a szociális munka nehézségeit láttatja, egy pszichiátriai beteg nő sorsán keresztül. Történetéből jól látszik, mennyire bizonytalan kiszolgáltatott ügyfeleink többségének élete és hány kanyart kell megtenniük közösen a segítő munkatárssal annak érdekében, hogy akár csak egy lépésnyit is előrébb jussanak.

A programok sikerei mögött tehát elsősorban sokat megélt hajléktalan emberek erőfeszítései, és a velük dolgozó szociális munkások következetes, kitartó munkája áll, amihez a projektek csak eszközöket (időnként nagyon fontos eszközöket) és értelmezési, szakmai keretet adhattak hozzá. Köszönetképpen álljon itt mindazon segítőik neve, akik részt vettek a megvalósításban:

Első lépés:

Balogi Anna
Beczéné Bálint Mónika
Buda Erika
Dósa László
Erős Csaba
Fabók Szilvia
Hujberné Turóczy Angelika
Keszthelyi Katalin
Kiss Szilvia
Kováll Dániel
Körmendi Gábor
Králl Ilona
Nagy István
Pál Csaba
dr. Somody Melinda
Sólyom László
Soós Mária
Szabó Edit
Tomka Gáborné
Vanek Zsuzsa
Zatykó Judit

Nyitás az utcára:

Balogi Anna
Bársony Zsolt
Burainé Gyenese Inez
Csató Bálint
Csikós Gergely
Csipkés Attila
Dr. Machó Adrienn
Együd Péter
Farkas Krisztián
Fegyver Anikó
Fige Gergely
Gábor Mónika
Gallai Tamás
Hajdú Júlia
Heimné Kelemen Klára
Heincz Ildikó
Horváth Krisztina
Horváth Sándor

Huszár Marietta
Jóvér Bernadett
Kapitány Levente
Kuhárszky Richárd
Kuhárszky Tímea
Mihókné Vincze Éva
Molnár Ildikó
Nagy István
Onofer Annamária
Pálos Krisztina
Pappné Vass Lujza
Petróczy Arnoldné
Radichné Szigeti Andrea
Romet András
Sarkadi Nagy Csilla
Sipeki Tamás
Szabó Edit Gabriella
Szalay Katalin
Szaló Edit

Valamint a BMSZKI pénzügyi és munkaügyi csoportjának munkatársai.

Budapest, 2014. június 2.

Vida Judith, Tatár Babett, Varsányi Nóra, Fehér Boróka

ZOLNAY JÁNOS: A MUNKAERŐPIACI KIREKESZTÉS KORSZAKA

Az alacsony foglalkoztatás korszakos jellemzője a rendszerváltást követő évtizedeknek, olyannyira, hogy ezt az időszakot a munkapiaci kirekesztés korszakának is nevezhetjük Magyarországon, és eltérő mértékben a régió többi országában is. Az EU országok között egyértelműen Magyarországon a legrosszabb a foglalkoztatási helyzet, és nem kétséges, hogy a rendkívül alacsony foglalkoztatás a magyar társadalom mag-problémája.

A kelet-európai rendszerváltó országok bizonyos értelemben hasonló traumát éltek át, mint a nyugat-európai jóléti államok a hetvenes évek olajsokkjai után, csak a munkaerőpiac zsugorodásának mértéke volt sokkal súlyosabb: a foglalkoztatási ráta 1989 után ebben a régióban nem 80-85 százalékról csökkent 65-75 százalékra, hanem 90 százalékról 55-60 százalékra. A háború utáni nyugat-európai jóléti rendszerek a teljeshez közeli foglalkoztatásra építették az ellátásokat. Egy piacgazdaságban persze soha nem beszélhetünk teljes foglalkoztatásról, mert a munkaerő iránti igény szakadatlanul változik, amihez a képzési, átképzési rendszerek csak bizonyos fáziskéséssel képesek alkalmazkodni. 1973 előtt azonban mégis úgy vélték, hogy a jóléti rendszerek feladata alapvetően az, hogy azokon segítsen, akik nem képesek munkát vállalni, mert egészségi állapotuk, betegségük, fogyatékosságuk, életkoruk ezt nem teszi lehetővé, vagy éppen tanulnak, kisgyerekeket nevelnek. Kiépültek az időskori szegénységet minimális szintre csökkentő nyugdíjrendszerek, az expanzív és sokáig ingyenes felsőoktatás, majd az ösztöndíj rendszerek, a családtámogatási rendszerek, a különféle szükségletekre reagáló ellátórendszerek. A szisztéma ugyanakkor arra a feltevésre épült, hogy akit életkora, egészségi állapota, családi státusza, tanulmányai ebben nem akadályoznak, az a munkapiacra kap munkát, és megélhetését elsősorban munkajövedelméből fedezi. (Krémer 2012) Az 1973-as, majd az 1979-es olajsokk véget vetett ennek a korszaknak, és az érintett társadalmak kénytelenek voltak szembenézni a strukturális munkanélküliség jelenségével, tehát azzal, hogy a munkajövedelméből élő többségnek tartósan együtt kell élnie a munkapiac által „leselejtezett” rétegekkel, és valamilyen megélhetést kell számukra biztosítani.

Mindazonáltal az elmúlt három-négy évtized nem igazolta azt a feltevést, hogy a technológiai fejlődés szükségképpen a munkaerőpiac folyamatos zsugorodásához vezet. A feltétel nélküli alapjövedelemről szóló vitában Scharle Ágota és Váradi Balázs rámutattak arra, hogy míg 1960-ban az OECD országokban a 25–64 éves népesség 64 százaléka dolgozott, fél évszázad múltán 71 százaléka. (Scharle, Váradi 2013) Amennyire lényegi tényre utal ez az állítás, annyira félrevezető annak kiterjesztése. Az igazi kérdés ugyanis az, hogy a modern társadalmaknak

szembe kell-e nézniük a tartósan alacsony és folyamatosan csökkenő foglalkoztatással, illetve lehetséges és szükséges-e olyan integrációs séma, amely pótolja azt az elsődleges társadalmi integrációt, amelyet a munkamegosztásban történő részvétel biztosít. Az említett cikk szerzői mindkét kérdésre nemleges választ adnak, és joggal mutatnak rá, hogy a munkapiac folyamatos szűkülésére vonatkozó feltevések nem igazolódtak a fejlett világ egészére vonatkozóan, jóllehet az ötvenes–hatvanas évek munka-biztonsága egyszer és mindenkorra véget ért. Megnőtt a rugalmas foglalkoztatás, az alkalmi, átmeneti időszakos munkavégzés gyakorisága, és a munkapiaccal ugyan kapcsolatban álló, de bizonytalan státuszú, felhalmozni nem képes – okkal vagy ok nélkül *prekariátusnak* kategorizált – rétegekhez tartozók száma (Standing 2011). Bármilyen pontatlan és pongyola is a prekariátus kategória, bármennyire is egymástól eltérő problémákat akar egyetlen kategóriába összevonni, széleskörű használata paradox módon mégis szintén arra ural, hogy a sérülékenynek tartott rétegek helyzetét *nem a teljes munkapiaci kirekesztés* jellemzi, hanem munkapiaci státuszuk, jövedelmük, presztízsük *bizonytalansága*.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy meghatározott régiókban és időszakokban nem kerülhetnek társadalmak olyan helyzetbe, amikor semmiféle kormányzati eszközzel nem lehetséges elviselhető szintre emelni a foglalkoztatási rátát. A *posztszocialista* régió néhány országának, és köztük Magyarországnak a helyzete éppen ilyen, és Magyarországon éppenséggel az volt a szociálpolitikai, társadalompolitikai ellátórendszerek és a közoktatási szolgáltatások egyik *rejtett funkciója*, hogy *helyettesítsék a munkapiac jelentette integrációs sémát*, elismerve – bár nyíltan fel nem vállalva! –, hogy belátható ideig reménytelen a foglalkoztatási helyzet érdemi javítása.

A kelet európai országokat 1989 előtt teljes- és kényszerfoglalkoztatás jellemezte. A bürokratikus elvek szerint irányított, sokáig extenzív gazdaságok évtizedeken keresztül korlátlanul igényelték a munkaerőt, mint ahogyan minden egyéb erőforrást is. A legális munkahely nemcsak számos ellátás feltétele volt, de a munkátlanságot a rendszer kriminalizálta és hatóságilag üldözte. Az alulképzett munkaerő utánpótlásához fűződő ágazati érdekek dominanciája, és ennek következményeként a mesterséges alulképzés, a középiskolai és a felsőoktatási keretszámok alacsony szinten tartása néhány évtizedes időintervallumban súlyos társadalmi csapdának bizonyult.

A szocialista gazdasági rendszer mind gazdaságilag, mind politikailag fenntarthatatlanná vált a '80-as évtized végére, és a rendszerváltást követően néhány év alatt összeomlott a korábbi teljes foglalkoztatottság. Ráadásul a poszt-szocialista régióban összehasonlíthatatlanul szegényebb, részben súlyos eladósodottsággal és makrogazdasági egyensúlyi zavarokkal küzdő országoknak kellett valahogyan kezelniük a foglalkoztatási krízist, mint egy-másfél évtizeddel korábban Nyugat-Európában. Politikai értelemben a foglalkoztatási válság ideiglenes, átmeneti jellegéhez történő ragaszkodás bizonyos fokig fétis lett, mert senki sem mondhatta ki, hogy az alacsony foglalkoztatás a belátható jövőben alacsony szinten marad. A tartósan alacsony foglalkoztatás kikezdte a poszt-szocialista demokráciák legitimitását, mert nyilvánvaló volt, hogy ilyen mérvű munkapiaci kirekesztés nem gazdasági vagy államháztartási, hanem mindenekelőtt *társadalmi*

integrációs probléma. Ebből adódóan azt a kérdést is csak korlátozottan lehetett politikai viták tárgyává tenni, hogy vajon miféle gazdaság- és társadalompolitika lehet képes lényegesen bővíteni a munkahelyek számát, vagy azok számát, akiknek van esélyük arra, hogy munkát kaphassanak.

TRANZÍCIÓS STRATÉGIÁK

Tranzíciónak általában a diktatórikus rendszerekből a demokráciába történő átmenetet nevezik, például a spanyol demokrácia megteremtésének folyamatát (az 1975–1978 közötti időszakot) is *transición* kifejezéssel jelölik. A kelet-európai állam-szocialista rendszerek lebontása lényegesen összetettebb folyamat volt, mert nemcsak a demokratikus intézményrendszereket, hanem a piacgazdaság jogi és intézményi kereteit is ki kellett építeni, valamint magánkézbe kellett adni az állami tulajdonú vagyont. A régióban a tranzíciós stratégiák alapvetően az átmenetre, illetve az átmenetinek tekintett időszak válságjelenségeire kívántak cselekvési tervet kidolgozni. A poszt-szocialista országoknak háromféle stratégiai döntést kellett hozniuk. El kellett dönteniük, hogy milyen privatizációs stratégiát követnek, miként kezelik az átmenetinek gondolt foglalkoztatási krízist és annak járulékos szociális következményeit, és végül a poszt-szocialista országok többségének súlyos államháztartási konszolidációs döntéseket kellett hoznia.

A rendszerváltás éveiben nem volt kétséges, hogy bármilyen privatizációs stratégia a korábbi magas szintű, teljeshez közeli foglalkoztatási ráta jelentős zsugorodásával jár együtt, ám a foglalkoztatási katasztrófa méretét nem lehetett előre látni, vagy ha igen, akkor azt olyan tranzíciós/transzformációs krízisnek tartották, ami évtizedes távlatban zajlik le, és azt követően a foglalkoztatási rátát a kontinens nyugati államainak átlaga körül lehet stabilizálni. Tudatos foglalkoztatáspolitikáról azonban csak abban a korlátozott értelemben beszélhetünk, amilyen mértékben a döntéshozóknak lehetőségük volt a tulajdonváltás komplex folyamatán belül kiszámítaniuk, hogy a kialakítandó gazdasági szerkezet és az ország mekkora, milyen képzettségű és milyen összetételű munkaerőt képes majd foglalkoztatni.

A '90-es évtized magyarországi kormányai úgy vélték, hogy a korábbi állami vállalatokra kiterjedő gyors és a működőtőke bevonás maximalizálására törekvő privatizáció képes lesz beindítani a növekedést. Korántsem volt ilyen egyetértés az agrárium tulajdoni és gazdálkodói szerkezetével kapcsolatban, és az agráriumban kívánatosnak tartott tulajdoni szerkezetről folyó politikai viták egyre inkább elszakadtak a realitásoktól és a valóságos folyamatoktól. Nem folytak ésszerű viták a mezőgazdaság jövőbeni munkaerőigényéről, vagy akár a falvakban élők lehetséges helyi foglalkoztatásáról. Ugyancsak nélkülözték a racionalitást az ingatlanállomány, főként pedig a korábbi állami tulajdonú bérlakás állomány privatizációjáról folyó viták, különös tekintettel arra, hogy milyen tulajdoni szerkezet, milyen lakáskínálat segítené elő legjobban a munkaerő-mobilitást. Végül nem történt meg a kívánatos szemléletváltozás abban a tekintetben sem, hogy miként lehetne a munkapiacot, a munkavállalást lényegesen flexibilisebbé

tenni, kalkulálva azzal, hogy egy piacgazdaságban sokkal nagyobb az atipikus foglalkoztatási formák és az atipikus munkaidőben végezhető munkák súlya, mint a szocialista korszakban.

A '90-es évek kormányokon átívelő magyarországi privatizációs politikája, gazdaságpolitikája valamint társadalompolitikája *három fő célt* akart elérni.

Az első célkitűzés a privatizációs stratégiára vonatozott. Átmenetinek gondolták a foglalkoztatási krízist, és abban bíztak, illetve arra a feltevésre építették a kríziskezelő társadalompolitikai lépéseiket, hogy a gyors és nagyarányú tőkebevonást eredményező privatizáció gyorsan felpörgeti a gazdaságot, és felszívja a munkanélküliek jelentős részét. Bizonyos értelemben mechanikus várakozás volt ez, amely nem, vagy csak korlátozottan számolt azzal, hogy egy remélt fellendülés gyökeresen más összetételű és képzettségű munkaerőt igényel majd, mint a szocialista korszak gazdasága. Ugyancsak nem számolt azzal, hogy bármilyen konjunktúra a korábbi évtizedekhez képest lényegesen nagyobb térbeli mobilitást feltételez, miközben a munkásszállók megszűnése és a bérakásszektor minimálisra zsugorodása, a rossz és romló, ugyanakkor költséges kistelepülési helyközi tömegközlekedés éppenséggel csökkentette a belföldi mobilitási lehetőségeket. Végül nem számolt ez a várakozás azzal sem, hogy a mezőgazdaság foglalkoztatási potenciálja a töredékére csökkent, mint ahogyan a falusi, kistérségi elszegényedés és a gyorsuló gettósodás folyamatával sem tudtak mit kezdeni a döntéshozók.

A második célkitűzés társadalompolitikai jellegű volt: a foglalkoztatási krízist átmenetinek tekintve inaktív státuszok százezreinek megteremtése és fenntartása révén elviselhetővé akarta tenni a munkapiacról kizuhanók számára a kritikus időszakot, beleértve, hogy a munkájukat veszítették jelentős része esetében reménytelennek ítélte, hogy valaha is visszakerülhetnek a munkapiacra. Ebben a tekintetben Magyarország markánsan más utat választott, mint a régió többi országa.¹

Az inaktív státuszok szempontjából a legfontosabb eszköz a *nyugdíjrendszer* volt: az *aktív korú nyugdíjasok* száma 280 ezerről 520 ezerre növekedett az ezredfordulóra majd lassan csökkent, de a jogállami korszak végéig² 400 ezer fölött maradt. A foglalkoztatási krízis során kinyitott „nyugdíjkapu” méretére jellemző, hogy 1993-ban a 40–49 éves roma férfiak nem kevesebb, mint egyharmada volt nyugdíjas, és ez az elképesztő arány tíz év múlva, 2003-ra is csak 27 százalékra csökkent. (Kertesi, G. 2005)

A másik, inaktív státuszokat teremtő eszköz a *jövedelemszerű családtámogatási rendszer*, amely már a szocialista korszakban is kiterjedtebb volt és bőkezűbb ellátásokat biztosított, mint a

¹ A visegrádi országok közül 2000–2007 között Csehországban a foglalkoztatottai ráta a régióban magasnak számító 65–66 százalékos volt, a munkanélküli ráta alacsony, 8,7 és 5,3 százalékos, az inaktivitási ráta pedig szintén alacsony, 26–28 százalék között mozgott. Lengyelországban alacsony, 55–57 százalékos volt a foglalkoztatási ráta, a munkanélküliségi ráta magas 16 százalékról 9 százalékra csökkent, míg az inaktivitási ráta közepes, 29–33 százalék között mozgott. Szlovákiát 56 százalékosról 60 százalékra növekedő foglalkoztatási ráta, 18 százalékos szintről 11 százalékra csökkenő munkanélküliségi ráta és alacsony, 24–28 százalékos inaktivitási ráta jellemezte. Magyarországon ehhez képest a foglalkoztatási ráta alacsony, 56–57 százalékos sávban mozgott, a munkanélküliségi ráta alacsony, 6–7 százalékos volt, viszont az inaktivitási ráta magas, 37–35 százalékos szinten mozgott az adott időszakban. (Mózer 2008)

² Értelmezésem szerint 1990–2010 közötti időszakot tekinthetjük jogállami korszaknak.

szomszédos országokban. Ellentétben a „nyugdíjkapuval”, amelynek „kinyitását” ideiglenesnek gondolták, a jövedelemszerű családtámogatási ellátásokat egyetlen kormány sem gondolta átmenetinek, és nem tervezték idővel szűkíteni azok kiterjedtségét. A rendszerváltást követő évtizedekben az ellátottak száma 260-280 ezer között mozgott, igaz, az ellátások reálértéke durván csökkent a '90-es években. (Szociális statisztikai évkönyv 2011)

A jövedelemszerű családtámogatási rendszereknek négy kimondott, vagy nem kimondott, de tipikusnak tekinthető funkciója van. Tipikus funkciónak tekinthető a *vertikális* és a *horizontális* szolidaritás, jöllehet a kettő arányának beállítása mögött súlyos elosztási konfliktusok húzódnak meg. A *pronatalista* cél – tehát a termékenységi mutatók javítása – szintén tipikus funkció, legfeljebb csak az a kérdés, hogy családtámogatási eszközökkel lehetséges-e, és ha igen, akkor milyen mértékben befolyásolni a termékenységet. A negyedik funkció az elsődleges nyilvánosságban politikailag vállalhatatlan, de fontos, hangsúlyos választóknak küldött üzenet: a horizontális méltányosság egyben arra is lehetőséget ad, hogy a kormány meghatározza, illetve közvetett, de félreérthetetlen módon kommunikálja, hogy *milyen rétegek körében tartja kívánatosnak a termékenység növekedését, és milyen rétegekben nem*. A magyarországi rendszerben erre a jövedeleमारányos GYED, illetve a családi adókedvezmények adnak lehetőséget.³ Atipikus funkciónak tarthatjuk ugyanakkor a képzetlen, *munkapiacon esélytelen rétegek számára kreált inkatív státuszokat*, pedig a korszakban ennek hallatlan jelentősége volt. Erre mindenekelőtt a GYES, és az annak meghosszabbításra intézményesített GYET adott lehetőséget.⁴

Mind az aktívák számára megnyitott és bővített nyugdíjrendszerek, mind a szegény, képzetlen rétegek számára fenntartott és bővített jövedelemszerű családtámogatási ellátások arra a nyíltan ki nem mondott, és nyíltan nem vállalható feltevésre épültek, hogy sok százezer ember számára *nincs reális visszaút* az elsődleges munkapiacra.

A *harmadik, témánk szempontjából releváns célkitűzés* a közoktatás átalakítása, a középfokú képzések felfuttatása, a tankötelezettség felső korhatárának felemelése, valamint a felsőoktatási helyek többszörösére növelése volt. A közoktatási expanzióknak négy feltétele volt: a *tanszabadság*, az önkormányzati iskolafenntartás, a *normatív finanszírozás* és a *tankötelezettség felső határának 18 éves korra történő felemelése*. A rendszerváltást követően – de még az 1993-as közoktatási törvény megszületése előtt – az 1990-ben megalakult önkormányzatok a tanácsok jogutódjaiként a közoktatási intézményeknek fenntartói, a közoktatási szolgáltatásoknak pedig felelősei lettek. A kormánynak szinte „észrevétlenül” szűnt meg a joga arra, hogy meghatározza a középfokú beiskolázási keretszámokat – hiszen a tanszabadság azt is jelentette, hogy az önkormányzatok, egyházak, alapítványok és más fenntartók – szuverén módon alapíthattak

³ A szisztéma rendkívüli elosztási igazságtalanságát mutatja, hogy míg a 87 ezer GYED-ben részesülő ellátására 88 Mrd forintot, addig a 170 ezer GYES-ben részesülő ellátására mindössze 63 Mrd forintot irányoztak elő 2011-ben. (Szociális statisztikai évkönyv 2012)

⁴ A gyermekgondozási segélyben részesülők száma mintegy 170 ezer fő volt, a GYET-ben pedig hozzávetőlegesen 38 ezer ellátott részesült 2011-ben. (Szociális statisztikai évkönyv)

középiskolákat, illetve bővíthették kapacitásaikat, a központi költségvetés pedig normatív módon finanszírozta azokat. A kibővített középfokú oktatás és a látványosan felfutó felsőoktatás inaktív státuszokat teremtett, másrészt a sok évtizedes mesterséges alulképzést követően azt várták tőlük, hogy *csökkenjen a közoktatást képzetlenül elhagyók aránya*.

A közoktatást kettős folyamat jellemezte 1990 után: a fejlett világ egyik legszelektívebb és leg-egyenlőtlenebb rendszerévé vált, ám ezt sokáig elfedte a látványos expanzió. Miközben az általános iskola 8 évfolyamát sikeresen elvégzők száma 172 ezerről 113 ezerre csökkent 1990–2010 között, a szakközépiskolák nappali tagozatain tanuló kezdő évfolyamok tanulóinak létszáma lényegében változatlan maradt, 47 ezer és 51 ezer között mozgott, a gimnáziumok nappali tagozatos kezdő évfolyamok tanulóinak száma pedig 36 ezerről 46 ezerre nőtt 2006-ra, majd kismértékben csökkent. Összességében: míg 1990-ben az általános iskolát végzett tanulók mindössze 48 százaléka tanulhatott tovább érettségit adó középiskolában, 2010-ben már 73 százaléka. Az expanzió – részben – magával húzta a legrosszabb helyzetű tanulói csoportokat is. Az 1993-ban általános iskolát végzett roma diákok 10 százaléka, 2010-ben már 27 százaléka folytathatta tanulmányait érettségit adó középiskolában. A sehol tovább nem tanuló roma diákok aránya 1993 és 2010 között 49 százalékról 5,5 százalékra csökkent. (Havas, Zolnay 2011)

Egy más megközelítés szerint a PISA jelentések arról tanúskodnak, hogy a magyar közoktatás teljesítménye hasonló a fejlett országokéhoz, ám rendkívül méltánytalan, szelektív és egyenlőtlen: kiemelkedően magasak a tanulók családjának szocioökonómia státusa által magyarázott teljesítménykülönbségek, és ugyancsak kiemelkedően nagyok az iskolák közötti teljesítménykülönbségek is. Ugyanakkor a magyar iskolarendszer igen hosszú ideig tartotta bent a hátrányos helyzetű tanulókat a rendszerben, és ezzel összefüggésben – ennek okaként vagy ennek következményeként – nagyon nagy volt a szelekciós nyomás az intézményeken, tehát a választási lehetőséggel bíró magas státuszú iskolahasználók kiharcolták, hogy legyenek olyan, csak általuk használt iskolák, amelyek másokat nem engednek be. (Radó 2014)

Témánk szempontjából az volt a közoktatás tétje, hogy milyen mértéken képes felkészíteni a leendő munkavállalókat a munkapiac támasztotta megváltozott feltételekre. A 15–74 éves korúak körében a csak alapképzettséggel rendelkezők aránya 1995 és 2012 között 32 százalékról 23 százalékra csökkent. Kertesi Gábor és Varga Júlia kohorszелеmzése kimutatták, hogy az 1970-es évektől kezdve egészen a nyolcvanas évtized derekáig legalább évi 0,8 százalékkal csökkent az egyes kohorszokon belül azok aránya, akik nagyon alacsony iskolai végzettséggel hagyták el a közoktatási rendszert és léptek ki a munkaerőpiacra. A csökkenő trend azonban 1985-ben magas, 23 százalékos szinten megrekedt, és egy évtizedig annak ellenére sem változott, hogy a rendszerváltást követően azonnal megszűnt a középfokú beiskolázási keretek központi meghatározása, és megindult a látványos expanzió. Az újabb, kismértvű csökkenés csak a kilencvenes évtized végén indult meg, a közoktatást csupán alapképzettséggel elhagyók aránya azonban az ezredforduló utáni években 15-20 százalék körül, tehát nagyon magas szinten

stabilizálódott – a fejlett országokban ez az arány 5 százalék körül mozog. A szerzők szerint az EU és a magyarországi foglalkoztatási ráták közötti, akkoriban mért 14 százalékos különbség zöme az alacsonyan képzettek elhelyezkedési nehézségeiből adódott: az alacsonyan képzettek aránya magas, foglalkoztatásuk pedig nagyon alacsony.

A cikk szerzői szerint a magyar közoktatás beleütközött azokba a rétegekbe, amelyek esetében a családi tudás akkumulációja nem elegendő a középfokú képzések és iskolák követelményeinek teljesítéséhez. (Kertesi, Varga 2005) Elemzésük nem foglalkozott az iskolarendszer szelektivitásával, de nyugodtan hozzátehetjük – a szerzők későbbi írásaiban maguk is hozzátesszik –, hogy a magyar közoktatási rendszer saját korlátaiba ütközött. Bár a rendszerbe beépített „felhajtóerő” – tehát a középfokú oktatás expanziója – lehetővé tette volna, a magyar közoktatás rendkívüli szelektivitása és egyenlőtlensége miatt mégsem volt képes esélyt adni azoknak, akik a tanulmányaikat csak szegregált *gettó* iskolákban kezdhették meg.

Ugyanakkor a 18 éves korig tartó közoktatás, illetve a felsőoktatás nemcsak a drasztikusan megváltozott munkaerő-keresletre próbált reagálni, hanem egyben inaktív státuszokat is teremtett, és hozzájárult a magas inaktivitási ráta fenntartásához. A munkaképes korú nappali tagozatos tanulók száma 550 ezerről 830 ezerre növekedett 1990 és 2007 között.

A FOGLALKOZTATÁSI KRÍZIS JELLEMZŐI

A gazdasági visszaesés és a foglalkoztatási krízis a '90-es években a leginkább borúlátó várakozásokat is lényegesen meghaladta: a GDP 1989–1993 között 18 százalékkal csökkent, és közel másfél millió munkahely szűnt meg 1989 és 1997 között. Ugyanakkor a '90-es évtizedben Magyarország tőkevonzó képessége, főleg a privatizáció miatt, kiemelkedő volt a régióban: 1990–1999 között Magyarországra közel másfélszer annyi működő tőke érkezett, mint a hasonló népességű Csehországba, és 1993-ban, illetve 1995-ben a tízmilliós Magyarországra több működő tőke érkezett, mint a közel négyszer akkora lakosságú Lengyelországba. A privatizáció, illetve az 1995-ös stabilizáció együttes eredményeképpen 1997 után 4-5 évig – sok évtized után első ízben, és azóta is utoljára – fenntartható, egyensúlyozzó gazdasági növekedés kezdődött Magyarországon, ami azonban legfeljebb 200 ezer új munkahelyet teremtett. Magyarország tehát azzal a ténnyel volt kénytelen szembesülni az ezredforduló után, hogy az ideiglenesnek gondolt foglalkoztatási krízis állandósul; az ország tartósan nagyon alacsony foglalkoztatási szinttel kénytelen együtt élni, az alacsony képzettségűek aktivizálása pedig csaknem reménytelen feladat.

Bizonyos értelemben regionális trend érvényesült: a visegrádi országokban a gazdasági fellendülés és a növekvő GDP mindig együtt járt a termelékenység bővülésével, ugyanis a növekedés motorjai jórészt a fejlett technológiát behozó multinacionális vállalatok beruházásai voltak, ugyanakkor nem, vagy csak kis mértékben bővült a foglalkoztatás. (Mózer 2008) Csakhogy Magyarországon a GDP növekedésének üteme 2007-ig folyamatosan csökkent, míg a másik

három országban folyamatosan növekedett. Magyarország nemcsak korábbi kedvező pozícióját, de növekedési potenciálját is elveszítette; leszakadó pályára került, és az évtized végére a legrosszabb foglalkoztatási helyzetű országgá vált nemcsak a szűkebb régióban, de az EU valamennyi tagországához viszonyítva is.

Ennek oka nem csupán az, hogy itt a legrosszabb a foglalkoztatási helyzet. A prosperitás, illetve a válság éveiben Magyarországon lényegesen szűkebb sávban mozgott a foglalkoztatási ráta, mint a többi kelet- és délkelet-európai, mediterrán, illetve a balti régió kedvezőtlen foglalkoztatási helyzetű országban. A régió poszt-szocialista országai között Szlovéniában és Csehországban a foglalkoztatási ráta meghaladja a 65 százalékot. A többi országban ez a mutató 60 százalék alatti, ám a 2008-as válság előtt a bolgár és a szlovák adatok meghaladták, a román adatok pedig megközelítették a 60 százalékot. A mediterrán országok közül a görög és a spanyol adatok is meghaladták a válság előtti években a 60 százalékot, és ugyanez a helyzet Litvániában is. Magyarországon a foglalkoztatási ráta 55-57 százalék között mozgott a 2001–2011 közötti időszakban. (Eurostat)

Árnyaltabb a kép, ha az alacsony képzettségűek foglalkoztatását is figyelembe vesszük. Vannak olyan országok, ahol a kiemelkedően magas, 70 százalékot meghaladó foglalkoztatási ráta az alacsony képzettségűek szintén nagyon magas, 60 százalékot is meghaladó foglalkoztatási rátájával párosul. Ilyen Svédország, Dánia, Hollandia, és a nem EU tag Norvégia.

Foglalkoztatási ráták és az alacsonyan képzettek foglalkoztatási rátája néhány EU országban 2011-ben

Ország	Foglalkoztatási ráta	Foglalkoztatási ráta ISCED02	Az ISCED02 csoport ⁴ foglalkoztatási elmaradása
EU átlag	64,3	53,5	10,8
Euroövezet átlag	64,2	54,1	10,1
Svédország	74,1	66,4	7,7
Dánia	73,1	62,6	10,5
Hollandia	74,9	61,1	12,8
Ausztria	72,1	56,2	15,9

Forrás: Eurostat

Más országokban – Ausztriában, Finnországban, Franciaországban, Portugáliában, Cipruson, az Egyesült Királyságban – a kiemelkedően magas vagy magas foglalkoztatási ráta mellett az alacsony képzettségűek foglalkoztatási rátája magasnak tekinthető sávban, 55-60 százalék között mozog.

⁵ ISCED02 az alapképzettségű, illetve az érettségivel nem rendelkező szakmával rendelkezők együttes csoportja

Foglalkoztatási ráták és az alacsonyan képzettek foglalkoztatási rátája néhány EU országban 2011-ben

Ország	Foglalkoztatási ráta	Foglalkoztatási ráta ISCED02	Az ISCED02 csoport foglalkoztatási elmaradása
EU átlag	64,3	53,5	10,8
Euroövezet átlag	64,2	54,1	10,1
Finnország	69,0	55,5	13,5
Franciaország	63,8	55,6	8,2
Portugália	64,2	65,9	-1,7
Ciprus	68,1	65	3,1
Egyesült Királyság	69,5	56,6	12,9

Forrás: Eurostat

Témánk szempontjából a legérdekesebbek azok az országok, ahol az alacsony (60 százaléknál alacsonyabb) foglalkoztatási ráta az alacsonyan képzettek magas (50-55 százalék közötti) foglalkoztatásával párosul. Ez a helyzet a három mediterrán országban: Spanyolországban az alacsony képzettségűek 52 százaléka, Olaszországban 51 százaléka, Görögországban pedig 54 százaléka dolgozik. Ugyancsak kedvező, 51 százalékos ennek a rétegnek a foglalkoztatási helyzete az amúgy rossz munkapiaci helyzetű Romániában. Ezekben az országokban az alacsonyan képzettek foglalkoztatási elmaradása az átlagtól nagyon csekély, mindössze 5-7 százalékpont között mozog.

Foglalkoztatási ráták és az alacsonyan képzettek foglalkoztatási rátája néhány EU országban 2011-ben

Ország	Foglalkoztatási ráta	Foglalkoztatási ráta ISCED02	Az ISCED02 csoport foglalkoztatási elmaradása
EU átlag	64,3	53,5	10,8
Euroövezet átlag	64,2	54,1	10,1
Spanyolország	57,7	52,2	5,2
Olaszország	56,9	50,8	6,2
Görögország	55,6	54,0	1,6
Románia	58,5	51,4	7,1

Forrás: Eurostat

A legrosszabb azoknak az országoknak a helyzete, ahol a nagyon alacsony, 55-60 százalék között mozgó foglalkoztatási ráta mellett az alacsonyan képzettek foglalkoztatási helyzete rendkívül kedvezőtlen, a 40 százalékot sem éri el. Ez jellemzi a három visegrádi országot, Lengyelországot, Szlovákiát és Magyarországot, valamint Litvániát és Bulgáriát. A legrosszabb helyzetű rétegnek Szlovákiában mindössze 30 százaléka, Litvániában 34 százaléka, Magyarországon 37 százaléka, Bulgáriában 38 százaléka, Lengyelországban 39 százaléka dolgozik. Ebben az ország-csoportban a legnagyobb, 18-26 százalék közötti az alacsonyan képzettek foglalkoztatási elmaradása.

Foglalkoztatási ráták és az alacsonyan képzettek foglalkoztatási rátája néhány EU országban 2011-ben

Ország	Foglalkoztatási ráta	Foglalkoztatási ráta ISCED02	Az ISCED02 csoport foglalkoztatási elmaradása
EU átlag	64,3	53,5	10,8
Euroövezet átlag	64,2	54,1	10,1
Lengyelország	59,7	39,8	19,9
Bulgária	58,5	38,6	19,9
Magyarország	55,8	37,7	18,1
Szlovákia	59,5	30,4	29,1
Litvánia	60,7	34,3	26,4

Forrás: Eurostat

Az alacsonyan képzettek munkapiaci helyzete egyrészt azokban az országokban kedvező, ahol a közoktatás színvonala magas, ugyanakkor szelektivitása alacsony, a munkapiac befogadó, és a képzetlenek alapkészségei viszonylag jók. Másrészt a mediterrán országokban a magas arányú – nemcsak a nyugat európai országokénál, de a visegrádi országokénál is magasabb arányú – képzetlenek közül viszonylag sokan képesek munkát találni, mert a jórészt családi gazdaságok és kisvállalkozások által működtetett turizmus, vendéglátóipar és a mezőgazdaság tömegesen igényli munkájukat.

A férfiak és a nők foglalkoztatása közötti elmaradás Magyarországon 11 százalékpont, ami nem számít nagyinak, sőt alacsonyabb, mint az EU vagy az euroövezet átlaga. Hat országban 10 százalékpontnál kisebb a nők és a férfiak foglalkoztatása közötti különbség, és rendkívül csekély, 5 százalékpont vagy annál is kisebb a differencia a skandináv országokban, Finnországban és a három balti országban. Az ellenkező véglet Olaszország, ahol ez a különbség 22 százalékpont, és Málta, ahol nem kevesebb, mint 33 százalékpont. A tágabb régió országaihoz, tehát a visegrádi országokhoz, valamint Romániához és Bulgáriához képest Magyarországon a legkisebb a férfiak és nők foglalkoztatása közötti különbség.

Az 55–64 éves korú népesség foglalkoztatási elmaradása Magyarországon 20 százalékpont, ami megegyezik az EU országok átlagával. Ennél lényegesen kisebb a különbség, tehát kedvezőbb az idősebbek relatív munkapiaci helyzete a skandináv és a balti országokban, ugyanakkor jó néhány fejlett és Magyarországnál lényegesen jobb foglalkoztatási helyzetű országban, így például Ausztriában, Szlovéniában vagy Luxemburgban a rés nagyobb.

Rendkívül nagy viszont Magyarország elmaradása a részmunkaidőben foglalkoztatottak tekintetében: miközben az EU országok munkavállalóinak közel 20 százaléka részmunkaidőben dolgozik, Magyarországon ez az arány nem éri el a 7 százalékot, ami a magyar munkaerőpiac rendkívüli rugalmatlanságát mutatja. Bizonyos értelemben poszt-szocialista jelenségről van szó: Bulgáriában, Csehországban, Szlovákiában még alacsonyabb a részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya, és a romániai, lengyelországi, illetve a balti országok mutatói is messze elmaradnak az uniós országok átlagától. Magas a részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya a skandináv országokban, az Egyesült Királyságban, Írországon, Ausztriában, Németországban és kirívóan magas Hollandiában.

Végül az egy munkavállalóra eső évi ledolgozott órák száma igen magas Magyarországon, mint ahogyan más, alacsony foglalkoztatású országban is. Nem csak arról van szó tehát, hogy kevesen dolgoznak sokat, hanem hogy nagyon nehéz az átjárás a szoros és a gyenge munkapiaci kötődésűek között, és sokan végletesen kirekesztettek a munkaerőpiacról.

A MUNKAPIACI KIREKESZTÉSEL KAPCSOLATOS DISKURZUSOK

Az ezredforduló utáni évtizedben már nem esett szó arról, hogy a gazdasági növekedés képes lehet a foglalkoztatási rátát akár csak 60 százalék fölé vinni. Ráadásul a növekedés üteme 2007-ig egyre lassúbb volt. Kétféle diskurzus alakult ki a munkapiaci kirekesztéssel kapcsolatban.

Az egyik diskurzus *negligálta a problémát*, arra hivatkozva, hogy ha eltekintünk azoktól, akiket „amúgy sem lehet” visszajuttatni a munkaerőpiacra, akkor a foglalkoztatási mutatók nem különböznek jelentősen a régiós vagy az EU átlagtól. Az előbbi kategóriába tartozókról pedig gondoskodnak a jóléti rendszerek. Ez a diskurzus két feltevésre épült. Egyrészt arra, hogy a társadalompolitikai, jóléti elosztási rendszerek támogatottsága stabil, a szegényeknek és a középrétegeknek – az elosztás relatív nyerteseinek és veszteseinek – érdekei a minimálisan szükséges mértékben összeegyeztethetők.

A másik feltevés szerint a szisztéma képes tartósan biztosítani a társadalmi stabilitást, és kerek között tartani a szegénységet.

A relatív jövedelmi szegénységet mérő skálák Magyarországot az európai középmezőnybe pozícionálták a 2000 utáni évtizedben. A magyarországi jövedelmi szegénység jellegzetessége, hogy fordított arányban áll az életkorral: a gyermekszegénység magas, míg az idősök szegénysége harmada a teljes népességének. Ugyanazt a szegénységi küszöböt használva a 0–17 éves korosztály szegénysége 20,3 százalék (alig marad el az EU 20,6 százalékos átlagától), a 18–59 éves korosztály szegénysége 11,9 százalék (szemben az EU 15,3 százalékos átlagától, míg a 60 évesnél idősebb népesség szegénysége mindössze 4,1 százalék (alig negyede az EU 15,9 százalékos átlagának). A relatív jövedelmi szegénység és a családok munkaintenzitása között nagyon szoros kapcsolat van, ugyanakkor a jóléti transzferjövedelmek szegénység-enyhítő hatása jelentős. Transzferjövedelmek nélkül – beleértve a nyugdíjakat is – a népesség 51,8 százaléka süllyedne a szegénységi küszöb alá. Ha a nyugdíjakat meghagynánk, és csak az összes többi transzferjövedelmet vonnánk vissza, akkor a teljes népesség 28,9 százaléka lenne szegény. (KSH 2012)

A Társi 2012-es Monitor jelentése szerint a helyzet súlyosabb, a szegénység 2007 óta folyamatosan nő. Az OECD2 skála szerint – amely az ekvivalens mediánjövedelem 60 százalékát tekinti küszöbnek – 2007 és 2012 között a relatív szegénység 12,6 százalékról 17 százalékra növekedett, ami azt jelenti, hogy amíg 2009-ig a magyarországi szegénység az EU átlag alatt maradt, 2012-re már elérte az EU átlagot. A TÁRSI adatai szerint a szegénységnek nemcsak a kiterjedtsége, de a mélysége is növekedett. A szegénységi rés-arány – tehát a szegénységi küszöb alatt élők mediánjövedelme és a szegénységi küszöb távolsága – 2000 és 2007 között 18-19 százalék között ingadozott, 2012-re azonban 26 százalékra növekedett. (TÁRSI 2012)

A magyarországi gyermekszegénység szintén rendkívül szoros összefüggésben áll a családok munkaintenzitásával – a szoros munkaintenzitású családokban a gyermekszegénység az európai átlag alatti – az átlagosnál magasabb gyermekszegénységet a munkanélküli családokban élő gyermekek magas aránya magyarázza. Jóllehet a gyermekszegénység aránya jelentős, és növekedésének dinamikája a rendszerváltás óta aggasztó mérvű volt, még így is van legalább 8-10 ország, ahol a helyzet lényegesen súlyosabb. Ennek oka alapvetően az, hogy a jóléti transzferjövedelmek szegénységet enyhítő hatása az egyik legjobb az EU-ban. (Gábor 2010)

A tartós mélyszegénységben élők arányát 7,5-8 százalékosra becsülhetjük. Fontos megjegyezni, hogy a szegénység távolról sem roma probléma – noha a romák szegénysége közismerten jóval magasabb a többségi társadaloménál. A szegénységben élők 28 százaléka volt roma 2000-ben, ez az arány a következő években csökkent, majd 2012-re 34 százalékra növekedett. A tartósan mélyszegénységben élőknek legfeljebb a fele lehet roma.

A problémát negligáló diskurzus tehát átmenetinek ítélte a foglalkoztatási krízist, de nem néhány évig tartó krízisre rendezkedett be, hanem jóval hosszabb időszakra, és elsősorban a közoktatástól várta, hogy idővel minimálisra csökkentse a képzetlenek számát. Csakhogy ekkor már ismert volt, hogy a közoktatási expanzió beleütközött a közoktatás szelektivitásába – és egy-egy generáció 15-20 százaléka alapképzettséggel hagyja el a közoktatást.

A másik diskurzus lényege az volt, hogy Magyarországon is értelmezhető és reális a „*kisebb újraelosztás – kisebb adó- és járulékterhek – bővülő foglalkoztatás*” forgatókönyv, és kiadáscsökkentéssel, a jóléti kiadások csökkentésével, co-payment bevezetésével, a bérekre rakódó terhek csökkentésével lehet kitörni a csapdából. Csakhogy a családok *szegénységi kockázata* nagyon szoros összefüggésben van azzal, hogy van-e, illetve *milyen intenzív a kapcsolatuk a munkaerőpiaccal*, s ez az összefüggés sokkal szorosabb, mint a régió más országiban – ugyanakkor a jóléti transzferjövedelmek *szegénységnyhító hatása az egyik legnagyobb az EU-ban*. Az alacsony foglalkoztatásnak pedig szerkezeti okai vannak, és a bérekre rakódó közterhek csökkenésétől önmagában aligha lehet jentős foglalkoztatás-bővülést várni. Már évekkel ezelőtt nyilvánvaló volt, hogy a transzferjövedelmek jelentős csökkentése a szegénység azonnali nagyarányú növekedéséhez vezetne, ugyanakkor a foglalkoztatási ráta egy esetleges gazdasági növekedés esetén is legfeljebb 1-2 százalékkal növekedne, és bizonyosra vehető, hogy az alacsonyan képzettek munkapiaci esélyei jottányit sem javulnának.

Másrészt nem állíthatjuk, hogy a jóléti kiadások összességükben kirívóan magasak lennének Magyarországon. Az ezredfordulón a négy visegrádi ország hajszála ugyanannyit, a GDP 19 százalékát költötte jóléti ellátásokra. Összehasonlításképpen: az EU 25 átlaga 28 százalék körül mozgott 2011-ben, a leggazdagabb nyugat- és észak-európai országokban pedig a GDP 27-30 százalékát viszik el a jóléti kiadások. Az évtized végére Szlovákiában drasztikusan visszavágták a jóléti kiadásokat, ám 2011-ben már ismét megközelítette a 2000-ben mért arányt. Magyarországon a jóléti kiadások 2011-re a GDP 23 százalékára emelkedtek – de még így is jóval az EU átlag alatt maradtak! Csehországban és Lengyelországban a GDP és a jóléti kiadások aránya nem változott. Színén nem állítható, hogy a magyar államháztartás sokat költött volna oktatásra. A GDP-arányos közoktatási kiadások a kilencvenes évek második felében az OECD országok átlaga alá zuhantak. Hasonló forráskivonás történt tíz év elteltével, 2005 után. Valamivel jobb a helyzet az egy főre eső GDP arányos kiadások tekintetében, de a középiskolai tanulókra kevesebb GDP arányos kiadás jut, mint az OECD átlag. (Hermann, Varga 2010)

AZ ALACSONY KÉPZETTSÉGŰEK MUNKAPIACI KIREKESZTETTSÉGÉNEK FŐBB OKAI

Sem a problémát negligáló, sem pedig a megoldást a kiadások csökkentésében látó diskurzus nem néz szembe azokkal a mélyebb okokkal, amelyek rendkívül megnehezítik a képzetlen ré-

tegek munkapiaci reintegrációját. A '90-es évek második felében a kormányok abban bíztak, hogy a gazdasági fellendülés lényegesen bővíti a foglalkoztatást. Amikor kiderült, hogy a privatizációs időszak lezárulta után kialakult gazdasági szerkezetben semmiféle gazdasági növekedéstől nem várható mechanikusan a foglalkoztatás lényeges bővülése, ez a tény politikai tabuvá vált. Hasonló várakozás kísérte a közoktatási expanziót és a szakképzés megújítását is, majd amikor a PISA 2000 jelentések, a szegregációs vizsgálatok, majd az általunk is hivatkozott kohorsz-elemzések rámutattak arra, hogy a szélsőségesen szelektív, egyenlőtlen és szegregáló közoktatási rendszer az egyes évfázatok 20 százalékát változatlanul képzettség nélkül bocsátja ki, és ez az arány semmiképpen sem csökkenthető, a közoktatás-politika megpróbált korrigálni, de a valódi okokat továbbra sem kezelték.

Vegyük sorra az alacsonyan képzettek krónikus alacsony foglalkoztatottságának legfontosabb okait.

1. A rendszerváltást követően összeomlott a szocialista gyáripár, bezártak a bányák, és elkezdődött a mezőgazdasági szövetkezetek és állami gazdaságok felbomlása. A foglalkoztatottak iskolai végzettség szerinti összetétele drasztikusan megváltozott. A foglalkoztatott férfiaknak 1990-ban 37 százaléka, 2010-ben már csak 11 százaléka volt alapképzettségű, ugyanakkor a felsőfokú végzettségűek aránya 8,3 százalékról 20 százalék fölé emelkedett. A nők körében az alapképzettségűek aránya 52 százalékról 12,5 százalékra zuhant, a felsőfokú végzettségűek aránya pedig 7,2 százalékról 28,4 százalékra növekedett. A szakiskolai végzettséggel rendelkezők és az érettségizettek aránya kisebb mértékben, de a férfiak és a nők körében is növekedett. Az általános iskola végzettség munkapiaci értéke minimálisra csökkent. A munkapiaci kereslet drasztikus átalakulására a közoktatási expanzió kívánt választ adni, ám a közoktatás fokozódó szelektivitását és az etnikai, illetve szociális szegregációt sem sikerült megfékezni, nemhogy a trendet megfordítani. Ahhoz ugyanis a diverzifikált iskolaszervezet egységesítésére (tehát a szelekciós pontokat tízéves és tizenkét éves korra előrehozó nyolc és hatosztályos gimnáziumok négyosztályossá alakítására), illetve a szabad iskolaválasztás hatékony korlátozására, a kistérségekben pedig iskolabusz-hálózatra lett volna szükség. Mindez kívül esett a politikai realitásokon, illetve a politikai szereplők által reálisnak, megvalósíthatónak tekintett célokon.

2. Hiányoznak, vagy csak nagyon kevés embert foglalkoztatnak azok az ágazatok, amelyek a mediterrán országokban az ottani – a visegrádi régiónál nagyobb arányú – alapképzettségű munkavállaló réteget képesek foglalkoztatni. Az agrárium hazánkban például 1980-ban az aktív korú népesség 20 százalékát, 1990-ben 15 százalékát, 2010-ben 4,6 százalékát foglalkoztatta. Az agrárfoglalkoztatás mindössze négy EU országban haladja meg a 10 százalékot: Portugáliában a munkavállalók 11 százalékát, Görögországban 12 százalékát, Lengyelországban 13 százalékát, Romániában pedig 29 százalékát foglalkoztatja a mezőgazdaság. (Fazekas, Kézdi 2011). Ha a fenti négy országtól eltekintünk, a magyarországi agrárfoglalkoztatás aránya, illetve csökkenése megfelel az európai, sőt a regionális trendnek: Szlovákiában például 3,6 százalé-

kos, Csehországban 3,1 százalékos az agrárfoglalkoztatás aránya. Magyarországon a falusi foglalkoztatási krízist járulékos tényezők teszik különösen súlyossá: az élelmiszerfeldolgozó ipar leépülése, a napi ingázással elérhető munkalehetőségek beszűkülése, a városi szegényrétegek kiszorulása az alacsony státuszú kistelepülésekre, az aprófalvas településszerkezet, a falvak 10 százalékát érintő gettósodás, valamint a kistelepülések rossz elérhetősége. (Virág 2010)

3. A visegrádi régióban – és azon belül is különösen Magyarországon – a munkaerőpiacon lefelé irányuló kiszorító hatás érvényesül, mert az alacsony képzettségűek alapkészségei – írás, olvasási, szövegértési, software-használati, minimális idegen nyelvi készségei – rosszak. A rossz alapkészségek visszavezethetőek az iskolarendszer szelektivitására és szegregatív jellegére, a „beárazás” pedig azt is jelenti, hogy a munkaadóknak módjuk van válogatni, és akár valamivel magasabb bérért is magasabb képzettségű munkavállalót alkalmaznak, mint amilyen képzettséget az adott munkakör ellátása valójában megkövetelne. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy nem szakmunkásokat, hanem szakközépiskolát végzett érettségizettet keresnek, ugyanakkor a szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők nagyon nagy arányban olyan munkakörben dolgoznak, amit képzetlenek is el tudnának látni. (Köllő 2009)

4. Az ezredforduló után többször erőteljesen megemelt minimálbér nemcsak a bérskálát nyomta össze, de negatívan hatott a bérrugalmasságra, és jelentős kiszorító hatása volt, mert a munkáltatók számottevő része képtelen kigazdálkodni annak költségeit. A kiszorító hatás éppen a legrosszabb pozíciójú, képzetlen munkavállalói rétegeket sújtja. A minimálbér kérdése politikai presztízskérdéssé vált, és racionális megvitatása nem került napirendre.

5. A településtípusok közötti migrációs trend a rendszerváltás óta eltelt időszakban megfordult. A városok migrációs egyenlege negatívba fordult, tehát többen vándoroltak el, mint ahányan odaköltöztek. A falvakban a helyzet éppen fordított, a bevándoroltak száma meghaladta azokét, akik elköltöztek. Ezt a trendet két ellentétes folyamat magyarázza: a szuburbanizáció – tehát a tehetőс középrétegek kiköltözése a városkörnyéki magas státuszú településekre – és a szegények kiszorítása a városokból; utóbbiak egyre távolabb költöznek a munkahelyektől. A szegénység Magyarországon kiemelkedően nagy arányban szorul kistelepülésekre, amelynek persze az is oka, hogy Magyarországon nincsenek olyan nagyvárosok, mint akár csak a szomszédos országokban. Az EU országainak kisebbségében, például Nagy Britanniában, Franciaországban, a Benelux országokban, a skandináv országokban, Ausztriában, a szegénység döntően nagyvárosi jelenség; a szegények – nem kis részben bevándorlók vagy azok leszármazottai – döntően metropolisok, ipari centrumok külvárosaiban, lakótelepein élnek. A dél-európai, kelet-európai, balti EU országokban ellenben a szegénység inkább kistelepülési, falusi jelenség. Ezen belül Magyarországon nagyon nagy, még Szlovákiánál is nagyobb mértéken szorult a szegénység kistelepülésekre. (Ferge, Darvas 2009)

A folyamatot különösen súlyossá teszi a települési gettósodás folyamata, amely az 1970-es-1980-as években kezdődött, s a rendszerváltást követően felgyorsult, a falvakban drámaivá váló foglalkoztatási helyzettel szoros összefüggésben. Becslések szerint 2008-ban mintegy 100 olyan település volt az országban, mely minden mutatója alapján gettó-településnek számít, és további 200 falut megállíthatatlan és gyors, évtizedes távlatban beteljesülő gettósodási folyamat jellemzett. (Havas 2008) Néhány éven belül tehát a magyarországi településhálózat közel tizede tekinthető gettó-falunak. Ezekben a falvakban a demográfiai mutatók erősen eltérnek az országos mutatóktól, a foglalkoztatott nélküli háztartások aránya rendkívül magas. A helyiek által elérhető helyi vagy környékbeli intézmények gettósodó, rendkívül rossz szolgáltatást nyújtó intézmények. Elterjedt a droghasználat, a drogkereskedelem, a prostitúció, valamint az átfogó kézpénzpótló, hitelrendszerként működő – természetesen a rászorultakat brutálisan kiszákmányoló – uzsorarezsimek léte. A legrosszabb helyzetű településeken minden egyéni vagy csoportos kitörési stratégiát, minden megélhetési projektet megfojt a javak, lehetőségek, előnyök és hátrányok szélsőségesen egyenlő elosztását kikényszerítő közösségi normarendszer.

6. A szociális bérlakások és a megfizethető bérlakások aránya Magyarországon kirívóan alacsony, illetve a lakosság nagyon nagy aránya él saját tulajdonú lakásban. Ezeknek nemcsak az a következménye, hogy a lakosság kénytelen erejét meghaladó hiteleket fölvenni, és azokat évtizedeken át törleszteni, de a lakásállomány tulajdoni szerkezete alapvető gátja a munkaerő mobilitásának.

A JÓLÉTI KONSZENZUS MEGRENDÜLÉSE ÉS KIREKESZTŐ FORDULAT

A 2008 őszen kitört gazdasági válság nyomán az ország maradék növekedési potenciálját is elveszítette. A válság tovább súlyosbította a magyarországi foglalkoztatási helyzetet. A magyar gazdaság ekkor már évek óta leszakadó pályán volt a visegrádi országok trendjéhez képest, és a visszaesés súlyosabban érintette, mint a régió több országát. Az egyes képzettségi csoportok közül a képzetlenek foglalkoztatása csökkent a legnagyobb, 5,4 százalékos mértékben, míg az érettségizettek foglalkoztatási rátája 4,4 százalékkal, a felsőfokú végzettségűeké 3,2 százalékkal, a szakmunkásoké 1,9 százalékkal. A fiatalok (15–24 éves korosztály) és az idősek (55–64 éves korosztály) foglalkoztatásának elmaradása az EU átlagtól szintén növekedett. Ugyanakkor az alacsony foglalkoztatás – alacsony munkanélküliségi ráta – magas inaktivitási ráta kombináció annyiban módosult, hogy a munkanélküliségi ráta emelkedett, és így Magyarország felzárkózott a magas munkanélküliségi rátájú országok közé. (Hárs 2012)

A közsféra korábbi 40 százalékos bérelőnye elolvadt, és bérhátrányba került a versenyszférával szemben. A közsféra tehát látszólag a béreken keresztül alkalmazkodott a válsághoz, ugyan-

akkor növekedett a foglalkoztatás, ám ennek oka a közfoglalkoztatottak jócskán megnövekedett száma. (Cseres-Gergely, Szőke 2011)

Ezekben az években rendült meg, majd omlott össze az elosztás relatív nyertesei és vesztesei közötti részleges érdekazonosságon nyugvó – és a redisztributív társadalom kritikáját cáfoló – társadalompolitikai konszenzus. (Zolnay 2011) A konszenzus kiterjedt minden olyan szegénységet enyhítő vagy azt keretek között tartó, a tömeges underclass helyzetek kialakulását megakadályozó, illetve a szegényebb és jobb anyagi helyzetű rétegeket biztonsággal kecsegtető ellátásra, szolgáltatásra, amelynek finanszírozásában – legyen annak elosztása bármilyen egyenlőtlen! – közép és alsóközéprétegek, illetve szegények egyaránt érdekeltek voltak. Nem támogatták a közép és alsóközéprétegek azokat az ellátásokat – így például a segélyeket vagy a halmozottan hátrányos helyzetűeknek járó közoktatási kedvezményeket, ellátásokat vagy eljárási preferenciákat – amelyek kizárólag a legszegényebbeket célozták. A szegények pedig, ha nem lettek volna politikailag némák, nem támogatták volna az általuk elérhetetlen, őket feltételek vagy eljárások révén kizáró ellátásokat, szolgáltatásokat, például a jövedelemarányos GYED-et, a családi adókedvezményeket vagy az elit iskolák kialakulását. Mindazonáltal a nyugdíjrendszerek és a családtámogatási rendszer többségének finanszírozására kiterjedt a konszenzus, mint ahogyan az expanzív közoktatás rendkívül egyenlőtlen szolgáltatás-elosztásának nyertesei és vesztesei is egyöntetűen támogatták a fenntartó önkormányzatokat a forrásokért folyó alkuban.

A konszenzus megrendülésének valódi okairól csak feltevéseink lehetnek. Elképzelhető, hogy a szakadék annyira kitágult a szoros munkapiaci kötődésű és a munkapiacról kiszorult rétegek között, az oktatási szelekció annyira kiterjedt lett, és a gettósodó, leszakadó településeket annyira áthatolhatatlan fal választotta már el a szerencsésebb településektől, hogy a befolyásos rétegek úgy érezhették, kiszoríthatják azokat, akikkel nem kívánnak közös munkát végezni, közös intézményeket használni, közös társadalmi térben tartózkodni. Ugyanakkor a fordulatot a társadalmi problémák erőteljes *etnicizálása* kísérte: ez a szemlélet pedig elvétí a tényleges társadalmi törésvonalakat, a *romák* valóságos lélekszámát és számarányát a különféle intézményekben és a különféle jóléti transzferjövedelmek ellátottjai körében mérhetetlenül, gigantikusan eltúlozza, és irracionális következtetéseket von le.

A legfontosabb társadalmi törésvonalakat a családok munkapiaci esélyei és kötődése, illetve anyagi helyzete rajzolja ki. A legfeljebb nyolc osztályt végzettek foglalkoztatási rátája 25-28 százalék között ingadozik, szemben a szakmával rendelkezők 62-66 százalékos, az érettségizettek 60 százalékos és a felsőfokú végzettségűek 78-80 százalékos foglalkoztatási rátájával. A foglalkoztatottak között a legfeljebb csak nyolc osztályt végzettek aránya mindössze 10-12 százalék. A munkaerőpiac szempontjából tehát a döntő, szakadékszerű törésvonal a legfeljebb csak alapképzettségűek és a bármilyen képzettséggel rendelkezők között húzódik. A 15-74 éves lakosság körében a legfeljebb 8 osztályt végzettek száma azonban mintegy 2 millió (26 százalék)

– a magyarországi cigány népesség teljes létszámának mintegy háromszorosa! Az aktív korú, képzetlen, nem dolgozó, nem is tanuló népességnek kevesebb mint harmada roma.

Láttuk, hogy a TÁRKI adatai szerint a relatív szegénységi ráta (OECD2 ekvivalencia skála) 2009 és 2012 között 14 százalékról 17 százalékra növekedett, ami példátlan a rendszerváltás óta. Bizonyos, hogy a szegényeknek kevesebb mint a harmada roma. A 0–17 éves korosztály körében a gyermekszegénységi ráta ugyanebben az időszakban 21 százalékról 26 százalékra emelkedett. A szegénységben élő gyerekeknek a fele lehet cigány. A legalsó és a legfelső jövedelmi decilis átlaga közötti különbség 7,2 százalékról 9 százalékra növekedett, a jövedelem eloszlást mérő Gini együttható 2,9 százalékról 3,1 százalékra nőtt. (Darvas, Farkas, Győri, Kósa, Mózer, Zolnay 2013)

A társadalmi problémákat etnicizáló módon elbeszélő kirekesztő társadalompolitikai fordulat első – tartalmát tekintve irracionális – jele a segélyek elleni támadás volt 2008 tavaszán. A segélyezés súlya a magyarországi jóléti ellátások között egészen elenyésző, és az ezredforduló óta folyamatosan csökken, de még a központi költségvetés által finanszírozott kiadások között is viszonylag csekély tétel.

A korábban is létező, 2000 óta munkatesztként az ellátások komplex rendszerébe ágyazott és a pénzbeli ellátás feltételül szabott közfoglalkoztatás példátlan méretű kiterjesztését 2008-ban fogadta el a törvényhozás. Az Út a Munkához program lényegében azt az elvet rögzítette, hogy *fontosabb a közfoglalkoztatás politikai társadalmi funkciója, mint az, hogy lehetséges-e értelmes, mással nem pótolható, és valós értékteremtő közfoglalkoztatási programokat szervezni.* Az EU-ban példátlan méretű közfoglalkoztatási programot nemcsak munkatesztnak szánták, de a gyakorlatban egymást kizáró célokat akartak általa elérni, és egymást kizáró – a kormányzati kommunikációban egymást helyettesítő – sikerkritériumokat határoztak meg. Ugyanez folytatódott még nagyobb mértékben 2012 után, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy a 2009–2010-ben folyó Út a Munkához programmal ellentétben a közfoglalkoztatottak már nem minimálbért, hanem annál kisebb összeget kaptak.

A közvélekedés szerint tehát a program „*munkatesztként*” működött, csak hogy a munkateszt lényege annak ellenőrzése, hogy a jóléti jövedelemben részesülő ellátott keres-e munkát és elfogadja-e a felkínált munkalehetőségeket az elsődleges munkapiacra. A kevésbé választhatóság elvének érvényesítése is csak abban az esetben értelmezhető, ha az elsődleges munkapiacra megszerezhető béreket vetjük össze a jóléti jövedelmekkel. A közvélemény aligha van tisztában azzal, hogy a tömeges közfoglalkoztatás finanszírozása drágább, mint a korábbi, segélyezésen és lényegesen kisebb méretű közfoglalkoztatáson alapuló szisztéma, és hajlamos hitelt adni annak az érvelésnek, miszerint a korábbi „segélyezettek immár hasznos munkát végeznek”. A közfoglalkoztatás eredeti, autentikus célja – tehát a célcsoport elsődleges munkapiacra juttatása – semmiféle eredményt nem hozott (Köllő, Scharle 2011), ugyanakkor legalább két szempontból akadályozta az érintettek munkavállalását. A segélyek feltételül szabott közfog-

lalkoztatás természetesen gátja az érintettek alkalmi munkavállalásának, ugyanakkor a települési önkormányzatok számára vonzó lehetőség volt, hogy közfoglalkoztatás révén drága és saját költségvetésüket terhelő közalkalmazotti státuszokat helyettesíthessenek.

Végül a közfoglalkoztatásnak az is célja volt, hogy gátolja a tartós, generációkra kiterjedő munkátlanság általi mentális, tudati beszűkülést és demoralizáltságot. Csakhogy a kényszerű, tartalmában többnyire értelmetlen munkavégzés, a munkajogi védelem hiánya a gyakorlatban az önkény melegágya. A 2012-ben lefolytatott ombudsmani vizsgálat azt állapította meg, hogy a közfoglalkoztatás esetében egyszerre érvényesül a munkáltatói önkény és a hatóság önkényes jogalkalmazásának lehetősége. A jelentés leszögezte, hogy ellentétben a megfigyelt gyakorlattal, a közfoglalkoztatásnak nem szabadna öncélú lennie, hanem azt a munkapiaci reintegrációt szolgáló eszközként kellene értelmezni és használni. Ugyancsak hiányosnak ítélte a jelentés a kiszolgáltatott közfoglalkoztatottak jogvédelmét.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kirekesztő társadalompolitikai fordulat legnagyobb horderejű és várhatóan legsúlyosabb hatású eleme a közoktatás-politika gyökeres fordulata. A tanszabadság felszámolása, a pedagógusok korporatív szervezetekbe kényszerítése, az iskolák államosítása, a tankötelezettség felső korhatárának 16 éves korra csökkentése és az input finanszírozás bevezetése lényegében azt jelenti, hogy negyedszázad elteltével ismét a kormány szabja meg a középfokú beiskolázási keretszámokat, sőt, azt is a megyei vagy járási kormányhivatalok döntenek majd el, hogy a nem állami fenntartók közül ki, hol, milyen iskolát működtethet. A normatív finanszírozás, az önkormányzati, illetve intézményi érdekeltség megszűnése az expanzió motorját kapcsolja ki. A koncepció elővezetése során a kormány nem is titkolta, hogy a középiskolai keretszámokat 40 százalékkal kívánja csökkenteni, ami 160-200 ezer diákot szorít ki a középiskolákból. Tekintettel arra, hogy a tankötelezettség felső korhatárát 16 éves korra csökkentették és létrehozták a tovább nem tanulók számára a HÍD programot, így a csökkentett tankötelezettségi korhatár azt is jelenti, hogy egyetlen középfokú intézmény – még a legalacsonyabb presztízsű szakiskola – sem lesz köteles bárkit felvenni, illetve a rendszer nem lesz köteles senkit 18 éves koráig a közoktatáson belül tartani.

Az új szisztéma nemcsak a tanszabadságot számolja fel, hanem messzemenő munkapiaci következményei is vannak. Láttuk, hogy az önkormányzati intézményfenntartásban és a normatív finanszírozásban rejlő „felhajtóerő” a középfokú expanzió ellenére sem volt képes az egyes évrátókban 15-20 százalék alá szorítani a közoktatást legfeljebb csak alapképzettséggel elhagyók arányát, mert a rendkívül szelektív oktatási rendszer egyszerűen nem érte el a diákok legrosszabb helyzetű, családjukból kulturális muníciót nem hozó, és legfeljebb csak gettóiskolákba bejutó részét. Azt is láttuk, hogy a rossz alapképességekkel és rossz reputációval bíró, legfeljebb

csak alapképzettséggel rendelkezők munkapiaci esélyei minimálisak, és ennek döntően gazdaszerkezeti okai vannak, tehát egy esetleges fellendüléstől sem várható munkapiaci helyzetük javulása. Végül az is evidencia, hogy a készség- és kompetenciaalapú, és nem a tantárgyakhoz vagy szakmákhoz kötendő tudásnak van döntő szerepe a munkapiaci sikerességben.

Nehéz megérteni a közoktatás drasztikus átalakításának racionalitását. A szocialista korszakban, a hatvanas hetvenes években a képzetlen munkaerőt tömegesen és korlátlanul igényelte a mezőgazdaság, a bányászat, a gyáripár, az építőipar. A nyolcvanas években már világos volt, hogy ez a szisztéma fenntarthatatlan, ám a közoktatás csak a rendszerváltást követően kezdett érdemben változtatni a képzési arányokon. Negyedszázaddal a rendszerváltást követően – miközben a képzés legsúlyosabb problémája éppen az, hogy nagyon magas arányban bocsátja ki a képzetleneket – senki nem gondolhatja komolyan, hogy az érettségihez vezető utak eltorlaszolásának bármiféle munkaerő-politikai vagy társadalompolitikai racionalitása lenne. A változásra egyetlen magyarázat van: *a kirekesztő szándék erősebb bármiféle gazdasági vagy közoktatási racionalitásnál.*

Ebben a metszetben értjük meg az „etnicizálás” jelentőségét. A 2010-es tanévben a hátrányos helyzetű tanulók aránya a szakiskolákban 29 százalék, a szakközépiskolákban 14 százalék, a gimnáziumokban pedig 9 százalék volt. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya a szakiskolákban 10 százalék, a szakközépiskolákban 3 százalék, a gimnáziumokban pedig 1 százalék volt. Nem kétséges, hogy a 8 osztály elvégzését követően a diákok számára döntő szelekciós pont következik, és a szakiskolák a középiskolákba be nem jutottak gyűjtőiskolái lettek, ám az intézménytípus „elcigányosodásával” kapcsolatos vélekedések alaptalanok. Korábban már említettük, hogy a kormány 2011 tavaszán, az iskolaállamosítás tervének elővezetése kapcsán nyilvánvalóvá tette, hogy a középiskolai keretszámok drasztikus, 40 százalékos csökkentésére kívánja felhasználni azt a lehetőséget, hogy a középfokú beiskolázási keretszámokat ismét, évről évre közvetlenül szabhatja meg. Később a tervezett szűkítés mértékét illetően már csak 30-35 százalékos arányszámokat emlegettek. Tegyük fel, hogy a szülői és pedagógusi ellenállás, a közoktatás megmaradt lobbi-lépessege, a bürokratikus rendszer tehetetlensége, a politikai óvatosság miatt a szűkítés csak 25-30, vagy esetleg csak 20-25 százalékos lesz. A lényeg az, hogy a kormány szabja meg a keretszámokat és nem a szülői igények, a létszám maximalizálásban érdekelt fenntartók és intézmények, illetve a normatívák összegét meghatározó kormány hármassá alakul. A kirekesztő hatás szempontjából pedig voltaképpen lényegtelenek a középiskolai keretszámok szűkítésének mértékére vonatkozó különféle tervezett számarányok. Ugyanis, ha csak 15 százalékkal csökkentik a középfokú keretszámokat, az is elegendő ahhoz, hogy néhány év alatt kisöpörje a középiskolákból az összes halmozottan hátrányos helyzetű és hátrányos helyzetű diákot. Nemcsak a romákat, nemcsak a legszegényebb családokból érkező és legsúlyosabb kulturális hátrányokkal küzdő diákokat – hanem a szegény, de azért nem teljesen elesett családok gyerekeit, és nem kis részben az alsó középrétegek gyerekeit is. Mi több, a HÍD

program azt jelenti, hogy a közoktatási rendszer ezt követően kedvére kisselektálhassa azokat, akik számára a tankötelezettség felső korhatára de facto 14 éves korban véget ér, és akik számára a legrosszabb, legalacsonyabb presztízsű szakiskola is elérhetetlen marad. A magyar közoktatást évtizedekkel visszavetítő fordulat példátlan kirekesztő hatással fenyeget.

Bizonyos, hogy azok aránya, akik csak alapképzettséggel hagyják el a közoktatást, a jelenleg is nagyon magas 15-20 százalékos arányhoz képest nagyságrendekkel megnövekszik majd, mint ahogyan az általános iskola után sehol tovább nem tanulók aránya a jelenlegi 0,1 százalékos arányhoz képest – a jelenleg sehol tovább nem tanuló roma diákok aránya a jelenlegi 5,5 százalékos arányhoz képest – is ismét drasztikusan megnövekszik.

Az ő számukra a magyarországi munkaerőpiac végképp zárva marad.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Cseres-Gergely Zsombor–Szőke Bálint (2011): *A magyarországi munkapiac 2010–2011-ben*

Darvas Ágnes–Farkas Zsombor–Győri Péter–Kósa Eszter–Mózer Péter–Zolnay János (2013): *A szociálpolitika egyes területeire vonatkozó szakpolitikai javaslatok*. Esély 2013. 6.

Fazekas Károly–Kézdi Gábor (2011): *Munkaerőpiaci tükrök*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, OFA

Ferge Zsuzsa–Darvas Ágnes (szerk) (2009): *Gyerekesélyek Magyarországon*. A „Legyen jobb a gyermekeknek” Nemzeti Stratégia Évértékelő Bizottságának 2009 évi jelentése. 9–17 oldal.

Gábos András (2010): *Gyermekszegénység az Európai Unióban*. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2010*. TÁRKI

Hárs Ágnes (2012): *Munkapiaci válságok, változások, válaszok*. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2012*. TÁRKI

Havas Gábor (2008): *Esélyegyenlőség, deszegregáció*. In: Fazekas Károly–Köllő János–Varga Júlia (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújulásáért*. Ecostat Budapest

Herman Zoltán–Varga Júlia (2010): *A közoktatás finanszírozása*. In: *Jelentés a magyar közoktatásról*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet

Kertesi, Gábor (2005): *Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. A rendszerváltás maradandó sokkja*. In: Kertesi, Gábor (2005): *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Osiris

Kertesi Gábor–Varga Júlia (2005): *Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon*. Közgazdasági szemle, 2005 július-augusztus

Krémer Balázs (2012): *A Negyedik Köztársaság felé*. Beszélő 17. évfolyam. 1. szám

Köllő János (2009): *A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a poszt szocialista gazdaságban*. Osiris 2009.

Köllő János–Scharle Ágota (2011): *A közcélú foglalkoztatás kibővülésének hatása a tartós munkanélküliségre*. In: Fazekas Károly–Kézdi Gábor (szerk.) (2011): *Munkaerőpiaci tükrök*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, OFA

KSH (2012): *Statistikai Tükrök* VI. évfolyam 72. szám

Mózer Péter (2008): *Jóléti alternatívák és szegénység. Szegénység, jövedelmi egyenlőtlenségek, munkapiaci kirekesztés, jólét transzferek Magyarországon*.

In: Törzsök Erika–Paskó Ildi–Zolnay János (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon*. Jelentés 2007 EÖKIK 2008.

Mózer Péter (2009): *Dübörög a munka-gyár – az Út a Munkához programról*.

In: Törzsök Erika–Paskó Ildi–Zolnay János (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon*. Jelentés 2008 EÖKIK 2009.

Scharle Ágota–Várad Balázs (2013): *Mivel jár ha mindenkinek jár*. Magyar Narancs 2013 37

Standing, Guy (2011): *The Precariat. The New Dangerous Class*. Bloomsbury

Radó Péter (2014): *A Nemzeti Együttműködés Közoktatási rendszere és a PISA mérések*. TÁRKI (2013) Szivós Péter–Tóth István György (szerk.): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*. Monitor jelentések 2012

Virág Tünde (2010): *Kirekesztve. Falusi gettók az ország peremén*. Akadémiai Kiadó 2010

Zolnay János (2011): *A reformkorszak alkonya*. Beszélő 16. évfolyam 11. szám

Havas Gábor–Zolnay János: *Sziszifusz számvetése, Az integrációs oktatáspolitiká*. Beszélő 2011. 6. szám

GYŐRI PÉTER: HAJLÉKTALAN ÉLETHELYZETBEN LÉVŐ EMBEREK A MUNKAERŐPIACON

2013. február 3-án közel tízezer hajléktalan élethelyzetben lévő ember (9716 fő) töltötte ki a Február Harmadika Munkacsoport éves kérdőívét az országban. Arra a kérdésre, hogy „Miből élt meg 2013 januárjában?” 9222 megkérdezett adott értékelhető választ. Közülük 2977 ember (32%) válaszolta azt, hogy valamilyen munkabér jelentette megélhetése (legalább egyik) forrását. A válaszadók 68%-ának nem volt közvetlen munkabérből származó jövedelme. Közvetetten azonban, a korábbi munkavégzés jogán minden negyedik hajléktalan embernek (24%, 2194 fő) volt valamilyen nyugdíjból származó jövedelme. További egyötödük esetében (22%, 1983 fő) szintén előfordult a megélhetés forrásaként a korábbi munkavégzés jogán járó pénzbeli juttatás (munkanélküli segély). Végül, fennmaradó egyötödük egy része (7%, 622 fő) szintén kemény – ámbár el nem ismert – munkával tartotta fenn magát (gyűjtögetés, kukázás), másik része (15%, 1421 fő) kéregetésből, koldulásból élt, melynek besorolása a munka világába nézőpont kérdése.

Ha közelebbről megvizsgáljuk a munkabérből élő hajléktalan emberek csoportját, akkor megállapíthatjuk, hogy a 2977 ember közül összesen 667 ember (22%) bére származik rendszeres munkából, 2076 ember (70%) alkalmi munkán keresztül jut munkabérhez. 2013 januárjában minden tízedik válaszadó hajléktalan ember (11%, 334 fő) jutott közmunkán keresztül jövedelemhez. A közmunkában résztvevők 20%-ának alkalmi munkából származó jövedelme is adódott januárban, 16%-uk önkormányzati segélyhez, 7%-uk munkanélküli segélyhez is hozzájutott valamikor a hónap folyamán. A munkabérből élők döntően legnagyobb csoportját alkotó alkalmi munkavállalók mással nem nagyon tudták kiegészíteni jövedelmüket, legfeljebb néhányan (13%) önkormányzati segélyt is kaptak. A rendszeres munkát végzők pedig lényegében kizárólag – feltételezhetően nem túl magas – munkabérükből éltek.

Tehát a 9716 válaszadó, hajléktalan élethelyzetben lévő ember közül mindössze 667 fő (7%) jutott rendszeres munkából származó munkabérhez, ennyien tekinthetők a hivatalos munkaerőpiac viszonylag stabil tagjainak (azt nem tudjuk, hogy a munkáltatók őket vajon bejelentették-e, vagy feketén kell-e dolgozniuk). A legnagyobb csoportot az alkalmi munkából élők jelentik (2076 fő, 22%) a munkaerőpiac margóján mozogva. Őket követik azok, akik a munkaerőpiacon kívül, de mégiscsak dolgoznak, el nem ismert „kereső tevékenységet” folytatnak, vagyis gyűjtögetésből, kukázásból tartják fenn magukat (1696 fő, 18%). Az ily módon dolgozók

és jövedelemhez jutók csoportját egészíti ki az a 334 ember, akik közmunkához jutottak 2013 januárjában (3,5%). Ha mindezt egybevetjük, akkor azt mondhatjuk, hogy minden második hajléktalan ember valamiféle munkából tartja fenn magát, még ha csak töredéküknek is adott meg, hogy a tényleges, legális munkaerőpiac stabil résztvevője lehessen. (Ha a koldulásból, kéregetésből élő 985 embert is ideszámítanánk, akkor a válaszadóknak összesen 60%-áról állíthatnánk, hogy valamilyen módon aktívan pénzt keres megélhetése érdekében.)

A pénzügyi ellátások közül legtöbben önkormányzati segélyhez jutnak (1937 fő, 20%), ezt követi a rokkantsági járadékban részesülők csoportja (1416 fő, 15%), az öregségi nyugdíjban részesülők (915 fő, 10%), a munkanélküli ellátásban részesülők (476 fő, 5%), illetve a gyesen, gyeden lévő (45 fő, 0,5%). Végül, még mindig igen sokakat találunk, akik sem munkából, sem közösségi forrásból, sem máshonnan nem jutottak semmilyen jövedelemhez 2013 januárjában (1057 fő, 11%). Ők kizárólag a szervezett szolgáltatások és mások eseti segítségével tartották fenn magukat...

Életkor – nem – hajléktalan státusz

A hajléktalan élethelyzetben lévő emberek körében a 60 évesnél idősebbek (1971 fő, 21%)

A megélhetés különböző forrásainak súlya igen tanulságosan alakult a hajléktalan élethelyzetben lévő emberek körében az elmúlt évtized alatt. 2006 elejéig fokozatosan nőtt a valamilyen munkabérből élők aránya, ekkor már a hajléktalan emberek 49%-a rendelkezett munkabérből származó jövedelemmel (30%-uk valamilyen társadalombiztosítási transzferből élt, 11-11%-uk segélyből, illetve egyéb forrásból jutott bevételhez).

2006 eleje óta azonban – számos makrogazdasági ok következtében – folyamatos mélyrepülésnek indult a munkaerőpiac majd minden szegmense. Már 2007 elejére lezuhant a munkabérből élők aránya a hajléktalan emberek körében 31%-ra, de csökkent a társadalombiztosítási jellegű bevételek súlya is (30%-ról 23%-ra), némileg nőtt a segélyhez jutók aránya (15%-ra) és 25%-ra ugrott a guberálásból és egyéb forrásból élők aránya. A 2006 során bekövetkezett drasztikus visszaesést követően összességében stagnálás jellemző a hajléktalan élethelyzetben lévő emberek körében az egyes megélhetési források arányait tekintve. (Ez a stagnálás persze az egyes emberek esetében különböző utak megtételét jelentheti ezek alatt az évek alatt is.)

többsége inaktívnak tekinthető: 42%-uk öregségi vagy özvegyi nyugdíjban, 21%-uk rokkantsági járadékban részesül, 15%-uk (303 fő) önkormányzati segélyt említett megélhetése forrásául. Azért a gyűjtögetés/kukázás (9%), illetve az alkalmi munkák (10%) is elő-előfordulnak náluk, ha nem is túl gyakran. A teljes jövedelemhiányt összesen 95 ember említi közülük (5%).

A 60 év alattiak körében a fiatalabbak (18–39 évesek) jutnak inkább rendszeres munkához (11–12%-uk), illetve a fiatal-középkorúak (18–49 évesek) elsősorban alkalmi munkalehetőségekhez (27–31%-uk), de ők azok, akik nagyobb arányban kéregetnek/koldulnak, gyűjtögetnek és körükben fordul elő a leggyakrabban (a 18–29 évesek körében például 22%), hogy semmilyen jövedelemmel nem bírnak (nyugdíjuk még nincs, kérdés persze, lesz-e egyáltalán, munkajövedelmük pedig nagyon rendszertelen). A 40 év fölöttiek között nő a pénzbeli ellátásokhoz hozzájutók száma: a 40–59 évesek 22–24%-a kap önkormányzati segítyt, 5–6%-uk munkanélküli ellátást, az 50 év fölöttiek 20%-a rokkantsági járadékot.

A válaszadók hány százalékának származik jövedelme az egyes jövedelemforrásokból – korcsoportok szerint

Korcsoport	Rendszeres munkából	Öregségi (vagy özvegyi) nyugdíjból	Alkalmi munkából	Közmunkából	Önkormányzati segítyből	Kéregetésből, koldulásból	Gyűjtögetésből, kukázásból	Munkanélküli ellátásból	Rokkantsági nyugdíjból, járadékából
18–29 éves	10,8	0,2	30,4	3,5	16,6	13,9	15,0	5,2	2,5
30–39 éves	11,9	0,6	31,4	4,3	17,0	13,8	21,6	4,7	6,1
40–49 éves	7,8	0,4	27,6	4,5	22,0	14,4	23,2	5,3	10,0
50–59 éves	6,9	1,9	20,8	4,2	23,9	9,0	18,3	5,6	19,7
60 évesnél idősebb	2,4	41,8	9,5	0,8	15,4	4,8	9,2	3,5	21,0
Összes	7,0	9,7	21,9	3,5	20,4	10,3	17,9	4,9	15,0

Minden ötödik megkérdezett nő (1993 fő, 22%). A hajléktalan élethelyzetben lévő nők körében nagyobb arányban vannak azok, akik valamilyen pénzbeli juttatásban részesülnek (önkormányzati segíty, rokkant járadék), a férfiak nagyobb arányban dolgoznak (alkalmiznak, gyűjtögetnek). Ennek számos oka lehet, mely a hajléktalan élethelyzetben lévő nők és férfiak eltérő hajléktalanságából, vagy más tényezőkből adódik.

„Eltérő hajléktalanság” például az, hogy valaki közterületen csövezik, vagy igénybe veszi az ingyenes éjjeli menedékhelyet, illetve a fizetős átmeneti szállót, esetleg hosszabb ideig egyéb rehabilitációs átmeneti intézményben van. Ha azt gondolnánk például, hogy a fizetős, tartósabb elhelyezést nyújtó átmeneti szállók lakói körében találunk több „bérből és fizetésből élő” embert, s a közterületeken csövezők között kevesebb dolgozót, több munkavégzés nélkül tengődőt, akkor nagyon nagyot tévednénk!

Az éjjeli menedékhelyeknél tartósabb lakhatást biztosító, fizetős átmeneti szállókon lakók körében a rendszeres munkajövedelemmel rendelkezők aránya (14%) ugyan többszöröse a közterületről vagy éjjeli menedékhelyről rendszeres munkabérért munkába járók arányának (3-5%), azonban így is alig minden hetedik átmeneti szállón lakónak jut csak stabil hely a munkaerőpiacon. Az viszont igaz, hogy a fizetős átmeneti szállókon lakók körében találunk leggyakrabban stabil, fix jövedelemmel rendelkezőket: ez a nyugdíj (15%) és a rokkantsági járadék (22%). Ha ehhez még hozzávesszük az átmeneti szállókról önkormányzati segélyhez (20%), munkanélküli ellátáshoz (7%) jutókat, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az átmeneti szállókon élők kétharmada jut valamilyen közösségi forrásból jövedelemhez.

Ezzel szemben a közterületeken csövezőknek csupán töredéke (13%) bír stabil, fix közösségi jövedelemmel (nyugdíjjal, rokkantsági járadékkal), nem is beszélve a rendszeres munkából származó bérrel, melyet az országban összesen 77 közterületen élő ember említett (a közterületen élők 2,5%-a). Mindezzel együtt is a közterületen csövezők többsége valamifajta munkatevékenység által tartja fenn magát: 29%-uk alkalmi munkát végez, 39%-uk gyűjtöget/kukázik, 25%-uk kéreget/koldul, 2,5%-uk rendszeres, 3,2%-uk közmunkát végez (vannak, akik több ilyen tevékenységet is folytatnak). Ezt egészíti ki a néha kapható önkormányzati segély minden ötödik közterületen élő esetében, de így is minden tizedik fedél nélkül élő ember sehonnan semmilyen jövedelemhez nem jutott 2013 januárjában.

Iskolai végzettség

Ahogy az a „Nagy könyvben meg van írva”, a legmagasabb iskolai végzettség és a munkaerőpiaci pozíció összefügg egymással, még ha ezt az összefüggést természetesen számos egyéb tényező is befolyásolja. A rendszeres munkabérhez jutók, de még az alkalmi munkákból élők körében is nagyobb arányban találkozunk iskolázottabb emberekkel, mint a munkaerőpiacról kiszorultak körében. Az iskolázottság nem jelent többet, mint egy szakmát, esetleg érettségit. A rendszeres vagy alkalmi fizetett munkákból élők többsége legalább szakmával vagy érettségivel rendelkezik (68%, illetve 57%-uk), miközben a gyűjtögetésből/kukázásból élők, illetve a koldulásra/kéregetésre fanyalodók többsége legfeljebb, ha a nyolc általánost végezte el (előbbieik 54%-a, utóbbiak 57%-a). Igencsak elgondolkodtató, hogy éppen az öregségi nyugdíjából élők iskolai végzettség szerinti összetétele mutatja a legjobb képet, a többiekhez képest (26%-uk érettségivel, vagy ennél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik).

A jövedelemforrások szerinti csoportok iskolai végzettség szerinti összetétele (%)

Legmagasabb iskolai végzettség	Rendszeres munkából	Öregségi (vagy özvegyi) nyugdíjból	Alkalmi munkából	Közmunkából	Önkormányzati segélyből	Kéregetésből, koldulásból	Nem volt pénzem (mások segítették)	Gyűjtögetésből, kukázásból	Munkanélküli ellátásból	Rokkantsági nyugdíjból, járadékából
kevesebb, mint 8 ált.	3,9	11,0	6,9	8,2	9,3	13,3	6,9	12,0	8,1	9,6
általános iskolai 8. osztály	27,1	28,6	35,8	34,8	41,4	43,5	37,0	41,9	32,9	34,1
szakmunkásképző, szakiskola	45,7	34,5	44,5	43,9	37,8	32,5	40,9	37,9	43,3	38,6
érettség	19,8	19,8	11,1	11,2	9,6	9,4	11,8	7,0	13,6	13,8
főiskolai, egyetemi diploma	3,3	6,0	1,7	1,5	1,9	1,3	3,5	1,1	2,1	3,7
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az összefüggés szoros, de mint említettük, természetesen nem determinisztikus. Ezt mutatja, hogy azért az érettségivel rendelkező 1151 hajléktalan ember közül is sokan önkormányzati segélyből (16%), munkanélküli ellátásból (6%), kéregetésből (8%), gyűjtögetésből (10%), vagy éppen mások ad hoc segítségéből (11%) élnek, s csak kevesebb, mint minden második érettségizett hajléktalan ember jövedelme származik valamilyen más munkából, vagy éppen nyugdíjból.

Akadályok

Az iskolai végzettség vagy annak hiánya csak egyike a munkaerőpiaci státuszt befolyásoló tényezőknek. A hajléktalan élethelyzetben lévő emberek esetében nyilvánvaló, hogy maga a biztonságos vagy éppen bármilyen lakhatás hiánya is jelentősen befolyásolja a munkavégzés esélyeit. De vannak olyan egyéb tényezők is, melyeket maguk az érintettek fontos akadálnak tartanak, ha a munkavégzés esélyeiről van szó. Megkérdeztük a közel tízezer hajléktalan embert, hogy „Akadályozza-e valami a felsoroltak közül abban, hogy munkát végezzen: betegség, alkohol, külső megjelenés, szakma hiánya, megváltozott munkaképesség, idegállapot, az alacsony fizetések, vagy a munka hiánya, illetve a lakhatás hiánya?”. (Több akadályozó tényezőt is meg lehetett jelölni.)

A kérdezettek közül 1114 ember (12%) nem válaszolt erre a kérdésre, a többiek közül minden negyedik válaszadó (27%) azt közölte, hogy őt nem akadályozza semmi (persze ők elsősorban

azok, akiknek vagy van munkájuk, vagy már öregségi nyugdíjasok). A válaszadók közül a legtöbben a betegségüket említették akadálnak (31%), azt, hogy nem lehet munkát találni (30%), már – úgymond – öregek (19%) vagy megváltozott munkaképességűek (10%). A többi felsorolt potenciális hátráltató tényezőt minimális mértékben említették a kérdezettek. Csak példaképpen: a lakhatás hiányát összesen 867 ember jelölte a munkavállalás akadályaként, ám bár az ezt említők 80%-a közterületen, vagy éjjeli menedékhelyen él. Az ilyen körülmények között „lakók” közül minden hetedik ember említette a munkavállalás (egyik) akadályaként a lakhatás hiányát. Egyébként a lakhatás hiányát leggyakrabban a középkorúak (30–49 évesek) említették. A fiatalok és a középkorúak inkább a munkahiányt, szakmahiányt említik, az idősebbek inkább a betegséget, életkort, a középkorúak közül többen a lakhatást, az alkoholt, idegállapotukat stb.

A szöveges válaszok is erre köszönnek vissza: „48 éves vagyok és beteg.” „50 év felett nem vesznek fel dolgozni.” „60 éves vagyok, szoba sem állnak velem.” „21 nap elzárást kell leülnöm.” „Felszolgáló szakmám van, de azt mondják, öreg vagyok.” „A fizetésemből sok adót vonnak le.” „A munkahelyeken kérik a lakcímkártyát és mivel lakcímnélküli vagyok, nem nézik jó szemmel.” „A várostól 45 perc járásra, az erdőben lakom.” „Analfabéta vagyok.” „Az egész úgy rossz, ahogy van, belefáradtam az életembe (már feladtam).” „Büntetett előéletű vagyok, cigány vagyok, és nem mernek munkát adni.” „Daganatos beteg vagyok.” „Egyik lábam hiányzik.” „Első hónapban hogy oldom meg az étkezést?” „Fogsorom hiánya.” „Gyógyszerfüggő vagyok.” „Irataim nincsenek.” „Hajléktalanaként nem alkalmaznak.” „Idegen állampolgár vagyok.” „Képtelen vagyok beilleszkedni.” „Kisebbségi vagyok.” „Lehet munkát találni, de nem fizetnek.” „Lusta vagyok.” „Minden iratomat ellopták.” „Nehéz eljutni a munkahelyre.” „Nem fizetik ki az elvégzett munkát.” „Nincs BKV-bérletem.” „Nincs meg az iskolám, és cigány kinézetem van.” „Nincs pénzem elindulni.” „Nincs protekcióm, ezért nem kapok munkát.” „Rákos és asztmás vagyok.” „Roma származású vagyok.” „Szürkehályog, szemműtét előtt állok, mindenhol megbukok a szemvizsgálaton.” „Tél van és az építőiparban nincs felvétel ilyenkor.” „Világgazdasági válság van.” „Zavar a többi ember közelsége.”

Jövedelem

Mégis, mekkora jövedelmekről van itt szó? A kérdésünk pontosan úgy szólt (immár évek óta), hogy „Mennyi pénzből élt 2013 januárjában?”. Minden tizedik megkérdezett hajléktalan élet-helyzetben lévő ember (981 fő) úgy gondolta, hogy erre a kérdésre inkább nem válaszol, vagy éppen nem tud választ adni. A válaszadók 10,5%-a arról számolt be, hogy semmilyen jövedelme nem volt januárban, 32%-uk több mint 30 ezer forintból élt meg a kérdés előtti hónapban, míg 58%-uk (5061 fő) legfeljebb 30 ezer forintból oldotta meg a januári megélhetését. Utóbbiak között találjuk a „22 800 forintos embereket”, akik a korábbi 28 500 forintról erre az összegre lecsökkentett foglalkoztatást helyettesítő támogatásból kénytelenek élni (812 fő, ha a nem egészen egzakt válaszokat is ideszámítjuk, akkor körülbelül 1600 válaszadóról van szó).

A jövedelem forrása és típusa markánsan meghatározza, hogy ki mekkora jövedelemhez jut ebben a körben. A rendszeres munkából élők és az öregségi nyugdíjjal rendelkezők döntő része (76-79%) több mint 30 ezer forint jövedelemhez jutott a kérdézt megelőző hónapban. Ez persze így is nagyon alacsony havi jövedelem, azonban a többség (68,5%) ennél is kevesebből kénytelen tengődni. Vagyis a rendszeres munkabérből, illetve öregségi nyugdíjból élők nem csak stabilabb bevétellel rendelkeznek, de a többiekhez képest némileg magasabb is ez a bevétel. Nagyobb részük már inaktív (öregségi nyugdíjas 842 fő), a többiek aktív korúak és rendszeres munkabérhez jutnak (612 fő) a munkaerőpiac viszonylag stabilabb szegmensében.

Az alacsony jövedelmű fixesektől merőben eltér az instabil, bizonytalan jövedelműek helyzete. Ők valósággal nyomorognak, tengődnek, jövedelmük az alacsonynál is alacsonyabb. Legfeljebb havi 30 ezer forintból kellett megélnie az alkalmi munkákhoz jutók 75%-ának, a munkanélküli ellátásból élők 84%-ának, az eseti önkormányzati segélyhez jutók 90%-ának, a kéregetésre/koldulásra szorulókat 82%-ának, a gyűjtögetésből/kukázásból élők 86%-ának. A legfeljebb havi 30 ezer forinttal rendelkezők alkotják együttesen a válaszadó hajléktalan élethelyzetben lévő emberek nagy többségét (68,5%, 5980 fő). Egy részük a munkaerőpiac szélén billeg, más részük közösségi forrásokra szorul, harmadik részük esetében e két helyzet kombinálódik térben és időben.

Valahol a tengődők és az alacsony jövedelmű fixesek között helyezkednek el a rokkantsági járadékban részesülők és a közmunkához hozzájutók. Utóbbiak között fele-fele arányban vannak a 30 ezer forintnál nagyobb, illetve kisebb jövedelműek. Előzőek körében kicsit többen vannak a 30 ezer forintot meghaladó bevétellel rendelkezők (58%), de az ennél kevesebb pénzből élők aránya is jelentős (42%).

A jövedelemforrások szerinti csoportok jövedelem nagysága szerinti összetétele (%)

Jövedelem mértéke	Rendszeres munkából	Öregségi (vagy özvegyi) nyugdíjból	Alkalmi munkából	Közmunkából	Önkormányzati segélyből	Kéregetésből, koldulásból	Nem volt pénzem (mások segítették)	Gyűjtögetésből, kukázásból	Munkanélküli ellátásból	Rokkantsági nyugdíjból, járadékából
Nincs jövedelme	2,8	1,7	8,6	3,5	2,4	13,3	44,2	13,0	5,9	1,4
Legfeljebb 30 ezer Ft	21,7	19,8	66,4	46,5	88,6	68,8	51,5	73,1	78,3	41,0
Több, mint 30 ezer Ft	75,5	78,5	25,0	50,0	9,0	17,9	4,3	13,9	15,8	57,7
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az átmeneti szállókon általában 5-10 ezer forint térítési díjat kell fizetniük az ott lakóknak, az éjjeli menedékhelyek ingyenesek. Így aztán nem csoda, hogy a jövedelemnélküliek (918 fő) nagy részét az éjjeli menedékhelyeken (46%-ukat) és a közterületeken (26%-ukat) találjuk. A legfeljebb 30 ezer forintból tengődők nagy részét is (66%-ukat) a közterületeken vagy az éjjeli menedékhelyeken találjuk, az ennél több pénzzel rendelkezők többsége fizetős szállón lakik. A fizetős átmeneti szállók lakóinak az 55%-a így is legfeljebb 30 ezer forintból gazdálkodott januárban, vagy éppen semmi pénze nem volt.

Egyesek olykor kriminalizálják a hajléktalanságot, holott ennyi pénzből megélni önmagában is krimi vagy éppen horror. De, hogy még bonyolultabb legyen: vannak olyan jövedelmek, melyekből le lehet tiltani korábban nem teljesített kötelezettségeket, s vannak olyan jövedelmek, melyekből letiltani sem lehet. Pl. a nincs-ből nem lehet letiltani, de az alkalmi, be nem jelentett munkából sem, a guberálásból sem. Így aztán letiltás leginkább a több mint 30 ezer forintos jövedelemhez jutókat terheli (a letiltás után marad legalább 30 ezer forintjuk). De őket aztán elég gyakran: minden negyedik kicsit nagyobb jövedelemmel rendelkező pénzét letiltás terheli. Az öregségi nyugdíjból élő hajléktalan emberek 35%-ának, a rokkantsági járadékából élők 26%-ának, a rendszeres munkabérből élők 29%-ának terheli jövedelmét levonás. A többieknél ez lényegében elenyésző, nem létezik. Plasztikusan elénk tárul, ahogy a magáncsőd-eljárás hiányában a tartozások kiszorítják az érintettek egy részét a legális munkaerőpiacról. A levonások leginkább korábbi lakbér- (192 fő) vagy banki tartozásból (177 fő), gyerektartásból (181 fő), illetve szabálysértési bírságokból (175 fő) adódnak.

Település

A munkaerőpiac számos metszetben egy igen erősen szegmentált piac. Csak igen elvonatkoztatva beszélhetünk a hazai munkaerőpiacról úgy általában. A részpiacok egyik legfontosabb metszete a területi metszet. Esetünkben, a hajléktalan élethelyzetben lévő emberek körében is markáns különbségek figyelhetők meg e tekintetben. Budapesten kétszer annyi hajléktalan ember végez rendszeres munkát, mint a többi településen (Budapesten 10%, a többi településen 5%), és az alkalmi munkához való hozzájárulás is érzékelhetően nagyobb (Budapesten 26%, a többi településen 19%). Ennek fordítottja az önkormányzati segélyhez való hozzáférés: a vidéki városokban a hajléktalan emberek jóval nagyobb arányban jutnak hozzá önkormányzati pénzbeli támogatáshoz (27%), mint a fővárosban (12%). A többi jövedelemforrás esetében lényeges területi különbségekről nem beszélhetünk.

A válaszadók hány százalékának származik jövedelme az egyes jövedelemforrásokból – a kérdezés településtípusa szerint

Kérdezés települése	Rendszeres munkából	Öregégi (vagy özvegyi) nyugdíjból	Alkalmi munkából	Közmunkából	Önkormányzati segélyből	Kéregetésből, koldulásból	Nem volt pénzem (mások segítették)	Gyűjtögetésből, kukázásból	Munkanélküli ellátásból	Rokkantsági nyugdíjból, járadékából
Budapest	10,0	9,3	25,5	3,2	11,8	10,9	12,1	17,6	4,0	13,7
Más település	4,8	9,9	19,1	3,7	27,0	10,0	10,4	18,1	5,8	15,8
Együtt	7,0	9,6	21,9	3,5	20,4	10,4	11,1	17,9	5,0	14,9

2013 februárjában Budapesten kívül már 78 város csatlakozott az éves felméréshez. Ezek közül kiemelkedik Szombathely, ahol a válaszadó hajléktalan emberek 19%-a rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel, a fővárosihoz hasonló a helyzet hét településen (Dunaújváros, Székesfehérvár, Komárom, Hódmezővásárhely, Kiskunfélegyháza, Tiszaújváros, Szentendre), a többi helyen a helyzet sokkal rosszabb (36 településen egyetlen hajléktalan ember sem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel). Az alkalmi munkákhoz való hozzájárulás Budapesten és vidéken is sokkal jellemzőbb, mint a rendszeres munkavégzés. A budapestihez hasonló, vagy annál nagyobb az alkalmi munkát végzők aránya 25 településen (Sopron, Zalaegerszeg, Esztergom, Várpalota, Balatonalmádi, Komárom, Tata, Tatabánya, Pécs, Szekszárd, Mohács, Kecskemét, Kiskunmajsa, Gyula, Orosháza, Sárospatak, Szigetszentmiklós, Érd, Cegléd, Szentendre, Százhalombatta, Pilis, Isaszeg, Pécel, Dunakeszi), Pest megyében, illetve elsősorban a viszonylag nagyobb városokban.

Tíz olyan települést találunk, ahol kérdéseinkre ötvennél több hajléktalan ember válaszolt és közülük az önkormányzat több mint 30%-uknak nyújtott valamilyen segítyt (ezek: Dunaújváros, Várpalota, Pécs, Szeged, Kecskemét, Debrecen, Nyíregyháza, Kazincbarcika, Gyöngyös, Százhalombatta – lehet merengeni). Néhány településen pedig a koldulás/kéregetés, vagy éppen a gyűjtögetés/kukázás társulhat a hajléktalan élethelyzetben levő emberekről alkotott képhez, mivel valóban sok hajléktalan élethelyzetben lévő embernek ez az (egyik) megélhetési forrása. A kérdéseinkre választ adó hajléktalan élethelyzetben lévő emberek legalább ötöde kéreget/koldul Pécsen, Szigetszentmiklóson, Gödöllőn, Pécelen és Budakalászon (Budapesten 11%), legalább ötödük gyűjtöget/kukázik Győrben, Veszprémben, Esztergomban, Székesfehérváron, Tatabányán, Pécsen, Szekszárdon, Szegeden, Debrecenben, Szolnokon, Nyíregyházán, Szigetszentmiklóson, Érden, Szentendrén, Gödöllőn, Pécelen, Budakalászon (Budapesten 18%). E települések többségében ritka jószág az önkormányzati segély vagy éppen az elérhető munka.

A közmunka részesedése a megélhetési formákból teljesen periférikus, 3% alatti a 78 közül 47 településen, többségükben egyetlen hajléktalan ember sem mondta azt, hogy ilyen munkához jut.

Perspektívák

Végül, még néhány szóban a perspektívákról, ahogy azt a megkérdezettek látják. 2013 februárjában feltettük azt a kérdést: „Mit gondol, lesz-e valamikor olyan helyzetben, hogy rendszeres bejelentett munkája legyen?”. Nyilván érzelem és ráció keveredik egy ilyen kérdés megválaszolásakor, de hát mikor nem? A válaszadók (a kérdezetteknek csupán 5%-a nem válaszolt) teljesen megosztottak voltak: egy-egy harmad válaszolta, hogy igen, lesz ilyen helyzetben, nem, nem lesz soha, illetve nem tudja. Egy ilyen kérdés megválaszolásánál természetesen meghatározó az életkor, s valóban, a fiatalabbak, 30 éven aluliak kétharmada (68%) még bízik abban, hogy lesz még rendes, rendszeres munkája valamikor, még a 30-asok többsége is (55%) bízik ebben, aztán a kor előre haladtával radikálisan fogy ez a remény. De azért az elgondolkodtató, hogy a fiatal és a középkorú hajléktalan élethelyzetben lévő emberek közel egyharmada is úgy válaszolt, hogy nem tudja, bizonytalan, adódik-e neki ilyen lehetőség még valamikor. Ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy a nők minden korcsoportban kevésbé gondolják, hogy lesz valamikor rendszeres, bejelentett munkájuk, mint a férfiak. A Budapesten élő, 30 évesnél fiatalabb hajléktalan élethelyzetben lévő emberek sokkal inkább számolnak ezzel a lehetőséggel, mint vidéki kortársaik (73% szemben a vidékiek 65%-ával). Kivéve, ha cigánynak tekintik őket. A cigánynak mondott fiatalok kevésbé bíznak ilyen munkalehetőségben (63%, szemben a többiekkel, akiknek 76%-a bízik ebben.)

Végül-végül, stílszerűen még egy ennél is „elszálltabb” kérdést is feltettünk 2013-ban a megkérdezettek, nevezetesen, hogy „Ha most leszállna egy angyal, mit kívánna tőle (három kívánsága lehet)?” (A válaszlehetőségek: egészséget, családot, békességet, munkát, ennivalót, pénzt, társat, meleg paplanos ágyat, önálló lakást, vagy mást.) A legtöbben az angyaltól egészséget kívánnának (57%), egy önálló lakást (50%), illetve pénzt szeretnének (44%), munkát (31%), családot (24%), békességet (23%). Ha kevesebben is bíznak az angyalkában, a válaszok tendenciája ugyanolyan, mint a „Mit gondol, lesz-e valamikor olyan helyzetben...” kezdetű kérdésre adott válaszok... No comment.

Ha most leszállna egy angyal, mit kívánna tőle (három kívánsága lehet)?

	egészséget	önálló lakást	pénzt	munkát	családot	békességet	társat	ennivalót	meleg paplanos ágyat	nem tudom
Válaszadók százalékában	56,5	49,9	44,2	31,2	24,2	23,1	12,8	8,7	3,5	3,1

OLÁH DÓRA: HAJLÉKTALAN EMBEREK SEGÉLYEZÉSÉNEK GYAKORLATA A FŐVÁROSBAN

HAJLÉKTALAN ÜGYFELEINK MUNKAVÁLLALÁSA ÉS JÖVEDELMI HELYZETE

Ez a tanulmány gyakorlati példák alapján kívánja bemutatni a hajléktalan ügyfelek munkavállalását akadályozó tényezőket, a közfoglalkoztatási programok előnyeit és hátrányait, valamint az ügyfeleink által igénybe vehető ellátásokat, segélyeket.

A BMSZKI Szociális Információs Központjában naponta találkozunk olyan hajléktalan emberekkel, akik nincsenek tisztában az őket megillető jogokkal és jogosultságokkal. Jelentős részük panaszkodik arról, hogy illetékességi problémák miatt hivatalról hivatalra küldik őket. A hajléktalan emberekkel szembeni előítéletek növelik bizonytalanságukat és elkeseredettségüket. Pedig súlyos tévhit az, hogy a hajléktalan emberek többsége segélyekből él, ahelyett, hogy dolgozna. Pontosítanunk kell: talán gyakran olyan formában dolgoznak, amit sok szempontból nem tekintünk munkavégzésnek, de munkával jár, és társadalmi haszna is jelentős. Hiszen a pet palackok és fémdobozok gyűjtögetése, vagy a lomtalanítások alkalmával összeszedett holmik eladása rengeteg munkával jár. A napi bejelentéssel járó, köztisztasági vállalatnál végzett munka is munka, ha nem is jár határozott idejű munkaszerződéssel. A hajléktalan emberek a feketemunka vagy az alkalmi foglalkoztatás helyett bejelentett állásra vágnak, azonban munkába állásukat számos tényező akadályozza. Gyakran már az állásinterjúkon történő megjelenés feltételei sem adottak számukra: vonaljegy, bérlet vagy pénz hiányában sokan a városon belüli közlekedést, illetve a Budapest külterületeire történő kijutást sem tudják megoldani. Ha mégis leküzdi ezen akadályokat, akkor szembesülnek azzal a problémával, hogy miként oldják meg saját élelmezésüket, és hogyan fizetik be szállásdíjukat az első munkabér megérkezéséig. Az önkormányzatok ugyan átmeneti segély címén megállapíthatnak néhány ezer forintot a munkába álló hajléktalanoknak, azonban ennek igénylése is sok nehézséggel jár. Ráadásul azon ügyfelek, akik aktív korúak ellátásában részesülnek és a folyósítás ideje alatt munkába állnak, nem jogosultak a segélyre. Néhány hajléktalanellátó szervezet pályázati támogatással munkába állási csomagot biztosít a frissen elhelyezkedett ügyfelek részére, azonban a pályázati források is végesek, sajnos nem jut belőle mindenkinek.

Éjjeli menedékhelyről vagy közterületről munkába járó ügyfeleink számára leginkább az okoz gondot, hogy hol tárolják biztonságosan személyes holmijukat, amíg dolgoznak. Az éjszakai műszakot vállaló hajléktalan embereknek pedig az, hogy napközben nem tudják hol kipihegni magukat. Számukra az átmeneti szállós elhelyezés jelenthetne megoldást, emellett olyan nap-pali melegedők kialakítására is szükség lenne, ahol a napközbeni alvás feltételei biztosítottak.

A gyakorlati nehézségeken túl fontos megemlítenünk azt a tényt, hogy ügyfeleink nagy része – az egészségügyi ellátásra való jogosultságuk megállapítása, háziorvosi ellátás vagy munkaügyi központban történő regisztráció miatt – kijelentkezik lakóhelyéről (melyet valószínűleg már amúgy is fiktiváltak¹) és „jó esetben” egy hajléktalanszállós lakcímre vagy településszintű lakcímre tesz szert. Tapasztalataink szerint az ügyfeleinket foglalkoztató munkáltatók ismerik ezeket a konkrét címeket, így a leendő munkavállalót máris hátrány éri a többi jelentkezővel szemben. Üres lakcímkártyával azonban még küzdelmesebb az elhelyezkedés.

Ügyfeleink amiatt is kiszolgáltatottak, hogy munkaszerződés hiányában gyakran nem kapják meg munkabérüket. Rendszeresen mesélnek arról, hogy a 8-10 órás próbamosogatás után fizetés nélkül köszönnek el tőlük. Ilyen esetekben a Munkaügyi Bíróságra irányítjuk őket, de jelenléti ívek vagy más írásos dokumentum hiányában szinte esélyük sincs arra, hogy a munkáltató kifizesse őket, ezért legtöbbször panaszt sem tesznek.

Mindezen nehézségek és kockázatok ellenére elmondhatjuk, hogy hajléktalan ügyfeleink többsége rendszeresen végez valamilyen alkalmi munkát, illetve munkaszerződés nélkül dolgozik. Igen magas a közfoglalkoztatás keretein belül dolgozók aránya is.

A következő kutatási eredmények is a fentieket támasztják alá, illetve arról számolnak be, hogy éjjeli menedékhelyeink lakóinak egy jelentős hányada – bevallása szerint – semmilyen jövedelemmel nem rendelkezik.

A Február harmadika munkacsoport 2013. február 3-án is felmérést végzett az ország hajléktalanellátó szervezetei körében, így Budapesten, a BMSZKI-ban is. A kérdőívre a BMSZKI összes lakója közül (2290 fő, az utcai szolgálat ügyfeleivel együtt) 1612 ember válaszolt.

A kutatás során minden tizedik BMSZKI-lakó jövedelem nélkülinek vallotta magát, de a többieknek is igen-igen alacsony a jövedelmük. Kiemelkedően nagy arányban lagnak jövedelemmel nem rendelkezők általában a BMSZKI ingyenes éjjeli menedékhelyein, azon belül is a Dózsa Éjjeli Menedékhelyen (39%), a Váci úti Éjjeli Menedékhelyen (25%), valamint az Orvosi Krízis

¹ Amennyiben a bejelentett lakcím nem valós, lehetőség van a lakcím törlésére hatósági eljárás keretében. Ez az ún. fiktiválás. Ennek célja, hogy minden állampolgár okirata (lakcímet igazoló hatósági bizonyítványa) a valós állapotot tükrözze, és a népességnyilvántartás is valós adatokat tartalmazzon.

Szolgálat ágyain (39%). A fapadokon a jövedelemmel rendelkezők is jellegzetesen alacsonyabb összeggel gazdálkodnak, mint a fizetős átmeneti szállóinkon élők.

A Gyáli, a Kocsis, valamint a Dózsa átmeneti szállókon lakó ügyfelek számoltak be magasabb jövedelemről. Az összes megkérdezett ügyfél közül 29%-uknak van stabil nyugdíja, 37%-uk valamilyen munkajövedelemmel rendelkezik és 15%-uk részesül egyéb pénzbeli ellátásban.

Két kiléptető szállásunk, a Kocsis és a Gyáli szállón a legmagasabb a munkából élők aránya. Az átmeneti szállóink közül az Alföldi, a Táblás és a Kálvária szállón a legalacsonyabb a munkából élők száma. Ez utóbbi speciális elhelyezést biztosít krónikus beteg hajléktalan ügyfelek számára, így esetükben a rokkantsági és rehabilitációs ellátások jelentik a fő bevételt.²

HAJLÉKTLAN ÜGYFELEINK PÉNZBELI ELLÁTÁSAI

A fedél nélküli embereket ugyanazok az ellátások illetik meg az állam részéről, mint a biztos lakhatási körülmények között élőket. Az egyes ellátások igénylése során azonban a hajléktalan embereket sok esetben érik hátrányok. Leginkább illetékességi problémák miatt utasítják el kérelmeik egy részét, a hivatalok sokszor át sem veszik az igényléseket. Ilyenkor a szociális munkások is nehéz helyzetben vannak, hiszen az elutasítás indokainak kiderítése hosszú és fáradtságos munka. Éppen ezért azokban az esetekben, amikor nem azonnali segítségre szorulnak az ügyfelek, inkább levélben küldjük el kérelmeiket az egyes hivatalokhoz, hiszen ilyen módon garantáltan kapunk visszajelzést, és az elutasítás okát is láthatjuk.

A fővárosban élő hajléktalan emberek az aktív korúak ellátását a Fővárosi Önkormányzat Hajléktalan Információs Irodájában kérelmezhetik, és átmeneti segélyeket is itt tudnak igényelni. 2014-ben a segélyekhez szükséges igazolások tekintetében jelentős szigorításokat vezettek be, és ez tovább nehezíti ügyfeleink ellátáshoz jutását. A segélyekről ebben a tanulmányban még részletesen lesz szó.

Most azokat a főként önkormányzati ellátásokat taglaljuk, melyek a legtöbb egyedülálló hajléktalan ügyfél számára viszonylag könnyen elérhetőek, és melyekre a legtöbben jogosultak. (A közgyógyellátás, a szociális étkeztetés vagy a családtámogatási ellátások ügyfeleink kisebb részét érintik.)

Aktív korúak ellátása

Az aktív korúak ellátása a hátrányos munkaerőpiaci helyzetű, aktív korú személyek és családjuk részére nyújtott ellátás. Aktív korú a 18. életévét betöltött, de a rá irányadó nyugdíjkorhatárt be

² Györi Péter: A Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei 2013. évi szakmai beszámolója és 2014. évi szakmai terve

nem töltött személy. Az aktív korúak ellátásának két típusa van: a rendszeres szociális segély, valamint a foglalkoztatást helyettesítő támogatás.

Rendszeres szociális segély

2007. január 1-jétől a települési önkormányzat jegyzője rendszeres szociális segélyt állapít meg annak az aktív korú személynek, aki a reá irányadó öregségi nyugdíjkorhatárt 5 éven belül be-tölti, és

- a) egészségkárosodott,
- b) vagy nem foglalkoztatott,

feltéve, hogy saját maga és családjának megélhetése más módon nem biztosított. Az ellátás havi összege (egyedülálló kérelmező esetén) 25 650 Ft.

a) Egészségkárosodottak rendszeres segélye

Egészségkárosodott személynek minősül az, akinek össz-szervezeti egészségkárosodása minimum 50%-os mértékű, vagy vakok személyi járadékában részesül, vagy fogyatékosági támogatásban részesül.

A megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól szóló 2011. évi CXCI. törvény hatályba lépésével egészségkárosodott hajléktalan ügyfeleink közül is sokan elestek a társadalombiztosítási ellátásoktól. A bevezetésre került új ellátások (rokkantsági és rehabilitációs ellátás) megállapítását – a kérelem benyújtását megelőző öt éven belül – 1095 nap biztosítással járó jogviszonyt meglétéhez kötötték. 2014. január 1.-vel módosult a törvény. Eszerint megváltozott munkaképességű személyek ellátásaira jogosult az, akinek az egészségi állapota a rehabilitációs hatóság komplex minősítése alapján 60 százalékos vagy kisebb mértékű (a továbbiakban: megváltozott munkaképességű személy), és aki

a kérelem benyújtását megelőző

- a) 5 éven belül legalább 1095 napon át,
- b) 10 éven belül legalább 2555 napon át vagy
- c) 15 éven belül legalább 3650 napon át

a Tbj. 5. §-a szerinti biztosított volt.

A jogszabályok változása miatt sok ügyfelünk csupán az egészségkárosodottak rendszeres szociális segélyére szerez jogosultságot, s így számos, rokkantsági nyugdíjast megillető kedvezménytől esik el.

b) Nem foglalkoztatott személyek esetében

Azok az álláskereső, akik a munkanélküliek jövedelempótló támogatásának megszűnésével, illetve az álláskeresői támogatás lejártával nem tudtak elhelyezkedni, rászorultságuk alapján rendszeres szociális segélyt igényelhetnek.

Rendszeres szociális segély állapítható meg annak az álláskeresőnek is, aki álláskeresői támogatásban ugyan nem részesült, de **a segély iránti kérelem benyújtását megelőző kettő évben legalább 365 nap időtartamig** a munkaügyi központ kirendeltségével **együttműködött**.

Végül ez az ellátás azoknak a nem foglalkoztatott ügyfeleknek is megállapítható, akiknél az ápolási díj, a gyermekgondozási segély, a gyermeknevelési támogatás, a rendszeres szociális járadék, a bányász dolgozók egészségkárosodási járadéka, az átmeneti járadék, a rokkantsági nyugdíj, a baleseti rokkantsági nyugdíj folyósítása megszűnt, és közvetlenül a kérelem benyújtását megelőzően a munkaügyi központtal vagy az együttműködésre kijelölt szervvel legalább három hónapig együttműködtek.

Tapasztalataink szerint a munkaügyi központok nem mindig vizsgálják meg alaposan, hogy az ügyfelek jogosultak-e a rendszeres szociális segélyen kívül más ellátásra. Sok ügyféllel találkoztunk, akik részére már hónapok óta utalták a rendszeres segélyt, de utóbb kiderült, hogy a nyugdíj előtti álláskeresői segélyre is jogosultak lettek volna. Ez az utóbbi, munkaügyi központokban kérelmezhető ellátás – a rendszeres segéllyel ellentétben – a szolgálati időbe beleszámít, ráadásul az összege is magasabb.

KI JOGOSULT ÁLLÁSKERESÉSI JÁRADÉKRA?

Az a személy, aki

- álláskereső,
- és az álláskeresővé válását megelőző öt éven belül legalább 360 nap jogosultsági idővel rendelkezik, és
- rokkantsági, baleseti rokkantsági nyugdíjra nem jogosult, továbbá
- táppénzben nem részesül,
- és munkát akar vállalni, de önálló álláskereső nem vezetett eredményre,
- és számára az illetékes munkaügyi központ kirendeltsége sem tud megfelelő munkahelyet felajánlani.

Az álláskeresői járadék folyósításának időtartama minimum 36, de legfeljebb 90 nap.

KI JOGOSULT NYUGDÍJ ELŐTTI ÁLLÁSKERESÉSI SEGÉLYRE?

Nyugdíj előtti álláskeresői segélyben az részesülhet, aki

- álláskereső,
- munkát akar vállalni, de önálló álláskeresőse nem vezetett eredményre, és számára az állami foglalkoztatási szerv sem tud megfelelő munkahelyet felajánlani,
- a kérelem benyújtásának időpontjában a reá irányadó öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséhez legfeljebb öt éve hiányzik (megállapításhoz szükséges életkor), és
- legalább 45 napon át álláskeresői járadékban részesült, vagy a folyósítási időtartam kimerítését megelőzően az álláskeresői járadék folyósítása kereső tevékenység miatt megszűnt és az álláskereső álláskeresői járadékra ismételten nem szerez jogosultságot, és
- az álláskeresői járadék folyósításának időtartamát kimerítette, és
- az álláskeresői járadék folyósításának kimerítését, vagy az előzőekben részletezett megszűnést követően három éven belül betölti a megállapításhoz szükséges életkort, és
- rendelkezik az öregségi nyugdíjhoz szükséges szolgálati idővel, és
- korhatár előtt ellátásban, szolgálati járandóságban, balettművészeti életjáradékban és átmeneti bányászjáradékban nem részesül.

A fővárosi hajléktalan személyek rendszeres szociális segélyezése a Fővárosi Önkormányzat, 2007. január 1-től a fővárosi főjegyző feladata. A kérelmet a Könyves Kálmán körút 84. szám alatti Hajléktalan Információs Irodán lehet benyújtani. A kérelemhez az alábbi dokumentumokat kell csatolni:

- vagyonnyilatkozat,
- munkaügyi központ igazolása (hatósági bizonyítvány) a megelőző együttműködésről,
- gyes, gyet, álláskeresői járadék, rokkantsági nyugdíj folyósításának megszüntetéséről szóló határozat,
- személyi iratok (lakcímkártya, személyi igazolvány, taj-kártya).

Foglalkoztatást helyettesítő támogatás

Azon ügyfelek, akik aktív korúak ellátására jogosultak és életkoruk alapján 5 éven belül nem töltik be a rájuk irányadó öregségi nyugdíjkorhatárt, foglalkoztatást helyettesítő támogatást igényelhetnek az illetékes önkormányzattól. A foglalkoztatást helyettesítő támogatás havi összege az öregségi nyugdíj mindenkor legkisebb összegének 80%-a (jelenleg 22 800 Ft). Aktív korúak ellátására egy családban egyidejűleg csak egy személy jogosult. Kivételt képez az az eset, amikor az egyik személy a foglalkoztatást helyettesítő támogatás, a másik személy pedig a rendszeres szociális segély feltételeinek felel meg. Ilyenkor egy családban egyidejűleg két személy jogosult az aktív korúak ellátására.

Az ellátás folyósításának feltétele a munkaügyi kirendeltséggel történő rendszeres – általában háromhavonkénti – kapcsolattartás. Az elmúlt egy évben az együttműködési kötelezettséget is sokkal komolyabban veszik a munkaügyi központok: amennyiben az ügyfél nem jelenik meg az előírt időpontban, és a késés okát néhány napon belül nem igazolja hitelt érdemlően, úgy törlik az álláskereső nyilvántartásából. Ez nem csupán ellátásának azonnali megszűnését vonja maga után, de az újbóli regisztrációja is csak három hónap elteltével történhet meg. Az ellátást egy évre állapítják meg. A foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülő személynek a megállapítástól számított egy éven belül minimum 30 nap munkaviszonyt kell igazolnia. Ettől a jogszabály abban az esetben sem tekint el, ha az ellátásban részesülő folyamatos munkakép telenséget igazol.

Ügyfeleinknek azt tanácsoljuk, hogy a foglalkoztatást helyettesítő támogatás megállapítását követően továbbra is működjenek együtt az illetékes munkaügyi kirendeltséggel. Amennyiben a kapcsolattartás ideje alatt nem tudják őket közfoglalkoztatási programba bevonni, úgy az alábbi módokon is elfogadható az évi 30 napos munkaviszony:

- a) Egyszerűsített foglalkoztatással (régi AM-könyves alkalmi munka). Ennek lényege, hogy a munkáltatója bejelenti a munkavállaló aznapi munkaviszonyát, fizeti a csökkentett közterhet, az ügyfél munkabért kap, és erről igazolást állítanak ki részére. Az ügyfeleket ilyen esetben nem terheli semmiféle, a bére alapján számított befizetési kötelezettség, csupán bevallási kötelezettsége keletkezik. Egyszerűsített foglalkoztatás keretében végezhető tevékenységek a következők:
 - idényjellegű munka: mezőgazdasági, állattenyésztési, erdészeti, vadászati, halászati tevékenység és ezekhez kapcsolódóan termékek anyagmozgatása, csomagolása, illetve turisztikai tevékenység, melyek egy évben egy munkáltatónál maximum 120 napig terjedően végezhetők;
 - alkalmi munka: több munkáltatónál egész évben vállalhat alkalmi munkát, ha a munkáltató bejelenti ezt telefonon, és igazolást is ad erről. Fontos kitétel, hogy egy munkáltatónál legfeljebb 5 egymást követő napon át dolgozhat valaki, egy hónapon belül összesen 15 napig, egy éven belül pedig maximum 90 napig.
- b) A másik megoldás, ha háztartási munkát vállal az ügyfél, adómentesen.³ Ekkor az őt foglalkoztató munkáltatónak az 1000 Ft-os regisztrációs díj befizetése mellett a munkavállalás tényét be kell jelentenie telefonon vagy interneten. Vállalkozásnál nem, csak természetes személynél lehet dolgozni (takarítás, főzés, mosás, gyerekfelügyelet és házi tanítás, otthoni gondozás, ápolás, kertgondozás, házvezetés).
- c) Ha sem alkalmi munkát, sem háztartási munkát nem tud vállalni az ügyfél, önkéntes tevékenység keretében is ledolgozhatja a jogszabályban előírt 30 munkanapot.

³ a 2010. évi LXXV. az egyszerűsített foglalkoztatásról szóló törvény szerint

Időskorúak járadéka

Az időskorúak járadéka azon idős személyek részére biztosít ellátást, akik szolgálati idő hiányában a nyugdíjkorhatáruk betöltése után saját jogú nyugellátásra nem jogosultak, illetve alacsony összegű ellátással rendelkeznek. Összege egyedülálló, 75 évnél fiatalabb kérelmező esetében 27 075 Ft/hó, 75 éves kor betöltését követően 37 050 Ft/hó. Az időskorúak járadékát az igénylő lakóhelye szerint illetékes járási hivatal állapítja meg. Az időskorúak járadékának ügyintézése hajléktalan ügyfelek esetében a 2013-as év folyamán a IX. kerületi kormányhivatal hatáskörébe került. Egy újabb módosítást követően az őszi hónapokban a tényleges életvitelszerű tartózkodási hely szerinti kormányhivatalokat jelölték ki eljáró hatóságként. Sajnos azt tapasztaljuk, hogy az ügyintéзések még mindig elhúzódnak, emiatt sok ügyfelünk hónapokig ellátás nélkül marad. Esetükben igényelhető ugyan átmeneti segély, de a hajléktalanellátó intézményeken kívül élő érintettek még a 11 400 Ft összegű átmeneti segélyre sem jogosultak.

ÁTMENETI ÖNKORMÁNYZATI SEGÉLYEK

Mint korábban szó volt róla, azon ügyfeleink, akiknek nincs lakóhelyük, vagy lakóhelyük/ tartózkodási helyük a főváros területén lévő hajléktalanszállás, a Fővárosi Önkormányzat Hajléktalan Információs Irodájához fordulhatnak önkormányzati átmeneti segélyt kérelmezve. Minden átmeneti segély iránti kérelemhez a következő igazolásokat szükséges csatolni:

- 2014. január 1-től azon igénylőknek, akik bejelentett lakóhellyel nem rendelkeznek vagy lakóhelyük hajléktalanszállás, vagy lakóhellyel ugyan rendelkeznek (akár a főváros területén, akár vidéken), ám az nem a főváros területén lévő hajléktalanszállás, szociális munkás **nyolc napnál nem régebbi** igazolását kell bemutatni arról, hogy a kérelmező *éjszakáit közterületen, hajléktalanszállón vagy nem lakás céljára alkalmas épületben tölti.*
- Az átmeneti segély iránti kérelemhez jövedelemnyilatkozatot (jövedelemigazolást viszont nem) kell csatolni. Ezt a nyilatkozatot csak azoktól kéri, akik a tárgyévben még nem folya-modtak átmeneti segélyért.

A fenti igazolásokon kívül a különböző jogcímű átmeneti segélyek benyújtásakor további igazolásokra is szükség van.

Munkaképtelen hajléktalanok átmeneti segélye esetén csak hajléktalanellátás keretében működő háziorvosi rendelő, illetve hajléktalanellátás keretében működő egészségügyi centrum orvosa által kiadott, a munkaképesség időtartamát megjelölő igazolás fogadható el. Ez évente egy alkalommal megállapítható, 8600 Ft összegű segély, mely maximum három hónapig folyósítható. (Nem fogadják el az Emberbarát Alapítvány vagy szülész-nőgyógyászati szakrendelő szakorvosa által kiállított igazolást. Az éppen kórházban tartózkodóktól – lévén, hogy ők a kórházi tartózkodás idejéig nem vehetik igénybe a háziorvosi szolgáltatásokat – el-fogadják a kórházi kezelőorvos igazolását is.)

Rendszeres ellátást kérelmező hajléktalanok átmeneti segélye (REK) igénylésekor a rendszeres (munkanélküli, társadalombiztosítási, szociális) ellátás megállapításának kezdeményezését kell igazolni. Fogytékossági támogatás kezdeményezésekor ez a segély nem kapható. Az esetleges fellebbezés elbírálása alatt is folyósítható, legfeljebb tíz hónapon keresztül. A segélyt évente egy alkalommal lehet kérni, összege 11 400 Ft havonta.

Munkába álló hajléktalanok átmeneti segélye 30 napnál nem régebbi munkaszerződés bemutatásával igényelhető. Ezen segélyben részesülő ügyfelek a kifizetett segély után három hónapig nem kezdeményezhetik a jövedelem nélküli hajléktalanok átmeneti segélye megállapítását. A 14 300 Ft összegű segélyt évente egy alkalommal lehet kérelmezni.

Jövedelem nélküli hajléktalanok átmeneti segélye igénylésekor az illetékes munkaügyi központ vagy a BMSZKI Együttműködési Csoportjának igazolását kell bemutatni. Noha nincs szabályozva a kifizetés gyakorisága, de a munkaügyi központok csak a háromhavonkénti megjelenés alkalmával pecsételnék a regisztrációs lapra, hogy igazolják az ügyfél együttműködését. (Régebben az ún. „fehér könyvet” használták.) Emiatt az önkormányzat csak negyedévente állapíthatja meg a segélyt a kérelmezőknek. Sajnos az önkormányzat nem tájékoztatja arról ügyfeleinket, hogy a BMSZKI Együttműködési Csoport igazolását is elfogadják, pedig így havi folyósítás is megvalósítható lenne. Az évente négy alkalommal megállapítható segély összege 7200 Ft.

A hajléktalan emberek lakhatáshoz jutását támogató átmeneti segélyhez minimum hat hónapos „hajléktalanszállós múlt”, maximum három hónappal korábbi kiköltözés, az öregségi nyugdíjminimum háromszorosát meg nem haladó rendszeres jövedelem, a jövedelem 30%-át meghaladó lakhatási költségek, az ügyféllel gondozási szerződésben álló szociális munkás támogató javaslata, valamint bérleti szerződés szükséges. Emellett havi rendszerességgel (első ízben az első kifizetésekor) a szociális munkás környezettanulmányát is csatolni kell. A magas követelmények miatt viszonylag kevés ügyfelünk tud élni az évente egy alkalommal igényelhető, ám akár hat hónapon keresztül kapható átmeneti segéllyel, melynek havi összege 22 800 Ft-tól – kiskorú gyermekkel költözőnek – 28 500 Ft-ig terjedhet.

Krízis átmeneti segély kérelmezése esetén a krízishelyzetet nyolc napnál nem régebbi okirattal – például rendőrségi jegyzőkönyvvel, hajléktalanellátó szervezet igazolásával – kell igazolni. Évente egyszer van lehetőség ezen segély kérelmezésére, összege 7200 Ft.

A BMSZKI EGYÜTTMŰKÖDÉSI CSOPORT MŰKÖDÉSE 2006 ÓTA

A BMSZKI Együttműködési Csoport a Dózsa György úti központi épületben 2006 óta fogadja az aktív korúak ellátására jogosult, rendszeres szociális segélyben részesülő hajléktalan ügyfeleket. Tevékenysége ezen túl kiterjed a főváros területén élő, jövedelem nélküli hajléktalan személyek átmeneti segélyhez jutásának elősegítésére. Irodánk megalakulása óta egyfajta hajléktalanokat támogató családsegítő szolgálatként funkcionál, ezt a szerepkört nem csupán mi vállaljuk fel, hanem társintézményeink is hasonló szerepben látnak bennünket. Az ügyfelek a rendszeres szociális segélyt megállapító határozattal érkeznek irodánkba, hiszen az ellátás folyósításának feltétele a BMSZKI-val való folyamatos kapcsolattartás. Kerületi lakosok az illetékes családsegítő központtal teljesítik a jogszabályban előírt együttműködést.

Az ügyfelekkel való első találkozáskor adatlapot töltünk ki, és tájékoztatjuk őket az együttműködés fontosságáról. Az Együttműködési Csoport ügyfeleinek nagy része nincs kapcsolatban hajléktalanellátó szervezettel, éjszakaiakat legtöbbször szíveségi lakáshasználókként ismerősöknél, családtagoknál töltik. Mivel bejelentkezésük az adott címre azonban nem megoldható, tehát a jogszabály értelmében hajléktalanok, a Fővárosi Önkormányzat az illetékes az ellátásuk megállapításában. Ügyfeleink a rendszeres segély folyósítása révén egészségügyi ellátásra jogosultak, azonban a folyósítás időtartama nem növeli szolgálati idejüket. Éppen ezért – noha életkoruk miatt nem könnyű elhelyezkedniük – arra ösztönözzük őket, hogy próbáljanak meg bejelentett munkát találni.

A rendszeres segély mellett nem végezhető kereső tevékenység. A 3 hónapot meghaladó, munkából származó jövedelem esetén az ellátást megszüntetik. (Ennél rövidebb munkaviszony esetén csak szüneteltetik.) Érthető tehát, hogy még azon ügyfeleink is tartanak a munkába állástól, akik – magas életkoruk és rossz egészségi állapotuk ellenére - munkát találnának, hiszen bizonytalanok abban, hogy visszakapják-e ellátásukat, s ha igen, vajon nem kell-e hónapokat várni, mire újra folyósítják azt. Alბérletben vagy szállón lakó ügyfeleink számára nem adnak haladékokat, ha lakbért vagy szállódíjat kell fizetniük.

Noha az aktív korúak ellátásában részesülő ügyfelek egészségügyi ellátásra jogosultak, lakóhely híján vagy üres lakcímkártyával az OEP rendszerében biztosítással nem rendelkező személyként szerepelnek. Ez még abban az esetben is így van, ha az ügyfél bemutatja a segélyt megállapító határozatot. Éppen ezért minden ügyfelünknek – még azoknak is, akik rokonnál, barátánál laknak – azt javasoljuk, hogy jelentkezzen be valamelyik hajléktalanszállóra. Ez azonban felveti a kérdést: ahelyett, hogy évente több száz ügyfelünket jelentjük be „papíron” egy-

egy átmeneti szállóra vagy éjjeli menedékhelyre, nem volna-e célszerűbb átalakítani az egészségügyi ellátásra való jogosultsággal összefüggő adminisztrációs rendszert...

Az ügyfeleknek minimum háromhavonta meg kell jelenniük irodánkban, de jellemzően ennél gyakrabban keresnek fel bennünket. Egy részük szeretne elhelyezkedni, sokan azonban évek óta nem dolgoztak, esetükben ezért a munkavállalásra történő felkészítésre helyezzük a hangsúlyt. Motivált és munkaképes állapotban lévő ügyfeleink elhelyezkedésében a BMSZKI Állás-kereső Irodája van segítségünkre.

Leromlott egészségi állapotú ügyfeleinknek a rokkantsági vagy rehabilitációs ellátások igénylésében segítünk, bár nagy részüknek még választott háziorvosa sincs, így első lépésben egészségügyi szolgálathoz irányítjuk őket. Sokan láthatóan elfáradtak, csalódottá váltak az évek óta tartó sikertelen munkakeresés és a hajléktalan életforma miatt. Ők már a nyugdíjra koncentrálnak, pedig mivel sok esetben az öregségi nyugdíjhoz szükséges minimális szolgálati időt sem szerezték meg, várhatóan a megállapított ellátás alig pár ezer forinttal haladja majd meg a segély összegét. Ezért kiemelten fontosnak tartjuk az ügyfelek önbizalmának erősítését, fejlesztését, a szoros kapcsolattartás fontosságának tudatosítását.

Jónás Imre, a BMSZKI Együttműködési Csoport munkatársának beszámolója a rendszeres szociális segélyben részesülők mentális állapotáról

„Mint az ezt megelőző években, 2013-ban is, az aktív korúak rendszeres szociális segélyében részesülő ügyfelekkel való kapcsolattartásban a fő szempont az volt, hogy az esetleg még megélt életereiket a változás érdekében mobilizáljuk.

Tapasztalataink alapján ennek megvalósítása mindig is kétes eredményű, mert nagy számban vannak az érintett ügyfelek között testileg-lelkileg megfáradt és mentálisan sérült emberek. Ők azok, akik számtalanszor megélték már azt, hogy a rossz egészségi állapotuk és koruk miatt szinte lehetetlen munkához jutniuk, ezért ilyen irányba alig motiválhatók.

Az ő esetükben sem mondtunk le a pontos, érthetően megfogalmazott, naprakész tájékoztatásról, a felmerülő ellátás igénylésének segítéséről, és a más intézmények felé irányításról.

Úgy gondoljuk, hogy a hiteles odafigyelés és szolidaritás kifejezése a részünkről ha ritkán is eredményez radikális változást ügyfeleink viselkedésében, de méltóságtudatukat mindenképpen növeli.

Mentálisan jobb állapotban és anyagilag elviselhetőbb helyzetben vannak azok, akiknek sikerült megőrizniük egykori kapcsolati tőkéjüket, vagy jelenlegi ismeretségeiket sikeresen tudták munkaszerzésre felhasználni. Ők azok az ügyfelek, akiknek gyakran adódik lehetőségük alkalmi munka végzésére, magyarán rendszeres segélyük összegének kiegészítésére. Tapasztalatunk

szerint ezek az emberek kiegyensúlyozottabbak és az egészségükre is jobban oda tudnak figyelni. Fontos nekik, hogy az őket alkalmi munkához juttatók figyelmét rendszeresen felkeltse, és az, hogy a jó színvonalú munkájuk által megszerzett bizalmat hosszú távra megtartsák.

Az elmúlt két-három évben az aktív korúak rendszeres szociális segélyében részesülők populációja láthatólag erősen polarizálódott.

Az egyik csoportot a helyzetüket a nyugdíj megállapításig valahogy átvészelni akarók alkotják, akikre egyfajta jövőkép-nélküliség jellemző, és ehhez nagyfokú apátia is társul. A másik csoport a nyugdíj utáni időszakra is gondol, már csak azért is, mert a nyugdíja várhatóan alacsony lesz. A munkaerőpiacon ezek az emberek aktívabban próbálkoznak bejelentett állást keresni, bár tisztában vannak az esetlegesen rájuk váró, gyakran a nyílt megaláztatásig fajuló következményekkel.

A legnagyobb hatékonysági foka velük kapcsolatban a segítő beszélgetésre alapozott szociális munkának lehet. Ebben a munkában kiemelt szerepe van a folyamatos kapcsolattartásnak. A BMSZKI Álláskereső Irodájának szolgáltatásai ezeket az igényeket igyekeznek kielégíteni."

NÉHÁNY KONKRÉT ESET

F.E. 57 éves, foglalkoztatást helyettesítő támogatásban részesülő hajléktalan nő. 2013-ban két hónapot dolgozott egy takarító cégnél. Az önkormányzatot értesítette a munkába állásról, igaz, csak egy hónappal elhelyezkedése után. Miután megszűnt a „munkaviszony”, az ellátás újbóli folyósítását kérte. Januárban, a segély felülvizsgálatakor, igazolást kért a cégtől az elvégzett munkáról, azonban a volt munkáltató nem volt hajlandó ezt kiadni. E ezt jelezte az önkormányzat felé. Az önkormányzat ügyintézője az OEP nyilvántartásában ellenőrizte a foglalkoztatási jogviszonyt, azonban a ledolgozott két hónapnak sehol sem volt nyoma. Ügyfelünk most az ellátását is elveszítette, legkorábban 2015 januárjában adhat be újra kérelmet. Átmeneti segélyt sem tud igénybe venni, mert ismerősöknél lakik, azonban ők nem jelentik be őt a lakásba.

R.L. 63 éves hajléktalan nő. Kellő szolgálati idő hiányában időskorúak járadékára lett jogosult, melynek összege 27 050 Ft havonta. Albérletben él, a járadék összege éppen elég a lakhatási költségek fedezésére. Élelmezését az engedély nélkül árult kozmetikumok eladásával keresett pénzből oldja meg. Ügyfelünkre 2013 őszén 5000 Ft szabálysértési bírságot szabtak ki, melynek átváltását kérelmezte 1 napi (összesen 6 óra) közmunkára. Emiatt az ügyfél – idős kora ellenére – jelentkezett a Haller utcai Munkaügyi Központban. A közmunkára történő kiközvetítés feltétele az érvényes foglalkoztathatósági szakvélemény bemu-

tatása, melynek kiállítása 3300 Ft-ba került.⁴ (A Haller utcai Munkaügyi Központ a közmunkára jelentkező ügyfeleket egy Bakáts téri egészségügyi és szolgáltató Bt-hez irányítja, ahol 5000 Ft a vizsgálat díja!) Magyarán hajléktalan és nem hajléktalan emberek az 5000 Ft-os pénzbírság helyett kérelmezett 1 napos közmunkát 5000 Ft (ha az ügyfél szemfüles, akkor 3300 Ft) befizetése után teljesíthetik!!!

Zs.J. 59 éves hajléktalan férfi. Cukorbeteg, lábszárfekélélyel és jelentős súlyproblémával küzd. Leszázálekolták, de az elmúlt években nem volt bejelentett munkája, így csak az egészségkárosodott személyek rendszeres segélyét kapja az önkormányzattól. Közgigazolványa van, de egyes gyógyszereit a TB nem támogatja, így a 25 650 Ft-ból havonta 5-6000 Ft-ot receptek kiváltására fordít. Jelenleg éjjeli menedékhelyen lakik, de előbb-utóbb fizetős szállóra kell költöznie. A térítési díj befizetése után kb. 10 000 Ft-ja marad élelmiszerre, tisztasági szerekre. Nappali melegedőbe vagy népkonyhákra eljárhat (naponta egy helyen étkezhet), az utazáshoz még kedvezményes BKK bérletet is vásárolhat havonta 3330 forintért. Átmeneti segélyt valószínűleg nem állapítanak meg részére, mert van jövedelme. Évente egy alkalommal igényelheti a krízissegélyt, melynek maximális összege 7200 Ft.

⁴ A térítési díj ellenében igénybe vehető egyes egészségügyi szolgáltatások térítési díjáról szóló 284/1997. (XII. 23.) Korm. Rendelet alapján a foglalkoztathatósági szakvélemény kiállításának díja közfoglalkoztatási jogviszony létesítéséhez és büntetésként kiszabott közérdekű munka végrehajtásához szükséges szakvélemény esetén 1900 Ft/fő/eset. Minden más esetben 3300 Ft/ eset.

Igénylő	Igényelhető ellátás, összege	Feltétel	Egyéb, az ellátás mellett igénybe vehető támogatás	Összes jövedelem
aktív korú, jövedelemmel nem rendelkező, munkaképes, egyedülálló személy	évente 4 alkalommal jövedelem nélküliek átmeneti (önkormányzati) segélye (7200 Ft/alkalom)	munkaügyi központtal történő folyamatos kapcsolattartás hajléktalan szálló/utcai szolgálat igazolása	önkormányzati krízis-segély közgyógyellátás ⁵ szociális étkeztetés ⁶	negyedévente 7200 Ft+ max. 12 000 Ft/hó gyógyszerre, kedvezményesen szociális étkeztetést vehet igénybe
aktív korú, jövedelemmel nem rendelkező, egészségi állapota alapján nem munkaképes, egyedülálló	évente 4 alkalommal átmeneti (önkormányzati) segély (8600 Ft/alkalom)	hajléktalan szálló/utcai szolgálat igazolása hajléktalanellátás keretében működő orvosi szolgálat/egészségügyi centrum igazolása a 3 hónapot meghaladó munkaképtelenségről	önkormányzati krízis-segély közgyógyellátás szociális étkeztetés	3 hónapig havi 8600 Ft+ max. 12 000 Ft/hó gyógyszerket + kedvezményesen szociális étkeztetést vehet igénybe
aktív korú, öregségi nyugdíjkorhatárt 5 éven belül nem tölti be, egyedülálló	365 nap után: foglalkoztatást helyettesítő támogatás (22 800 Ft/hó)	együttműködés (álláskeresési járadék folyósításának megszűnéséről igazolás) a megállapítás után évente 30 nap munkaviszony /önkéntes tev. igazolása	önkormányzati krízis-segély kedvezményes BKV bérlet (3330 Ft/hó) közgyógyellátás szociális étkeztetés	22 800 Ft + max. 12 000 Ft gyógyszerket + kedvezményesen szociális étkeztetést vehet igénybe
aktív korú, öregségi nyugdíjkorhatárt 5 éven belül betölti, egyedülálló	rendszeres szociális segély (25 650 Ft/hó)	365 nap együttműködés (álláskeresési járadék folyósításának megszűnéséről igazolás)	önkormányzati krízis-segély kedvezményes BKK bérlet (3330 Ft/hó) közgyógyellátás szociális étkeztetés	25 650 Ft + max. 12 000 Ft gyógyszerket + kedvezményesen szociális étkeztetést vehet igénybe
aktív korú, egészségkárosodott személy, megv. munkaképességük ellátására nem jogosult	rendszeres szociális segély egészségkárosodottaknak (25 650 Ft)	50% össz-szervezeti egészség-károsodás igazolása	önkormányzati krízis-segély kedvezményes BKK bérlet (3330 Ft/hó) közgyógyellátás szociális étkeztetés fogyatékossági támogatás	25 650 Ft + max. 12 000 Ft/hó gyógyszerket + kedvezményesen szociális étkeztetést vehet igénybe. + 19 968–24 576 Ft/hó fogyatékossági.tám.
öregségi nyugdíjkorhatárt betöltött, 75 évesnél fiatalabb, egyedülálló személy, aki öregségi nyugdíjra nem szerzett jogosultságot	időskorúak járadéka (27 050 Ft/hó)	saját jogú nyugalmtárra nem jogosult	önkormányzati krízis-segély közgyógyellátás szociális étkeztetés	27 050 Ft + max. 12 000 Ft gyógyszerket + kedvezményesen szociális étkeztetést vehet igénybe

5 Abban az esetben állapítható meg, ha az igénylő havi gyógyszerköltsége a jövedelmének 10%-át meghaladja.

6 Kedvezményes árú, napi egyszeri étkezés. A jogosultság részletes szabályait a települési önkormányzat rendeletben szabályozza.

KÖZÉRDEKŰ ÖNKÉNTES TEVÉKENYSÉG

A szociális törvény a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra jogosult személyek számára az ellátás megállapítását követően évente (az évenkénti felülvizsgálat időpontját megelőző egy éven belül) 30 nap meghatározott – alapvetően munka – tevékenységet ír elő. Amennyiben ezt a törvény által felsorolt egyik formában sem sikerül teljesíteni, figyelembe kell venni a közérdekű önkéntes tevékenységet is.

Szoc.tv. 36. § (2) A 34. § (2) bekezdésében foglaltakon túl meg kell szüntetni az aktív korúak ellátására való jogosultságát annak a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra jogosult személynek

e) aki a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra való jogosultságának a 25. § (4) bekezdés b) pontja szerinti éves felülvizsgálata során, **a felülvizsgálat időpontját megelőző egy évben a foglalkoztatást helyettesítő támogatásra való jogosultságának fennállása alatt legalább 30 nap időtartamban**

ea) közfoglalkoztatásban nem vett részt, vagy

eb) kereső tevékenységet – ideértve az egyszerűsített foglalkoztatásról szóló törvény szerint létesített munkaviszony keretében végzett, valamint a háztartási munkát is – nem folytatott, vagy

ec) munkaerőpiaci programban (pl. közmunka) nem vett részt, vagy

ed) az Flt. szerinti és legalább hat hónap időtartamra meghirdetett képzésben nem vett részt vagy ilyen képzésben való részvétele nincs folyamatban.

(3) A (2) bekezdés e) pontjában meghatározott 30 napos időtartam számításakor az eb)-ed) alpontok szerinti tevékenységeknek a felülvizsgálat időpontját megelőző évben teljesített időtartamát **össze kell számítani. Amennyiben a jogosult az e) pont szerinti feltételt így sem tudja teljesíteni, a 30 nap számításánál a közérdekű önkéntes tevékenységének időtartamát is figyelembe kell venni**

Vagyis a közérdekű önkéntes tevékenység a végső lehetőség arra, hogy ne vesszen el az ellátásra való jogosultság.

A BMSZKI gyakorlata

2012 nyarán reagálnunk kellett arra a tényre, hogy aktív korúak ellátásában részesülő hajléktalan ügyfeleink ellátását több alkalommal azért szüntették meg, mert nem tudták a jogszabályban előírt 30 nap munkaviszonyt igazolni.

A BMSZKI a 2005. évi LXXXVIII. törvény alapján az Esélyegyenlőségi Minisztériumnál kérte regisztrációját az önkéntes foglalkoztatók körébe. Az engedélyezési eljárást követően a közérdekű önkéntesek koordinálását a BMSZKI Szociális Információs Központjában alakítottuk ki.

A munkát azzal kezdtük, hogy megkerestük telephelyeinket, és felmérést készítettünk, hogy hol, milyen jellegű önkéntes tevékenységre van igény. A beérkező információk alapján egy összesítő adatbázist készítettünk, valamint az önkéntesekről kötelezően vezetendő nyilvántartást is kialakítottuk. Nem sokkal ezután tájékoztattuk az intézményeket a kialakított önkéntesfoglalkoztatási rendszerről. Belső levelezőrendszerünkön keresztül hívtuk fel kollégáink figyelmét erre a lehetőségre, továbbá a Budapest Esély Nonprofit Kft és a Haller utcai Munkaügyi Központ felé is továbbítottuk az információt.

2013 év végéig összesen 128 hajléktalan ember teljesített nálunk önkéntes munkát. 2012-ben 18 ügyfél az önkormányzati ellátás továbbfolyósítása érdekében végzett önkéntes tevékenységet, az alábbi munkakörökben: ételosztó-konyhai kisegítő, segédmunkás, karbantartó, könyvtári ügyeletes, adminisztrátor.

2013-ban összesen 104 ügyfél végzett egységeinkben hosszabb-rövidebb időtartamú önkéntes munkát. Közülük 56-an az önkormányzati ellátás felülvizsgálata miatt jelentkeztek, 48 ügyfél pedig egy program keretében végzett önkéntes munkát. Önkénteseinket – a korábbi évhez hasonlóan – leginkább segédmunkás, karbantartó, takarító, könyvtáros és adminisztrátor munkakörökben foglalkoztattuk.

Leginkább olyan emberek jelentkeznek önkéntes munkára, akiket valamilyen oknál fogva a munkaügyi központ nem tudott közfoglalkoztatási programokba vagy képzésbe bevonni. Az esetek túlnyomó részében ezek az ügyfelek egészségi okok miatt nem tudnak elhelyezkedni. Ezért a tevékenységek és a munkavégzés helyének kiválasztásánál a fő szempont ügyfeleink egészségi állapota. Jellemzően leromlott egészségi állapotban vannak, magas vérnyomás, epilepszia, ízületi betegségek is előfordulnak a diagnosztizált betegségek között. Ahhoz azonban mégsem elég a betegségek sorozata, hogy ügyfeleink össz-szervezeti egészségkárosodása az 50%-ot elérje. Az a tapasztalatunk, hogy sokan nyugodt szívvel várják az ellátás felülvizsgálatát – orvosi papírokat, zárójelentéseket gyűjtögetnek, hogy az egy év elteltével igazolni tudják, miért nem teljesítették a kötelező 30 napos munkavégzést. Noha a jogszabály nem új, sajnos sok ügyfelünk még most sincs tisztában, hogy a 30 ledolgozott nap híján elveszíti az ellátást még akkor is, ha orvosi papírokkal támasztja alá munkaképtelenségét.

Az egészségi állapoton túl ügyfeleink lakóhelyét vagy éjszakai tartózkodását is alapul vesszük az önkéntes tevékenység kiválasztásánál. Igyekszünk lakóhelyükhöz minél közelebb eső telephelyet kijelölni, bár a munkaerő-igényeket és a szabad kapacitásokat is figyelembe kell vennünk ezeknél a döntéseknél. Igazolást csak elvégzett önkéntes munka ellenében tudunk kiadni, de a tevékenység pontos tartalmának és hosszának meghatározása személyre szabot-

tan, az önkéntes fizikai és mentális állapotának figyelembe vételével történik. Az egy napi tevékenység minimális hosszát semmilyen jogszabály nem írja elő, így a személyre szabottság elvét szabadon gyakorolhatjuk.

4. § (2) **Az önkéntes elláthat minden olyan tevékenységet,**

a) amelyre vonatkozóan megfelel a jogszabályokban meghatározott képesítési, egészségügyi, nyilvántartásba vételi és egyéb feltételeknek, valamint

b) amelynek ellátását törvény, kormányrendelet vagy miniszteri rendelet (a továbbiakban együtt: jogszabály) nem köti meghatározott jogviszonyhoz, illetve amelynek önkéntessel történő ellátását jogszabály nem zárja ki.

(3) Aki a fogadó szervezettel fennálló más jogviszony keretében ellenszolgáltatás fejében munkát végez, a munkakörébe tartozó feladatokat a fogadó szervezetnél önkéntes jogviszonyban nem végezheti.

(4) Aki a fogadó szervezetnél jogszabályi kötelezésen, jogerős bírósági határozaton, illetve hatósági kötelezésen alapuló tevékenységet végez, az e körbe tartozó feladatokat a fogadó szervezetnél önkéntes jogviszonyban nem végezheti.⁷

2012 nyara óta a Fővárosi Önkormányzat által segélyezett ügyfeleken túl 24 fő, XIII. kerületi lakos is jelentkezett nálunk önkéntes munkára. Ennek következtében mára a XIII. kerületi Híd Családsegítő Központtal igen jó munkakapcsolatot tudtunk kialakítani.

Egyes telephelyeink munkatársainak az ügyfelek zömével kapcsolatban nagyon jó tapasztalataik voltak. A legtöbb ügyfél időben érkezett a munkába, komolyan vette a rá bízott feladatokat, gyorsan beilleszkedett a munkahelyi környezetbe.

Ehhez persze az is hozzájárult, hogy kimondottan törekszünk arra, hogy ügyfeleinkkel ne érezzük, hogy sok esetben megfelelő végzettség és munkatapasztalat nélkül, ráadásul időszakosan dolgoznak nálunk. Több önkéntesünk már második vagy harmadik alkalommal teljesítette intézményünkben a 30 napos önkéntes tevékenységet.

KÖZFOGLALKOZTATÁSI PROGRAMOK

A főváros területén élő hajléktalan emberek elsősorban a Haller utcai Munkaügyi Központban kérhetik felvételüket az álláskereső nyilvántartásába. A kirendeltség – a többi munkaügyi központhoz hasonlóan – nem biztosít egyéni munkavállalási tanácsadást. Az ügyfeleket átlagosan háromhavonta hívják vissza, álláskeresői szolgáltatásokat (telefonhasználat, önéletrajzírás)

⁷ 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről

nem biztosítanak. A Haller utcai Munkaügyi Kirendeltségen 2013-ban 5395 regisztrált álláskeresőt tartottak nyilván (A nyilvántartás 2012-ben 4702 fős volt, tehát egy év alatt közel 14% -os emelkedés történt.)

Az itt regisztrált álláskeresők potenciális közfoglalkoztatottak. Közülük többen albérletben élnek, míg a többségük a fővárosi hajléktalanellátó intézményekben van elhelyezve. Kisebb részüik közterületen él, szállásuk megoldatlan.

A fővárosban élő hajléktalan emberek több információs csatornán keresztül értesülhetnek az induló közfoglalkoztatási programokról. Leggyakrabban a Budapest Esély által jelzett munkaerő igényre válaszol, a munkaügyi kirendeltség közvetíti ki a munkavégzésre alkalmas jelentkezőket. A másik fő foglalkoztató szervezet a FESZOFÉ Kht, mely a IX. kerület köztisztaságáért felel. A regisztrált álláskeresőknek, kiközvetítés esetén kötelező elvállalniuk a munkát. Ellenkező esetben úgy tekintik, hogy együttműködési kötelezettségüknek nem tettek eleget, és így törlik őket a nyilvántartásból.

A közfoglalkoztatásba való bekapcsolódás előtt megvizsgálják az ügyfelek egészségügyi alkalmasságát. A szerződéskötések magas számához képest viszonylag alacsony az orvosilag alkalmatlanok aránya. Ennek egyik lehetséges oka az, hogy a munka megszerzésének érdekében a felvételre jelentkezők egy része csak az azonnali ellátást igénylő betegségeiről számol be.

A Budapest Esély közfoglalkoztatott dolgozóinak jelentős része karbantartási és tisztítási feladatokat végzett a Főkert, az FKF és a fővárosi fürdők telephelyein, de az év során egy időben 2 és 5 fő között mozgott a magasabb végzettséget igénylő ügyviteli munkakörök száma.

2013-ban a Budapest Esély közfoglalkoztatott dolgozói között kérdőíves felmérést végzett, elemezve a munkavállalók életkörülményeit, kapcsolódásukat az intézményrendszerhez, valamint munkavállalási lehetőségeiket és szokásaikat, közösségi kapcsolatrendszerüket.

A válaszadók átlagéletkora 47 év volt, nemek szerinti megoszlását tekintve a férfiak döntő többségben voltak jelen (73%). Átlagosan 7 éve dolgoztak utoljára bejelentett, nyílt munkaerőpiaci állásban. Körükben 60%-ot meghaladó arányban voltak jelen azok, akik több mint 5 éve nem dolgoztak legális formában. Kétharmaduk már korábban is dolgozott közfoglalkoztatásban.

A megkérdezettek közül igen magas volt az alacsony iskolai végzettségűek aránya: 60%-uk 8 általános iskolai – vagy kevesebb osztályt végzett. 30%-uk rendelkezett érettségit nem adó szakmai végzettséggel, és mindössze 10%-uknak volt érettségi bizonyítványa.

A stabil lakhatási lehetőséggel nem bírók (11%) közül szinte minden megkérdezett éjjeli menedékhelyen aludt, a válaszadók közül mindössze 1 fő töltötte éjszakáit közterületen. A válaszadók ügyfelek kétharmada igénybe szokta venni a szállón a szociális munkások segítségét.

KÖZFoglalkoztatási BÉREK

Egy teljes munkaidőben foglalkoztatott közfoglalkoztatott részére megállapított közfoglalkoztatási bér a szakképesítést és középfokú iskolai végzettséget nem igénylő munkakör betöltése és teljes munkaidő teljesítése esetén havi 75 000 Ft, nettó 49 453 Ft.

Legalább középfokú iskolai végzettséget és szakképesítést igénylő munkakör betöltése esetén a közfoglalkoztatottat megillető garantált közfoglalkoztatási bér teljes munkaidő teljesítése esetén havi 96 800 Ft, mely nettó 63 404 Ft-ot jelent.

Részmunkaidő esetén a fenti bért a munkaidő eltérő mértékével arányosan csökkentve kell figyelembe venni úgy, hogy az egy hónapra folyósított havi nettó bértétel nem lehet kevesebb 28 500 forintnál.

A fővárosi közfoglalkoztatásban dolgozó hajléktalanok nyílt munkaerőpiaci foglalkoztatáshoz való hozzáférési esélye alacsony, ezért a közfoglalkoztatás – a legtöbbjük számára – a rendszeres és bejelentett jövedelemszerző tevékenység egyedüli elérhető formája. Ügyfeink a közfoglalkoztatás bérezésével és a munkakörülményekkel nincsenek teljes mértékben megelégedve (ez főként a téli közfoglalkoztatási programokra volt jellemző), de sokan mégis a közfoglalkoztatási szerződések meghosszabbításában reménykednek.

ÖSSZEGZÉS

Bátran kijelenthetjük, hogy ügyfeink túlnyomó része nem szívesen veszi igénybe a különféle segélyeket. A BMSZKI önkéntes programjának tapasztalatai is azt igazolják, hogy ügyfeink munkát szeretnének, az idősebb korosztály pedig olyan összegű nyugdíjat, melyből szobabérletet vagy egy magasabb színvonalú átmeneti szállás ágyát ki tud fizetni havonta, és emellett élelmezésre is elegendő pénze marad. A 22 800 Ft-os foglalkoztatást helyettesítő támogatásból és a 25 650 Ft összegű rendszeres segélyből viszont még azon ügyfelek sem képesek a továbblépésre, akik ingyenes éjjeli menedékhelyeken élnek.

A közfoglalkoztatási programok ügyfeink egy részének megoldást jelentenek, de a rövid időtartamú munkaszerződések általában véve növelik bizonytalanságukat. A magasabban kvalifikált ügyfelek számára felajánlott takarítási vagy segédmunka pedig önbecsülésüket csorbitja. A rendszer kritizálása azonban kényes kérdés, tudván, hogy a hajléktalan emberek jelentős részének ezen foglalkoztatási formán kívül jelenleg sajnos nincs más esélye a legális munkavállalásra és jövedelemszerzésre.

Ügyfeink számára a piacképes szakképzések, a befogadó munkahelyek teremtése és a támogatott lakhatási lehetőségek jelenthetnének látványos, eredményekben mérhető változást.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

<http://www.bmszki.hu/eves-adatfelvetelek>

Kutatási jelentés a közfoglalkoztatási programokról. In: Esély, 2013

63/2006. (III. 27.) Kormányrendelet a pénzbeli és természetbeni szociális ellátások igénylésének és megállapításának valamint folyósításának részletes szabályairól

40/2009. (VII. 9.) Fővárosi közgyűlési rendelet a hajléktalanok pénzbeli szociális ellátásáról és a szociális ellátás egyes kérdéseiről

<http://www.afsz.hu/>

<http://nrszh.kormany.hu/>

2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről

PROGRAMJAINK

VARSA NYI NÓRA: A NYITÁS AZ UTCÁRA PROGRAM BEMUTATÁSA

FEHÉR BORÓKA: KÖZTERÜLETRŐL MUNKÁBA

BALOGI ANNA: KÖZTERÜLETRŐL ÖNÁLLÓ LAKHATÁSBA

VIDA JUDITH: BMSZKI ELSŐ LÉPÉS PROGRAM
ÖSSZEFOGLALÁSA

TATÁR BABETT: SZAKMÁT ADÓ KÉPZÉSEK

VARSÁNYI NÓRA: A NYITÁS AZ UTCÁRA PROGRAM BEMUTATÁSA

A Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei (BMSZKI) a Társadalmi Megújulás Operatív Program keretében 2013. március 1-jén indította el a Nyitás az utcára programját, melynek célja 120 életvitelszerűen közterületen tartózkodó ember társadalmi integrációjának elősegítése volt.

A projekt alapvető célja

A projektben 120, legalább 30 napja életvitelszerűen közterületen vagy nem lakás céljára szolgáló helyiségben tartózkodó hajléktalan ember társadalmi visszailleszkedésének segítségét vállaltuk. A legalább 6 hónapos együttműködés keretében lakhatást és egyéni esetkezelést biztosítottunk részükre.

Rövid távú célunk a bevont ügyfelek foglalkoztathatóságának javítása, együttműködési készségeik fejlesztése, valamint lakhatásuk biztosítása volt, átlagosan 6-12 hónapos¹ együttműködési megállapodás keretében.

Hosszú távú célként a közterületi életvitel károsító hatásainak megszüntetését tűztük ki. Ezt a célt ügyfeleink társadalmi reintegrációhoz szükséges készségei fejlesztése révén kívántuk elérni. A program átfogó kompetenciafejlesztéssel kapcsolatos tematikája azt irányozta elő, hogy az együttműködés lezárását követően is biztosított legyen az ügyfelek egyéni fejlődése.

Célunk volt az is, hogy a megvalósítás során kialakult „jó gyakorlatok” beépüljenek a BMSZKI szociális munkásainak eszköztárába, és ezeket az egyéni esetmunka során továbbra is eredményesen használni tudják.

Szakmai alaptézisek a megvalósítás során

A munkaterv felépítése a bevonásra kerülő ügyfelek alapszükségleteihez igazodott. Mivel a projekt elsődleges célcsoportját a közterületen vagy nem lakás céljára szolgáló helyiségben élő emberek alkották, az egyik alapvető szolgáltatás lakhatásuk biztosítása volt.

A további szükségletek, illetve a fejlesztési lehetőségek felmérése érdekében minden együttműködővel egyéni esetfelelős szociális munkás vette fel a kapcsolatot. A kapcsolat kiépítését

¹ Elsősorban az önálló lakhatásban élők és az iskolarendszer szerinti képzésben résztvevők esetében került sor 12 hónapos együttműködési időszak megállapítására.

segítette, hogy a bevonásra kerülő ügyfelek a beköltözést követő hónapban minimum hetente két alkalommal találkoztak esetfelelős szociális munkással egyéni beszélgetésen, ezt követően pedig hetente egyszer folytatták a megkezdett munkát.

A megvalósítás során fontos volt, hogy ügyfeleink emberhez méltó körülmények között éljenek. Minden csak ezután következett, az egyéni szolgáltatási és fejlesztési terveket is ezután határozták meg.

Az ügyfelek számára nem kötelező csoportos és egyéni fejlesztő foglalkozások az ügyfelek komfortérzetének biztosítása mellett a biztonságérzet növelését is szolgálták. Magyarán olyan gyakorlatokat sajátíthattak el, melyek elősegítik társadalmi közegben való magabiztosabb mozgásukat.

A MEGHIRDETÉS ÉS A BEVONÁS SZAKASZA

Annak érdekében, hogy a projekt minél szélesebb körben ismertté váljon és minél több fővárosi területben élő hajléktalan ember részesülhessen a szolgáltatásaiban, átfogó módon hirdettük meg a részvétel lehetőségét.

Részt vettünk a budapesti és pest megyei utcai gondozószolgálatok számára tartott, a Menhely Alapítvány Diszpécser Szolgálatának szervezésében zajló fórumokon, ahol a közterületen élőkkel közvetlenül foglalkozó szakembereket tájékoztattuk az elérhető szolgáltatásokról.

Felhasználtuk a megvalósításban részt vevő kollégák szakmai kapcsolatait. Írásos tájékoztató anyagokat függesztettünk ki a nappali melegedők és az információs központok hirdetőtábláira, végül a hirdetést a www.diszpecserportal.hu-n² és a BMSZKI saját weblapján is közzétettük³.

A projektbe való bevonást olyan munkatársak végezték, akik az ügyfelek számára a projekt során lakhatást biztosító intézményekben dolgoztak. A bevonás előzetes állapot- és szükségletfelméréssel, úgynevezett diagnózis-készítéssel kezdődött. Ennek során feltérképeztük a programba jelentkező ember kondícióit, valamint azt, hogy megfelel-e a pályázati kiírásban szereplő feltételeknek.

Ezek alapján a kérelmező nyilatkozott arról, hogy

- nem vesz/vett részt TÁMOP-5.3.1-08/1-2 vagy TÁMOP-5.3.1-C-09/1-2 vagy TÁMOP-5.3.3-08/1-2 vagy a TÁMOP-5.3.3-10/1-2 programban (kivéve, ha nem tudta teljesíteni a programot),

² A weblap a hajléktalanellátó szervezetek országos információs portálja.

³ A BMSZKI weblapján létrehoztuk a projekt oldalát (<http://www.bmszki.hu/utcarol-lakhatasba/projekt-bemutatas>), amelyen többek között a bevonással kapcsolatos dokumentumokat is elérhetővé tettük.

- nem vesz/vett részt az elmúlt 3 évben uniós finanszírozású foglalkoztatási programban, illetve jelenleg nem vesz részt hazai foglalkoztatási programban (kivéve ha nem tudta teljesíteni a programot vagy START program-résztvevő),
- a bevonáskor nem rendelkezik munkaviszonnyal,
- a programban részt kíván venni,
- továbbá minimum 30 napja igazoltan együttműködik valamelyik utcai gondozószolgálat munkatársával.

A megegyezés után az egyéni esetfelelős szociális munkások az ügyfél beköltöztetésével és az egyéni fejlesztési megállapodás megkötésével kezdhették meg a munkát.

A résztvevők lakhatását egyrészt a BMSZKI átmeneti szállásain és 24 órás benntartózkodást lehetővé tevő éjjeli menedékhelyein, ún. befogadó szálláshelyeken biztosítottuk. Másrészt az Önellő lakhatási alprogram keretén belül lehetőség volt lakást vagy szobát is bérelni.⁴

A projekt megvalósításában részt vevő intézmények jellemzői

A BMSZKI intézményei közül a programban két átmeneti szállás és három befogadó szálláshely vett részt. A megvalósításba bevont valamennyi telephely biztosította a lehetőséget az intézményben való 24 órás benntartózkodásra, állandó ágyat, zárható szekrényeket, valamint a mosás, tisztálkodás, ételmelegítés lehetőségét.

A programban részt vevő két átmeneti szállás egyike a Külső Mester utcai átmeneti szállás, amely férfiak lakhatását biztosítja 4 ágyas szobákban, a másik pedig a Dózsa György úti átmeneti szállás, amely férfiak és nők számára nyújt egyágyas elhelyezést.

Az átmeneti szállásokon lakók térítési díjat fizetnek, de tekintettel arra, hogy a projekt ügyfelei a beköltözést megelőző éjszakákat igazoltan közterületen töltötték, a BMSZKI általános eljárásrendje ezt a térítési díjat mérsékeli.

A lakók első megállapodási szerződése, illetve intézményi jogviszonya négy hónapra szól, amely hosszabbítható.

Az Aszódi úti, a Váci úti, valamint a Könyves Kálmán körúti éjjeli menedékhelyek váltak a projekt befogadó szálláshelyeivé. Eltérően a hajléktalanellátásban elterjedt „fapados” szolgáltatásoktól, ezek az intézmények 4-8 ágyas szobákban biztosítanak az ügyfeleknek alvási lehetőséget, akik egész nap bent tartózkodhatnak annak ellenére, hogy nem kell térítési díjat fizetniük (ahogy a „hagyományos” éjjeli menedékhelyeken sem). Nem csak külön férfi és női, hanem ún. „páros szobák” is rendelkezésre állnak, amelyek általában 4 ágyasok, így több esetben két pár él egymás mellett egy szobában. Az intim környezet kialakítására paravánok beállításával teszünk kísérletet.

⁴ Az Önellő lakhatási alprogramot a kötetben Balogi Anna tanulmánya mutatja be – szerk.

A bevont ügyfelek jellemzői, statisztikai adatok

A BMSZKI a pályázatban 120 fő bevonását és fejlesztését vállalta. 100 fő esetén befogadó szálláshelyeken és átmeneti szállásokon, 20 fő esetén pedig az Önálló lakhatási alprogram keretein belül terveztük a lakhatás megoldását.

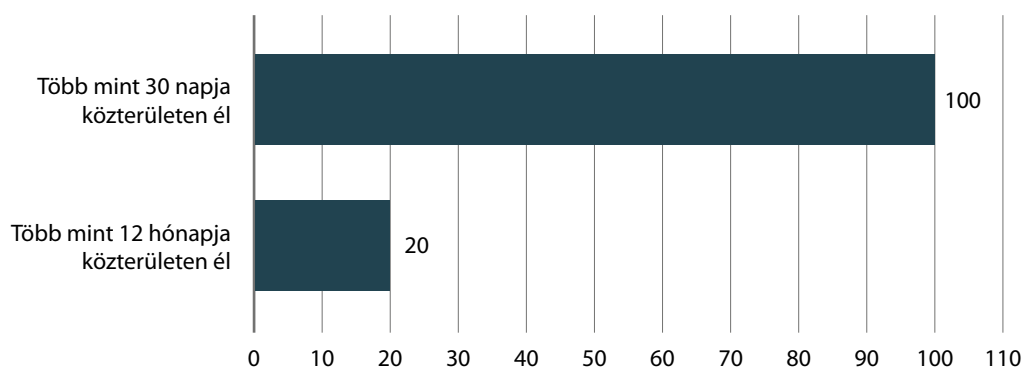
2014. március 31-ig összesen 120 ügyféllel kötöttünk együttműködési megállapodást.

A bevontak közül 68 fő befogadó szálláshelyen, 32 ember átmeneti szálláson és 20 fő az önálló lakhatási alprogram keretén belül lakás- vagy szobabérletben kezdte meg a megvalósítási szakaszt. A folyamat során 14 fő kezdeményezte az együttműködés megszakítását vagy hagyta abba a programot a megállapodás szerinti 6 vagy 12 hónapos határidő lejárta előtt.

A pályázat előírásai alapján vizsgáltuk ügyfeleink nemi megoszlását, a közterületen való tartózkodásuk idejét, kapcsolati háttérüket, iskolázottságukat.

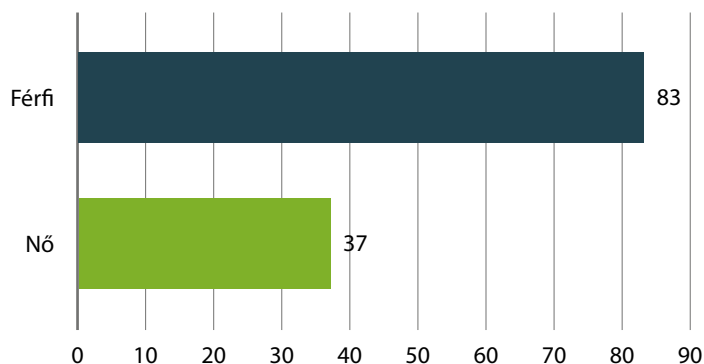
Az együttműködés kezdetekor a 120 résztvevő közül 100 fő több mint 30 napja, de kevesebb mint egy éve élt közterületen vagy nem lakás céljára szolgáló helyiségben. Ezek között voltak, akik 8-9 hónapja tartózkodtak utcán, és voltak olyanok is, akik csupán 1-2 hónapja éjszakáztak ilyen körülmények között.

A program – a 2011-ben összeállított szükségletfelmérés alapján – elsősorban a több mint egy éve közterületen élő ügyfelek lakhatásának megoldását célozta meg. Ugyanakkor a régebb óta közterületen élő emberek a Fővárosi Önkormányzat által 2010-ben elindított, az aluljárókban élőket megcélzó intézkedések kapcsán már bekerültek valamilyen intézménybe, és helyüket frissen fedél nélkülűvé vált emberek foglalták el. Mindössze 20 fő esetében igazolták azt az utcai gondozószolgálatok, hogy több mint egy éve vették fel velük a kapcsolatot.

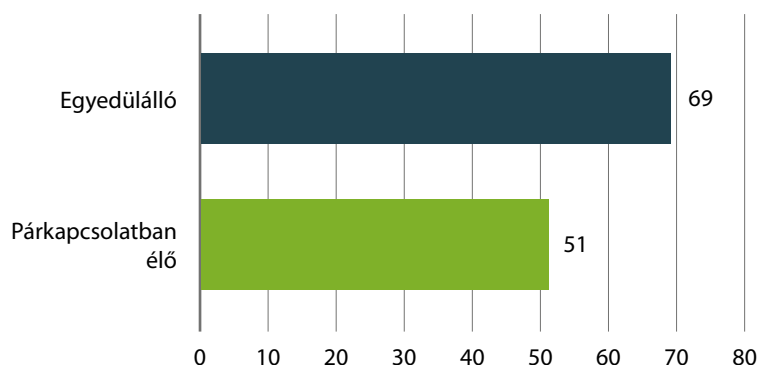

A nemek szerinti megoszlás – az eddigi, hajléktalan embereket érintő hazai kutatásokat megerősítve – azt mutatja, hogy közterületen élő emberek között jóval több a férfi, mint a nő.

A bevont nők közül 8-an kerültek a programba egyedülállóként, 29-en pedig párkapcsolatban éltek az együttműködési megállapodás megkötésekor (olyan is volt, akinek a párja nem kezdte meg a projektben az együttműködést, de a bevonás pillanatában párkapcsolatban élt).

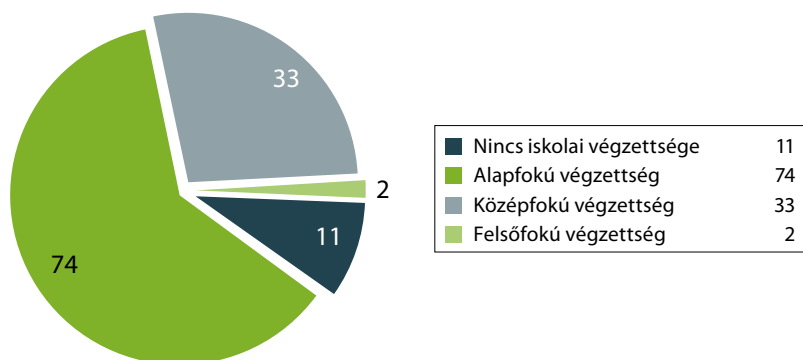

69 egyedülálló és 51 párkapcsolatban élő hajléktalan ember került bevonásra.

A programban vállaltuk 10 fő OKJ-s képzését, 10 fő felzárkóztató képzését, valamint 10 fő támogatott foglalkoztatását. Fel kellett tehát mérnünk a bevont ügyfelek iskolai végzettségét.

Eszerint 74 fő rendelkezett alapfokú végzettséggel, ami befejezett általános iskolát (8 osztályt) vagy be nem fejezett szakképzést jelent. 11 fő nem végezte el az általános iskolát. 33 fő középfokú végzettséggel rendelkezett, azaz befejezte a szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát, illetve a gimnáziumot. A bevontak közül 2 fő főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezett.

Az esetmunka alapjai

Az egyéni esetfelelős szociális munkások kiválasztásánál az volt a szempont, hogy könnyen elérhetőek legyenek az ügyfelek számára, időbeosztásuk pedig kiszámítható legyen. A felkérések és meghallgatások alapján 15, megfelelő végzettséggel és a pályázati kiírásban elvárt legalább egyéves egyéni esetkezelési tapasztalattal rendelkező szociális munkás vállalta a programban való közreműködést. Egy egyéni esetkezelő átlagosan 6 ügyféllel dolgozott együtt a 6 hónapos időtartam alatt.⁵ Ügyfélkörük legalább egy alkalommal változott.

A program szakmai alaptézisei közé tartozott, hogy először az ügyfél minőségi lakhatását és alapszükségleteit biztosítsuk, ezt követően kezdődjön csak el maga a fejlesztési folyamat, amely az egyéni- , illetve csoportos választható kompetenciafejlesztő foglalkozásokon való részvételt jelentette.

Ennek az elképzelésnek a megvalósítását nehezítette, hogy a pályázat elbírálásakor nem engedélyezték az ún. roboráló csomagok vásárlását. Mivel a hajléktalanellátó rendszer jelenlegi anyagi forrásai szűkösek, az egyes intézmények nem rendelkeztek annyi tartalékkal, amennyi biztosította volna a bevonásra kerülő ügyfelek tisztálkodási, ruházati és ételmezési szükségletét.

Annak érdekében, hogy az ügyfelek alapszükségleteikben ne szenvedjenek hiányt, a beköltözést követő három hónapon keresztül csökkenő mértékben étkezési utalványokat biztosítottunk az ügyfelek részére, melyek összértéke 60 000 Ft volt. Az összes igényt azonban így sem tudtunk kielégíteni, hiszen az étkezési jegyek beválthatósága korlátozott, és nem vásárolhatóak belőle tisztálkodási, ruházati cikkek.

Az egyéni szociális munka elsődleges eszköze a négy szemközti segítő beszélgetés, melynek egyik célja a közös munkához szükséges bizalom kiépítése volt. A pályázati feltételrendszer a szociális munkás és az ügyfél közötti kezdetben intenzív, majd idővel csökkenő intenzitású kapcsolattartást szorgalmazta.

A befogadó szálláshelyeken és az átmeneti szállásokon a hat hónapos együttműködés alatt a kapcsolattartás csökkenő mértékű intenzitását javasoltuk. Ez alapján az ügyfél a beköltözését követő négy hétben hetente legalább két alkalommal, ezt követően pedig hetente legalább egy alkalommal előre megbeszélt időpontokban találkozott az esetfelelős szociális munkásával.

A program megvalósítása során az együttműködésben aktív ügyfelek több alkalommal keresték fel a szociális munkásukat, mint ahogy az a megállapodásban szerepelt. Sok esetben az ügyfél eleinte – vélhetően kezdeti bizalmatlansága miatt – a minimálisan elvárt kapcsolattartást is nehezen teljesítette, míg az együttműködés második szakaszában egyre gyakoribbá váltak az önálló megkeresések és igényjelzések az egyéni esetfelelős felé.

⁵ Ez a tervet nem volt érvényes az Önálló lakhatási alprogramot koordináló szociális munkásokra, mivel ők 12 hónapos együttműködési megállapodást kötöttek ügyfeleikkel.

A kapcsolattartás intenzitásának csökkentésével az volt a célunk, hogy az ügyfél az együttműködés lezárását követően is fenn tudja tartani fejlődésének ívét, lendületét, a megszerzett készségeket önállóan is használni tudja.

Az Önálló lakhatási alprogram esetében a kapcsolattartás gyakoriságának fenntartása az ügyfél egyéni szükségleteihez igazodott. Mivel az alprogramban az ügyfelek önálló életvitelének támogatása már a bevonáskor megkezdődött, az esetkezelők havonta minimum hat alkalommal, elsősorban a szerződött bérleményekben látogatták meg ügyfeleiket.

A tapasztalatok szerint az együttműködés során változott a találkozások gyakorisága. Általában az ügyfél és a szociális munkás álláspontja megegyezett abban, hogy az adott ügyfélnek több személyes találkozásra van-e szüksége, vagy pedig nélkülözhető nála a folyamatos, fokozott figyelem. Minden esetben szorosabb együttműködést igényelt az ügyfél azokban az időszakokban, amikor beköltözött a bérelt lakásba vagy szobába. Egyéni esetkezelője segítségére volt szükség, hogy átbeszéljék, hogy rendezze be az ügyfél a lakást, hogy alakítsa ki önálló életvitelét, miként tartsa a kapcsolatot a bérbeadóval, hogy fizesse a bérleti díjat, és jövedelmi helyzetét hogyan javítsa.

Az esetfelelősök munkáját volt hivatott segíteni a dokumentációs segédanyagom és a havi rendszerességű team-ülések is.

A teameket a nagyszámú ügyfél és az öt telephely miatt két csoportban tartottuk. Az emlékeztető formájában rögzített team-megbeszélések mellett minden esetfelelősnek lehetősége volt külön egyeztetésre, megbeszélésre a projektmenedzserrel, illetve a szakmaivezetővel. A projekt megvalósításában részt vevő munkatársak a személyes találkozásokon kívül elektronikus és telefonos formában is tartották a kapcsolatot egymással.

Dokumentáció

A dokumentációs háttér kidolgozása során elsődleges szempont volt, hogy egyrészt az adatlapok tartalmazzák az átfogó esetmunkához szükséges információmennyiséget, másrészt ne rabolják az ügyfelek és a szociális munkatársak idejét feleslegesen. Az együttműködés során a hangsúlyt – az egyén és az ellátórendszer közötti bizalom kiépülésének érdekében – a mentálhigiénés beszélgetésekre helyeztük.

Az adatlapok rendszerének felépítésénél a bevonás, a megvalósítás és az utánkövetés szakaszait vettük alapul.

A bevonás szakasza

Az projektben együttműködő munkatársak elsőként a diagnózist és a szükségletfelmérést készítették el. Ennek során elsődleges információkat kérdeztünk az ügyfelektől: személyes adataikat és a pályázat feltételrendszere által előírt témákat.

Az ügyfelek bevonását úgy kezdtük meg, hogy – az őket elsődlegesen tájékoztató utcai szociális munkások segítségével – ők maguk választhassák ki a lakhatásukat biztosító intézményeket. Az ügyfél által kiszemelt telephelyen kijelöltünk egy kollégát, aki elvégezte a szükségletfelmérést, valamint tájékoztatta az ügyfelet a választott intézmény szolgáltatásairól, a lakhatás feltételeiről. Ez a rendszer biztosította az azonnali szolgáltatásnyújtás lehetőségét, de elég rugalmas volt ahhoz, hogy az ügyfél meg is változtathassa döntését, és másik intézménybe kérhesse áthelyezését.

A diagnózist készítő, szükségletfelmérést végző munkatársak feladatai közé tartozott a közép-magyarországi régió utcai gondozószolgályaival és a megvalósításban részt vevő egyéni esetfelelős szociális munkásokkal való kapcsolattartás, a projekt folyamatos hirdetése és a tájékoztatás.

A bevonás szakaszát az egyéni esetfelelős szociális munkás kijelölése, valamint a szükségletfelmérésre alapozott együttműködési megállapodás megkötése zárta le.

Megvalósítás szakasza

A megvalósítás fázisában tehát már adott volt a lakhatás lehetősége. Az együttműködés azzal kezdődött, hogy a befogadó intézmény munkatársai meghívták az ügyfelet a beilleszkedést segítő csoportra.

Az egyéni esetfelelős szociális munkás lehetőség szerint már a beköltözéskor megismerkedett ügyfelével, és megállapodtak az első interjú időpontjában. Az ehhez kapcsolódó adatlap sorvezetőként vette sorra az egészségi állapotra, iskolai végzettségre, munkára, lakhatásra, valamint a kapcsolati tőkére vonatkozó kérdésköröket.

Az „Első interjú” kitöltött adatlapjából az egyéni esetfelelős szociális munkás levezette, hogy milyen fejlesztő foglalkozásokat érdemes vagy akár szükségszerű felajánlani ügyfele részére.

Az ügyfélnek javasolt és általa elfogadott fejlesztő foglalkozásokat az „Egyéni fejlesztési és szolgáltatási terv”-ben rögzítette.

Mivel a szakmai együttműködés során a tartósan közterületen élő ügyfeleket fokozatosan kívántuk fejleszteni és terhelni, a „Egyéni fejlesztési és szolgáltatási terv”-ben rögzített célkitűzések a későbbi team-munka során módosításra kerülhettek. (Az ügyfél teherbírásának növekedésével, érdeklődési körének bővülésével például új célok kerülhettek bele.)

A fejlesztő foglalkozások és az egyéni szociális munka menetét rögzítő adatlapokat, a jelenléti íveket, valamint a csoportos foglalkozásokon történeteket a „Megtett lépések” című elektronikus, nyomtatható felület foglalta össze.

A megvalósítás szakaszának lezárásakor az egyéni esetfelelős szociális munkás és az ügyfél közösen töltötte ki az „Egyéni értékelő adatlap”-ot. Az adatlap összegezte a megkötött fejlesztési célokat, azok teljesülését, valamint azokat a készségeket és képességeket, amely fejlesztésén dolgoztak. Az ügyfelek továbbá itt tehettek javaslatot a projekt egyes elemeinek javítására, változtatására.

Utánkövetés szakasza

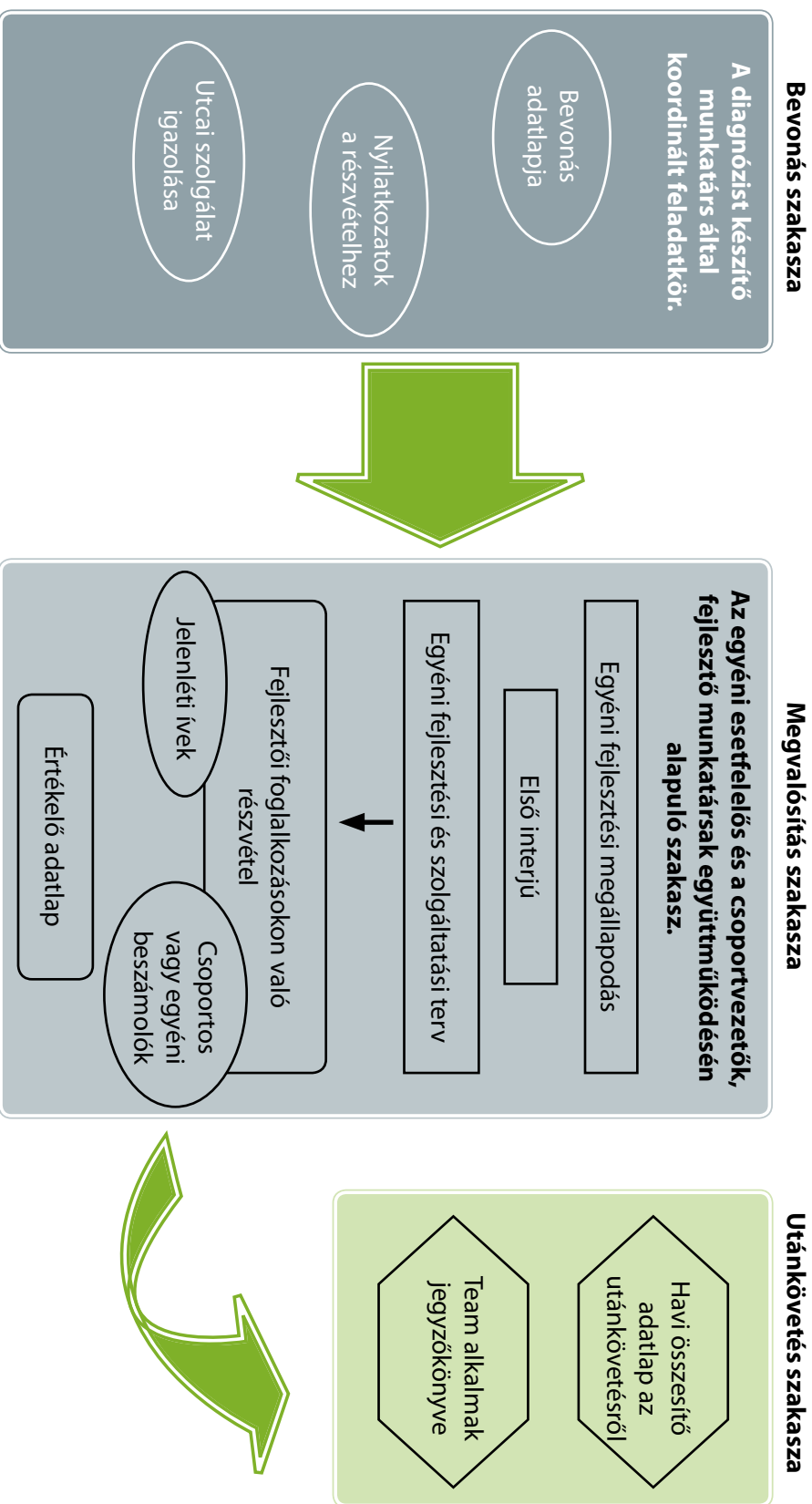
A szoros együttműködés befejezését követően kezdődött az utánkövetés szakasza. Ebben a periódusban a munkatársak fő feladata, hogy megfigyeljék az ügyfél önálló fejlődését. A folyamat adatlapja a „Havi összesítő adatlap az utánkövetésről” c. táblázat, amely nyomon követi az ügyfél aktuális lakhatási helyzetét, a szervezettel való kapcsolattartás módját és rendszerességét.

2014. április 15-i összegzés az Utánkövetés szakaszáról

(fő)	Befogadó szálláshely			Átmeneti szálló		Összesen
	Aszódi	Könyves	Váci	Dózsa	Külső Mester	
Utánkövetési szakaszt megkezdte	23	9	4	13	4	53
Jelenleg nem lakás céljából szolgáló helyen, közterületen él	2					2
Jelenleg hajléktalanellátó intézményben él	19	7	4	12	3	45
Jelenleg az ellátórendszeren kívül, lakásbérletben, családtagoknál stb. tölti az éjszakákat	2	2		1	1	6
Kér segítséget a szervezettől, szociális munkástól	20	7	4	12	2	45
Nem kér segítséget a szervezettől, szociális munkástól	3	2		1	2	8

2014. április 15-ig összesen 53 ember kezdte meg a projektben az utánkövetés szakaszát – ők a projekt megvalósítási ideje alatt az átmeneti szállásokon, illetve a befogadó szálláshelyeken laktak.

Az utánkövetés szakaszában a munkatársak elsősorban azt figyelték, hogy a bevonást megelőzően közterületen éjszakázó emberek közül hányan választják ismét az utcán való éjszakázást, és azt, hogy hányan tudták hasznosítani a fejlesztő foglalkozásokon elsajátított készségeket, képességeket úgy, hogy lakhatási helyzetük ne romoljon az együttműködés alatti lakhatáshoz képest. Végül arra is kíváncsiak voltak, hogy hány ügyfél kér a továbbiakban is segítséget az intézménytől vagy az utánkövetést végző szociális munkástól. (Az utánkövetést végző szociális munkás minden esetben az ügyfél egyéni esetfelelős szociális munkása maradt, hogy az addig köztük kialakult bizalom biztonságot adjon az ügyfélnek az intézményből való továbbszállás-kor, hiszen ez a váltás egy újabb rizikófaktor az ő életében.)

FEJLESZTŐ FOGLALKOZÁSOK

A fejlesztő foglalkozásokkal – a pályázat szakmai vállalása alapján – az ügyfelek foglalkoztatóságát szándékoztunk előkészíteni, megalapozni, majd a már megvalósult foglalkoztatást megerősíteni.

Egyéni és csoportos kompetenciafejlesztés

A csoportfoglalkozások során az ügyfelek egyéni és társas kompetenciáinak fejlesztésére helyeztük a hangsúlyt.

- *Beilleszkedést segítő csoportfoglalkozás* – Ez a csoportfoglalkozás nem csak az intézmény kezei, a társas együttélés, alkalmazkodás alapvető szabályait mutatta be, hanem egyfajta csoportkohéziót, összetartást is kezdeményezett a projektbe bevont ügyfelek között. Mivel a csoportfoglalkozáson való megjelenést, részvételt minden ügyfelünk számára javasoltuk, ezért az intézményi csoportok egyre bővültek, és egyfajta önsegítő közösséggé alakultak át. A régi tagok tanácsokat, tapasztalatokat osztottak meg az újonnan érkezőkkel. Az egyes telephelyek csoportjai különböző módon alakították ki az alkalmak tematikáját. A csoportvezetők általános szükségletfelmérést végeztek a tagok között, hogy milyen témákat tartanak hasznosíthatónak, s emellett alkalmi témákkal is készültek.

„A hajléktalan emberek halmozottan hátrányos helyzetük miatt mentális, kommunikációs, társas, önértékeléssel összefüggő kompetenciáik, képességeik jelentősen sérültek, esetleg ki sem alakultak megfelelő színvonalon. A beilleszkedést segítő csoportfoglalkozás célja, hogy az ügyfél megfelelő életvezetéshez, önálló életvitelhez kapcsolódó készségei, képességei fejlődjenek annak érdekében, hogy felkészüljön az önálló életvitelre, álláskeresésre, és a munkaerőpiacon elégedett, önmagát megfelelően képviselni tudó munkavállalóvá váljon. Általános témák: a szállón való élet ismerete, alkalmazkodás és alkalmazkodási nehézségek átbeszélése.”

Részlet: Beilleszkedést segítő csoportfoglalkozás tematika – Csikós Gergely, Aszódi befogadó szálláshely

- *Életviteli tanácsadás* – Ez a foglalkozás egyaránt beépült mind az egyéni esetmunkába, mind pedig a csoportos együttműködés, elsősorban a beilleszkedést elősegítő csoportfoglalkozások tematikájába. A tanácsadás során a mindennapok kiszámítható, zökkenőmentes működéséhez szükséges gazdasági ismereteket, a havi bevétel beosztását, de különböző mentális témákat, lelki nehézségeket is átbeszéltek ügyfeleikkel a munkatársak. A tanácsadás során a munkatársak a lakásban éléssel vagy az önálló életvitel kialakításával összefüggő

készséghiányokat is tapasztaltak. Ilyen például a háztartási gépek kezelése vagy a bevásárlás megtervezése. Ezek a problémák elsősorban az Önálló lakhatási programban részt vevő ügyfeleknél kerültek elő, ahol az egyéni esetfelelős szociális munkások többalkalmas, gyakorlatra fókuszáló tanácsadásban részesítették az ügyfeleket.

A pénzbeosztás átbeszélése során a munkatársakat sokszor lehetetlen helyzet elé állította az a tény, hogy az ügyfelek többsége minimális jövedelemmel rendelkezett. Fő bevételi forrásuk jellemzően az aktív korúak rendszeres szociális segélye, az egészségkárosodottak járadéka, valamint a rokkantsági járadék volt. Ezek mellett vagy helyett többeknek volt alkalmi munkából, gyűjtögetésből, „dobozolásból és üvegezésből” származó nem rendszeres jövedelmük. Ezek együttes összege gyakran a havi élelmezéshez szükséges kiadásokat sem fedezte.

A tanácsadás során megfogalmazódott szükségletek szerint az ügyfelek figyelmébe ajánlottuk a foglalkoztathatóság javítását szolgáló fejlesztési lehetőségeket, valamint az egészségi állapot esetleges javítását célzó lépéseket.

- *Kreativitást fejlesztő csoportfoglalkozás* – Két telephelyen indult meg ez a foglalkozás a projekt megvalósításának kezdetén. A Dózsa György úti átmeneti szállás, valamint az Aszódi úti befogadó szálláshely két munkatársa felmérte az ügyfelek kreatív foglalkozás iránti igényeit, és kiválasztotta a telephelyek adottságaihoz legjobban illő foglalkozási formákat. A Dózsa György úti átmeneti szálláson terápiás célzattal mandalát festettek: a finommotorikus képességeket fejlesztő, figyelmet igénylő alkotások jöttek létre.

Az Aszódi úti befogadó szálláshely munkatársai elsősorban a környezettudatosságra fekteték a hangsúlyt, összekötve a társas kompetenciák fejlesztése és a kreatív csoportfoglalkozás eszközeit. A foglalkozások kialakítása során igazodtak a „férfias” és a „nőies” igényekhez, így készültek dísz tárgyak, illetve háztartásban használható tárgyak egyaránt.

A legnagyobb sikere a raklapbútorok készítésének volt. A kerti ülőalkalmatosságokat a férfiak állították össze, és a nők dekorálták. A bútorok ráadásul nem csak a projektben részt vevő ügyfelek számára hasznosak, mert ezeket a szálló többi lakójával együtt készítették és együtt is fogják használni.

- *Társas kompetenciák fejlesztése* – Három telephelyen indítottunk ilyen csoportot, de valamennyi intézmény projektrésztvevőit hívtuk és vártuk az alkalmakra. Tematikus csoportok alakultak, amelyek más kompetenciafejlesztésekhez csatlakoztak (pl. az Aszódi úti befogadó szálláshely esetében).

A Dózsa György úti átmeneti szálláson a beilleszkedést segítő csoportfoglalkozások szervezését képezte ez a fejlesztés. A csoporttagok elsősorban a napi eseményeket vitatták meg életvezetési gyakorlatok közben. Céljuk a közösségi alkalmazkodás és együttműködés fejlesztése volt, mentálhigiénés beszélgetéseken keresztül. Témáik között szerepelt a napi lelki tartás erősítése, a közösségben való hit erősítése, az egyes ünnepek funkciójának átbeszélése és az ünnepekhez kapcsolódó hagyományok felelevenítése. Ezeket a beszélgetéseket közös ételkészítés kísérte. A megvalósítás előrehaladtával az ügyfelek

fokozatosan nyitottá váltak külső programokra is, így tervezünk mozi-, színház- és múzeumlátogatást is a közeljövőben.

A Könyves Kálmán körúti intézményben lakó ügyfeleknél a kezdeti igényfelmérés alapján a külső programok szervezése került előtérbe. A csoportvezetők az ügyfelekkel közösen rendszeres mozilátogatást szerveztek. A választott filmek témája általában egy közeli ünnephez kapcsolódott (például a karácsonyhoz), vagy olyan új élményeket kínált a résztvevők számára, mint a 3D technika. A csoportfoglalkozás célja egyrészt a külvilághoz, környezethez való hozzáállás finomítása, differenciálása, másrészt a társadalmi rétegek közötti feszültségek enyhítése, előítéletek csökkentése, és végül az ügyfelek biztonságérzetének erősítése volt. Az „állatkerti séta” programja nem csak a csoportkohézió erősítéséről szólt, hanem az ügyfelek és a csoportvezetők (akik egyben egyéni esetfelelősök) közti bizalmi kapcsolat építéséről is. Ennek a közös programnak az egyik eredménye egy kirándulás terve, melynek úticélja Székesfehérvár. Mind az ügyfelek, mind pedig a szociális munkások lelkesen vesznek részt ennek szervezésében.

Az Aszódi úti befogadó szálláshelyen a kreativitást fejlesztő csoporttal való együttműködésben került kidolgozásra ennek a csoportfoglalkozásnak a tematikája, mely a hulladékfeldolgozásra és a környezettudatos életvitelre fókuszál. Az alkalmak során a csoporttagok kisebb sétákat tettek az intézmény körül és a környező lakótelepeken, ahol a kreativitást fejlesztő csoportfoglalkozásokhoz gyűjtötték a PET palackokat, és más hasznosítható hulladékot. A séták alkalmával a környezettudatos életvitelről beszélgettek. A társas kompetenciafejlesztő foglalkozások a későbbiekben kiegészültek más, intézményen kívüli alkalmakkal (ilyen volt a paksi atomerőműben tett látogatás), az ünnepekre való felkészüléssel, illetve egyéb közösségépítő alkalmakkal (például szalonnasütéssel).

Egyéni számítástechnikai kompetenciák fejlesztése – A Dózsa György úti átmeneti szálláson, valamint az Aszódi úti és a Könyves Kálmán körúti befogadó szálláshelyeken kezdődött el a számítástechnikai készségek fejlesztése. A foglalkozáson részt vevő ügyfelek számára összeállított fejlesztési tematika minden esetben az ügyfél aktuális tudásszintjének felmérésén alapult. A jelentkezők között voltak olyanok, akik a foglalkozástól a számítógéppel való megismerkedést várták el, és voltak olyanok is, akik a már meglévő ismereteik fejlesztését kérték. A foglalkozások a témái az irodai szoftverek használata, a hardver ismerete, valamint az internet (kereső programok) használata voltak. A fejlesztés lehetőségét azok az ügyfelek is igénybe vehették, akik számítástechnikai adatrögzítő OKJ képzésre jártak.

- *Tanulási kompetenciák fejlesztése (egyéni és csoportos)* – Nem csak a képzésben részt vevő ügyfelek részesülhettek egyéni korrepetálásban, hanem azok is, akik nem rendelkeztek a megfelelő motivációval vagy képességgel ahhoz, hogy iskolai tanulmányaikat megkezdjék, illetve folytassák. Ezt a fejlesztő foglalkozást két ügyfelünk vette tartósan, kettő pedig rövid időn át igénybe. Egyik esetben egy, az általános iskolai tanulmányait végző nő kért korrepetálást angol nyelvből. A másik esetben egy, a kisegítő iskola 3 osztályát elvégzett 30 éves nő

írás, olvasás és szövegértési képességeit fejlesztette egy erre felkért gyógypedagógus. A két rövidtávú együttműködésnél is az alapkészségek fejlesztését tűzték ki célul.

- Csoportfoglalkozás szenvedélybetegség leküzdésére
- Pszichés betegségek leküzdése (egyéni foglalkozás – Mozgó Pszichiátriai Szolgálat)
- Önismeretfejlesztő csoportfoglalkozás

A fenti fejlesztési lehetőségeknél a Józan Babák Klubot kértük fel együttműködő partnernek. A társulat Playback-színháza a résztvevők „itt és most”-ban megélt hangulatait, történeteit játszotta vissza rögtönzött jelenetekben, élő zenei kísérettel. A program célja az volt, hogy az addiktológiai problémákkal küzdő hajléktalan emberek valódi érzései kommunikációs hiányaik ellenére felszínre kerülhessenek, és az ügyfelek megismerjék az egyéni terápiás lehetőségeket, önismeretfejlesztő csoportfoglalkozásokat.

Ügyfeink szükségleteit egy pszichiáter, valamint a Playback-színház társulatának segítségével térképeztük fel, hogy pszichés- és addiktológiai betegségeik hatékony leküzdésében kompetens segítséget nyújthassunk részükre. A fenti fejlesztő foglalkozásokon való magas részvétel és egy másik projekt (TÁMOP 5.3.1.) megvalósításának aktuális tapasztalatai alapján a projektvezetés 2014 januárjától két pszichológus foglalkoztatása mellett döntött. Mindkét pszichológus heti egy alkalommal tart ügyeletet 5 órában. Ügyfeink továbbra is igénylik a pszichológusi tanácsadást, időpontfoglalásaik folyamatosak.

Még a rendszeresebben járó ügyfelek sincsenek ott minden fejlesztő foglalkozáson. Hiányzás-kor általában a létfenntartással kapcsolatos kötelezettségeikre, alkalmi munkára, hivatalos ügyintézésekre hivatkoznak.

A fejlesztési folyamatok következő szakaszába a foglalkoztatás erősítését célzó képzéseket soroltuk. Ezek közé tartozott ügyfeink OKJ képzésekbe való bevonása és a félbehagyott iskolai tanulmányaik folytatása, befejezése.

A pályázat vállalása alapján mindkét típusú képzésbe 10 fő bevonását terveztük.

OKJ képzések

A 2013 szeptemberi rendeletmódosítás alapjaiban változtatta meg az OKJ-s képzések feltételrendszerét. Általában véve nőtt a szakma elsajátításának ideje úgy, hogy az elvárt iskolanapok és órák száma megmaradt (általában heti egy alkalommal volt oktatás), hosszabb időre szét húzva. Mivel a projekt finanszírozási lehetőségei a képzési támogatást csak az iskolanapokra engedték biztosítani, viszont a képzéssel egy időben foglalkoztatásban nem lehetett részt venni, ezért a heti egynapos képzés sokak számára nem nyújtott kellő motivációt. A jogszabályi változások miatt a képzések indítása sokszor csúszott. Végül 2013 végén két OKJ tanfolyamra (könnyűgépező-targoncavezető tanfolyam, illetve vagyongőr tanfolyam), 2014 elején pedig további négy

tanfolyamra irányítottunk résztvevőket (földmunka- rakodó- és szállítógép kezelő tanfolyam, számítástechnikai adatrögzítő, illetve két turnusban könnyűgépkezelő-targoncavezető).

Félbe hagyott iskolai tanulmányok befejezése

Az általános adatfelvétel során ügyfeleink iskolai végzettsége a következő megoszlást mutatta: a bevonásra kerülő 120 főből 11 fő nem végezte el az általános iskolát, további 74 fő pedig csupán alapfokú végzettséggel bírt.⁶

Az iskolai tanulmányok befejezését célzó alprogramunk elsősorban ügyfeleink általános iskolai tanulmányainak befejezését segítette. Iskolai szintű képzésre csak a legalább 4 általánossal rendelkező ügyfeleket tudtuk mozgósítani, a többi esetben egyéni fejlesztést javasoltunk az érdeklődőknek. 2013 őszén három ügyfél kezdte el az általános iskola hetedik-nyolcadik osztályát, jelenleg mind a hárman a második félévet végzik. Közülük csak egy fő tartott igényt korrepetálásra, angol nyelvből.

A foglalkoztatás elősegítését a fenti iskolai képzések mellett a BMSZKI Dózsa György úti és Könyves Kálmán körüti állskereső irodái látták el, melyek valamennyi állskereső tanácsadásra igényt tartó ügyfelünket fogadták.

Foglalkoztatást célzó programok

Támogatott foglalkoztatás

A BMSZKI Kft-vel konzorciumi együttműködésben indítottuk el a támogatott foglalkoztatási alprogramunkat, melyben 10 fő 4+4⁷ hónapos foglalkoztatását vállaltuk. A 2014. március végi adatok alapján a támogatott foglalkoztatást 13 fő kezdte meg. 12 fővel teljes munkaidejű, 1 fővel 6 órás munkaidejű szerződést kötött a BMSZKI Kft. A 13 főből 9 fő kezdte meg a foglalkoztatás második szakaszát, amelyben a teljes bérköltséget a munkáltató finanszírozza. A támogatott foglalkoztatás 2014. május 31-én zárul.⁸

Önkéntes munkavégzés

Másik foglalkoztatást segítő alprogramunk az önkéntes munkavégzés lehetőségének biztosítása. A programba elsősorban olyan ügyfeleket vontunk be, akik egészségi vagy mentális állapotuk miatt kudarcot vallottak, amikor a munkaerőpiacon kívántak elhelyezkedni. A pályázatban

⁶ Az adatok a hajléktalan emberek válaszaiból származnak, írásos dokumentumokat, bizonyítványokat nem vizsgáltunk. Így elképzelhető, hogy a valós arány ettől eltér. Előfordult ugyanis, hogy egy OKJ képzésre jelentkező ügyfélnek nem volt meg az általános iskolai végzettsége, így az OKJ képzést sem tudta befejezni.

⁷ 4 hónapig a program állja a foglalkoztatottak bérét és járulékait, a következő 4 hónapban pedig a kft maga.

⁸ Lásd e kötetben Fehér Boróka tanulmányát a foglalkoztatási alprogramról.

eredetileg 50 fős létszámot jelöltünk meg, de a nagyfokú érdeklődésre való tekintettel 2014 elején a keretet 80 főre növeltük.

Az önkéntes munkát vállaló ügyfeleknek az esetfelelős szociális munkás irányításával az Aszódi úti befogadó szálláshely és a Dózsa Nappali Centrum koordinálásával a BMSZKI különböző telephelyein biztosítottunk feladatot. Miután híre ment a program sikerének, egyre több telephely vezetője igényelte az önkéntes segéderőt, általában takarítói vagy udvari segédmunkára, de egy-két esetben a szakképzett önkéntes saját szakmáján belüli feladatot kapott (ilyenek voltak az asztalos és a festő-mázoló tevékenységek). A programot segítette, hogy a bevont önkéntesek számára a pályázati forrásból eszközöket is vásárolhattunk, s így ügyfeleinket munkaruhával, szerelvényekkel és egyéb szükséges eszközökkel láthattuk el.

Az alprogram feltételei alapján az önkéntesek a bevonástól számítva legalább 10 napon keresztül összesen 30 órában látták el a megjelölt intézményekben az előre egyeztetett feladatokat, amiért évente egyszer adómentes tiszteletdíjban részesülhettek, melynek összege 19 600 Ft volt.

2014. március 31-ig összesen 70 fő kezdte meg önkéntes munkáját intézményeinkben. 3 fő a szerződés megkötését követően különböző okok miatt nem folytatta az együttműködést. 10 esetben fordult elő, hogy kétszer dolgozta le az ügyfél a 30 órát önkéntes munkában.

ÖSSZEGZÉS

A projekt megvalósításában a szakmai program szerint arra törekedtünk, hogy komfortérzetüket biztosítva fokozatosan egyre több fejlesztésbe vonjuk be az együttműködőket.

Az együttműködés során 120, a létfenntartáshoz éppen csak elégséges kondícióval rendelkező, közterületen élő ember jutott el odáig, hogy éjszakáit nem közterületen tölti. (2014. március 31-i felmérés szerint 53 fő lépett az utánkövetés szakaszába, ebből 45 jelenleg is hajléktalanelőző intézményben él, 6 pedig családon belül vagy önálló lakhatásban.)

A fokozatosságnak és az ügyfélközpontú esetmunkának köszönhetően kiépült az ügyfelekben az a bizalom, amely segítte fejlődésüket. (Az utánkövetés szakaszában az 53 főből 45 fő még együttműködik szociális munkásával, illetve segítséget kér a szervezettől).

A megvalósítás szakaszában kidolgozott és megerősített „jó gyakorlatok” beépítésre kerültek a BMSZKI általános szakmai működésébe. Ilyen „jó gyakorlatok” voltak a kreatív foglalkozások (például raklapbútor készítés), vagy a projektet megvalósító munkatársak együttműködése.

A BMSZKI TÁMOP 5.3.3. Nyitás az utcára program ismét felhívta az intézmények szociális munkatársainak figyelmét arra, hogy a közterületen élő emberek integrálása nagy odafigyelést és fokozatos megvalósítási lépéseket igényel.

FEHÉR BORÓKA: KÖZTERÜLETRŐL MUNKÁBA

Mivel a hajléktalan emberek az átlagnépességnél sokkal alacsonyabb arányban végeznek fizetett tevékenységet¹, ugyanakkor a hajléktalanságból való kijutás egyik elengedhetetlen feltétele a rendszeres elégséges jövedelem, a TÁMOP-5.3.3-11/1-2011-0001 azonosítószámú, „Nyitás az utcára” – Az utcán élő hajléktalan személyek társadalmi visszailleszkedésének, foglalkoztathatóságának elősegítése, sikeres munkaerőpiaci integrációjának megalapozása” elnevezésű programban arra törekedtünk, hogy, akit csak lehet, álláshoz tudjunk segíteni. A BMSZKI két álláskereső irodája szolgáltatásain túl a „Nyitás az utcára” programban konzorciumi partnerrünk, a BMSZKI Kft.² bevonásával 10 fő számára lehetővé tettük a támogatott foglalkoztatást. A nyolc hónapos foglalkoztatás első négy hónapja alatt a foglalkoztatás költségeit a TÁMOP program biztosította, a következő négy hónapos ún. továbbfoglalkoztatási időszak alatt pedig önerőből fizetik a munkatársak bérét.

A FOGLALKOZTATÁSI ALPROGRAM BEMUTATÁSA

A BMSZKI Kft. a programot megelőzően is foglalkoztatott szállón élő hajléktalan munkavállalókat mind határozatlan idejű munkaszerződéssel, mind alkalmi munkavállalóként, közterületről érkező hajléktalan emberekkel ugyanakkor nem volt tapasztalata. A Fővárosi Közgyűlés 2011. július 15-én elfogadott „Közterület helyett emberibb körülmények” koncepciója értelmében a Fővárosi Önkormányzat közszolgáltató cégei és intézményei is részt vesznek a hajléktalan emberek társadalmi reintegrációjának elősegítésében, jövedelemszerző tevékenység biztosításával. Ennek a keretében 2011-ben és 2012-ben a Budapesti Dísz és Közvilágítási Kft. a BMSZKI Kft.-t bízta meg közvilágítást biztosító kandeláberek lefestésére a főváros frekventált helyein (pl. a Hősök terén, Andrassy úton, a Margitszigeten). A két akcióban összesen 27 hajléktalan ember vett részt – 6 fő mind a két körben, további hat fő pedig időközben állandó, bejelentett munkahelyet szerzett.

A pályázati program 2011-es tervezésekor így arra számítottunk, hogy hasonló megbízások 2013 és 2014 folyamán is lesznek. A foglalkoztatási programrész előkészítéseként 2013 tavaszán és nyarán levélben kerestük meg a fővárosi közszolgáltató cégeket, valamint Budapest 23 kerületének polgármesteri hivatalát, ismertetve pályázatunk célkitűzéseit, s megrendelést kér-

¹ Lásd Győri Péter Hajléktalan élethelyzetben lévő emberek a munkaerőpiacon című tanulmányát a kötet elején.

² A BMSZKI Kft. 2007-ben alakult. Fő tevékenysége a BMSZKI intézményeinek karbantartása, takarítása. Jelenleg 115 főt foglalkoztat elsősorban karbantartói, takarítói munkakörben, szak- és segédmunkásként.

ve hajléktalan emberek foglalkoztatásának elősegítéséhez a BMSZKI Kft. számára. Több helyről kaptunk udvarias elutasító választ: bár a célkitűzésekkel minden válaszadó egyetértett, a köztisztasági feladatokat az önkormányzatok általában saját cégeiknek szerződték ki, a fővárosi vállalatok pedig állandó munkavállalókat alkalmaztak. A csepeli polgármesteri hivatal munkatársaival jutottunk el egyedül személyes találkozóig, amelyet biztatóan értékeltünk, ám a 2013–2014 téli 200 000 fő foglalkoztatását előirányzó ún. téli közmunkaprogram³ elsöpörte a szerződéskötés esélyeit. A foglalkoztatási alprogramban részt vevő hajléktalan emberek így végül a BMSZKI Kft. többi munkatársával együtt a BMSZKI intézményeibe kerültek munkavégzésre.

A BMSZKI Kft. vezetése aggodalmát fejezte ki, hogy új megbízás híján milyen értelmes tevékenységet tud biztosítani az új munkavállalóknak. A korábban el nem látott vagy az adott dolgozói létszámkerettel csak nehezen ellátható feladatok összegyűjtésére ezért a BMSZKI intézményeinek vezetőihez fordultunk: összesen 10 intézmény jelezte, hogy tudna feladatot biztosítani új munkavállalóknak, elsősorban takarítói és udvaros munkakörökben, továbbá ételosztáshoz, adminisztrációs feladatokhoz és bizonyos szakmunkákra is. Több intézmény nyilatkozott úgy, hogy akár 2 főállású munkatársat is tud fogadni, míg mások kisebb feladatokra heti 10 óra vagy alkalmyszerűen kértek volna segítséget.

Bár a foglalkoztatási lehetőséget hivatalosan 2013 szeptemberében hirdettük meg a programba bevont hajléktalan emberek számára, esetfelelős szociális munkásaikon keresztül már a bevonáskor, illetve a nyár folyamán is tájékoztattuk az érdeklődőket a munkavállalási lehetőségről. A jelentkezéshez egy, akár kézzel írt önéletrajzot kértünk, az iskolai végzettség és korábbi munkahelyek feltüntetésével, továbbá az esetfelelős szociális munkás ajánlását. Ez utóbbit azért tartottuk fontosnak, mert bár a támogatott foglalkoztatási programrész egyik célkitűzése a védett környezetben való munkavégzés kipróbálása, elsősorban olyan embereket kívántunk bevonni, akik munkaképesek – meg tudnak jelenni előre megbeszélt időpontban, nincs olyan mértékű szenvedélybetegségük, ami veszélyeztetné a munkavégzést stb. Mivel túlnyomórészt segédmunkás munkaköröket tudtunk felajánlani, az iskolai végzettség (pl. általános iskola elvégzése) nem volt a jelentkezés feltétele, ahogyan erkölcsi bizonyítványt sem kértünk.

A 2013. szeptemberi felhívásra végül 10 fő jelentkezett esetfelelőse támogatásával, így első nekifutásra nem kellett senkit elutasítani. Ugyanakkor a szerződéskötésre, valamint a BMSZKI Kft. minden munkavállalója számára kötelező munka- és tűzvédelmi oktatásra egy fő ittasan érkezett – vele nem kötöttek munkavállalói szerződést.⁴ Helyére új jelentkezőt tudtunk fogadni. A 10 munkavállaló közül 2013. október 1. óta öten állandó telephelyen, az adott intézmény gondnokának irányítása mellett dolgoznak (takarítói, udvaros munkakörökben), öten pedig a

³ A BMSZKI Kft. a pályázati program támogatásának köszönhetően a piaci ár alatt tudott volna feladatot vállalni, ám a közmunkaprogram az önkormányzatok számára teljesen ingyenes.

⁴ A kft. igazgatója úgy számolt be erről az esetről, mint ahol „példát kellett statuálni” – egy, a szerződéskötéskor ittasan megjelentő munkavállaló felvétele szerinte azt az üzenetet közvetítette volna, hogy a munkavállalók bármit megengedhetnek maguknak.

szakmunkások mellett változó telephelyen végeznek karbantartói, festői munkát. Közülük egy fő asztalos, egy fő pedig lakatos szakmunkát végez.

A munkát a közvetlen munkahelyi felettesen túl a BMSZKI Kft. igazgatója, illetve a brigádvezető⁵ felügyeli, aki heti egy vagy több alkalommal személyesen is ellátogat az egyes telephelyekre.

A HAJLÉKTALAN MUNKAVÁLLALÓK JELLEMZŐI

Az első 10 munkavállaló között két nő és nyolc férfi volt. A legfiatalabb munkavállaló 28, a legidősebb 58 éves volt belépéskor – az átlagéletkor 45 év. 6 fő legmagasabb iskolai végzettsége 8 általános volt, további négy fő pedig szakközépiskolát végzett, így szakmával (bolti eladó, bútorasztalos, elektronikai műszerész és lakatos) is és érettségivel is rendelkezett.

Volt olyan munkavállaló, aki korábban több munkahelyen is megfordult, volt olyan is, aki főleg alkalmi munkát végzett, egy főnek pedig egyáltalán nem volt még munkahelye. A bevonáskor négy fő a támogatott lakhatási program résztvevője, öt fő átmeneti szállón egy fő pedig befogadó szálláshelyen élt.

FLUKTUÁCIÓ

A foglalkoztatási program 2013 októberi indulása óta 6 fő távozott. A 2013-ban távozottak helyét újból meghirdettük az ügyfelek között, és így további három hajléktalan férfi kapcsolódott a foglalkoztatási programrészbbe – egy fő önálló lakhatásban, kettő pedig átmeneti szállón élt a foglalkoztatás kezdetén. Mindhármuknak nyolc általános volt a legmagasabb iskolai végzettsége. Az újabb felhívások esetén már több jelentkező volt, mint ahány munkahely, így ezekben az esetekben már elbírálási szempontokat állítottunk fel. Előnyt élveztek az önálló lakhatási programrészen élők, hiszen az ő lakhatásuk költségesebb. Előnyt élveztek továbbá azok is, akikről – akár koruk, egészségi állapotuk, akár korábbi munkatapasztalat teljes hiánya miatt – valószínűsítettük, hogy piaci munkahelyre nem tudnának bejutni. Végül a fiatalabb, szakmával nem rendelkező jelentkezők esetében a továbbtanulást (akár felzárkóztató iskolai képzés, akár OKJ-s tanfolyam formájában) bátorítottuk.

⁵ A brigádvezetői munkakört eredetileg a külső helyszínen való csoportos munkavégzés miatt építettük a programba. A megváltozott lehetőségek ismeretében a brigádvezető a konkrét munkafolyamatok irányítása, vezetése helyett elsősorban mentori, támogatói feladatokat lát el, továbbá folyamatosan kapcsolatban van az esetfelelős szociális munkásokkal is, illetve ő felelős a foglalkoztatással kapcsolatos adminisztratív teendők ellátásáért (szerződés-kötés, jelenléti ívek, fizetés, bérletek, étkezési utalványok beszerzése és kiosztása, fizetéselőlegek nyilvántartása stb.).

KÉPZÉS ÉS FOGLALKOZTATÁS?

Az eredeti szakmai program szerint lehetővé kívántuk tenni, hogy egy-egy ember egyidejűleg részt vehessen a foglalkoztatási alprogramban, továbbá munka mellett továbbképzésre is járhasson.⁶ Több jelentkező épp ezért részmunkaidős foglalkoztatást jelölt meg első körben, hogy munkát is végezzen, de mellette piacképes szakmát is tudjon szerezni.⁷ Az ESZA Kft.-vel való egyeztetés alapján azonban egyértelművé vált, hogy nem támogatható egy fő számára egyidejűleg képzés és foglalkoztatás – még akkor sem, ha a képzési napokon az illető nem végez munkát. Emiatt egy fő foglalkoztatását 20 napra fel kellett függeszteni (kilépett, majd a képzés végeztével visszalépett), míg mások a főállású munkavállalás mellett döntöttek.

Az eredeti 10 munkavállaló közül 3 fő morzsolódott le a támogatott foglalkoztatási időszak alatt (vagyis 2014. január 31-ig). Közülük egy fő egészségügyi problémái miatt nem tudta a munkát folytatni (ő mindössze egy hónapig dolgozott félállásban, de rossz egészségi állapota miatt többször hiányzott), egy fő visszatért korábbi élettársához, egy fő pedig jobban fizető, igaz, nem bejelentett munkahelyet talált.

Bár a munkavállalói szerződések minden esetben 2014. május 31-ig szólnak, a tanulmány írásakor⁸ összesen 6 fő esetében került sor – közös megegyezéssel vagy a munkavállaló kezdeményezésére – szerződésbontásra. Egy esetben a munkavállaló sorozatosan súlyos konfliktusba keveredett munkatársaival, a szállók lakóival, munkahelyi feletteseivel, s bár több telephelyen is kipróbálta magát, nem sikerült egyik stábba sem beilleszkednie – itt került sor a szerződés bontására kölcsönös megegyezéssel. Két további esetben a munkavállaló mondott fel – bár erre mind a kétszer utólag, pár napos igazolatlan távollét után került sor (egyszer írásban, a másik esetben pedig telefonon). Hat fő 2013. október 1. óta folyamatosan dolgozik, és egy munkavállaló – aki az egyik kieső helyére lépett – 2013. december óta dolgozik a kft.-ben. Közülük azonban két fő gyakran betegeskedik, az egyetlen női munkavállaló pedig gyermeket vár és betegszabadságon van.

A MUNKAVÁLLALÓK SZEMSZÖGÉBŐL...

A munkavállalókkal egyéni esetfelelősről folyamatos kapcsolatot tart, és egy fókuszcsoportos beszélgetésen is találkoztunk velük⁹. A beszélgetés során arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen

⁶ A felzárkóztatói iskolai képzés jellemzően heti két-három félnapot vesz igénybe, az OKJ-s képzések egy jelentős részét pedig úgy szervezik, hogy azokon munkavállalók is részt vehessenek – pl. késő délután vagy esti órákban.

⁷ Az OKJ-s képzési rendszer 2013. szeptember 1-i változása miatt az őszi képzések meghirdetése több hónapot csúszott (lásd Tatár Babett: Szakmát adó képzések című írását).

⁸ 2014. március 31.

⁹ Az idézetek ebből a 2014. január 31-én megszervezett beszélgetésből származnak – ha egyéb módon nem jelöljük. A beszélgetést, melyet Tatár Babett és Vida Judith vezetett, a 10 munkavállalóból az a hat fő vett részt, akik 2013. október 1-vel kezdték meg a munkavégzést.

korábbi munkatapasztalataik vannak a munkavállalóknak, mi fontos nekik egy munkahelyben, milyen akadályai voltak vagy vannak a munkavállalásnak, illetve hogyan képzelik a jövőt (2014. május 31. után).

A munkavállalók mind egyetértettek abban, hogy egy jó munkahelyen hagyják az embert dolgozni, „nem állnak ok nélkül az ember sarkára”. Bár a fizetés nagysága sem mellékes, a jó munkahelyen mégis annál fontosabbnak tartják az emberi kapcsolatokat, a barátkozási lehetőséget.

„Nyugodt hely volt, gyakorlatilag nyugodt volt. Nem cseszegettek gyakorlatilag, mondjuk, itt se. Annyival volt jobb, hogy biztos volt, tehát biztos állás volt. Sokat számít, hogy közalkalmazotti fizetés.”

„Mondjuk elsősorban azt tartom rossz munkahelynek, biztos volt már mindenkinek része, ahol jog nélkül, tehát ok nélkül állandóan az ember sarkára álltak, hogy ki mit csinál és mikor mit...”

Fontosnak tartják azt, hogy megbecsültnek érezhették magukat, illetve hogy a munkavégzés lehetővé tette a kreativitás kifejezését is. Többen nosztalgiával gondoltak vissza a rendszerváltás előtti munkahelyeikre, ahol biztonságban érezhették magukat, határozatlan idejű munkaszerződéssel dolgoztak, és még munkahelyváltáskor sem kellett aggódni, hogy vajon lesz-e másik. Evvel ellentétben említették többen az alkalmi munkavállalást, amikor a dolgozó nem tudhatja, hogy másnap vagy a következő héten lesz-e rá szükség, esetleg azért is aggódhat, hogy kifizetik-e a bérét. Egyesek kiemelték a bejelentett munkahely előnyeként a táppénzt, illetve a nyugdíjjogosultság szerzését is – bár érdekes módon a fizetett szabadságot senki nem említette.

„Mert tényleg egész más komfortérzete van az embernek így egy ilyen munkahelyen, tudván, hogy ő nem egy örökéletű, még így is, mintha egy alkalmi munkára mindennap elrohanunk, hogy vagy felvesznek, vagy nem vesznek fel. Teljesen létbizonytalanságba csöppen az ember egy idő után. Itt viszont megvan az a hátsógondolat, hogy itt azért a holnapután, vagy azután letel a ..., akkor még van miből lenned. S ha esetleg, például betegállományba kerültem, sajnos, egy balesetért, másik ilyen alkalmi munkahelyen nem tudtam volna megcsinálni végülis, teljesen K.O. lettem volna, gyakorlatilag nullára lecsúsztam volna ugyanúgy.”

„[Az előző munkahelyekről] nagyon bizonytalan: kertész munka, vagy esetleg valakinek besegíteni valamit, karbantartási, építőmunka, tehát amit éppen sikerült ismerős által, vagy valahonnan megtudakolni. De ez egy teljesen bizonytalan dolog. Én soha nem szerettem az ilyen dolgokat. Én szeretem azt, amikor tudok építeni, tehát előre látok, nem pedig.... Bemegyek az utcáról, elfordulok jobbra, most nem tudom ott, hogy zsákutcába fordulok-e valahol. Szerettem látni az utat magam előtt. ... Hát én már nem vagyok mai

gyerek, és most már tényleg nem akarok létbizonytalanságban lenni, mert a maradék kis időmre, a nyugdíjamig van még pár év, de szeretném most már normálisan kihúzni, úgy mond.”

Korábbi munkahelyeiket tekintve többen említették azt, hogy keveset kerestek, vagy akadozott, csúszott a fizetés. Többek munkahelye csődbe ment vagy leépítésre kényszerült, míg mások alkalmi munkát végeztek és elfogyott a megrendelés – így a munka is. Volt, aki konfliktusba keveredett a főnökével, egy embert pedig ittasság miatt bocsájtottak el. Egy valaki említette csupán, hogy hajléktalanná válása miatt nem tudta megtartani korábbi munkahelyét, ahol állandó éjszakai műszakban dolgozott.

„Nem a fizetéssel volt a probléma, hanem akkor kezdődött a cég, és az volt a baj, hogy kevés alaptőkéje volt a cégnek, a szerződéseket rosszul csinálták meg. Nem időszakosan, hanem vártak vele két hónapot. Kevés alaptőkéje volt, nem tudták az embereket másfél év után fizetni, őket a másik cég, akinek dolgoztak, mivel hogy alvállalkozók voltak, azok nem fizettek rendes időben. Ők meg nem tudták fizetni az embereket, mindig csúszott, úgy volt, hogy 3-ig fizetnek, utána már, a vége felé, már 10-én, aztán volt, mikor 26-án kaptunk, és akkor úgy döntöttem, hogy ennyi elég. Bementem az irodába, felmondtam. Jól van engem kifizettek, de a kollegáimat, azt hiszem, nem, tárgyalásra mentek, és hat hó fizetésük volt benn. Jókor léptem. Nem sokat dolgoztam [ott], másfél évet. Két éve csődbe is ment a cég.”

Többen panaszolták, hogy hajléktalanként nehéz a munkakeresés: a lakcím hiánya vagy egy hajléktalanellátó intézmény címe nem számít pozitív referenciának, míg sok munkahelyre emailben kell jelentkezni, amihez nem tudnak minden nap, vagy akár naponta többször hozzáférni. Közterületről munkába járni is nehézkes – nem lehet úgy pihenni, mint amikor az embernek saját szobája van, nehezen és drágábban oldható meg az étkezés¹⁰ és a tisztálkodás is.

¹⁰ Az éjjeli menedékhelyen élő munkavállaló jelezte, hogy a szálló sem megoldás például az étkezés problémájára, mert ugyan főzni tud, de az étel tárolása már nem megoldott – mivel nincs (zárható) hűtőszekrény. Hiába tudna pénzt spórolni avval, hogy több napra előre főz, ez nem lehetséges – így vagy kifőzdékben étkezik, drágábban, vagy nem eszik melegeitelt.

Ügyfelem, Lajos, Pécsett született, és 22 éves koráig élt a baranyai megyeszékhelyen. Apja sofőrként dolgozott, de szenvedélybetegsége miatt hamar elvesztette az állását. Anyja a városi kórházban volt ápolónő. A későbbiekben Lajos Szigetvárra költözött a nagybátyjához, akivel együtt vállaltak munkát, többnyire az építőipar területén. Ebben az időben ismerkedett meg feleségével, akitől két gyermeke született. A házassága időközben megromlott, elváltak. A gyerekek az anyánál maradtak, de rendszeresen tartja velük a kapcsolatot. A környéken egyre nagyobb gondot jelentett a munkavállalás. A jobb élet reményében Lajos 2013-ban Budapestre érkezett. A megtakarított pénzéből munkásszállón élt, és elszántan próbált állást találni. A megtakarított pénze hamarosan elfogyott és utcára került. Az utcán tartotta a kapcsolatot a helyi utcai szociális munkásokkal, az ő segítségükkel került a programunkba. Ekkor 41 éves volt. A program keretein belül piacképes szakmát szerzett, mint targoncavezető. Gyakorlattal már rendelkezett a targoncavezetésben, de végzettség hiányában sehol sem alkalmazták ebben a munkakörben.

Lajos számára a munka egyet jelent az önbecsüléssel. A program lehetőséget biztosított néhány ember számára, hogy támogatott foglalkoztatás keretében munkához jussanak. Megírta az önéletrajzát és a motivációs levelét. A szakmai tapasztalat nem jelenthetett gondot a karbantartói állás betöltésénél, hiszen az építőipar majdnem minden területén volt már munkatapasztalata. A pályázata sikeres lett és betölthette az állást.

Egy internetes társkereső oldalon megismerkedett jelenlegi barátnőjével, akit már az édesanyjának is bemutatott. Közös jövőt és közös lakhatást terveznek. Jelenleg még nem rendelkeznek megfelelő anyagi erőforrással, hogy lakást béreljenek. Nemrégiben egy nívós átmeneti szállásra költözött. Az intézmény szakmai programjának értelmében magas előtakarékoságot vállal. A megtakarított pénz segítségével, remélhetőleg hamarosan lakást bérelhet. Ebben az időszakban is tartjuk a kapcsolatot, mert a program során mindvégig fontos volt számára a segítő szakember támogatása, akitől megerősítést kaphatott. 2014. áprilisában sikerült jól fizető állást találnia targoncavezetőként.

Bársony Zsolt esetfelelős, Aszódi utca éjjeli menedékhely

A hajléktalanság és a munkanélküliség együtt különösen megterhelő volt többek számára lelkipileg is. A munka és a pénz folyamatos hiánya a hajléktalanság stigmájával együtt növelte a szégyen és kiszolgáltatottság érzetét. Az állandó megélhetési és lakhatási bizonytalanság „felőrli az embert”, a problémák súlya alatt sokan az italhoz vagy valamilyen más kábítószerhez fordultak.

„Megéltem, megéltem, úgyis megéltem, de mindenképpen munkahelyet kerestem volna, próbáltam keresgetni csak, volt egy olyan dolog az egészbe, hogy kinn voltam az utcán és az utcáról nem lehet munkahelyre elmenni fáradtan meg ... A másik meg az, hogy, ha elmegy bejelentett munkahelyre az ember, akkor legalábbis egy hónapra való alaptőkéje kell lennie, hogy ne dögöljön éhen, szó szerint, és utána lehet. Bekerültem szállóra, utána tudtam. Meg hát közben próbálkoztam több helyen is, de hát, ha albérletbe akart elmenni az ember, akkor hogyan fizetem ki, kauciót kér, hogyan fizetem ki? Aztán hagytam a fenébe. ... Próbálkozok.”

„Egy barátomnál éltem kint, neki volt egy – végül is nem titok – egy pince. Nem volt világítás. Ott egy olyan négy hónapot lehúztam. Jó, mert ez még nem úgy a téli időszakban volt, és akkor oda szépen beuccolgattam magamat, és akkor onnan mentem intézni a dolgaimat. De azért elég kemény volt az is, tehát betonfödém fölött, tetők balra-jobbra, betonfalak egy panel alatt, és akkor úgy kellemetlen volt lejárogatni oda, mert ugyan tudták hogy én ott vagyok, mert a gondnoknak lett szólván, hogy van egy magas, kis nyüzüge gyerek, és ő majd azért itt mászkálni fog, de azért én megvártam, hogy mindenki úgy elszéledjen, és akkor bújtam elő vagy bújtam vissza a kis fészekbe. Igen, úgyhogy ez úgy elég kellemetlen volt lakhatásilag is ez a lehetőség, meg munkailag is. Nekem is nagyon fontos, hogy nem bírom hosszú távon már ezt. Tehát biztos, hogy ez felőröl. Hogyha jó, akkor aznapra jó, de hogy holnap mi lesz, nem tudom, és akkor ez így halmozódik, összegződik. És akkor, amíg én... jönnek a csúnya dolgok, hogy ehhez nyúl, meg ahhoz nyúl, meg amazhoz is, úgyhogy ez egy ördögi kör. Meg kellett törni. Ezen vagyok, ez az első lépés.”

A bejelentett munkahely ugyanakkor nehézséget is jelent, mivel a fizetés hónap végén esedékes, és egy hónapot „meg kell előlegezni”. A munkavállalók közül többen megdöbbenve tapasztalták, hogy a szerződésben szereplő összeg nem egyezik meg avval, amit a hónap végén a számlájukra utálnak vagy készpénzben megkapnak – feltételezhetően a fekete munkavállalás miatt többen nem voltak tisztában a bruttó és a nettó összegek közötti különbséggel. Többen panaszolták, hogy nehéz megélni minimálbérből (2014-ben a legtöbben hó végén 62-64 ezer forintot kapnak meg.¹¹), bár olyan is akadt, aki előtakarékoskodni kezdett. Különösen nehéz időszakként említették többen a telet, illetve a karácsonyt és szilvesztert, amikor többletkiadások jelentkeztek¹² – ami miatt esetenként fizetéselőleg is kellett kérni. A fizetéselőleg beindíthat akár egy adósságcsapdát is, hiszen az egyre kisebb bérből egyre nehezebb megélni.

„– Hát ez az, hogy én még meg sem mondtam [az esetfelelős szociális munkásomnak], hogy ebből nem lesz 15000 forint [előtakarékoság], majd a következő hónap. Kíváncsi va-

¹¹ Amit nem egy esetben korábban felvett fizetéselőleg törlesztése is csökkent, így a valóságban 52-54 ezer forint marad.

¹² Téli ruha, cipő, ajándékok, útiköltség stb.

gyok, mit fog hozzá szólni. Pedig semmi kocsmázás meg ilyesmi. Nem mentem el sehova, nem csináltam semmi olyat, hogy azt mondom: Hogy áhá, ezért hiányzik ott. Semmi extra.

– Én se tudok egy darab ruhát venni magamnak.

– Nem tudom azt mondani, hogy ezért vagy azért ment el a pénz, úgyhogy mostan semmi ilyesmit nem tudok, most itt voltak az ünnepek, abból sem csináltam nagy vaszisztaszt, de hát azért, ide egy kicsi, oda egy kicsi, nahát azért mégiscsak.

– Nem tudom neked, hogy van pénzed erre. ... Jó, hát tudom, hogy magunknak fizetjük, nem másnak. Csak hát, ha nincs miből, még a kevés is nagyon sok tud lenni.”

„Nem. Ebből nem. Nem lehet kijönni belőle. Nem tudok kijönni belőle. ... Az a nagy helyzet, hogy a szállón, legalábbis én, ahol vagyok, nincs hűtő. Tehát nem lehet azt megcsinálni, hogy megfőzöl egy fazék pörköltet és beteszem a hűtőbe, és az jó lesz, mit tudom én, egy hétig, hanem hideg. Vagy akkor mindjárt megeszem, vagy hideg kaja, és a hideg kaját finanszírozni ... Én kipróbáltam. Két hét, és elment a 64 000, és dobtam egy hátast, és nem tudtam... Utána vakaróztam, pedig én nem iszok alkoholt. Nem iszok alkoholt abszolút. Sose ittam, nem is fogok. Ebből a pénzből nem igen. Nemhogy takarékoskodni nem lehet... Én úgy tudtam karácsonyi ajándékot venni, szégyen ide szégyen oda, hogy fizetés-előleget kértem.”

A foglalkoztatási programban résztvevők („széchenyisek”) és a BMSZKI Kft. „normál” alkalmazottai nagyjából hasonló jellegű munkát végeznek, és bár hivatalosan mindenkire ugyanazok a szabályok vonatkoznak, a TÁMOP program munkavállalóival szemben toleránsabb a vezetőség.¹³ Ugyanakkor a program résztvevői bérfeszültségről panaszkodtak: a BMSZKI Kft. munkavállalói jellemzően magasabb bérezésűek, míg a TÁMOP program költségvetése csupán a minimálbér megfizetését teszi lehetővé. Azok a munkavállalók, akik szakmunkás mellett szakfeladatokat végeznek, fokozottabban tapasztalják a bérfeszültséget.¹⁴

Bár alapvetően úgy érzik a munkavállalók, hogy megbecsülik őket munkahelyükön és jó kapcsolatban vannak a többi közvetlen munkatársukkal is¹⁵, többen számoltak be feszültségekről is, elsősorban a szociális munkásokkal kapcsolatban. Alapszabály az, hogy senki nem dolgozhat azon a szállón, ahol éjszaka is tartózkodik. Ugyanakkor többen több szállón is megfordultak az elmúlt évek során, illetve a BMSZKI szociális munkásai is több telephelyen dolgoznak. Néhányan arról panaszkodtak, hogy úgy érezték, a szociális munkások kinézték őket az intézményből, kellemetlenül érintette őket, hogy egy (volt) ügyfelükből kollega lett.

¹³ Ha egy „normál” munkavállaló nem jelenik meg a munkahelyen munkaidőben, vagy akár több napra eltűnik, szerződést bontanak vele – a program résztvevői számára ilyenkor szabadságot írnak ki.

¹⁴ A BMSZKI Kft. erre a problémára többek között úgy próbált meg reagálni, hogy a „széchenyisek” is kapnak étkezési utalványt, amit munkáltatóként a teljes foglalkoztatási időszak alatt önróként, önként biztosít.

¹⁵ Két olyan munkavállaló volt, aki nem vagy csak nehezen, a többedik telephelyen tudott beilleszkedni a munkatársak közé – ők mindketten lemorzsolódtak.

Ügyfelem hivatalosan 2013. október 1-től december 11-ig dolgozott a támogatott foglalkoztatás keretében a BMSZKI Kft-nél, segédmunkás munkakörben. Kezdetben elsősorban ... utcai telephelyünk külső felújításán dolgozott, később a ...-ba irányították. Eleinte az ügyfél nagy lelkesedéssel fogadta a stabil állást, korábban jellemzően nem bejelentett rendszeres és alkalmi munkákból tartotta fent magát. A lehetőségért többször is kifejezte háláját az intézmény irányában.

December 3-tól [önálló lakhatási alprogramban] bérleménykeresés és családi ügyei miatt szabadságon volt, eredetileg csupán néhány napot tervezett, de a munkát végül nem vette fel újra. Felmondási szándékát telefonon jelezte, azt a fenti napon rögzítették hivatalosan. A felmondás elsődleges okaiként két dolgot jelölt meg. Egyrészt egyik gyermekének anyja, volt élettársa gyerektartási pert indított ellene, miáltal jövőben várható plusz kiadásai merültek fel. Ezzel párhuzamosan egy ugyan nem bejelentett, ám a támogatott foglalkoztatásnál magasabb bérezéssel járó munkát is felajánlottak neki.

Felmondása után elárulta, hogy a Kft-nél töltött idő pszichésen is megterhelő volt számára. ... Ügyfelem korábban hosszabb időt töltött a ... átmeneti szálláson, véleménye szerint emiatt, illetve ebből eredően tisztázatlan státusa (ügyfél-dolgozó) miatt bizonyos kollégáink rendszeresen nemtetszésüket fejezték ki, mialatt a telephelyen dolgozott.

A munkaügyi oldalról (be- és kilépési papírok, szabadságok, fizetés) az ügyintézésről pozitívan nyilatkozott. Határozottan kijelentette, hogy a problémákban érintett személyeket nem kívánja nyilvánosan megnevezni, és nem válik el rossz érzéssel a cégtől, de egyértelműen megkönnyebbült a váltást követően.

Csató Bálint esetfelelős, önálló lakhatási program

A program indulásakor mindenkivel nyolc hónapos határozott idejű munkaszerződést kötöttek, 2014. május 31-ig – a később csatlakozókkal pedig rövidebb időre, ugyanevvel a záró dátummal. A fókuszcsoportos beszélgetés idején, a foglalkoztatás félidejében, többen mégis abban reménykedtek, hogy ha jól végzik a munkájukat, állandósítják őket, és tovább maradhatnak a BMSZKI Kft-ben. Mások arra panaszkodtak, hogy a továbbfoglalkoztatás nem függ az egyéni teljesítménytől, „*kihalással megy a felvétel*”. Többen gondolkodtak hangosan arról, hogy milyen nehéz lenne munkavállalás mellett új állást keresni, egy havi munkanélküliség pedig felboríthatja az addig kialakult kényes pénzügyi egyensúlyt.

„Nem is gondoltam volna, hogy én ilyen helyzetbe... Én a mai napig nem is tudom ezt feldolgozni. Nekem ez egy... Ez rossz. Tehát még amellet, hogy van ez a kis munka, még így is rossz. Meg én fölteszem, ugye ez májusig van, és valakinek vagy fog sikerülni valami, mert ez se biztos. Biztos, hogy van egy 8 hónap fix munkahelye. Na hogy mivel itt zömmel

fizetős szálló van, hogy utána ki mit tud csinálni, tenni, hát ... hajléktalan helyzetbe kerülve merre kell menni, hogy, mert nem kérdezősködtem, nekem a mai napig sem tudják, sem barátok, sem család. Hogy utána mit fog csinálni, meg mit? De hát így van...hajléktalan helyzet...nekem mai napig úgy tudják, hogy én albérletben lakom. Nem is tudom elfogadni ezt a helyzetet, nem is akarom elfogadni... Letelik a nyolc hónap és utána mit csinálsz?"

A MUNKÁLTATÓ SZEMSZÖGÉBŐL...

Balogi Anna, független szakértő felkérésünkre interjút készített a BMSZKI Kft. igazgatójával és a brigádvezetővel is, hogy megismerjük a munkáltatói oldal tapasztalatait is. Mivel a BMSZKI Kft. korábban is foglalkoztatott hajléktalan munkavállalókat, a programban való részvétel nem okozott különösebb nehézséget. Ugyanakkor most előfordult, hogy valakinek ez volt élete első munkahelye, és számos olyan, magatartásbeli problémával szembesültek, amivel korábban kevésbé (pl. az igazolatlan hiányzásokkal vagy a pontossággal). Pozitívumként említették, hogy bár több munkavállalónak volt korábban vagy van jelenleg is aktív szenvedélybetegsége, nem fordult elő, hogy valaki ittasan érkezett volna munkába.¹⁶ Alapvetően megpróbálnak mindenkiket megtartani, mindössze egy esetben került sor arra, hogy a munkáltató kezdeményezte a szerződés bontását – ennek a munkavállalónak is adtak azonban egy új esélyt, és két hét pihenő elteltével ismét munkába állhatott.¹⁷

„Igen, azt hiszem, hogy nem vagyok egy üvöltözős, kiabálós, kirúgós ember, de velük különösen nem. Tehát megértem, hogy tényleg nagyon nehéz elkezdniük dolgozni, hogy életében nem ... Például a M.B., ez valami csúcs. Negyven hány éves? Életében még nem dolgozott. Azt se tudja, hogy mi az, hogy munkahely, meg hogy időbe bejárni, meg nem akkor megyek meg jövök, amikor akarok. Az valami csúcs az a figura. ... Nem cél, hogy kirúgjunk senkit sem a támoposok közül. Próbáljuk azt, hogy időben jöjjenek, hogy megcsinálják a rájuk eső munkát. Nagyon nehéz ez, nagyon nehéz.” (a kft. igazgatója)

Úgy érzik, hogy a munkavállalók egy részének hiányoznak az alapvető munkaügyi ismeretei – példaként említették az első fizetési megdöbbenést, amikor a munkavállalók szembesültek avval, hogy nem a bruttó fizetést kapják kézhez, továbbá több olyan esetről számoltak be, amikor a munkavállaló igazolatlanul volt távol, és utólag derült csak ki, hogy valójában beteg volt¹⁸ – ám mivel nem ment el orvoshoz, táppénzre sem volt jogosult.

¹⁶ Olyan viszont igen, hogy feltételezhetően ittasság miatt nem ment be dolgozni.

¹⁷ Sajnos a személyközi konfliktusok ezután sem szűntek meg, és végül egy hónappal később ismét szerződésbontásra került sor.

¹⁸ Az egyik munkavállaló eltörte a karját, egy másik nyolc napon túl gyógyuló sérülést szerzett egy verekedésben.

Ügyfelem 2013. 07. 12-től lakik a Dózsa átmeneti szállón. Korábbi munkahelyét szinte evvel egyidejűleg elvesztette. Felesége is a szállón lakik, és részt vesz a TÁMOP programban.

Mivel munkát keresett, örömmel fogadta a lehetőséget, hogy bekerülhet a foglalkoztatási alprogramba, és 2013. október 1-vel megkezdte a munkát – a ... utcai szálláson takarít. Munkahelyén nem volt rá panasz, sőt elégedettek a munkájával. Ügyfelem is szereti a munkáját, és továbbra is szeretne ott dolgozni.

Az első hónap során volt rá panasz munkaidőn túli alkoholfogyasztás miatt, amit nem tagadott, és elfogadott némi segítséget, beszélgetés keretében ez ügyben megjelent Pappné Vass Lujzánál [a program pszichiátriai ápolója]. A dolog működött, mert a továbbiakban rendeződtek a dolgai. Lakbérhátralékát is befizette, beilleszkedett a napi ritmusba és a kötelezettségek teljesítésébe.

Úgy gondolom, hogy ha lesz lehetősége, a továbbiakban is képes lesz ellátni a feladatát. A munkalehetőség nagy segítség volt számára anyagilag is, és mentálisan is, hogy visszatérjen egy viszonylag önálló életformához.

A későbbi továbblépéshez a jövedelem kevésnek tűnik, így a következő lépés, hogy feleségét is sikerüljön visszasegíteni a munka világába.

Radichné Szigeti Andrea esetfelelős, Dózsa átmeneti szállás

A program korlátjának érezték azt, hogy mivel nem sikerült új feladatokat találni, a 10 munkavállaló munkájára valójában nem volt szükség, mert a BMSZKI Kft. a korábbi létszámmal is el tudta látni feladatait. Sérelmezték, hogy a munkavállalók kiválasztásában nem vehettek részt – vagyis a kiválasztásnál nem a rátermettség vagy a szaktudás volt a legfontosabb szempont.¹⁹ Így viszont a munkavállalóknak sem tudnak perspektívát ajánlani: nincs előlépési lehetőség, a legtöbb esetben nem tudnak szerződést hosszabbítani sem.²⁰ Ugyanakkor több olyan hajléktalan embert ismernek, akiket szívesen alkalmaznának, akár hosszú távon is – ők viszont nem tagjai a TÁMOP célcsoportjának.

Úgy érzik, hogy azok a munkavállalók, akik 2013 októbere óta dolgoznak, nyitottabbá váltak, önbecsülésük nőtt. Beleszoktak a BMSZKI Kft. munkakultúrájába – többen szívesen maradnának 2014. május 31-e után is.

„És olyan szépen beilleszkedett. ... Egyébként annyira merev volt, amikor először találkoztam vele, és Jó napot! megmutattam neki a jelenléti ívet és majdnem átharapta a torko-

¹⁹ A valóságban azonban „kiválasztásra” csak a lemorzsolódók utáni jelentkezők esetében, mindössze három alkalommal került sor. A 2013. október 1-én munkába állók pont annyian jelentkeztek, mint ahány embert foglalkoztatni lehetett.

²⁰ Mindössze egy, szakmunkás végzettségű munkavállaló esetében tartotta elképzelhetőnek a BMSZKI Kft. vezetője a szerződés meghosszabbítását. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a legtöbb munkavállaló munkájával elégedett.

mat, hogy mit akarok én, hogy irkáljon. És most teljesen fölengedett már és mosolyog is. Lehet, hogy véletlen, de most mosolyog és kedves. Úgyhogy felengedett hál' Istennek ő is. Nyitottabbak. Tehát eleinte féltek, meg görcsök voltak. De nyilván mindenki, én is ilyen lennék, ha új munkahelyem lenne, hogy kik vannak körülöttem és Jézusom, mit kell csinálni, és mikor ütnek agyon, vagy valami... Tehát mindegyik... Én azt láttam rajtuk, hogy némelyik így küszöb alatt közlekedett és most már nem. Tehát hogy nyilván az önbecsülésük is megjött valamelyest, vagy megerősödött azáltal, hogy munkájuk van, meg hogy beilleszkedtek. Tehát tényleg, van, aki nagyon jól beilleszkedett, tehát ugyanolyan teljes jogú tagja a Kft-nek, mint a többi. Én ezt látom rajtuk. Van, aki, ahogy Sanyit említettem, hogy ő teljesen kinyílt, már mosolyog is, pedig eleinte harapott. Most már mer tegeződni. Hát hogy így a személyiségükben, vagyis a kedvük jobb.” (brigádvezető)

Arra a kérdésre, hogy vajon a tíz munkavállaló közül hány állná meg a helyét a nyílt munkaerőpiacon, a BMSZKI Kft. igazgatója és a brigádvezető is egyöntetűen azt válaszolta, hogy legalább nyolcan- kilencen, de akár mind a tízen. Ehhez azonban munkahelyre lenne szükség – olyan munkahelyre, amit akár szakképzettség nélkül is be lehet tölteni, elsősorban segéd- és betanított munkás munkakörökben.

„De hát nehéz munkát találni, szóval az a baj, hogy mindegyik szinte szakképzetlen, betanított munkára lehetne használni őket, de amint meghallják nagyon sok helyen, hogy hajléktalanszállón lakik, vagy nem dolgozott még életében soha, hát nyilván olyat vesz föl mindenki, aki már kicsikét tudja, mi az, hogy munka. De én, szóval bármelyikkel szívesen el lehetne menni olyan helyre dolgozni, ahol egymás mellé, vagy valaki mellé téve biztos, hogy megállná, mondom, tízből nyolc egészen biztosan megállná a helyét.” (a kft. igazgatója)

Úgy érzik továbbá, hogy a szaktudás hiányán túl az előítéletek is megnehezítik a hajléktalan munkavállalók elhelyezkedését: a BMSZKI Kft. toleráns munkahely, ahol mindenféle másságot elfogadnak, így az átlagnépességhez képest felülreprezentáltak a homoszexuális, roma és (volt) hajléktalan munkavállalók is²¹. A BMSZKI Kft. piaci munkahelyekkel szemben megértő azokkal a munkavállalókkal is, akik banki átutalás helyett készpénzben szeretnék felvenni a fizetésüket²².

²¹ a kft. vezetőinek szubjektív észlelése alapján

²² A program résztvevői is tízből nyolc esetben a készpénzes kifizetést választották.

Ügyfelem, Nándor, 54 éves. Vásárosnaményben született, egy három gyermekes család középső fiaként. Az általános iskola elvégzése után ácsnak, majd gépkocsivezetőnek tanult. Elmondása alapján már ekkor dolgozott közben a síküveggyárban, segédmunkásként. 5-6 évig dolgozott itt, majd eljött, mert 1980-ban megnősült. Feleségével Szécsénybe költöztek, vettek egy 59 m²-es lakást. Gépkocsivezetőként dolgozott. Két lánya született. „Kettő helyett dolgozott”, állandóan úton volt, Németországba járt, kamionozott, amikor meg otthon volt, akkor ácsként vállalt másodállást. Közben építkezésbe fogtak, és 1995-ben beköltöztek a szép új házukba. Felesége osztotta be a pénzt, de nem jól, László szerint emiatt romlott meg a kapcsolatuk. Alig ismerte a lányokat, nem nevelte őket, sosem volt otthon. A felesége a tudta nélkül adta be a válókeresetet, ő nem vette át a postástól. Úgy választotta el őket a bíróság, hogy nem ment el egyszer sem a tárgyalásra. 1998-ban mondták ki a válást - ezután szó nélkül eljött néhány bőrönddel, mindent otthagyt.

Feljött Budapestre egy építőipari vállalathoz, munkásszállóra költözött. Amíg meg nem szűnt a cég, ott dolgozott. Utána különböző kisvállaltoknál ácsként, majd leköltözött Balatonfüredre, ahol ácsként, raktárosként dolgozott. Nem dohányzik, kevés alkoholt fogyaszt, de ha iszik, akkor mindig balhéba keveredik. Ebben az időben építkezéseken lakott, majd 2009-ben egy ismerőséhez költözött Piliscsabára, de nem fizette a rezsit, így mikor az felhalmozódott, lelépett. Innentől kezdődött a hajléktalansága, utcán lakott, majd hajléktalanszállón fél évig, onnan utca, majd éjjeli menedékhelyek, majd újra az utca. 2011. 10. 01-től tart kapcsolatot az Alfa Karitatív Egyesület utcai szociális szolgálatával.

2013. 05. 13-án került bevonásra a TÁMOP 5. 3. 3 programba és került felvételre a Külső Mester utcai átmeneti szállásra. Az első perctől kezdve komolyan gondolja a részvételt a programban, igyekvő, együttműködő. Mivel hosszú ideig élt utcán, az első időben nagyon nehezen tudott alkalmazkodni, beilleszkedni a szálló életébe. Több konfliktusa is volt a lakótársaival. Azóta lenyugodott, próbálja megbeszélni a felmerülő problémákat.

Bevonáskor aluljáró-takarításból tartotta fent magát, de sajnos ez a munka megszűnt. Folyamatosan munkát keresett, de hiába. Van több végzettsége is, de nem sikerült munkát találnia. Jogszítványát meghosszabbítottuk, sofőrkártyát még ki kell váltania. Az önkéntes foglalkoztatásban is megállta a helyét, elégedettek voltak a munkavégzésével. Jelentkezett nehézgépkészítői OKJ-s képzésre, de lehetőség adódott a támogatott foglalkoztatásba bekerülni, így azt választotta inkább. Sikeresen megállja a helyét, januárban elkezdett előtakarékoskodni. Részt vesz a csoportokon, számítástechnikai kompetencia fejlesztésre jár. Gyermkeivel felvette a kapcsolatot, rendszeresen látogatja őket.

Tisztában van vele, hogy májusig tart a foglalkoztatása, és utána munkát kell találnia. Gépkocsivezetésben látja a jövőt, de tudja, hogy kora miatt nehéz lesz elhelyezkednie. Szeretné a szállását megtartani, előtakarékoskodni, és utána albérletbe kiköltözni. Összességében elmondható, hogy a kitűzött célok elérése felé halad.

Mihókné Vincze Éva esetfelelős, Külső Mester utcai átmeneti szállás

TANULSÁGOK

A foglalkoztatási alprogram bebizonyította, hogy a rendszeres, értelmes, fizetett tevékenység több szükséglet kielégítésére válasz lehet. Ugyanakkor folyamatos volt a lemorzsolódás, és nem tudunk olyan munkavállalóról, aki számára megfelelőbb bejelentett munkát talált volna – és magasabb fizetéssel kecsegtető fekete munkavállalás miatt is csak két fő távozott a programból.

A tapasztalatok rámutatnak arra, hogy nagyobb hangsúlyt kellett volna fektetni a foglalkoztatási alprogram minden szereplőjének – a munkáltatónak, a munkavállalóknak, az esetfelelős szociális munkásoknak, a közvetlen és közvetett munkatársak – felkészítésére. Bár a munkáltató korábban már alkalmazott hajléktalan embereket, azok jellemzően nem közterületről érkeztek. A munkáltatónak ugyan nem elsődleges feladata a „szociális érzékenység”, a munkavállalók kiválasztási folyamatába való bevonás talán érzékenyebbé tette volna a BMSZKI Kft. vezetését a célcsoport sajátos problémáira. A munkavállalók számára talán hosszabb, részletesebb felkészítést lehetett volna szervezni – egyfelől olyan alapvető munkavállalói ismeretekről, melyek hiányát korábban nem feltételeztük (pl. szerződéskötés, a bruttó és nettó fizetés közötti különbség, táppénzre és szabadságra való jogosultság és azok feltételei, az igénybevétel módja, szerződésbontás, panaszkezelés, továbbfoglalkoztatás), másfelől a munkavállalással kapcsolatos stresszorokkal, konfliktusforrásokkal is lehetett volna valamilyen módon foglalkozni. Mivel a munkáltató és a munkavállaló csak a szerződéskötéskor találkozott, nem volt lehetőség a munkavállalók tényleges készségei, tudásai felmérésére – így előfordulhatott, hogy valaki nem a kompetenciáinak legmegfelelőbb munkakörbe került. Bár az esetfelelős szociális munkások a munkavállalás ideje alatt végig szorosan együttműködtek ügyfeleikkel, lehetséges, hogy jobban be kellett volna őket vonni a foglalkoztatási alprogram megvalósításába, így talán meg lehetett volna előzni egyes munkavállalók lemorzsolódását. Ez történhetett volna akár a brigádvezetővel közös esetmegbeszélő csoport formájában, vagy más, erre rendszeresített csatornán keresztül. Ugyanakkor nem biztos, hogy a brigádvezetőt megfelelően felkészítettük arra a kettős szerepre, amelyet betöltött: egyfelől a munkáltatót képviseli, felügyeli a munkafolyamatot, a munka teljesítését, másfelől támogatja a munkavállalót is. Ez a két szerep olykor egymással ellentétbe kerülhet – ennek feloldása sem volt megoldott. Szintén nagyobb hangsúlyt kellett volna fektetni a közvetlen és közvetett munkatársak felkészítésére: ez vonatkozik részben a BMSZKI Kft. dolgozóira, akik közvetlenül együtt dolgoztak a célcsoporttagokkal, de vonatkozik azokra a szociális munkatársakra is, akik korábban más szerepben ismerték az ügyfelet, aki most egyszerre kollegaként jelent meg az intézményben.

A projekt korlátaik közé tartozik sajnos az is, hogy mivel nem sikerült a BMSZKI Kft. számára külső megbízásokat találni, nem maradt lehetőség arra, hogy a kötelező továbbfoglalkoztatás végén a határozott idejű munkaszerződést határozatlanra változtassák. Mivel a foglalkoztatás

megtartása ily módon nem függ az egyén teljesítményétől, munkavégzésétől, azt az üzenetet közvetítheti, hogy nincs értelme erőfeszítéseket tenni a minőségi munkavégzésért – hiába dolgozik a „széchenyis” munkavállaló ugyanúgy, vagy akár jobban, mint egy régebbi munkavállaló, még sincs esélye munkahelye megtartására.

Szintén kérdéses, hogy a támogatott foglalkoztatás május 31-i lezárása után ismét el tudnak-e helyezkedni a munkavállalók, és amennyiben igen, mennyi időn belül, továbbá bejelentett vagy fekete munkát találnak-e? Lehetséges, hogy egy hasonló programban ki kellene dolgozni azt is, hogyan kerülnek át emberek a védett foglalkoztatásból a piaci foglalkoztatásba. Teljes idejű munkavégzés mellett nem lehet a következő munka után járni, márpedig a legfontosabb cél, hogy a támogatott időszakot követően a nyílt munkaerőpiacon legyen állása a résztvevőknek. Segítség lehet *a támogatott foglalkoztatás utolsó hónapjaiban a fizetett munkarendhez illeszkedően valamilyen álláskeresési szolgáltatást, akár az új munkahely kereséséhez kapcsolódó ügyintézéshez munkaidő-kedvezményt biztosítanunk a munkavállalóknak.*

A program bemutatása végén álljon itt egy olyan hajléktalan nő esetének bemutatása, aki nem tudta megtartani a felajánlott foglalkozási lehetőséget. Története jól példázza azt, hogy milyen összetett nehézségekkel küzdenek a közterületen élő emberek, melyek miatt a munkavállalás sokszor nem valódi alternatíva.

ESETTANULMÁNY – KUHARSZY TÍMEA, DÓZSA ÁTMENETI SZÁLLÓ ESETFELELŐS

Ügyfelem, Kinga, 2013. augusztus 8-án nyert elhelyezést, a BMSZKI Dózsa György úti átmeneti szállójára, a „Nyitás az utcára” program keretén belül, így lehetőséget kapott, hogy a TÁMOP pályázat adta lehetőségeket igénybe vegye.

Az első találkozásra a megbeszélrt időben érkezett az ügyfél, a beszélgetés helyszíne a szociális munkás irodája volt. Kinga rövid barna hajú, filigrán testalkatú nő, öltözkéke sportos, egy kedves, dinamikus hölgy benyomását keltette, farmert viselt, hosszú pólóval, lábán sportcipővel. A bemutatkozást követő a beszélgetés meglehetősen könnyen indult, az első interjú során őszintén beszélt a múltjáról és jelen helyzetéről.

1970-ben született Jugoszláviában, Szabadkától 30 kilométerre. Elmesélte, hogy kiskorától fogva dolgoznia kellett a ház körül, ahol a nagymamájával élt. Édesanyját nem ismerte, születését követően eltűnt Kinga életéből, édesapját is kisgyermekként veszítette el. A nagymama nevelte az ügyfelemet. A házba beköltözött ügyfelem nagynénje a férjével valamint a fiukkal, Kinga unokatestvérével. A házat teljesen birtokba vették, átépítették, a nagymamát pedig kiköltöztették a szfniba. A nagynéni férje agresszív ember volt, terrorban tartotta az egész családot, ivott, mind saját fiát, mind Kingát folyamatosan verte, hol szavakkal, hol fizikálisan bántalmazta. Ügyfelem nagymamája kórházba került vastagbél rák miatt, majd meg is halt. Ez időben vé-

gezte a középiskolát Kinga, a kamasz éveiben, igyekezett otthon, a rideg családi körben, egyre kevesebb időt tölteni. A háború után települt át Magyarországra.

Kecskeméten kezdett új életet, itt kapta meg a magyar állampolgárságot, az állampolgársági vizsgát sikerült elsőre letennie. Ezt külön megalázonak tartotta, és elmondta, hogy mennyire fájt neki, hogy nem kaphatott automatikusan állampolgárságot, amikor magyarnak számít.

Kecskeméten hat évig élt albérletben, élelmiszer-áruházban dolgozott, mint főpénztáros, közben elvégzett egy kereskedelmi és boltvezetői OKJ-s tanfolyamot 2000–2001 között.

2002-ben, egy ismerőse segítségével a Klub Tihanyban kapott állást, mint takarító és mosogató. Itt ismerkedett meg az első élettársával, akivel a boldog közös élet reményében, 2006-ban eljöttek Budapestre. Ezt a döntését megbánta Kinga, a férfiről kiderült, hogy hajléktalan, folyamatosan ivott és egyre többször megütötte ügyfeleket.

A férfival együtt 2006-ban, a Kocsis utcai átmeneti szállóra költöztek, innen számolja Kinga a hajléktalan „karrierjének” kezdetét. A szállón töltött idő alatt is szorgalmasan dolgozott, gyorséttermekben takarított. Egy év elteltével átköltöztek egy másik szállóra, majd albérleti támogatással - amit párja igényelt meg - közösen kiköltöztek. Itt is folyamatosan verte őt az élettársa, az italozási szokásaival sem hagyott fel. A munkahelyén is lejáratta többször a párja, így elküldték a gyorsétteremből. Az élettársa az egyik alkalommal nagyon megverte, látleletet vetetett a sérülésekről, feljelentette a férfit a rendőrségen, majd hazament a lakásba, összepakolta a cuccait és elköltözött az albérletből. A Podmaniczky utcai női éjjeli menhelyen töltötte éjszakáit.

2009-ben ismerkedett meg a második élettársával, aki egy lángos-pecsenye sütőt üzemeltetett Budapest peremén. Kinga munkát vállalt a férfi sütödéjében, majd a munkakapcsolatból alakult ki élettársi kapcsolat, 4 évet éltek együtt. Ügyfelem a férfi vállalkozásában dolgozott, a munkájáért cserében a házában, vele élhetett. A sütödében a 10-12 órát dolgozott, majd hazaérkezett és folytatta a takarítást, a házimunkát a házban és a ház körül. A munkájáért nem kapott pénzt az élettársától, aki a ruhára és az élelemre kapott pénzzel is szigorúan elszámoltatta. Kinga elmondása szerint a férfi féltékenykedett rá, eltiltotta minden ismerőstől, még a szomszédokkal sem beszélhetett, sokszor bántotta, lekezelő szavakkal illette őt. Ez az élettársa is ivott, és ilyenkor ittasan gyakran bántotta, megverte az ügyfeleket, az üzletben is többször megalázta őt, durván kiabált vele a vásárlók előtt. Két évvel együttélésük kezdete után karácsonykor, miután jobban elverte Kingát a párja, összepakolt, és eljött a házból.

A Dankó utcai fűtött utcában húzta meg magát, ahol az élettárs felkereste, ígért az ügyfelemnek fűt-fát, hogy nagyon sajnálja a történeteket és meg fog változni, csak menjen vissza hozzá. A mézeshetek, a szép ígéretek 2013 húsvétig tartottak, mikor a következő bántalmazásnál, verésnél ismét összecsomagolt az ügyfelem, és kiköltözött az utcára.

Ezt követően kezdődött el az utcás karrierje. Először a XI. kerületben élt a csarnok körül, majd Budafokra költözött át. A Gyáli úti KÖJÁL-nál többször is kezelték, mivel ebben az időben rühes és tetves is volt. A Máltai Szeretetszolgálat utcai gondozó munkatársaival tartotta a kapcsolatot, ha valamire szüksége volt tőlük kért segítséget. Júniusban, a XIII. kerületbe költözött át Kinga a Lehel úti metróaluljáróba, itt másfél hónapot lakott, mikor is kapcsolatba került a BMSZKI-s utcás szociális munkásokkal, majd az ő segítségével költözött be az átmeneti szállóra.

Kinga az interjú lezárása előtt kérésemre megfogalmazta a céljait, tervei között szerepelt a munkahelyszerzés, valamint számítógépes tanfolyam elvégzése. Munkahelye – mesélte az ügyfelem – már azóta nincs, mióta, otthagyta a második élettársát. Szerinte az utcai körülmények sem tették lehetővé számára, hogy megfelelően, rendezetten tudjon munkahelyen felvételizni. Elmondta, hogy szeretne pénzt spórolni, és ismét albérletbe kiköltözni.

Az interjú befejeztével, kirajzolódott előttem ügyfelem élete, gyerekkorában átélt bántalmazó, elhanyagoló kapcsolata a családtagokkal, majd ezek a romboló partner kapcsolatok, ismét visszaköszöntek a felnőtt életében, a párválasztásaiban.

Az együttműködési szerződést a program kínálta lehetőségek alapján készítettük el közösen. A 30 órás önkéntes munka elvégzése volt az első cél, mivel Kingának egyáltalán nem volt jövedelme. A munka során nagyon pozitív visszajelzéseket kaptam az ügyfélről, dicsérték pontosságát, precíz munkavégzését. A következő lépést, regisztrációt a Munkaügyi Központba is a megbeszéltek szerint elvégezte, így jogosulttá vált egy 7200 forintos átmeneti segélyre.

Közben lehetőség nyílt pár ügyfél számára, akik a programba részt vettek, hogy a támogatott foglalkozás keretén belül munkát kapjanak a BMSZKI Kft-ben. A munka takarítói állás volt, határozott időre szóló munkaszerződéssel, ahova Kinga felvételt nyert.

A szociális ügyintézkések mellett Kinga hetente egy alkalommal részt vett egy segítő beszélgetésen, aminek legfontosabb célja a megtépzott önértékelés megerősítése volt, fontosnak éreztem, hogy ügyfelem ismét merjen tervezni a jövőjével kapcsolatban, és érezze a szakmai és emberi támogatásomat az együttműködésünk során.

A munkába állást követő hónapban, októberben, jelezték a munkahelyről a kollégák, hogy Kinga eltűnt, nem ment dolgozni. Egy hét elteltével, begipszelt kézzel keresett fel az irodámban. Elmondta, hogy nagyon szégyelli magát, amiért csalódást okozott, sajnálja, hogy otthagyta a munkáját. Elmondta, hogy megkereste a volt élettársa, adott neki még egy esélyt. Nem kérdeztem a történetekről, biztosítottam, hogy szállása még megvan, és ha szeretné továbbra is igénybe venni, csak kérje ki a szobája kulcsát. Nagyon örült az újabb lehetőségnek.

A bántalmazott, érzelmileg elhanyagolt kapcsolatban felnőtt gyerekekre, jellemző, hogy felnőtt korukban, hasonló, szintén, erőszakos, agresszív partnerrel lépnek kapcsolatba. Az ilyen bántalmazó kapcsolatból, az elszakadás, két-háromszori visszatérést követően szokott sikerülni.

Kingánál is ez történt, a munkába állást követően kezdett megerősödni az önbizalma, önértékelése, majd az élettárs felbukkanásával, úgy gondolta az ügyfelem, ad még egy esélyt, megpróbálja újra. Sajnos nem így alakult.

A heti segítő beszélgetések egyre őszintébbek lettek, de mindeközben éreztem, hogy egyre nehezebb volt tartani a határokat az együttműködés során. Az ügyfél megadta a telefonszámát, hogy bármikor eltudjam őt érni, majd cserébe szeretne volna elkérni az én saját telefonszámomat, hogy ő is fel tudjon hívni, ha szükségesnek érzi. Felajánlotta, hogy tegeződjünk a négyszemközeti beszélgetések során. Nehezen tudtam Kingával megértetni, hogy én nem a barátnője, hanem a segítő szociális munkása vagyok.

Az egyik beszélgetésnél megemlítette Kinga, hogy évekkkel ezelőtt egy csomót talált a mellében, megbeszéltük, hogy felkeresi a háziorvosát és megmutatja az elváltozást. A háziorvos az ügyfelemet további kivizsgálásokra, kórházi vizsgálatokra küldte, majd megállapították, hogy az elváltozás a mellében egy rosszindulatú daganat, amit el kell távolítani. Műtési sorozat folyamán, először csak a csomót távolították el, de a szövettani eredmény a mell teljes eltávolítását javasolta, ami a napokban meg is történt.

Hogyan tovább?

A traumák feldolgozásában, a továbblépéshez, pszichológus szakember segítségét is javasoltam Kingának, amit először elutasított majd, elfogadott.

Az egészségügyi rehabilitáció, a felépülés idejére, elkezdem intézni a pénzügyi ellátást, a leszámolást szervezni, az ügyfelem számára.

BALOGI ANNA: KÖZTERÜLETRŐL ÖNÁLLÓ LAKHATÁSBA

„– Ha visszatekint az elmúlt időszakra, mi a legkellemesebb élménye?

– Hát hogy ideköltöztem. Egyértelmű [nevet]. Az erdő után... hát, mi kell. Nyugodtan lefeküdtünk aludni, nyugodtan felkeltünk. Nem kellett félni, hogy vagy rágyújtás, vagy bármi kárt csinálnak. Annál nem kell nagyobb élmény senkinek, mint hogy bemegy egy házba.”

ELŐZMÉNYEK

Az önálló lakhatási program megtervezésének két fontos előzménye volt. Az egyik a Housing First (magyarul Elsőként lakhatást) szemlélete és elért eredményei. A Housing First modellt 1992-ben indította el New Yorkban¹ a Pathways to Housing nevű szervezet. A modell célja az volt, hogy egy különösen sérülékeny csoport, a közterületen élő, pszichiátriai és/vagy szenvedélybeteg hajléktalanok számára hosszú távú lakhatási megoldást találjon. Alapelve, hogy a lakhatás emberi jog. A modell szakított a korábban megszokott gyakorlattal, és nem köti feltételekhez (józansághoz, pszichiátriai kezelésen való részvételhez stb.) a lakhatáshoz való hozzájutást. Filozófiája szerint a lakhatásnak kell a kiindulópontnak lennie, utána következhet bármilyen gondozási folyamat. A résztvevők a bekerülés pillanatában önálló, piaci alapon bérelt lakásokba költöznek. A program korlátlan ideig nyújt lakhatási támogatást azzal a feltétellel, hogy a résztvevők mindenkor jövedelmük 30 százalékát a lakhatásra fordítják. A program során különböző szakemberek támogatása vehető igénybe, a szolgáltatások szabadon választhatóak, *a részvétel nem a lakáshoz jutás előfeltétele*. Ugyanakkor minden résztvevőnek vállalnia kell, hogy esetmenedzserükkel rendszeresen (legalább havi két alkalommal) találkoznak az ügyfél otthonában. A gondozó team különféle szakemberekből áll (pszichiáter, addiktológus, ápoló, szociális munkás, foglalkoztatási szakember, családgondozó), akik igény szerint segítik a résztvevőt, mindig a saját otthonában. A bérleti szerződés tartalma ugyanolyan, mint bármely piaci szerződésé. Szerződésszegés esetén sem kerül utcára a résztvevő, hanem keresnek neki egy újabb albérltet. Ha az ügyfél kórházi kezelésre szorul vagy bejelentés nélkül eltűnik, 90 napig fenntartják a lakást. Hosszabb kórházi kezelés, börtönbüntetés vagy eltűnés esetén a gyógyulás/szabadulás, újbóli kapcsolatfelvétel után pedig új bérlakásról gondoskodnak a számára. A gondozási kapcsolat a távollét idején sem szakad meg, az esetmenedzser és az gondozó team megpróbálja a lakót a lakásba visszavezetni.

¹ www.pathwaystohousing.org

A Pathways to Housing ezzel a módszerrel kiemelkedő eredményeket ért el: a résztvevők átlagosan 62%-a marad az első egy évben folyamatosan a programban, mindössze 8%-uk hagyja el a programot 90 napnál hosszabb időre. Miközben a résztvevők 85%-nál diagnosztizáltak valamilyen pszichiátriai betegséget, háromnegyedük szenvedélybeteg. A támogatás nem szakad meg 12 hónap után, hanem addig folytatódik, amíg a lakónak erre igénye van.

A másik fontos előzményt két hazai program, az Összefogás Közalapítvány korábbi lakhatási támogatási programja és a Pilisi Parkerdő Program tapasztalatai jelentették, mivel mindkettő hazai kontextusban megvalósított, közterületen élők lakhatási programja volt.

Az Összefogás Közalapítvány támogatására 2005 és 2012 között budapesti és közép-magyarországi hajléktalanellátó szervezetek pályázhattak. Az ügyfeleknek igazoltan legalább 30 napja közterületen, illetve éjjeli menedékhelyen kellett tartózkodniuk, vagy legalább 120 napja átmeneti szállón. A háztartáson belül az egy főre jutó jövedelem nem haladhatta meg a mindenkori minimálbér másfélszeresét. A támogatás legfeljebb 12 hónapra szólt, átlagosan körülbelül havi 20 000 Ft-ot jelenett. Kötelező volt a támogatás csökkenő mértékű felhasználása, ezen kívül az ügyfeleknek önrészt kellett biztosítaniuk, a támogatás nem haladhatta meg a lakhatásra költött teljes összeg kétharmadát.

A Pilisi Parkerdő Program 2007 és 2009 között 7 utcai gondozó szervezet bevonásával valósult meg, célja a parkerdő területén élő hajléktalanok kiköltöztetése volt, amelyhez a program lakhatási és szociális támogatást nyújtott. A program eredményeiről a lezárás után évekkel később, 2013-ban készült értékelés egy komplex és részletes kutatás alapján.² A Pilisi Parkerdő Program úttörőnek számított, hiszen ez volt az első, kifejezetten közterületen élő hajléktalan embereket célzó, nem intézményi elhelyezést támogató program. A program vegyes eredményekkel zárult, a tanulságokat beépítettük az itt bemutatandó önálló lakhatási programba. A legfőbb tanulságok a következők voltak:

- A résztvevők közül leginkább a párok/együttköltözők és az állandó jövedelemmel rendelkezők voltak képesek a támogatás végeztével is fenntartani az önálló lakhatást.
- A sikeresség kulcstényezője volt, hogy a segítők mennyi időt és energiát tudtak egy-egy ügyfélre fordítani. A találkozások gyakorisága havi egy alkalomtól (ekkor történt általában a lakbér kifizetése és a számlák rendezése a főbérlet felé) heti több alkalomig váltakozott szervezeti kultúrától, de elsősorban a segítők leterheltségétől függően.
- A célcsoport igényeinek figyelembevételével rugalmasabb volt a konstrukció (pl. lakás típusának kiválasztása, lakókocsi, mint opció), mint általában más lakhatási programok.
- Túl alacsonynak bizonyult a lakhatási támogatás összege (12 hónapra 240 000 Ft/ügyfél): az ügyfeleknek a támogatás ideje alatt is nehézséget okozott a fennmaradó rész előteremtése a lakbér és rezsiköltségek kifizetéséhez.

² A kutatás angol nyelvű zárótanulmánya itt olvasható: Balogi, A. – Fehér, B (2013): Evaluation of Housing First Europe Test Sites – Budapest Pilisi Forest Project. <http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirsteurope>

- A programban nem volt lehetőség egyéb segítő szakemberek bevonására (pszichológus, pszichiáter, addiktológus, mentál-higiénés szakember), amire a megvalósítók szerint nagy szükség lett volna.
- A program nem bizonyult fenntarthatónak, mivel a támogatás a legtöbb esetben legfeljebb 12 hónapig tartott. Azok az ügyfelek, akiknek ez idő alatt nem sikerült a lakhatás fenntartásához elegendő jövedelemhez jutni, visszakérültek az utcára, nagy részük eltűnt a gondozó szolgálatok látóköréből is. Emiatt utólag a segítők úgy értékelték, hogy egy következő hasonló program esetén a motiváltabb vagy felkészültebb (valamilyen jövedelemmel rendelkező) jelentkezőket választanák ki annak érdekében, hogy nagyobb eséllyel tartsák meg a lakhatást az együttműködés végétől.
- A segítők úgy érezték, hogy a program eredményeit nagyban meghatározta az, hogy túl rövid volt az előkészítő szakasz. Gyakran az idő szűke miatt nem sikerült megtalálni az ügyfelek számára a legmegfelelőbb típusú lakhatást, elhamarkodott döntések születtek.
- A program kihívások elé állította az esetfelelősöket is: új fajta feladat volt számukra az albérletkeresés, a szerződéskötés, illetve az ügyfelek lakásán történő találkozók.

AZ ÖNÁLLÓ LAKHATÁSI PROJEKT NYOMON KÖVETÉSÉNEK MÓDSZEREI

Az önálló lakhatási program elindulása óta folyamatos monitoring zajlik, amire több szempontból van szükség: egyrészt fontosak a visszajelzések a program működéséről, másrészt az ügyfelek követése, véleményük megismerése által pontosabb képet kapunk előrehaladásukról, sikereikről és nehézségeikről. Mindezek hozzájárulnak ahhoz, hogy további következtetéseket vonjunk le a közterületen élők piaci alapú bérlakásba segítésével kapcsolatban, illetve javaslatokat fogalmazzunk meg további hasonló programok számára.

Jelen tanulmány készítése során a következő módszerekkel nyert adatokat használtuk fel:

- két alkalommal megtartott fókuszcsoporthoz beszélgetések az önálló lakhatási program résztvevőivel³;
- két életút-interjú készítése előzetesen meghatározott szempontok⁴ alapján kiválasztott résztvevőkkel⁵;
- résztvevő megfigyelés az önálló lakhatásban élőket támogató egyéni esetfelelősök havi teamjein;
- az esetfelelősök által készített ügyfél-esettanulmányok.

³ A program ideje alatt összesen 3 fókuszcsoporthoz beszélgetést tartunk. Az utolsó fókuszcsoporthoz 2014. nyarán, a program lezárását megelőzően kerül sor.

⁴ A kiválasztásnál azt vettük figyelembe, hogy a résztvevők több szempontnak is megfeleljenek: az egyik interjúalany, egy férfi, párjával él, másikuk, egy nő, egyedülálló.

⁵ Az interjúkat, amelyekből idézeteket is közé teszünk, Nagyné Patkós Krisztina készítette.

Jelen tanulmány 2014 februárjában készült, amikor a legkorábban bevont ügyfél 10 hónapja, a legutoljára bevont pedig fél éve lakott bérelt lakásban/szobában. A következőkben részletesen ismertetjük a program feltételeit, a résztvevők bevonását, eddigi lakhatási és egyéb tapasztalataikat. Végleges következtetéseket a program eredményeivel kapcsolatban csak a lezárást követően, az utógondozás időszaka alatt, illetve azt követően lehet megfogalmazni.

AZ ÖNÁLLÓ LAKHATÁSI PROGRAM BEMUTATÁSA

A Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei (BMSZKI) és a BMSZKI Kft. alkotta konzorciumi partnerség Nyitás az utcára pályázati programjának alapvető célja az utcán, közterületen élő emberek társadalmi integrációjának elősegítése foglalkoztathatóságuk fejlesztésével, foglalkoztatási esélyeik növelésével és önálló életvitelük erősítésével. A Nyitás az utcára pályázati program 18 hónap alatt, 2013. március 1. – 2014. augusztus 30. között valósul meg, összesen 120 fő bevonásával.

A program egyik eleme az önálló lakhatási program, amely a szakmai program megfogalmazása szerint *„olyan, nem intézményi elhelyezést jelent, ami valódi önálló életvitelt tesz lehetővé az egyén vagy együttműködő egyének számára”*⁶. Az önálló lakhatás célcsoportja azonos a Nyitás az utcára célcsoportjával: olyan Budapest területén élő hajléktalan személyek alkotják, akik utcai gondozó szolgálat által kiállított igazolással rendelkeznek arról, hogy legalább 30 napja utcán tartózkodnak. Emellett olyan ügyfelek kerülhettek a programba, akik nem rendelkeztek bejelentett munkából származó jövedelemmel. A bekerülőknél kell, hogy együttműködnek az esetfelelőssel. Összesen 20 fő bevonására volt lehetőség a programban.

Az önálló lakhatás programban az ügyfél maga választhatja ki, hogy milyen típusú lakhatásba szeretne kerülni, igény esetén az egyéni esetfelelős segít neki a megfelelő lakhatási forma felkutatásában, kiválasztásában. Az önálló lakhatási támogatható formái a következők voltak⁷:

- önálló lakásbérlet,
- szobabérlet,
- munkásszállón történő elhelyezés,
- bérelt fűthető lakókocsi.

A felsorolt lehetőségek az ügyfelek túlnyomó része (az esetfelelősök támogatásával) az önálló lakásbérletet választotta, mivel ez a lakhatási forma segíti elő leginkább az önálló életvitel kialakítását.

⁶ Részlet a Nyitás az utcára szakmai programjából.

⁷ A Pilisi Parkerdő Program ügyfelei által preferált lakhatási formák alapján.

A program által nyújtott támogatások

Az önálló lakhatásban élő ügyfeleket esetfelelős szociális munkás támogatja, aki előre egyeztetett időpontban rendszeresen ellátogat az ügyfél lakásába, vagy az ügyfél keresi fel az esetfelelőst az irodában. Az esetfelelős szociális munkás mentálhigiénés beszélgetést és életvezetési tanácsadást nyújt, valamint gondoskodik egyéb segítő szervezetek, szakemberek bevonásáról, amennyiben ezt indokoltnak látja.

Az önálló lakhatásban élő ember az együttműködési megállapodás ideje alatt lakhatási támogatásban részesül, melynek összege maximum átlagosan havi nettó 40 000 Ft/hó. Amennyiben a résztvevő igényli és az önálló lakhatás indokoltta teszi, a lakhatási támogatáson túl új vagy használt eszközök beszerzése is támogatható. Alapvető fontosságú bútorokat (ágyat, szekrényt, asztalt, polcot stb.) max. 30 000 Ft/fő értékben, alapvető háztartási gépeket (tűzhelyet, mikrohullámú sütőt, hűtőszekrényt, mosógépet stb.) pedig max. 50 000 Ft/lakás értékben támogat a program. Az esetfelelősök nem csak informálták az ügyfeleiket az igénybe vehető támogatásokról, hanem a hatékony pénzkezelést is gyakorlati tanácsokkal segítették (mire van szükség elsősorban a bérleményben, honnan érdemes kedvező áron beszerezni stb.). Ezen kívül felhívták a figyelmet az elrugaszkodott igényekre is (pl. LCD TV).

Minden résztvevő az egyéni fejlesztési terve szerint, az egyéni esetkezelő szociális munkás egyetértésével választhat foglalkoztathatóságot előkészítő (kompetenciafejlesztő foglalkozás, szenvedélybetegség/pszichés betegség leküzdéséhez pszichológusi, pszichiáteri segítség, segítség az önálló életvitel kialakításában) és foglalkoztatást erősítő tevékenységek (képzés, aktív munkaerőpiaci programban való részvétel elősegítése, álláskeresési tanácsadás, támogatott foglalkoztatás) közül.

Az egyéni fejlesztési terv zárása után a programba vont ügyfelek hat hónapon át utánkövetésben részesülnek. Az utánkövetést szintén az egyéni esetfelelős szociális munkás végzi.

A résztvevők toborzása és bevonása

A résztvevők toborzása a főváros területén működő utcai gondozó szolgálatok és a BMSZKI intézményhálózat nappali melegedőinek bevonásával történt. Előzetes felkérés és a programról szóló információs anyag alapján a szociális munkások tájékoztatták az utcán és erdőben élő gondozottakat a program által nyújtott lehetőségekről. Az érdeklődőknek a Dózsa György úti Lakhatási Iroda dolgozóival kellett kapcsolatba lépniük – az Iroda két dolgozója az önálló lakhatás programban esetfelelősként is dolgozik. A bevonást két tényező nehezítette: az egyik az volt, hogy gyakorlatilag csak egy gondozó szolgálat működött együtt aktívan a Lakhatási Irodával. A másik fontos hátráltató tényezőt az jelentette, hogy ugyanabban az időben zajlott több, szintén közterületen élőket célzó, hasonló lehetőséget kínáló TÁMOP projekt és egy ügyfél értelemszerűen csak egy projektben lehetett támogatott. Mindezek miatt nem volt túlje-

lentkezés a programra, így az esetfelelősök minden jelentkezést el tudtak fogadni. A bekerülés egyik feltétele az volt, hogy az ügyfél rendelkezzen „utcás igazolással”, azaz a bevonás időpontjában igazoltan legalább 30 napja közterületen éljen. Másik feltételként szerepelt, hogy az ügyfélnek nem lehetett bejelentett munkából származó jövedelme.

A tanulmány készítésének időpontjában összesen 19 résztvevője⁸ volt a programnak, 9 nő és 10 férfi. A résztvevők legnagyobb része párjával, házastársával, illetve baráttal költözött a bérleménybe. Ezekben az esetekben a másik fél is a program által támogatott résztvevő.

Kivel lakik együtt?	fő
egyedülálló	3
párjával, házastársával él	10
baráttal él	6
összesen	19

A legtöbben pár héttől pár hónapig, legfeljebb egy évig tartó időszakon keresztül tartózkodtak közterületen életvitelszerűen. Néhányan azonban évekig, az egyik résztvevő pedig több mint 10 évig élt utcán. Van, aki aluljáróban, parkban, külső kerületi erdőben felállított sátorban, vagy éppen egy elhagyatott épületben lakott, illetve szívdességi lakáshasználóként tengődött hosszabb ideig. A hajléktalanná válást általában az állandó jövedelem megszűnése és valamilyen családi konfliktus előzte meg. Voltak, akik az utcáról rövidebb időszakokra hajléktalanszállóra költöztek. A résztvevők a fókuszcsoportos beszélgetések során elmondták, hogy a szállókon nincs lehetőség intim módon együtt lakni a párjukkal⁹, a párok hosszú várólistára kerülnek, nem vihetik magukkal kutyájukat¹⁰, illetve sok helyen olyan viszonyok uralkodnak, hogy nem szívesen költöznének oda (pl. poloskák jelenléte miatt).

A program által felkínált lehetőségről az utcai szociális munkásoktól, nappali melegedő és hajléktalan szálló dolgozóitól értesültek a résztvevők. Egy résztvevő börtönbüntetését töltötte, amikor felesége bekapcsolódott a programba, a férj négy hónappal később, szabadulása után költözött az bérelt lakásba.

*„Figyeljenek, ... van egy ilyen lehetőség, lehet, hogy jobba tehetik az életüket, ez egy kormányprogram, úgy hívják, hogy Széchenyi program, a hajléktalanokat segíti lakáshoz.”
Lakáshoz?! Lesz lakásunk?! No, és akkor szépen így megbeszéltük a dolgokat, hogy men-*

⁸ A programból kiesőkről részletesen szólunk a későbbiekben.

⁹ A BMSZKI több olyan szállóval rendelkezik, ahol fogadnak párokat, de vannak olyan intézmények, ahol többágyasak a szobák, azaz több pár lakik egy szobában.

¹⁰ A BMSZKI-nak van olyan, a programban is részt vevő szállója, ahol lehetőség van a kutyákat külső kennelben tartani, azonban sokan éjszakára sem szeretnék megválni állatuktól.

jünk be, itt intézkedjünk, ott intézkedjünk, és ezzel vegyük fel a kapcsolatot. És akkor olyan három hét múlva már bent voltunk a Dózsánál, megbeszéltünk mindent. És akkor én el sem hittem. Megmondtam a páromnak: „Ne haragudj, de én nem hiszek nekik!”. Annyiszor becsaptak már minket, én nem tudok ebben hinni. Szóval így jártunk fel a Dózsára, már harmadik hete, hogy megbeszéljük ezeket a dolgokat. Mert ők már néztek nekünk helyeket. Meg nekünk is mondták, hogy nézzünk albérleteket interneten. ... Én csak azt hittem, hogy csak azért csinálják, mert kiadták nekik utasításba, és akkor úgy tessék-lássék megpróbálják, és a végén majd azt mondják: „Hát, nézze, megpróbáltuk, de sajnos nem sikerült, de azért fel a fejjel, továbbra is előre az úton!” – ahogy a kommunisták mondani szokták.”¹¹

Szoba- és lakásbérlet-keresés

A Lakhatási Irodával történő kapcsolatfelvétel után egy hónap állt rendelkezésre a megfelelő bérlemény megtalálásához. A felsorolt lakhatási formák közül minden érdeklődő lakás- vagy szobabérletet választott. A bérletkeresésben az iroda két munkatársa nyújtott segítséget az ügyfél igényeinek megfelelően: alacsony díjú bérleményeket kutattak fel, felhívták a tulajdonosokat, találkoztak egyeztettek, tájékoztatták a tulajdonost a program által nyújtott lakhatási támogatásról, elkísérték az ügyfelet a személyes találkozóra. Gyakran az ügyfelek is hoztak olyan hirdetéseket, amelyeket utcán vagy újságban láttak, ám többségük már nem volt aktuális.

Különböző volt az ügyfeleknek a bérleménykeresés során mutatott aktivitása. A résztvevőknek az az általános benyomása, hogy túl rövid idő állt rendelkezésre ahhoz, hogy megtalálják az ideális bérlakást vagy szobabérletet. Elmondták, hogy féltek, nem találnak bérleményt, elesnek a program nyújtotta lehetőségtől. Emiatt legtöbbször az első lehetőségre igent mondtak. Egyetértés uralkodik azzal kapcsolatban, hogy ha több idő lett volna a keresésre, akkor olcsóbb bérleményt választottak volna. Az esetfelelősök szerint a kiválasztott lakás- és szobabérletek ára összhangban van az aktuális ingatlanpiaci árakkal, véleményük szerint az ügyfeleknek kevésbé van rálátása a reális árakra, ezért drágállották a legtöbb lakást.

„Nagyon sietnünk kellett... és ezért belementek minden megoldásba.”

„Viszont hozzá kell tennem azt, ha őszinte akarok lenni, hogy a saját pénzünkből nem vetjük volna ki ezt a lehetőséget, egy másik lakást néztünk volna. Ugyanilyen állapotút, valószínű, hogy nagyobb, de viszont olcsóbban. Sokkal olcsóbban, a feléért mondjuk.”

„Hát, nem volt egyszerű. Mert az utolsó héten találtuk ezt a helyet. Ez Erzsébeten van, családi ház, egy egész jó kis szoba, tapéta van, bútorozva, minden van, én magam is önszorgalomból is kerestem, tehát mentem és próbáltam intézkedni. Volt, hogy bementem a

¹¹ A program ideje alatt összesen 3 fókuszcsoportos beszélgetést tartunk. Az utolsó fókuszcsoportra 2014. nyarán, a program lezárását megelőzően kerül sor.

szociális munkásomhoz, ez is rendszeres volt, és akkor együtt is néztünk, de kezdtünk kifutni az időből. Mert kétszer is már eljutottunk oda, hogy fixáljuk a dolgokat, tehát hogy ki-megyünk szerződéskötésre, és mind a kétszer még mielőtt kimentünk volna, mi azért már lecsekkoltuk, hogy érdemes-e kimenni. Ott a másodiknál mondták, hogy mégis kifizették az ottlakók, tárgytalan a dolog. Volt olyan, hogy kimentünk, nem jött el a tulajdonos, úgy-hogy végül is szerencsés volt, hogy találtuk ezt a helyet. Ez egyébként a szociális munkás egy ismerősén keresztül jött, ha jól emlékszem ... És akkor kimentünk, megnéztük, én jó-nak találtam, a tulajdonos is.”

Nehézségekről azok számoltak be, akik több bérletet tekintettek meg. Számos esetben nem jött el a tulajdonos a megbeszélte találkozóra, vagy ott derült ki, hogy a lakást már kiadták. Volt, ahol a meghirdetett körülményeknél jóval rosszabbakat találtak az ügyfelek: sokkal rosszabb fizikai állapotú és felszereltségű volt a lakás, vagy a hirdetésben szereplő önálló bérletről a helyszínen derült ki, hogy valójában társbérlet.

„Nem olyan egyszerű volt az sem. De hát hiába ... Negyvenezer forintért ... Ilyenkor, amolyan-lyan-lyan, XXII. kerület. Az nem itt van. Metróval odaát, busszal menjünk. ... Meg volt be-szélve ... El volt rendezve ... Nézem, mondom festeni, meszelni kell ... A másik helyen tulaj-nincsen, elment, majd jön. ... Hoppá, itt már közös konyha, külön egy szoba, be volt búto-rozva. Be volt bútorozva, ott lakott a másik család a másik szobában, így volt minden nap.”

A résztvevők közül egy fő szobabérletben lakik, a többiek mind önálló lakást bérelnék. A bérle-mények általában bútorozottak voltak, ezért a résztvevők elsősorban szükséges háztartási esz-közöket, konyhai felszerelést vásároltak a kiegészítő támogatásból, az esetfelelős segítségével. Az esetfelelősök elmondása alapján a közös vásárlási élmények illetve az idő szűke ugyanakkor összekovácsoló erejű volt, sok mindent ekkor tudtak meg az ügyfelekről, ekkor rakódhattak le egy későbbi bizalmi kapcsolat alapjai.

Lakhatással kapcsolatos tapasztalatok

A „Nyitás az utcára” című projekt önálló lakhatásban élő ügyfelei számára 2013. július és nov-ember végén szerveztünk fókuszcsoporthoz beszélgetéseket. Az ügyfelek a második fókuszcsoporthoz idejére átlagosan fél éve laktak bérlakásban, tehát már kellő tapasztalattal rendelkeztek a projekt által támogatott önálló lakhatásról. Kíváncsiak voltunk, hogy mennyire elégedettek jelenlegi helyzetükkel, milyen nehézségeik vannak, ezekre milyen megoldási lehetőséget lát-nak, illetve mik a jövőbeli terveik. Az első fókuszcsoporthoz 8 fő, a másodikon 10 fő vett részt. A következőkben a két beszélgetésen kívül az esetfelelősök tapasztalatai alapján foglaljuk ösz-sze a lakhatással kapcsolatos tapasztalatokat.

A lakásról szóló beszámolók egészen a bérlemény-keresés időszakáig nyúltak vissza. Ezt az időszakot (az első fókuszcsoporton elhangzottakkal egybehangzóan) utólag is túlságosan rövidnek értékelték az ügyfelek. A bérletkeresést megnehezítette, hogy az ügyfelek nem tudtak egy vagy két hónapnyi kauciót letenni – ezt egyrészt nem tette lehetővé a támogatási konstrukció, másrészt az ügyfelek sem rendelkeztek kellő mértékű megtakarítással.¹² Legtöbbször az esetkezelő meg tudta győzni a főbérelőket azzal, hogy a programból kapott támogatás garanciát jelent a lakbérfizetésre.

Az ügyfelek egy része már a szerződéskötést megelőzően tájékoztatta a bérbeadót arról, hogy hajléktalan. A bérbeadó bizalmatlanságát a program és az esetfelelős személye által nyújtott garancia enyhítette. A több hónapos lakásbérlet, a bérlők közelebbi megismerésének hatására számos tulajdonos pozitívan csatlakozott: ők is „rendes” emberek, dolgoznak, rendben tartják a lakást. Ezzel szemben van, aki azt gondolja, hogy nem tartozik a bérbeadóra, hogy milyen körülmények között élt korábban.

„Tehát személyesen nekünk kellett nézni albérletet és kezdetben nem mondtam meg senkinek, hogy miről szól. Volt is egy jó pár cím, ahova elmentünk, és nagyon klassz volt meg minden, de viszont nem tekintettek el a kauciótól. És mikor úgy elkezdtem ezt mondogatni, hogy én, vagyis mi hajléktalanok vagyunk, ... hát, rögtön egy hátraarc, és akkor viszlát, és majd telefonálnak, meg egyebek, és rögtön, ugye, a bizalmatlanság. És itt, ahogy eljöttünk ide, én már eleve jeleztem a telefonba, tehát én bemutatkoztam, elmondtam ki vagyok, miért, honnan jöttem, merre megyek, és hogy van egy uniós támogatottságú program, és ecetera-ecetera, és hogy ezt a BMSZKI fogja állni, és a szerződést velük kötik meg, nem velünk, és itt annyiból volt szerencsénk, hogy a tulaj meg van szorulva.”

A lakhatás nehézségei kapcsán szóba került a résztvevők között, hogy miért jobb lakásban lakni, mint közterületen. A legfőbb érvek a következők voltak: télen melegebb van, mint kint; biztonságban van az ember és a dolgai; nem ázik el minden az esőben. Azonban abban is egyetértés uralkodott, hogy szállón a szabályok és körülmények miatt rosszabb lakni, mint az utcán.

„Átmentünk nagyon sok szenvedésen, nélkülözésen. Éhezünk, fáztunk, mínusz tizenötben. Esett a hó, vízben aludtunk. Esett ránk a hó. Ezt olyan nem tudja, akivel ez nem történt meg. Nem tudja. Én hiába mondom önnek. Nem sértésből mondom önnek. Ön biztos jobb körülmények között él, mint ahol mi voltunk. Szóval, ön ezt csak akkor tudná meg, ha átélné, kipróbálná. Én ezt nem kívánom. Az emberből állatot csinál. Hál' Istennek, én úgy érzem, hogy ... nem lettünk ettől rossz emberek. De van, aki ettől rosszabb lett. ... Én úgy ér-

¹² A programban lehetőség volt háztartási eszközök és bútorok vásárlására, ez szolgálhat egyfajta biztosítékként a főbérelő számára. A résztvevők említették, hogy miket vásároltak a támogatásból. Az nem derült ki, hogy tisztában vannak-e azzal, hogy ez a tulajdonoshoz kerülhet abban az esetben, ha hátralékot halmoznak fel, kárt tesznek az ingatlanban vagy váratlanul felbontják a szerződést.

zem, hogy ez a szenvedés, ez valamilyen szinten nemesített rajtam. Már abból a tekintetből – nem, hogy rámfért, ez senkire nem fér rá - hanem azért, hogy tisztába jöjjenek dolgokkal. Tudjam azt, hogy mi az értéke egy ilyen szenvedésnek. Hogy tudjam, az értéke mi egy háznak, egy családnak, akárkinek a szeretete mekkora érték. ... És úgy terveztük a jövőnket, hogy ez nem fog sikerülni. Nekünk úgy kell átvészelnünk a telet, meg a rossz időszakokat, meg mindent, hogy nélkülük. És akkor jött a meglepetés, hogy mégis, van albérlet, menjünk el, nézzük meg, és ha tetszik önöknek, akkor befejezzük a keresést, és akkor beköltözünk.”

Beköltözés

A beköltözésre mindenki pozitívan emlékszik vissza, eufórikus pillanatként írták le az első estét a lakásban, amikor szinte el sem hitték, hogy végre fedél van a fejük fölött. Ezt elsősorban azok a résztvevők élték át, akiknek több tulajdonossal való sikertelen tárgyalás után végre sikerült megegyezniük és ugyanaznap beköltözhettek, illetve azok, akik hosszabb ideig éltek utcán.

„– Igen, ez egy szoba, bútorozva, tiszta körülmények, udvariasak, minden. Jó a közlekedés. És akkor pár nappal később már meg is tudtam nyugodni ott.

– Igen. Nekem nagyon furcsa volt, hogy bementem, ott már villany, most is elkap a sírás, hogy ha rágondolok, hogy bent vagyok a házban.”

Voltak, akik beszámoltak arról, hogy hogyan szépítgettik, teszik komfortosabbá a lakást, honnan szereztek újabb bútorokat.

Lakhatási nehézségek

Arra a kérdésre, hogy milyen nehézségek merülnek fel a lakással és az új élethelyzettel kapcsolatban, a legtöbben a lakás hiányosságait említették. Van, ahol a fűtéssel vannak problémák, több helyen volt poloska, amit azóta kiírtottak. Az egyik pár túl vékony falakról számolt be, emiatt minden áthallatszik a szomszédból, illetve nehéz fűrni a falba. A legtöbb résztvevő bérlemény- és rezsiköltségeit is fedezi a támogatás. Egy résztvevő említette, hogy a támogatáson felül is kell fizetnie a rezsibe.

Az egyik egyedülálló résztvevő szobabérletben lakik. Kezdetben egy háromágyas szobában kapott ágyat két másik lakó mellett. Nehézséget okozott számára az alkalmazkodás az eltérő ritmusban élő szobatársakhoz. Egyikük éjjel dolgozott, másikuk pedig egy idős, szenvedélybeteg ember volt, ami nyomasztólag hatott az ügyfélre is. Szerencsére pár hónap után átkerülhetett egy egyágyas szobába, azóta teljes mértékben elégedett a körülményekkel, megvan a szükséges privát szférája.

Munkaerőpiaci integráció és jövedelmi helyzet

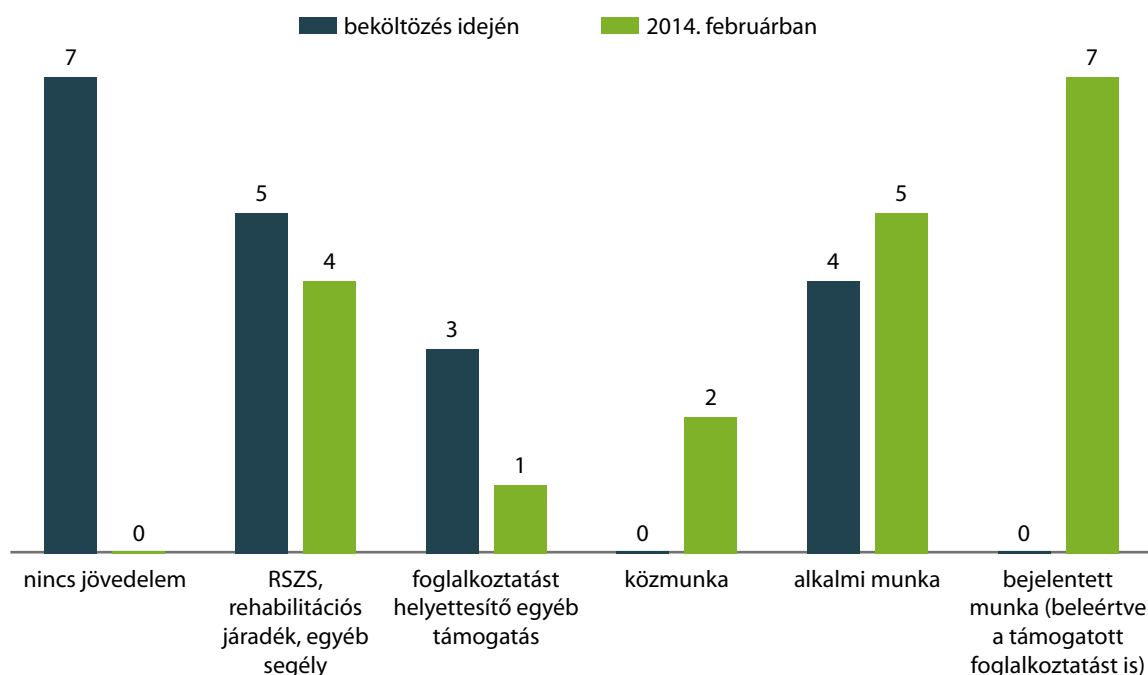
Az önálló lakhatás programban résztvevő ügyfelek életminősége számos szempontból javult a programba kerülés, illetve a lakásba költözés hatására. A következőkben ezeket a változásokat tekintjük végig.

A résztvevők között teljes az egyetértés azzal kapcsolatban, hogy a munkalehetőség, foglalkoztatás biztosítása az, amire a legnagyobb szükségük van. A munkakereséssel kapcsolatban hasonló kudarcos tapasztalatokkal rendelkeznek a férfiak: sokszor találkoztak munkaáltatói előítéletekkel a cigány származásúak. A program elején tartott fókuszcsoportos beszélgetésen még kevésnek találták azt a segítséget, amit a program az álláskeresésben nyújtott nekik. Ebben az időben indult el a foglalkoztatást elősegítő önkéntes munkalehetőség: 10 napon keresztül napi 3 óra munka a BMSZKI valamelyik intézményében, a minimálbérnek megfelelő, időarányos díjazással. Az önkéntes munka lehetőségét nagy örömmel fogadták a résztvevők, többen részt vettek benne, örültek a díjazásnak is. Sajnálták, hogy ilyen rövid ideig tartott a lehetőség, illetve hogy korlátozott óraszámban lehetett csak dolgozni. Az önkéntes munka elvégzése feltétele volt annak, hogy valaki bekerülhessen a támogatott foglalkoztatásba, amelyben végül 4 fő vesz részt az önálló lakhatási programrészből (1 fő betegség miatt kilépett, 1 másik ügyfél pedig magasabb jövedelmet ígérő, nem bejelentett munkát választott helyette). A támogatott foglalkoztatásban 8 hónapos, határozott idejű szerződés keretében alkalmaz összesen 10 ügyfelet a BMSZKI Kft. Nyitás az utcára programból. Elsősorban szakképesítés nélküli karbantartási munkákat végeznek a 17 intézményben: festés, takarítás, illetve két fő mester mellett segít asztalos- és lakatosmunkák elvégzésében.

A leginkább mérhető és egyben leglátványosabb változás a jövedelem terén következett be. A jelenlegi 19 résztvevőből a beköltözés pillanatában 7 főnek nem volt semmilyen jövedelme. Állandó vagy bejelentett munkával senki nem rendelkezett, 4-en alkalmi munkákból éltek. 8 ügyfél részesült valamilyen támogatásban vagy segélyben (rendszeres szociális segély, rehabilitációs járadék, foglalkoztatást helyettesítő támogatás, egyéb segély). A beköltözéskor az ügyfelek átlagos jövedelme¹³ körülbelül 18 000 Ft volt. Ezzel szemben 2014. februárjára az egy ügyfélre jutó átlagos jövedelem 55 600 Ft-ra nőtt. Ekkor már nem volt olyan résztvevő, akinek semmilyen bevétele ne lett volna. A korábbihoz képest kevesebben, 5-en kaptak segélyt vagy támogatást, 2 fő közmunka-programban vett részt, 5 főnek volt alkalmi munkája (ebből egy fő napi bejelentésű munkahelyen dolgozott), 7-en pedig bejelentett munkával rendelkeztek. Utóbbiak közül 4-en a projekt keretein belül a BMSZKI Kft. 8 hónapos támogatott foglalkoztatási programjában vesznek részt. Az alábbi grafikon a jövedelemforrás szerinti megoszlást ábrázolja.

¹³ A hivatalos és nem hivatalos jövedelmek mértékét az esetfelelősök becsülték meg az ügyfelek elmondása alapján.

Az ügyfelek jövedelemforrása beköltözéskor és 2014 februárjában

A beköltözés időpontjában 4, hat-tíz hónappal később, 2014 februárjában 14 ügyfél rendelkezett valamilyen munkából származó jövedelemmel: közmunkából, alkalmi munkából és bejelentett munkából. Ezen belül is a leglátványosabb eredménynek azt tekinthetjük, hogy 7 főnek bejelentett munkája lett, még úgy is, hogy ez az esetek egy részében határozott idejű szerződést jelent. A programba kerüléssel, a lakásba költözéssel, és különösen az esetfelelősök segítségével a munkaképes résztvevőknek sikerült munkát találni, a többiek pedig az állapotuknak megfelelő segélyben, támogatásban részesülnek. Egy fő leszázalékolása az együttműködés hiánya miatt nem indult el, ezen kívül egy fő ápolási díjának intézése hónapok óta húzódik.

Megélhetés

„– Ebből hogyan tudnak gazdálkodni?

– Vékonyan, nagyon vékonyan. Van úgy, hogy nem is eszünk.”

Legfőbb nehézségként az ügyfeleknek a munkakeresés és a megélhetés jutott eszébe: a napi betevő előteremtése, a kevéske pénz beosztása, a napról napra élés. A fókuszcsoporthoz tartozók beszélgetései folyamán kiderült, hogy van, aki Provident vagy egyéb személyi hitelt törleszt, elektronikai cikkeket vásárolt, és annak törlesztése nehezítette a megélhetést. Nehézséget okozott a

közlekedési bérlet hiánya: helyhez kötötté vált a munkakeresés, munkavállalás és ügyintézés, lecsökkentve a lehetőségeket, illetve egyéb következményeket okozva (pl.: nem sikerült az előre megbeszélt időpontban megérkezni).

A megkérdezett résztvevők nagy része a következőképpen osztotta be jövedelmét: saját bevallásuk szerint először dohányt vagy cigarettát és kávé vásároltak, utána vettek élelmiszert és tisztítószeret és fizették be a számlákat. Volt, aki a hónap elején vette meg a tartós és száraz élelmiszereket, később pedig mindig volt miből főznie. Arra a kérdésre, hogy leginkább min lehet spórolni, mindenki azt válaszolta, hogy az élelmiszeren.

Az egyik bérlő kártyás mérőórát szereltetett fel a bérleménybe, hogy megelőzze a tartozás felhalmozását.

„– Hány forintba jön ki 50 kW?

– Elég sokáig. Egy hónapig elég, kétezer forint. Csak én nem hagyom, hogy lemenjen, mindig töltök rá, ha látom, hogy már nem sok van. Igaz még nem is vártam meg soha, hogy lefogyjon róla. Egyszer pislogott, hogy már kevés volt rajta, akkortól nem hagytam, hogy tovább fogyjon.”

Az egyedülálló, szobát bérlő ügyfél elégedett jelenlegi anyagi helyzetével, minimálbért keres, és kedvező áron bérlő a szobát.

„Én itt dolgozok lent az asztalos műhelybe. Itt vagyok most már másfél-két hónapja, jó most még elég alacsony bérezés mellett vagyok, de úgy néz ki, hogy ha beválok és szorgoskodom, akkor állandósítanak közalkalmazottként. De én ebből is kijövök. A lakásra egyáltalán nem kell költeni, extra igényeim nincsenek, nincs asszony, akire költeni kell, nem iszok.”

Társas kapcsolatok

A szomszédokkal formális kapcsolatban vannak a megkérdezettek, köszönnek egymásnak, ennél nem alakult ki szorosabb viszony az albérletben töltött eddigi időszak folyamán. Néhányuknak azonban lenne igényük megismerni a szomszédokat.

„Nem találkozunk velük. Barátkoznánk, csak hát ott nem igen van erre így lehetőség, mert szóval annyira távolságtartók ott az emberek, hogy nem látunk arra lehetőséget, hogy barátkozzunk.”

„Azért furcsa volt, amikor a múltkor bejöttünk ide. Egy jó idő kellett, mire elhittem, hogy itt vagyunk. Itt így nem nagyon fogadták be az embert.”

Egyedül a szobabérlő számolt be súrlódásokról:

„Vannak emberi súrlódások, mint most is ott, mert nem vagyok egyedül. Tehát ez nem egy különálló szoba, hanem van lakótárs is és még azon a telken azért még mások is vannak, és nem mindig tudom kivédeni, meg nem is feltétlenül akarom kivédeni, hogy én így teszek velük, de más mentalitásúak, más felfogásúak, más életritmus szerint élnek, talán embe- rileg vannak kisebb problémák, de ezt is másképpen próbálom kezelni, mint eddig. Mert inkább a pozitívumokat nézem, és nem azt, hogy jaj, ezt most ő, meg ő, meg ő miért igen, vagy miért nem. Ennyi, hogy emberi oldalról egy picit nehéz beilleszkedni, de mást nem tudok mondani, ami negatív.”

A lakás tulajdonosával egészen különböző gyakorisággal találkoznak, illetve érintkeznek az ügyfelek. Az egyik oldalon olyan bérbeadót találtunk, akivel még sosem találkozott a bérlő, még telefonon sem beszéltek, az esetfelelős közvetített közöttük. Tipikusnak az az eset mondható, amikor a bérbeadó havi egyszer ellátogat a lakásba, ellenőrzi, hogy minden rendben van-e, s átveszi a befizetett számlákat. Egyes tulajdonosok ugyanabban a házban (szobabérlés esetén ugyanabban a lakásban) élnek, így természetesen napi szinten találkoznak a bérlőkkel, van, ahol jó kapcsolat kezd kialakulni. Az esetfelelősök ezt tekintik ideális helyzetnek az önálló életvitelre való felkészülésben. A kívánt cél az, hogy egy idő után minden ügyfél saját maga intézze a lakhatással kapcsolatos teendőket. Ezt az esetfelelősök figyelemmel kísérik, és szükség esetén segítenek.

Arra a kérdésre, hogy kihez tudnak segítségért fordulni, a legtöbben azt választották, hogy az esetfelelős szociális munkáshoz.¹⁴ Ha más jellegű probléma merül fel, akkor általában csak magukra és/vagy párjukra számíthatnak. Fontos megemlíteni, hogy baráti kapcsolatokról vagy ilyen jellegű segítségről egyik résztvevő sem számolt be, megfigyelhető a hajléktalan létből eredő szociális izoláció továbbélése. A korábban lakóhelyként használt közterületen vagy annak közelében élőkkel egyetlen résztvevő tart kapcsolatot. Ő az, aki egy évtizedet töltött el ugyanazon a helyen.

A családdal és rokonsággal vagy tudatosan megszakították a kapcsolatot, vagy laza viszonyt ápolnak. Volt, aki úgy érezte, hogy egyes – pl. drogfüggő – rokonok látogatása veszélyeztetheti a lakhatást, ezért megpróbálják őket távol tartani az albérlettől, akár nyílt konfliktusok felvállalása árán is. Többen úgy érzik, hogy rokonaik ki akarják használni őket, amióta a program segítségével jobb helyzetbe kerültek.

A szószóló férfiak úgy érezték, egyedül a saját kezükben van jövőjük alakítása:

¹⁴ Kérdés, hogy ezt a moderátornak való megfelelni vágyás miatt választották a megkérdezettek, vagy azért, mert valóban kiemelt jelentősége van az életükben az esetfelelősnek.

„Előre jutni csak úgy lehet, hogyha az ember elhagy mindent, ami a háta mögött van. Csak úgy. Ez van. Jót is, rosszat is, mindent hátrahagyni. Új leosztás. Ez a legtisztább.”

„Hát előre kell menni. Aztán kész. Gondok voltak, lesznek. Változni kell.”

Az ügyfelek nem fejezték ki különösebb igényüket arra, hogy rendszeresen találkozzanak a többi önálló lakhatásban élő ügyféllel. Ennek ellenére érezhetően felvillanyozta őket a fókusz-csoport és az, hogy megoszthatják tapasztalataikat hasonló élethelyzetben lévőkkel, és kipanaszkodhatják magukat.

Egyéb társas kapcsolatokról, barátokról, családtagokról direkt módon nem esett szó a beszélgetések során, egyedül egy olyan munkaadóról kaptunk részletesebb leírást, aki már akkor is foglalkoztatta és segítette az ügyfelet, amikor az az utcán élt.

A program egyéb hatásai

A közterületről lakásba költözés (fűtött lakás, nyugodt pihenés, rendszeres étkezések és tisztálkodási lehetőség) egyik kiemelten fontos hatása a legtöbb résztvevő látványosan javuló fizikai állapota, egészsége. A krónikus betegségben szenvedő ügyfelek a rendezettebb körülmények hatására nagyobb eséllyel jutottak el szakorvoshoz és kapták meg a szükséges kezeléseket.

Ezen kívül a program jótékony hatásának tekinthetjük az ügyfelek tudatosabbá válását, hatékonyabb ügyintézés, érdekérvényesítésük megerősödését. Ezt szemlélteti a következő eset is: az egyik résztvevő a második fókuszcsoport idején azon gondolkodott, hogy felmondja a bérletét. Elégedetlen volt a lakással és a főbérelővel, emellett úgy érezte, hogy túl sok rezsit kell fizetnie, miközben lecsökkentették a segélyét. Bizonytalan volt azzal kapcsolatban, hogy van-e lehetősége új bérletet keresni úgy, hogy továbbra is kapjon lakhatási támogatást. A többiek tanácsokkal látták el, érzékelhető volt, hogy szert tettek egyfajta tudatosságra: arra bíztatták az ügyfelet, hogy olvassa el újra a szerződését, tájékozódjon, hogy milyen jogai és kötelezettségei vannak, azután kezdjen el intézkedni. Az esetfelelősök elmondása alapján ehhez az is hozzájárult, hogy az együttműködés során mindvégig egyenrangú partnerként kezelik az ügyfeleket. Ennek fontos eleme az ügyfél és az esetfelelős között létrejött szerződés, amelynek hatására az ügyfelek úgy érzik, hogy a program támogatásával saját maguk alakíthatják a sorsukat.

„Olvasd el a szerződésedet! A szerződésben benne van, bele van foglalva, eleve így adta ki a BMSZKI, hogy bármelyik fél, bármikor megszüntetheti a jogviszonyt egymással szemben.”

Az egyik ügyfél arról számolt be, hogy szeretné továbbadni azt a segítséget, amit a programtól kapott:

„De most, hogy így kikerültem ide az albérletbe az erdőből. És akkor jön valaki velem szemben, és kérdezősködik, és úgy rendesen, úgy vágom... Kérdezi: tudnák-e segíteni, mert nincs személyi igazolványa. És akkor rendesen mondom neki, hogy persze, „Elmész a Kürt utcába...”, és ezt és ezt elmondom. Olyan jó [mondja elérzékenyülve]. Én is most itt vagyok, nekem is segítettek, és én is próbálok segíteni.”

Lemorzsolódás

Jelenleg 19 résztvevője van az önálló lakhatási programnak. A toborzáskor nem volt túljelentkezés, ezért minden olyan érdeklődő lehetőséget kapott a részvételre, aki megfelelt a bekerülési feltételeknek. 20 fővel indult a program. A kezdeti szakaszban egy pár esett ki a lakhatási programból. Szobabérletben laktak, és agresszív viselkedés, sorozatos verekedések miatt tette ki őket a bérbeadó. Az esetfelelősök attól tartottak, hogy egy másik szobabérletben tovább folytatódna ez a viselkedés, ami már a nő testi épségét veszélyeztetné. A pár elfogadta az átmeneti szálló kétágyas szobájában felajánlott elhelyezést, ami a szállón dolgozók állandó jelenlétével együtt visszafogta az agresszív megnyilvánulásokat, emellett addiktológiai problémáik is enyhültek. Lett volna lehetőségük újabb bérleménybe költözni, ha intenzív pszichológusi, pszichiáteri segítséggel sikerült volna rendezni a problémákat, ám mindössze egy-két alkalommal vették igénybe ezeket a segítségeket. Az átmeneti szállón továbbra is a Nyitás az utcára projekt ügyfelei maradtak, így a szolgáltatások elérhetőek maradtak számukra. Az esetvezetést a szálló egyik esetfelelőse vette át.

A kieső két ember helyére elsőként egy egyedülálló nő került be, aki a beköltözést követően nem sokkal szintén kiesett a programból, az együttműködés hiánya és a bérleti szerződés sorozatos megszegése miatt. A bérbeadóval történt megállapodás alapján nem fogadhatott éjszákára vendégeket, ennek ellenére két rokona folyamatosan ott lakott a bérleményben. Az ügyfél átmeneti szállón kapott helyet. Mivel pszichiátriai betegsége akadályozta az önálló életvitelben, az esetfelelőssel megállapodtak, hogy megkezdí orvosi, pszichiátriai kezelés igénybevételét, amelynek végeztével újabb bérleménybe költözhetett volna. Az átmeneti szállóra azonban az ügyfél már nem költözött be, rokonai elmondása alapján hozzájuk költözött vidékre.

Ezen kívül még egy ügyfél került át önálló lakhatásból munkásszállóra, az ő esetét a következőkben részletesen ismertetjük. Esete szemlélteti a program korlátait is.

A 47 éves férfi Budapesten született és nevelkedett, rendezett családi körülmények között. Szakközépiskolai érettségit és szakács végzettséget szerzett, a vendéglátóiparban azonban sohasem dolgozott. A sorkatonai szolgálatot követően elsősorban kereskedelmi területen tevékenykedett, főként gépkocsik, később régiségek adásvételével foglalkozott alkalmazottként és önálló vállalkozóként, emellett egyes átmeneti időszakokban építkezéseken vállalt munkát.

Életútjának talán legmeghatározóbb tényezője súlyos pszichiátriai betegsége. Bipolaritásának első jelei tizenéves korában mutatkoztak, személyiségzavarát több mint húsz évvel ezelőtt diagnosztizálták. Elmondása szerint a mentális zavarok gyakorta bukkantak fel a családjában, közeli rokonai közül többen is öngyilkosságot követtek el. Betegsége változó módon visszaszorult, majd újra elhatalmasodott, utóbbi időszakok mind valamilyen kríziseseményhez köthetők. Bár egy-egy összeomlása után többször is sikerült rendezett életkörülményeket teremtenie, idestova több mint egy évtizede stabil lakhatás nélkül él. Összesen körülbelül négy évet töltött különböző zárt pszichiátriai intézetekben, ezek közül a legutóbbi és leghosszabb egy egybe-függő másfél éves időszak volt.

Saját tulajdonú és bérelt lakásban egyaránt lakott anyagi helyzetének rosszabbra fordulása előtt. Utóbbi közvetlen előzményének személyiségzavarával összefüggő, fokozatosan kialakuló addiktológiai problémái tekinthetőek, elsősorban a kábítószer-fogyasztás. A droghasználatból többé-kevésbé felhagyott, gyógyszer- és alkoholfüggősége azonban jelenleg is fennáll. Számos hajléktalanszállón, köztük a BMSZKI szállóin is megfordult. Hosszú ideig több társával együtt a Normafán élt, ahol tartósan berendezkedtek. Sátortáborukat a XII. kerületi önkormányzat kórházi tartózkodása alatt elbontatta, ennek ellenére később is többször visszatért erre a helyre. Második legjellemzőbb tartózkodási helye a Duna-part Csepel-szigeti szakasza volt.

A programba bérlőtársával együtt került bevonásra, akivel egy nappali melegedőben ismerkedett meg. Bár mindkét ügyfél szeretett volna különálló lakrészekkel bíró lakást találni, ezt anyagi lehetőségeik is nehezen tették volna lehetővé, másrészt elsődleges szempontnak a minél hamarabbi beköltözést tekintették, amit erősen leromlott fizikai állapotuk is indokoltá tett. Végül egy egyszobás kőbányai lakást foglalhattak el. Az ügyfél a beköltözést követően nagyon aktívan részt vett az ingatlan felszerelésében, lakhatóvá tételében, ehhez elsősorban a szociális szférában szerzett intézményi kapcsolatait mozgósította.

Lakótársával sajnos igen hamar konfliktusai támadtak. Reményeivel ellentétben nem sikerült régi munkáltatójánál stabilan elhelyezkednie, mindennapi kiadásai fedezésére szobatársával szemben is adósságot halmozott fel, együttműködésünk kezdetén még rendszertelen gyógyszer- és alkoholfogyasztása pedig ismét fokozódni kezdett. A rendszeres segítő beszélgetések nem hoztak tartós eredményt, az egészségügyi kezelést elutasította, vagy belegyezést követően kitért előle. Az elsősorban a tartozás gerjesztette viták egyre gyakoribbá és súlyosabbakká vál-

tak, négy hónap után ez végül oda vezetett, hogy az ügyfél véglegesen elhagyta a bérleményt, átmenetileg éjjeli menedékhelyen, olykor közterületen vagy ismerőseinél húzta meg magát.

Fizikai és mentális állapotának rosszabbodása tovább folytatódott. Alkoholfogyasztása átmenetileg alábbhagyott, súlyosbodó alvászavarai viszont egyre inkább kínozták. Rokkantsági ellátásra való jogosultságának ügyintézése folyamatban volt, az ebben az időszakban folyósított átmeneti segélyből nem tudta megélhetését biztosítani. Jövedelem híján az önálló lakás fenntartása nem jöhetett komolyan számításba. Felmerült, hogy ismerősei közül keres társbérletet maga mellé, többekkel is egyeztettünk, végül azonban nem találtunk megfelelő személyt. Több szobabérletet visszautasított, máskor a bérbeadó állt el a szerződéskötéstől. Szükségmegoldásként elfogadta a munkásszállón történő elhelyezést.

A kétágyas szobába egy régi barátjával együtt költözött, aki azonban fizetőképтелenség miatt nagyon rövid időn belül távozásra kényszerült. Nem sokra rá egy ismeretlen fiatal férfival kellett a szobán osztoznia, akivel szerencsére hamar jónak mondható viszonyt alakított ki. A szálló többi lakójával viszont heteken belül súrlódások támadtak. Anyagi helyzetének szűkössége ellenére ismerőseit kihasználva talán minden eddiginél gyakrabban került erősen ittas állapotba, mígnem végül rászánta magát, hogy segítséget kérjen. A Merényi Kórház akkut addiktológiai részlegén kezdték meg a kezelését.

Együttműködésünk eddigi időszakát egyfajta „egyet előre, kettőt vissza” mozgással lehet leginkább jellemezni. Kitűzött céljainkhoz, az önálló lakhatás fenntartásához és régi munkájának visszaszerzéséhez nem kerültünk közelebb. Az egészségi és mentális állapotában többször, különösen kezdetben megfigyelhető javulást egyre súlyosabb visszaesések követték. Amennyiben a rokkantsági ellátás révén sikerül legalább minimális stabil jövedelemhez juttatni az ügyfelet, úgy kilátásaink valamivel javulhatnak, de komolyabb előrelépéshez feltétlenül szükségesnek tűnik, hogy szenvedélybetegségén úrrá legyen.

Csató Bálint egyéni esetfelelős összefoglalója

A JÖVŐ

„– Attól rettegek egyfolytában, éjszaka is, ezért nem alszom is, hogy na, két hónap múlva megyünk ki az az utcára.(...) Igen. Sajnos mire a leszázalékolással lehetne valamit kezdeni – az egy év múlva lesz meg – akkor mi már az utcán leszünk.(...) Májustól már az utcán leszünk.”

A beköltözést követően az ügyfelekre általános szorongás volt jellemző a jövővel kapcsolatban. Az azóta eltelt bő fél év során jövedelmi helyzetük javult, sokan elhelyezkedtek. A nyomás erő-

sődött, hogy mi lesz velük a lakhatási támogatás lejártával, azonban legtöbbjük érezhetően elmozdult a konkrét és reális megoldások keresése felé (jelenlegi bérlet megtartása vagy olcsóbb bérlet keresése). Mindössze egyikük említette azt, hogy akár az utcára is visszaköltözne – a többiek ettől a lehetőségtől határozottan elzárkóznak és mindent meg akarnak tenni, hogy ez ne fordulhasson elő még egyszer.

„Szóval szerintem mindenkinek a nevében tudok beszélni, hogyha letelik ez az egy év mindenki számára, nem maradhatunk az utcán, nem mehetünk oda vissza, ahonnan jöttünk, nem mehetünk vissza a rossz döntéseinkhez. Kell csinálnunk egy új döntést, egy jó döntést. Ebben kéne egy kis segítség, munkahelyteremtés, lakásteremtés. Ez a kettő. Ha ebben tudnak nekünk segíteni, azzal segítenek igazán.”

A megkérdezett résztvevők nagy része szeretne hosszabb távon is a jelenlegi bérletben maradni. Az egyedülállók számára ez abban az esetben reális lehetőség, ha rendelkeznek rendszeres munkával. Az egyik szobabérlő a szobabérletet jó lehetőségnek tartja addig, amíg nem lesz párja, akivel összeköltözhetne. Egyedül képes stabilan fenntartani a szobabérletet. Egy másik egyedülálló nő azt tervezi, hogy tavasztól hozzáköltöznek az állami gondozásból kikerülő gyerekei. A gyerekek életkezdési támogatásából szeretnék megvásárolni a lakást, ahol most lakik.

A párok akkor képesek fenntartani a bérleményt, ha mindkettőjüknek van állandó jövedelme: legalább egyiküknek rendszeres munkája, másikuknak pedig rendszeres segélye vagy munkája. Az egyik bevétel kiesése már bizonytalanná teszi a lakhatást. A párok a programból két fő után járó támogatást kapnak, emiatt általában ennyivel többet fizetnek lakbérre és rezsire. Többen kifejezetten drágának érzik a lakbér- és rezsiköltségeket – kimondatlanul is a programot hibáztatva abban, hogy az idő szorításában túl drága helyet sikerült találni. Azzal biztatják magukat, hogy a program végeztével önállóan mindenképpen olcsóbb lakhatást fognak találni. Kérdés, hogy mennyire reálisak ezek az elképzelések, mennyire alapulnak az ingatlanpiaci viszonyok tényleges ismeretén. Mindenesetre a szorongás mellett érezhető volt a résztvevők motivációja arra, hogy megtartsák a lakhatást, és ne váljanak újra hajléktalanná.

„Kaját abból a huszonkétezerből tudunk venni. De most azt le fogom rakni, nem érdekel, hogy nem lesz kaja. Mert albérlet kell. Nem akarunk megint kint lenni az utcán.”

Az alábbi esettanulmányban szereplő pár számára sok bizonytalanságot rejt a jövő kiszámítható jövedelem híján, és ingatag egészségügyi helyzetük miatt.

V. középkorú, izmos férfi, aki Monoron egy hátrányos helyzetű csonka családba született, apja romungró, anyja oláh cigány származású. Nehéz sors jutott neki, saját szavaival élve „cigányosan” éltek, apja ürgét öntött, sünt sütött, anyja a börtönöket járta. Születése után sok éven át a szülei csak „dobálták” egyik helyről a másikra a cigánytelepen, majd 6 éves korában nevelőszülőkhöz került, „becsületes magyar paraszt emberekhez”, akik csak a jóra nevelték őt. Amikor kollégiumba ment, előjöttek identitásproblémái, amivel nem tudott mit kezdeni. A „fehérek” lecigányozták, a cigányok pedig lefehérezték, sehová nem tartozott. Ennek eredményeként nem is fejezte be a fűtésszerelő iskolát, rögtön utcára került, csavarogni kezdett, nem tudta, hol a helye, nem tudta hová tartozik. Dolgozott a MÁV-nál hőszigetelőként, idénymunkákat végzett (kertépítés, toásás, kerti munkák), és építkezéseken is volt hegesztőként, valamint segédmunkásként. Megkereste az igazi szüleit, amit aztán rövidesen meg is bánt, mert tőlük kizárólag csak rosszat kapott. Nyolc testvére van, velük sem tartja a kapcsolatot, mert nem akar úgy élni, ahogy ők teszik. Miután megszakította a családjával a kapcsolatot, egyik nő jött a másik után az életében, „ügyeskedett”, kéregetett, élte a világát, miközben albérletben és munkásszállókon lakott. Soha nem nősült meg és a továbbiakban sem szándékozik. 35 éves koráig tartott ez a zűrzavaros életszakasz, ezután megpróbálta befejezni az iskolát, de nem sikerült, mindenhol előítéletekbe ütközött. Káros szenvedélye nincs és soha nem volt, még a legzavarosabb időkben sem. V. egészségi állapota sajnos már nem kifogástalan, pár évvel ezelőtt rákja volt. Megműtötték és kezeléseket kapott, meggyógyult ugyan, de később újabb problémák léptek fel. A lábát is műtötték, súlyosabb dolgokat nem emelhet. Ilyen állapotban nem tud elhelyezkedni legálisan „normális” munkahelyen, ezért önszorgalomból megtanulta a számítógép kezelését és számítógépek javításával keresi meg a havi néhány tízezer forintját. Betegsége miatt nem tudott dolgozni, ahogy korábban, így utcára került. V-nek van egy palotapincsi kutyája, akivel elválaszthatatlanok egymástól, és akit párja is ugyanúgy szeret.

V. élettársa, R. szintén cigány származású, budapesti törékeny nő, aki koraszülött ikerpárból egyedül maradt életben, és egyből állami gondozásba is került. Később nevelőszülőkhöz viték, majd onnan anyja magához vette és bentlakásos iskolába íratta, ahonnan gyakran ellógott. Szülei soha nem voltak jók hozzá, semmi szeretet nem kapott tőlük, már mindketten meghaltak. Az iskola után 14 évesen az anyja összekényszerítette egy idősebb férfival, akihez férjhez kellett mennie akarata ellenére, három gyerekük született. A férjével utcán és szállókon laktak. Nem volt jó a kapcsolatuk, mert férje mindig meglopta, kihasználta és agresszív volt vele. Ez a házasság 13 évig tartott, majd elváltak. Utána két kisebb gyereke intézetbe került, a legnagyobb még vele maradt egy ideig, de mivel az utcán voltak és kéregetésből éltek, ezért ez a gyerek is állami gondozásba került. Három testvére van, akikkel nem tartja a kapcsolatot, mert ők is mindig meglopják, kihasználják. A gyerekeit szereti, szoktak találkozni, időnként mindhárman meglátogatják a bérleményben, telefonon is beszélgetnek. R. egészségügyi problémái már fiatal korában elkezdődtek: 20 évesen kezdett nyugtatókat szedni, 27 éves korában leszázalékolták. Jelenleg is

szed rendszeresen többféle gyógyszert, sok betegsége van, többek között a tüdejével is komoly gondok vannak. Korábban csokoládégyárban dolgozott és takarított néhány helyen, de ma már nem tud elhelyezkedni a nyílt munkaerőpiacon.

V. és R. kapcsolatuk során az utca és a szállók között váltakozva laktak. A programba egy romos házból kerültek be, utcai szociális munkások igazolásával.

A program juttatásai közül az alábbiakat vették igénybe eddig: lakhatási támogatás, étkezési jegyek, önkéntes munkavégzés (mindketten), támogatott foglalkoztatás (amely sajnos V. betegsége miatt megszakadt), számítástechnikai tanfolyam (mindketten), pszichiátriai segítség (R.).

Jelenleg a program által finanszírozott önálló lakhatásban élnek, piaci alapon megszerzett bérleményben. Célkitűzés volt az előtakarékoság vállalása, amely az elején el is kezdődött, mindketten fejenként 20 ezer Ft-ig jutottak, de azt nemsokára ki is vették betegségükre hivatkozva – azóta nem történt megtakarítás.

Szeretnének OKJ-s számítógépkezelői képzésre járni (még nem indult el), amivel céljuk, hogy V. több otthon végezhető munkát tudjon vállalni több pénzért, R. pedig szellemi képességeit fejleszthesse a tanulás által.¹⁵

A kapcsolattartásunkkal nincs gond, de mindketten hajlamosak a kitűzött céltól eltérni, „elfeledkezni” a teendőkről és élni az egyszerű, feladatok nélküli hétköznapiakat.

Szabó Edit Gabriella egyéni esetfelelős összefoglalója

KIK A SIKERES ÜGYFELEK ÉS MIÉRT?

Sikeresnek tekinthetjük azokat az ügyfeleket, akik a lakhatási támogatás lejárta után is képesek lesznek megtartani a lakhatást. Számos tényező járulhat ehhez hozzá: az egyik legfontosabb természetesen a lakásfenntartáshoz szükséges összegű, rendszeres jövedelem. Az esetfelelősök véleménye szerint a sikeresség legfőbb tényezője a munkaképesség. A segélyben vagy rehabilitációs járadékban részesülőknek lakhatási támogatás híján nincs esélyük egyedül fenntartani önálló bérleményt, legfeljebb ha munkaképes párral költöznek együtt. Ugyanilyen fontos az esetfelelősök szerint a motiváltság és a realitások talaján történő gondolkodás – a segítő folyamat során mindkettő erősítésére nagy szükség van.

Szintén fontos faktornak bizonyult az, hogy az ügyfél mennyi ideig volt hajléktalan a programba kerülést megelőzően. Legtöbbjüknek pár hétig vagy hónapig tartó hajléktalan időszaka volt. Azok számára viszont, akik több (akár 8-10) évig éltek közterületen, nehezebbnek bizonyult az új körülményekhez történő alkalmazkodás. Ez elsősorban a bérleti szerződés és

¹⁵ Végül egészségügyi állapotukra hivatkozva a tanfolyam indulása előtti napokban mindketten visszamondták a részvételt (a szerk.).

munkavállalás során felállított szabályokhoz való alkalmazkodásban okozott nehézséget. A következő esettanulmányban egy olyan pár történetét ismertetjük, akik csak rövid időt kényeszerültek utcán tölteni.

M. 50 éves férfi, 1964-ben született a Szovjetunióban, Vlagyimir Volenszkijben (a mai Ukrajna területén). Jó, szerető családi környezetben nevelkedett. Szülei gyári munkásként dolgoztak. Egy fiú testvére van. Az általános iskolát Vlagyimir Volenszkijben végezte el, majd szintén ott járt mezőgazdasági gépészeti technikumba, ott is érettségizett le 1983-ban. Akkori célja az volt, hogy külföldön vállaljon munkát. Mivel az unokatestvére Szentpéterváron lakott, ezért hozzá költözött. Ott alkalmi munkákból élt. Tengerész akart lenni, hiszen a tengerészek mindig utaznak. 1983 augusztusában bevitték katonának. Először Németországban, majd 1983 novemberétől Magyarországon teljesített szolgálatot, Kecskeméten volt katona 1986-ig. A szolgálati idő letelte után tovább maradt a katonaságnál mint villanyszerelő. Itt dolgozott egészen 1988-ig. 1989–2002 között egy kft. alkalmazásában dolgozott betanított öntőként. Ebben az időben Kecskeméten lakott albérletben. 1988-ban megházasodott és egy fiúgyermeke született. Felesége Kecskeméten kapott szolgálati lakást, ott éltek. Azonban pár év után házasságuk megromlott és elváltak, ekkorra már megvásárolták a lakást. A gyermek a volt feleségnél maradt. Mivel nem volt hova mennie, volt felesége megengedte, hogy a válás után egy ideig a lakásában lakjon Kecskeméten. Végül eladták a lakást: M. lemondott a lakás ráeső részéről, a volt felesége pedig cserébe nem kért tőle gyermektartást. Albérletbe költözött (1994–96), ebben az időszakban ismerkedett meg jelenlegi párjával, J-vel.

J. 1955-ben született Budapesten, családjával a VII. kerületben laktak. Édesanyja és édesapja is bíróként dolgozott. Anyai ágról van egy féltestvére, aki a nyolcvanas években kiment külföldre. J. a 8 általánost Budapesten végezte el, majd ápolónőnek tanult. A Péterfy Sándor Úti Kórházban tanfolyamos ápolónőként dolgozott a '70-es években. 1975-ben a Ballassában, és később több budapesti kórházban dolgozott. 1980-ban otthagyta a kórházat, ezután bátyja ügyvédi irodájában segített, adminisztratív feladatokat látott el. Első férjével 1972-ben ismerkedett meg és egy év ismeretség után összeházasodtak. Házasságuk hamar megromlott és véget ért férje alkoholizáló életmódja miatt. A férj fizikailag is bántalmazta. 1977-ben ismét férjhez ment. Ebből a házasságból 4 gyermeke született, 1 fiú és 3 lány. Közülük egy lányával tartja a kapcsolatot. (2013 decemberében sikerült találkozni vele hosszú évek után.) Kezdetben minden rendben volt a kapcsolatukban, de a férj játékszenvedélye miatt ez a házasság is véget ért 1987-ben. Ekkorra már J. nem tartotta szüleivel a kapcsolatot. Házasságai a szüleivel való kapcsolatát sem kímélték. Kezdetben próbálta ezt helyrehozni, később már kölcsönösen nem keresték egymást. Szülei halála után nem örökölt semmit. Még ebben az évben leköltözött Kecskemétre akkori élettársával, aki kőművesként dolgozott. Sajnos ez is egy rossz kapcsolat volt J. életében, mivel párja erősen ivott és bántalmazta is. Egy földszintes belső udvaros ház-

ban béreltek lakást, ahol velük szemben lakott M. is, szintén albérletben. Így ismerkedtek meg. M. kimentette J-t a rossz kapcsolatából és befogadta az albérletébe.

Kecskeméten közös albérletben laktak. J. takarítóként dolgozott egy iskolában, M. pedig kezdetben betanított öntőként, majd targoncavezető, villanszerelő, gépkocsivezető, pulykacsontozó, silókezelő, raktáros munkakörökben dolgozott. 2012-ben J. rosszul lett és kórházba került. Mivel Kecskeméten nem tudták megállapítani a betegségét, ezért Budapesten folytatták a kórházi kezelését. M. is követte párját Budapestre. 2013 januárjában engedték ki a kórházból J-t. Betegsége miatt rehabilitációs járadékot állapítottak meg, és az orvosi bizottság legutóbbi felülvizsgálatán megállapította a munkaképtelenségét.

A kórház után albérletbe költöztek, de nem tudták fizetni, és 2013 februárjában utcára kerültek. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Miklós utcai speciális menedékhelyére jártak be. Volt, hogy az éjjeli menedékhelyen aludtak, de sok éjszakát közterületen voltak kénytelenek tölteni, főleg lépcsőházakban és padokon.

2013. április közepén vették fel a kapcsolatot a Lakhatási Iroda munkatársával, április végére sikerült a VIII. kerületben albérletet találni a részükre. M. októberben elhelyezkedett. Hiteleiket, melyeket hosszú ideig nem tudtak fizetni, újra törlesztik. Életük az esetkezelés eredményeként megnyugodott, anyagilag és lelkileg is stabilizálódtak. Már vannak céljaik és terveik a jövőre vonatkozólag. Nehézség volt a szociális munka során az albérlet, majd a megfelelő munkahely megtalálása, a pénzkezelés, pénzbeosztás elfogadtatása, a folyamatos motiválás, kisebb addiktológiai problémák kezelése, kordában tartása. J. mentális állapota rendezett. M. könnyűgépkezelő tanfolyamot szeretne elvégezni. Korábban dolgozott ilyen munkakörben, de végzettsége nincs róla. Tervük, hogy a program után is a bérleményben maradnak.

Fige Gergely egyéni esetfelelős összefoglalója

A szenvedélybetegségben vagy pszichiátriai betegségben szenvedő ügyfelek számára a program lehetőséget nyújt pszichológusi és pszichiáteri segítség igénybevételére. A terápiák az együttműködés lejárta után is folytatódnak a program végéig. Viszonylag kevés ügyfél jelentkezett ezek igénybevételére, illetve többen csak néhány ülésen vettek részt. Lehetséges, hogy megalapozta volna a nagyobb érdeklődést és bizalmi kapcsolatot, ha már a bevonási folyamat során sor került volna egy beszélgetésre a pszichológussal.

Az esetfelelősök elmondása szerint a hátrányos megkülönböztetés miatt a roma származású ügyfelek gyakran nehezebb helyzetben vannak a munka- és bérletkeresés terén.

A Pilisi Parkerdő Program tapasztalataival egybecsengően a Nyitás az utcára önálló lakhatási programrészeiben is nagyobb arányban jelentkeztek párok és együttköltöző barátok, mint egyedülálló ügyfelek. A kétszeres lakhatási támogatás szempontjából a program ideje alatt

mindenképpen előnyösebb helyzetben vannak a párok. Az ő bérleményeik általában kétszer annyiba kerülnek, mint az egyedülálló résztvevők bérleményei, ami nagyobb anyagi terhet fog rájuk róni a támogatott időszak végeztével. Mivel a beköltözéskor a párok/barátok teljesen új élethelyzetbe kerülnek, gyakran nem tudják alkalmazni a korábbi túlélési és együttműködési technikákat. Az esetfelelősök beszámolóí alapján sok esetben új típusú problémákkal és konfliktusokkal találják szembe magukat, amelyek megoldásához nem minden esetben rendelkeznek megfelelő eszközökkel.

„Májusban kerültem ebbe a programba be, vagyis hát előtte, és májusban sikerült lakást találnunk a VII. kerületben a Dob utcában. (...) Számunkra kedvező volt, mert, ugye, mi ketten vagyunk és a főbérő belement abba, hogy eltekintett a kauciótól, és akkor úgy lett megkötve a szerződésünk. Tehát hogy nekünk nem kell fizetnünk se rezsit, semmit. Mert ugye a kettőnk pénze az összetevődik, az 80 ezer és akkor így kiegyenlítődik.”

Az alábbi esettanulmányban egy olyan ügyfél történetét mutatjuk be, akinek valóban sorsfordító változást hozott az életébe a programban való részvétel:

A 35 éves férfi Budapesten született, szülei nem éltek házasságban, édesapját életében mindössze kétszer látta. Születése után anyaothonba került édesanyjával, aki végül úgy döntött, a nagyszülőkhöz viszi fiát. Iskolás koráig a nagyszülei nevelték, édesanyja 2-3 havonta látogatta, illetve anyagilag támogatta a nevelését.

Az iskolát már Budapesten kezdte el, kezdetben egy speciális általános iskolában – ami meglepő, tekintve, hogy az ügyfél intelligens ember. 2 év után átírták normál iskolában, később bútorasztalos szakmát szerzett.

Édesanyjának ekkor már volt egy új kapcsolata, amiből később megszületett a húga 1986-ban. Nagyon szerette nevelőapját, illetve szoros kapcsolat fűzi húgához is. Édesanyja kapcsolata azonban 1996-ban véget ért, húga az apjával költözött, ő pedig az édesanyjával a VIII. kerületbe. Anyja a válást követően mély depresszióba süllyedt, csak alkalmi munkái voltak, ivott és gyógyszerfüggő lett. Később idegösszeomlást kapott, 2000-ben öngyilkos lett. Ezután nevelőapja magához vette, sokat segített neki, átmenetileg rendeződött is az élete. Egy év múlva visszaköltözött a VIII. kerületi önkormányzati lakásba, ahol édesanyjával élt. 2007-ig lakott ott, akkor következett be egy törés az életében. Elkezdett drogozni, inni, törvénytelen dolgokba keveredett, húgát és annak családját is veszélyeztette életmódjával. Az önkormányzati lakást eladta, az árát rövid idő alatt felélte, elbulizta. Albérletről albérletre járt, húgával és nevelőapjával kapcsolata teljesen megromlott.

5 éve kezdte el életét normalizálni, amikor családi kapcsolatai végleg eltűntek. Szeretné ezeket a kapcsolatokat rendezni, de tisztában van vele, hogy nem lesz egyszerű. 4 évig semmilyen

formában nem kommunikált testvérével, most már az interneten felvették a kapcsolatot, nevelőapját pár havonta meglátogatja.

Az elmúlt 5 évben nagyon sok helyen lakott, hol albérletben, hol a munkája biztosított lakhatásban. Legutóbb Csepelen lakott, ám lakótársa nem adta oda a főbérletnek a közös albérleti díjat, így mindkettőjüknek menniük kellett. Ekkor került a XIX. kerületbe, egy ismerős pincéjébe, ahol 3 hónapot lakott. Elkezdett bejárni a Vöröskereszt kerületi melegedőjébe, ők irányították el a Dózsa György útra, ahol bekerült a programba.

Jelenleg egy családi házban lakik, amely tulajdonképpen munkásszállóként üzemel. Ott bérel egy szobát, ahol nagyon jól érzi magát, otthonra lelt. Anyagilag is megfelel számára, illetve a lakás elhelyezkedése is remek, mivel az ismert környezethez közel lakik.

Asztalos szakmája akár versenyképes is lehetne, de a nyílt munkaerőpiacon nem sikerült elhelyezkednie, így kezdetben önkéntes munkát végzett a programon belül. Ez nem csak a kereset, hanem a napi rutin miatt is nagyon fontos volt számára. Mikor lehetőség adódott, a támogatott foglalkoztatásba is jelentkezett, ahol sikeresen megállja a helyét, és szerencsére a szakmájában dolgozhat, asztalos munkák elvégzése a feladata.

A lakhatási támogatás és a biztos jövedelem lehetővé tette, hogy takarékoskodni is elkezdjen, felkészülve a program utáni időszakra. Szeretné állását és lakhatását megtartani, egyre kiegyensúlyozottabbnak érzi magát, amit elmondása szerint családja is észrevesz rajta. Egyre többet találkoznak, egyre inkább oldódik a feszültség. Összességében elmondható, hogy ügyfelünk életére a program adta lehetőségek rendkívül pozitívan hatottak, és azt nagyon előrelendítették azt.

Jóvér Bernadett egyéni esetfelelős összefoglalója

ÖSSZEGZÉS ÉS JAVASLATOK TOVÁBBI PROGRAMOK MEGVALÓSÍTÁSÁHOZ

A Nyitás az utcára önálló lakhatási programnak, az önálló lakásba költözésnek és az egyéb szolgáltatásoknak nyilvánvalóan összességében pozitív hatása van a résztvevők életére. Az ügyfelek szintén elégedetten nyilatkoztak ezekről a változásokról. A program egyértelműen legnagyobb hátránya az, hogy a lakhatási és egyéb támogatások véges időre, 12 hónapra szólnak, 6 hónapos utánkövetéssel. Ez jelenti a fő különbséget a korábban röviden bemutatott Housing First típusú program és a Nyitás az utcára program között – emiatt nem is tekinthetjük valódi Elsőként Lakhatás programnak. Ennek ellenére a program több komponense összhangban van az Elsőként Lakhatást alapelveivel:

- a lakhatást alapvető emberi jognak tartja és a bekerülést nem köti feltételhez (pl. más szolgáltatások igénybevételéhez vagy józansághoz);
- az esetfelelősök és a többi munkatárs együttérzéssel és tisztelettel fordul az ügyfelekhez;
- különválnak a lakhatással kapcsolatos és egyéb támogató szolgáltatások;
- az ügyfelek döntenek el, hogy mely szolgáltatásokat veszik igénybe;
- a lakások szétszórtnak, nem tömörszerűen helyezkednek el.

Hasonló programok tervezése és megvalósítása esetén mindenképpen egy hónapnál hosszabb előkészítési időt kell biztosítani: ez alatt az idő alatt lehetősége nyílik az esetfelelősöknek jobban megismerni az ügyfelet, illetve segítséget nyújtani a számukra legmegfelelőbb bérlemény megtalálásában.

A bérleménykeresésben mindenképpen hasznos lenne egy olyan ingatlan-adatbázis, amely alacsony bérleti díjú lakásokat tartalmaz, esetleg olyan (már bevált) tulajdonosokkal, akik vállalják, hogy kiadják az ingatlant a program ügyfeleinek, és hajlandóak eltekinteni a kauciótól. A lakhatási támogatás tartalmazzon két hónapnyi kauciót, mivel ez a hazai piaci alapú lakásbérlet esetén a bevett gyakorlat.

Az esetfelelősök intenzív támogatása feltehetően a legtöbb ügyfél számára elegendő egy-másfél évig, utána viszont fél évnél hosszabb utánkövetésre lenne szükség. Ideális esetben a programnak és a lakhatási támogatásnak legalább 3 évig kellene tartania, hogy az ügyfeleknek legyen elég ideje megfelelő tartalékot képezni, munkát találni, felkészülni a valóban önálló életre.

Érdemes lehet egy „sürgősségi alapot” létrehozni, amelyhez az ügyfelek szükség esetén hozzáférhetnek. A jövedelemmel rendelkező ügyfelek számára is a lakhatás megtartása forog kockán abban az esetben, ha valamilyen hirtelen változás áll be az életükben: munkahely elvesztése, betegség, váratlan kiadás stb.

A résztvevőknek hasznos lehet egy önszervező jellegű csoport szervezése, ahol megoszthatják egymással a lakhatási és egyéb tapasztalataikat, új közösségbe kerülhetnek, és új kapcsolatokra tehetnek szert. Szükséges lehet a részvétel ösztönzése.

A programból kiesők esetei szemléltették, hogy a program ebben a konstrukcióban nem képes megtartani a „problémásabb ügyfeleket”: azokat, akik nem képesek minimális szintű alkalmazkodásra, együttműködésre, súlyosabb pszichiátriai betegséggel vagy szenvedélybetegséggel küzdenek, és komplexebb segítségre van szükségük.

Összességében megállapítható, hogy a határozott időtartamú önálló lakhatási programok korlátai ellenére, elegendő elérhető szociális bérlet és támogatás híján, sokat javíthatnak a résztvevők élethelyzetén, munkaerőpiaci reintegrációján, egészségügyi és mentális állapotán, jövőbeli kilátásain. Természetesen valódi, hosszú-távú megoldást a stabil, fenntartható, normatív finanszírozású lakhatási támogatás jelentene, amely addig tart, amíg az ügyfélnek szüksége van rá.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Balogi, A.–Fehér, B (2013): *Evaluation of Housing First Europe Test Sites – Budapest Pilisi Forest Project*. <http://www.socialstyrelsen.dk/housingfirsteurope>

Fehér Boróka (2012): *Közterületen élők lakhatási programjai*. In: Esély, 2012/4. 65–89.

Fehér, B.–Somogyi, E.–Teller, N. (2011): *Támogatott lakhatási programok kiterjesztésének és más lakástámogatásokkal való összehangolásának lehetőségei*. FOGLAK projekt. http://foglakprojekt.hu/downloads/doktar/VII-Tamogatott_lakhatasi_programok_kiterjesztesenek_es_mas_lakastamogatásokkal_valo_osszehangolasanak_lehetosegei/VII-Tamogatott_lakhatasi_programok_kiterjesztesenek_lehetosegei.pdf

Tsemberis, S. (2010): *Housing First – The Pathways Model to End Homelessness for People with Mental Illness and Addiction* (Minnesota: Hazelden)

VIDA JUDITH: BMSZKI ELSŐ LÉPÉS PROGRAM ÖSSZEFOGLALÁSA

A TÁMOP-5.3.1-C-09/1-2010-0006 jelű „BMSZKI¹ Első Lépés – alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkező hajléktalan emberek képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programja” című pályázati program megvalósításába váratlanul kellett belefognunk. A pályázatot 2010 februárjában írtuk, akkor azonban, bár a bíráló bizottság megvalósításra érdemesnek találta, forráshiány miatt mégsem kaptunk támogatást. Majd érkezett egy értesítés 2012 nyarán, hogy projektünk mégis végrehajtható. A pályázat írásától eltelt több mint két év alatt rengeteget változott a projekt külső környezete és a BMSZKI szakmai struktúrája is. Számunkra mindez azt jelentette, hogy az előkészítő szakaszban újra kellett gondolnunk a projekt teljes koncepcióját: a szakmai programot, a költségvetést, az ütemezést, mindezt azonban úgy, hogy a szakmai tartalom ne változzon.

A célcsoportot alacsony iskolai végzettségű² vagy elavult, a munkaerőpiacon használható szakképzettséggel nem rendelkező³, munkanélküli ellátásban nem részesülő regisztrált álláskereső és inaktív személyek képezték. A projekt célja – az eredeti pályázatnak megfelelően – 67 alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkező hajléktalan ember önálló életvitelének, foglalkoztatathatóságának és társadalmi integrációjának elősegítése maradt.

A projekt végül 2012. szeptember 1-jén indulhatott el.

A megvalósítási szakasz az ügyfelek „toborzásával” és kiválasztásával kezdődött. A BMSZKI szolgáltatásait igénybe vevő ügyfeleket a megvalósításban részt vevő telephelyek – a Dózsa Nappali Centrum Álláskereső Irodája, a Vaspálya Átmeneti Szállás, a Kocsis Átmeneti Szállás és a Dózsa Átmeneti Szállás – közreműködésével szólítottuk meg. A felzárkóztató képzés lehetőségét széles körben meghirdettük, a BMSZKI összes, szállást és nappali ellátást nyújtó intézményéből jelentkezhettek az érdeklődők. Az OKJ-s képzésre való jelentkezést nem hirdettük meg közvetlenül a célcsoport felé, tapasztalatunk szerint ugyanis a szakmai képzésekre, átképzésekre olyan nagyságrendű igény volna, amit egy ekkora volumenű projekt nem tudott volna kezelni. Munkaerőpiaci részvételt elősegítő programra és fél éves együttműködésre toboroztuk a résztvevőket, azzal, hogy amennyiben egy OKJ-s képzés elvégzése szükséges az elhelyezkedéshez, a projekt módot ad rá. Az OKJ-s képzés lehetősége így is futótűzként terjedt, és nagyon sokan érdeklődtek intézményeinkben a részvétel lehetősége felől.

¹ Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei

² A pályázati konstrukcióban: legfeljebb érettségizett.

³ A pályázati konstrukcióban: aki a bevonást megelőző két évben nem tudott szakmájában elhelyezkedni.

A jelentkezőkkel munkatársaink interjút készítettek, melynek során kitöltötték egy szükségletfelmérő kérdőívet is. A kérdőív az alapadatok mellett az ügyfelek lakhatására, iskolai végzettségére, szakképzettségére, munkanélküliségére és munkaviszonyaira kérdezett rá, továbbá családi kötelezeteire, jövedelmi helyzetére és az általuk igénybe vett szolgáltatásokra is. A szűrés folyamatában törekedtünk arra, hogy a jelöltekkel a projekt pszichológusa is beszélgessen. Ez többnyire meg is valósult, jobbára csak azokban az esetekben tettünk kivételt, amikor a jelentkező régóta kapcsolatot tartott valamely intézményünkkel. Több mint 200 főt szűrtünk le a bevonás 2013 januárjában zajló első és 2013 júliusában zajló második szakaszában (de ennél jóval több érdeklődővel beszéltek munkatársaink ebben az időszakban). Az ügyfelek kiválasztását és a projektbe való bevonásukat két körben terveztük, részben annak érdekében, hogy az esetleges lemorzsolódás kockázatait jobban tudjuk kezelni, részben pedig a pályázati kiírásban szereplő kapacitás-korlátok miatt: pontosan meg volt ugyanis határozva, hogy egy-egy esetmenedzser maximum hány ügyféllel dolgozhat együtt.

A bevonásról a szakmai megvalósítók – az esetmenedzser, a fejlesztő munkatársak, a pszichológus és a projekt vezetői – közösen döntöttek. Nem vonhattunk be minden jelentkezőt. Azok kiválasztására törekedtünk, akik számára a legtöbbet tudja adni a projekt.

6+6 hónapos együttműködésre, 6 hónapos fejlesztési időszakra és 6 hónapos utánkövetésre szerződünk az ügyfelekkel. (A fejlesztési időszakot 4 ügyfelünk esetében meghosszabbítottuk, mert a megkezdett képzések befejezéséhez szükségük volt az intenzív segítő kapcsolat folytatására és a projekt eszközeinek további igénybevételére.) A fejlesztési időszak szoros együttműködést kívánt meg az ügyfelektől: az egyéni fejlesztés folyamatában és a csoportokon, csoportos fejlesztő foglalkozásokon való részvételt. Ez heti szinten átlagosan két egyéni fejlesztést és egy csoport látogatását jelentette. Az egyéni fejlesztés – projektünkben – tartalmát tekintve leginkább egyéni esetkezelést, segítő beszélgetést jelentett, így a tanulmány során ezeket a kifejezéseket egymás szinonimájaként fogom használni. Az utánkövetés időszakában a találkozások ritkábbá válnak, de így is havi két alkalmat jelentettek.

A pályázatban a BMSZKI azt vállalta, hogy a bevont ügyfelek 80%-a sikeresen teljesíti az egyéni fejlesztési tervét – a projekt ebben az esetben tekinthető sikeresnek. Az ügyfelek kiválasztásakor mérlegelnünk kellett. Esetről esetre átbeszéltük, mit adhat az illetőnek a részvétel, milyen céljai lehetnek az együttműködésnek (amelyeket majd a bevonást követően az esetmenedzserrel és a fejlesztő munkatárssal közösen pontosíthattak és tűzhettek ki), azaz: milyen eredmény érhető el a projekt szakembereinek segítségével és a projekt juttatásai felhasználásával a hat hónap alatt. A másik oldalról pedig bízhatunk-e abban, hogy sikerrel teljesíti a fejlesztési tervben kitűzött célokat a jelentkező, és főként: a hat hónap folyamán együtt tud-e működni? A célokon módosítani lehet, ha a kapcsolat fennmarad. Élethelyzetét (pl. lakhatását), egészségi állapotát, a korábbi segítő kapcsolatok tapasztalatait stb. figyelembe véve a projekt szakemberei látják-e kockázatát a lemorzsolódásnak?

A célunk tehát az volt, hogy a sok-sok jelentkező közül ki tudjuk választani azokat, akiknek a legnagyobb szüksége van a projektben való részvételre, ugyanakkor minimalizáljuk a kockázatokat, de ne azon az áron, hogy épp a legelesettebbeket rostáljuk ki... Sokfajta kockázatot mérlegeltünk. Néhány ügyfelünk semmilyen jövedelemmel nem rendelkezett a bevonás pillanatában, s tudtuk, ha egy-két hónapon belül nem jut munkajövedelemhez vagy szociális ellátáshoz, nem tudja befizetni a térítési díjat, s ezért el kell hagynia szálláshelyét. Az elsődleges szükségletek kielégíthetlensége (pl. étkezés, lakhatás, biztonság) pedig lehetetlenné teszi a továbblépést, a jövőről való gondolkodást, a tervezést, az eltervezett lépések végrehajtását. Fapados szállókról, sőt közterületről is érkeztek a projektbe ügyfeleink, holott tudtuk, a stabil lakhatás az alapja az életvitel stabilitásának. Egy férfi ügyfelünk Budapest környéki településen, nem lakás céljára szolgáló helyiségben lakott, esetében a távolságot láttuk kockázatosnak. Több ügyfelünkről tudtuk, bárhol vannak, laknak, dolgoznak, rendre konfliktushelyzetekbe keverednek, s egy ilyen konfliktus akár az együttműködést is veszélyeztetheti. Sőt, olyan ügyfelünk is volt, akinél a fejlesztési terv sikeres végrehajtásának kockázatai halmozódtak: közterületen élt a BMSZKI egyik fapados szállójának közelében, s szerhasználóként elterelésen vett részt.

A projektbe be nem válogatott ügyfelek természetesen továbbra is igénybe vehették a BMSZKI alapszolgáltatásait.

A projekt céljának eléréséhez a szociális munka eszközeit vehették igénybe az ügyfelek, egyéni esetkezelést és csoportos szociális munkát, OKJ-s és felzárkóztató képzésre jelentkezhettek, valamint természetbeni és anyagi juttatásokban részesülhettek.

A bevont ügyfelek adatait és a nekik nyújtott szolgáltatásokat a TÁMOP 5.3.1-C pályázati program elvárásai szerint egy online felülete kellett rögzítenünk. Igyekeztünk pontosan eleget tenni a pályázat elvárásainak, bár olykor az volt az érzésünk, hogy az alkalmazás nem képes lekövetni az ügyfeleinkkel végzett munka dinamizmusát. Küzdöttünk azzal is, hogy az oldal nem mindig volt elérhető, és néha borzasztóan lelassult. Azonban végülis sikerült kialakítanunk egy olyan belső eljárásrendet, amelyben a BMSZKI és a projekt szakmai elvárásai, valamint az online nyilvántartás szakmai vonatkozásai egyaránt megjelentek, és segítették is a munkát.

SZEMÉLYRE SZABOTT FEJLESZTÉSI TERV

A projektbe lépéskor minden ügyfelünkkel személyre szabott fejlesztési és szolgáltatási tervet készítettünk a szűrés során felvett kérdőívből, valamint a felmérés során felállított diagnózisból kiindulva.

A személyre szabott fejlesztési és szolgáltatási terv vázát az online rendszer adta: a projekten átívelő hosszú távú célból, a hosszú távú célt kisebb egységekre bontó rövid távú célokból, valamint e célok eléréséhez szükséges feladatokból épült fel. A hosszú távú cél egybevágott

a projekt célkitűzéseivel: valamilyen formában az ügyfél foglalkoztathatóságának javítását, munkaerőpiaci esélyeinek növelését fogalmazta meg. A rövid távú célok viszont már differenciálódtak az ügyfél szükségleteit, diagnózisát figyelembe véve. (A diagnózist is az online adminisztrációs rendszerben készítettük, öt területre: az ügyfél fizikai és egészségi alkalmasságára; munkaerőpiaci előéletére; tudásaira, ismereteire, készségeire, kompetenciáira; valamint szociális helyzetére és motivációjára.)

A rövid távú célok jelölték ki tulajdonképpen a segítő munka irányát, továbbá a foglalkoztathatóságot javító szolgáltatások, tevékenységek formáját, intenzitását. Ahogy már említettük, egy célcsoporttag átlagosan heti két egyéni fejlesztésen és igény szerinti (de minimum egy) csoportos foglalkozáson vehetett részt, szükségleteitől és teherbírásától függően. A szakmai koncepcióban tervezett szolgáltatások, tevékenységek⁴ palettájáról a ténylegesen bevonásra került ügyfelek szükségletei, igényei szerint válogattunk. E tevékenységek közül kettőt emelünk itt ki.

Lehetőséget biztosított a projekt teljes állású pszichológus munkatárs foglalkoztatására. Korábban is volt már arra példa, hogy pszichológus dolgozott a BMSZKI-ban, szintén pályázati programok keretében, azonban most először teljes állásban. Rendelésén hetente átlagosan mintegy 20 ügyfél jelent meg, ő tartotta a Magam Adom elnevezésű művészetterápiás csoportot, részt vett az esetmegbeszélő csoportokon, szupervíziós üléseken, emellett szakmai megfigyeléseivel segítette a projekt keretében folyó szociális munkát is. Esettanulmánya ízelítőt ad a projekt keretében végzett munkájáról.⁵

A projektben nagy hangsúlyt kaptak a csoportfoglalkozások. 12 különféle csoport, illetve csoportos készségfejlesztő foglalkozás segítette a projektcélok megvalósítását: mentálhigiénés tematikus csoportok, alkotó csoportok és különböző készségfejlesztő csoportos foglalkozások.

Ügyfeleink a projektbelépéssel a csoportfoglalkozásokon való rendszeres részvételt is vállalták. Néhányan több csoportot is látogattak. Voltak, akik kezdetben idegenkedtek a csoportmunkától, azonban ezt az érzést általában sikerült feloldani. A csoport elfogadó légkörében, a csoportvezetők tapintatos támogatása mellett, megtapasztalva a csoport „jókéony” hatásait elfogadták, sőt, megszerették a csoportmunkát, megtanulták „használni” a csoportot. Egyik ügyfelünk ki is fejezte a csoportvezetők felé, hogy azért kezdett a csoportra járni, mert „kötelező” volt, viszont néhány alkalom után már szívesen vett részt. Néhány esetben ügyfeleink pszichés állapota rosszabbodott, emiatt nem tudtak rendszeres részt venni a csoportokon, ilyenkor az egyéni segítségnyújtásra és a pszichológiai ellátásra helyeztük a hangsúlyt.

⁴ A célcsoport foglalkoztathatóságát és önálló életvitelét javító szolgáltatások, tevékenységek köre honlapunkon is olvasható: <http://www.bmszki.hu/elso-lepes/projekt-bemutatasa/celcsoport-foglalkoztathatosag-es-onallo-eltvitel-javito>

⁵ Lásd Buda Erika: Egy fa körül a világ – Az alkotás folyamata a terápiás munkában című esettanulmányát.

Összességében elmondható, hogy minden projekttag részt vett valamilyen csoporton vagy csoportos készségfejlesztő foglalkozáson, többségük a fejlesztési tervben meghatározott rendszerességgel.

A projekt nem csak az ügyfelek számára tette lehetővé a csoportokon, készségfejlesztő foglalkoztatásokon való részvételt, hanem a fejlesztő munkatársak (szociális munkások) számára is lehetőséget teremtett szakmai elképzeléseik megvalósítására. A projekt költségvetéséből alapanyagokat tudtunk vásárolni, így pl. a művészetterápiás csoport tevékenységét nem szűkítette be az eszközök hiánya, ellenkezőleg: a rendelkezésre álló technikák bősége jellemezte; vagy a téli ünnepekre készülve koszorú-alapanyagokat tudtunk vásárolni, ajándék- és emléktárgyakat készíthettek a projekttagok több foglalkozáson is, és egy-egy, a hajléktalan embereket érzékenyebben érintő témát (pl. adventi készülődés, halottak napja) az alkotó munkához kapcsolva dolgozhattak fel. Talán a Dózsa Átmeneti Szálláson működő Háztartásvezetési Csoport tudta leginkább kihasználni ezt a lehetőséget.

Az alábbiakban néhány csoportról részletesebben is beszámolunk. A csoportok egy része valamilyen formában korábban is működött (pl. a Vaspálya Átmeneti Szálláson), a projekt keretében azonban tematikájuk – a célcsoport szükségleteinek és a projektcélnak megfelelően – felfrissült, megújult. A legtöbb csoportot azonban kifejezetten a projekt hívta életre, folytatásukra sajnos a továbbiakban nem is lesz mód.

Kilátó csoport

A csoport célja az önismeret és a személyiség fejlesztése a szociálterápiás szerepjáték módszerével. A módszer képek és szimbólumok segítségével dolgozik, ez csökkenti az ellenállást, megkönnyíti az önismereti munkát és az önmegnyilatkozást. A szerepjátékok az élet különféle területeihez kapcsolódhatnak, meghatározott szabályok szerint folynak, melyek egyaránt vonatkoznak a csoporttagokra és a csoportvezetőre is. A csoportvezető maga is részt vesz a csoportban, beviszi saját élményeit, képeit. A szociális munka alapvetésének megfelelően a módszer a csoporttagok egészséges én-részeire épít, és az önsegítő, öngyógyító erőiket mozgósítja.

RÉSZLET A KILÁTÓ CSOPORT MUNKÁJÁRÓL KÉSZÍTETT BESZÁMOLÓBÓL

„A játékok során emlékezetbe idéztük azokat az embereket, akik pozitív irányba fordították az életünket, akik valamilyen szempontból példák voltak számunkra. Az évszakokhoz kötődő játékok arra inspiráltak, hogy tudatosítsuk a hozzájuk köthető érzelem- és hangulatváltozásainkat, és képesek legyünk megfelelő módon kezelni azokat. Az érzékszervi észlelésre irányuló játékok segítettek abban, hogy kinyíljon a szemünk a minket körülvevő világ gazdagságára, tudatosan örömforrássá tegyük azt. Foglalkoztunk azzal is, hogy miként éljük meg a környezetünkötől kapott elismerést, illetve annak hiányát, továbbá, hogy miként hat ez az énképünkre. Ezt a témát folytatva pedig identitásunk alapjait és a belülről vezéreltség fontosságát feldolgozó játékok játszottunk a meseterápia eszközeivel. Ezután fantáziautazás segítségével vágyainkat és félelmeinket próbáltuk felszínre hozni és tudatosítani. Karácsony előtt azoknak az emberbőrbe bújít „angyaloknak” a képét idéztük az emlékezetünkbe, akik az életünk talán válságos pillanataiban ott álltak mellettünk, átsegítettek azokon, vagy éppen az ő segítségükkel sikerült az első lépéseket megtennünk a szenvedélyszerek nélküli életben. A „Valahol számomra is nyitva áll egy ajtó” című játék során szemrevételeztük személyre szabott lehetőségeinket, nyitott ajtóinkat, amelyeken az új év során szeretnénk belépni. Ezután egy „varázstükör” segítségével dolgoztunk fel egy-egy olyan korábbi élethelyzetet, ahol alulmaradtunk, és amelyet most új, asszertív viselkedésmintákkal másként alakíthattunk. 2014. február 3-án egy „jelentés-visszajelző játékkal” búcsúztunk egymástól, amely során a kör közepén személyre szóló ajándékokat találtunk magunknak /valós ajándéktasakban képletes ajándék/, és ezeknek a számunkra szóló üzeneteit boncolgattuk, a csoporttagok visszajelzéseit is meghallgatva.”

Tomka Gáborné – Vaspálya Átmeneti Szállás

Magam adom csoport

A művészetterápiás elemekre épülő szupportív, önismereti csoport heti egy alkalommal, 120 percben várta – nyitott csoportként – az érdeklődőket. Minden ülés nyitókörrel indult, majd a csoportvezető a Katarzisz Komplex Tematikus Művészetterápia szabályait követve az adott évszak, hónap lélektani tematikájához, szimbolikájához kapcsolódó témát kínált megbeszélésre. A beszélgetés után a csoport relaxációs gyakorlattal (Gendlini fókuszolás technika), valamint a kiválasztott témához kapcsolódó irodalmi vagy zenei mű meghallgatásával készült az alkotásra. Az alkotás többféle eszközzel, technikával történhetett: zsírkréta, festék, szénceruza, gyurma, papír (pl. montázs) stb. A csoporttagok a saját tempójukban dolgozhattak, és miután mindenki végzett, feltárhatták belső megéléseiket, és visszajelzéseket adhattak egymásnak. A záró körben a tagok megoszthatták egymással, milyen érzésekkel, felismerésekkel lépnek ki a teremből.

RÉSZLET A MAGAD ADOM CSOPORT BESZÁMOLÓJÁBÓL:

„2013. november 27. A Tél, a befelé fordulás, a magány témája mellett megjelenik a társas kapcsolatok, az érintés fontossága, mint a magány kompenzációja. Az érintésről való rövid beszélgetés után érintést, kézfogást igénylő gyakorlatok következnek, melyek szélsőséges érzéseket hoznak a csoportban, intenzív pozitív, illetve intenzív negatív megéléseket. Többen nem vesznek részt a feladatokban, erőteljes szorongás és elzárkózás tapasztalható, melyet a csoport nemi összetétele is fokoz, mivel csak férfiak jelentek meg az alkalmon, akiknek eszköztárába kevésbé tartozik bele más férfiak megérintése. A megosztó körben a csoport minden tagja elmondja megélését, érzéseit a feladatokkal kapcsolatban, akik nem hajtották végre a feladatokat, azok egyrészt a többiekre reflektálnak, másrészt a saját ellenállásukkal kapcsolatosan mondják el érzéseiket. A megosztás után folytattuk relaxációval, alkotással (gyurma) az alkalmat (Tél, hangsúlyosan a Magány témája). Párkapcsolatok, férfi-nő, házasság-válás, bizalom-bizalmatlanság, sebezhetőség-keményység párhuzamok mentén alakulnak a visszajelzések.”

Buda Erika pszichológus

Chit-chat csoport – Angol nyelvű készségfejlesztés

Az angol nyelvű készségfejlesztést a képzésben részt vevő ügyfelek kérésére indítottuk. Az OKJ-s képzés résztvevőinek (pl. a vendéglátó-ipari képzéseken) szakmai nyelvből kellett vizsgáznuk, a képzés keretében viszont kisebb óraszámban tanulták az idegen nyelvet, mint amennyi a tananyag elsajátításához és a vizsgához elegendő lett volna. A felzárkóztató képzés 9-10. osztályosai pedig nem tudták követni az angolórákat, korrepetálásra volt szükségük. A készségfejlesztéseken természetesen nem csak a képzések hallgatói, hanem minden projekttag részt vehetett. A foglalkozások tartalmát az angoltanár a résztvevők igényeinek – tudásszintjének, a velük szemben támasztott követelményeknek – megfelelően alakította. Az előre tervezett témakörök mellett minden alkalommal nyílt lehetőség a képzéseken felmerülő kérdések megbeszélésére, az iskolai tananyag átismétlésére, a vizsgákra való felkészülésre. A tanulás megkönnyítése céljából nyelvkönyvet, munkafüzetet, hanganyagot is kaptak a résztvevők.

Angol nyelvű készségfejlesztés a projekt két helyszínén, a Vaspálya Átmeneti Szálláson és az Álláskereső Irodában indult, heti két-két alkalommal, 90 percben. A Vaspálya Átmeneti Szálláson a program „Chit-chat” csoport néven működött, nagyon szerették az ügyfelek, a képzésre való felkészülés mellett négy fő alapfokú nyelvvizsgát is tett a projekt keretében, a készségfejlesztésen megszerzett tudást felhasználva. Az Álláskereső Irodában zajló csoport dögösebb volt: az ügyfelek nem látogatták rendszeresen, illetőleg két olyan ügyfelünk is volt, akik inkább egyéni korrepetálásra tartottak igényt, így itt az angol nyelvű készségfejlesztés csoportként indult, de egyéni órák formájában ért véget.

Egy csónakban csoport

A csoport elnevezése szimbolikus, azt szeretné érzékeltetni, hogy a csoporttagok nincsenek egyedül a problémáikkal, segítséget kaphatnak abban, hogy a „háborgó tengeren” egymást is támogatva meglássák a célt, a partot, és könnyebben kivezhessenek.

A CSOPORT CÉLJAI – RÉSZLET A TEMATIKÁBÓL

- „Fórum a tagok pillanatnyi lelkiállapotának a kifejezésére az elfogadás légkörében.
- Figyeljünk egymásra! Cél a minél nyíltabb és hatékonyabb kommunikációra való törekvés a csoportban.
- A megértés növelése. Csoporttagokat érintő témák, közhasznú információk, kérdések, kérteltek, gondolatok felvetése és feldolgozása a világról, egymásról, az életről és az emberi kapcsolatokról.
- Reménykeltés a tagok között, hogy nincsenek egyedül a problémákkal.
- Egymás közötti bizalom, melegség, empátia kialakítása és növelése.
- Ítéletmentes kommunikáció elsajátítása.
- Hasznos információkat nyújtunk egymásnak.
- Az adás-kapás képességének tanulása. Azzal kapok a csoportban, ha én is adok magamból valamit. Altruizmus kialakítása.
- Önbecsülés növelése.”

Kiss Szilvia- Dózsa Átmeneti Szállás

A PROJEKT PÉNZBELI ÉS TERMÉSZETBENI JUTATÁSAI

A projektagok a fejlesztési időszak alatt, hat hónapon át Budapest-bérletet kaptak.

A képzésbe irányított ügyfelek esetében a projekt viselte az összes felmerülő költséget: a képzés, a beiratkozás és a vizsga díját, a munkaalkalmassági vizsgálat költségeit, a tankönyvek, füzetsomagok árát, és mindazt, ami még időközben felmerült: pl. jegyzetek fénymásolásának és nyomtatásának vagy az egyik határon túlról áttelepült ügyfelünk bizonyítványmásolata hiteles fordításának költségeit.

A képzések résztvevői a képzési és vizsganapokra képzési támogatást kaptak, alkalmanként bruttó 2 ezer forintot. A 2 ezer forint nem sok (az összeget a pályázati útmutató határozta meg), a tapasztalatok szerint a munkajövedelmet nem tudja kiváltani, ezért nem ellenőrzendő, ellenkezőleg: ha tehetik az ügyfelek, inkább a munkát választják. Ha lehetőségük van dolgozni, nem

is nagyon engedhetik meg maguknak, hogy inkább iskolába menjenek... A Budapest-bérlettel kombinálva azonban erősíti a motivációt, és bizonyos megtartó ereje is van.

A csoportos fejlesztő foglalkozásokon, csoportüléseken enni és innivaló várta az ügyfeleket. Már a projekt tervezésekor készültünk arra, hogy ezzel az eszközzel is motiváljuk a részvételt (bár őszintén hiszünk abban, hogy a szakmai tartalom jelentette az igazi vonzerőt...). Pontosabban szólva szerettük volna elkerülni azt, hogy ügyfeleink amiatt ne tudjanak megjelenni a foglalkozásokon, mert ételért kell sorban állniuk valahol. Általános tapasztalat, hogy az alap-élelmiszereket valahonnan valahogy megszerzik a hajléktalan emberek (bár projektünkben is vettek részt olyanok, akik ténylegesen éheztek – egy-egy nap szó szerint nem volt mit enniük), ugyanakkor minőségi táplálékra sosincs pénzük. Ezért arra törekedtünk, hogy friss gyümölcs, zöldség kerüljön az asztalra az otthonos hangulatot biztosító kávé, tea és aprósütemény mellé. Igyekeztünk jó minőségű élelmiszereket beszerezni, alkalomadtán kistermelőktől vásároltunk zöldségkrémeket, sajtkrémeket, olajos magvakat. A csoportvezetők dönthették el, hogy mire fordítsák a rendelkezésre álló keretösszeget, teljes egészében az ülések alkalmával fogyasszák el, vagy állítsanak össze élelmiszercsomagot a csoporttagoknak, kiegészítésképpen. A csoportvezetők akár a csoporttagok véleményét is kikérhették ebben a kérdésben.

A MEGVALÓSÍTÓK

A projekt előkészítésének szakaszában ki kellett dolgoznunk a toborzás és szűrés módszereit is – azaz hogy a BMSZKI szolgáltatásait naponta igénybe vevő közel háromezer hajléktalan ember közül hogyan válasszuk ki a projektben részt vevő 67 főt. Ezzel szoros összefüggésben el kellett dönteni azt is, hogy a BMSZKI intézményei közül mely intézményekbe települjön a projekt. Az első szakaszban három intézményt választottunk ki: a Dózsa Álláskereső Irodát, a Vaspálya Átmeneti Szállást és a Kocsis Átmeneti Szállást. A második szakaszban – tapasztalataink és a felmerülő szükségletek értékelése után – a Dózsa Átmeneti Szállás lépett a megvalósítók közé.

Az alábbiakban – nagyon röviden – bemutatjuk az intézmények szakmai működésének azokat a sajátosságait, amelyek a projektben való közreműködésüket indokolták, valamint hogy az alapműködésükhöz képest miben jelentett pluszt a projekt keretében végzett munka.

Álláskereső Iroda

A BMSZKI Dózsa Nappali Centrum Álláskereső Irodája a munkát, képzési lehetőségeket kereső hajléktalan embereket fogadja. Az Iroda szakemberei naprakész ismeretekkel rendelkeznek a hajléktalan célcsoport számára tipikusan elérhető munkaerőpiaci szegmensekről, a munkaerőpiaci részvétel esélyeit növelő képzési, átképzési lehetőségekről. 2006 óta segítik a hajléktalan ügyfeleket félbehagyott tanulmányaik folytatásában, s az azóta eltelt időszakban

közel 200 ember ült be újra az iskolapadba közreműködésükkel⁶. 25 fő OKJ-s vagy felzárkóztató képzésbe irányítását vállaltuk a projekt keretében, ezért nyilvánvaló volt, hogy az Álláskereső Iroda lesz az egyik megvalósító intézmény.

A projekt azonban más jellegű munkát kívánt meg a munkatársaktól, mint az Iroda alapműködése: az ügyfélszolgálati jellegű tevékenységeket a projektbe vont ügyfelek esetében egyéni fejlesztés és csoportos szociális munka is kiegészítette. Emellett folyamatos konzultációs lehetőséget biztosítottak álláskeresőssel, beiskolázással kapcsolatos kérdésekben a projekt megvalósításban részt vevő telephelyeknek, munkatársaknak.

Az Álláskereső Iroda ügyfelei közül 23 főt vontunk be, 16 fő vett részt közülük felzárkóztató képzésben, 7 fő OKJ-s képzésben.

Vaspálya Átmeneti Szállás

A Vaspálya Átmeneti Szállás (közismert nevén Váltó-ház) szenvedélybeteg, elsősorban betegségtudatú alkoholista hajléktalan emberek számára nyújt speciális rehabilitációs szolgáltatást. Az intézmény munkatársai a Minnesota modell filozófiájából kiinduló saját módszert dolgoztak ki⁷, amelyben különböző csoportterápiás technikáknak és az egyéni segítségnyújtásnak egyaránt jelentősége van. A projekt szakmai programja is erre a két pillérre épült, különbséget jelent viszont egyfelől az ügyfelekkel kötött szerződés (a projekt keretében: fejlesztési terv) szakaszolása, hosszú és rövid távú célokra, majd feladatokra bontása, illetve a célok megvalósulásának pontos rögzítése, valamint a cél maga: a projekttagok esetében kimondottan a munkaerőpiaci részvétel elősegítése került az együttműködés fókuszába.

A Vaspálya Átmeneti Szállásról 27 fő került a projektbe, 12 fő vett részt közülük OKJ-s képzésben.

Kocsis Átmeneti Szállás

A Kocsis Átmeneti Szállás egyike a BMSZKI úgynevezett kulcs-rendszerben⁸ működő intézményeinek. Többek között itt kaphatnak elhelyezést a fiatal, 25 év alatti hajléktalan emberek is. A munkatapasztalattal nem rendelkezők képezik a projekt egyik kiemelt célcsoportját, ezért – a fiatalokra gondolva – került ez az intézmény a projekt tervezésekor a látókörünkbe. A toborzás és a szűrés során azonban kiderült, hogy az idősebb korosztálynak van nagyobb szüksége arra

⁶ Nagy István – Keszthelyi Katalin: BMSZKI Álláskereső Iroda – Felzárkóztató képzések című írása (kézirat) éves bontásban tartalmazza az általános iskolai és a középiskolai képzésbe irányított hallgatók számát:

Év	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Összesen
Általános iskola	0	7	18	32	28	10	11	9	15	130
Középiskola	0	0	5	14	12	7	2	8	14	62

⁷ Soós Mária: A Váltó-ház első 12 éve című tanulmánya részletesen bemutatja az intézményben folyó szakmai munkát.

⁸ A BMSZKI-ban nyújtott segítő munka rendszerét 2012-ben átalakítottuk. Az új modellt „kulcs-rendszernek” nevezzük. <http://www.bmszki.hu/szocialis-munkank-menete>

a fajta segítségre, amit a projekt nyújtani tud, illetve ők voltak azok, akik inkább megfeleltek a projekt feltételeinek. (Az intézményből bevont ügyfelek átlagos életkora nem tért el számottevően a projekt ügyfeleinek átlagos életkorától.)

A Kocsis Szállóról 10 ügyfelet vontunk be, közülük 4 főt OKJ-s képzésbe irányítottunk.

Dózsa Átmeneti Szállás

A Kocsis szállóhoz hasonlóan szintén kulcs-rendszerben működő Dózsa Átmeneti Szállásról a projekt második bevonási szakaszában 8 ügyfél került a projektbe. Kizárólag olyan ügyfelek, akinek nincs esetkezelő szociális munkásuk, így – a projekt szolgáltatásai, juttatásai mellett – esetkezelésben is részesültek.

A Dózsa Átmeneti Szállásról bevont ügyfelek közül 5 fő vett részt OKJ-s képzésen, 1 fő felzárkóztató képzésre járt.

A projektbe vont ügyfelek száma intézményenként

	2013. februári bevonás – „első kör” (fő)	2013. augusztusi bevonás – „második kör” (fő)	Összesen	Képzésben részt vevő ügyfél (fő)
Álláskereső Iroda	12	11	23	23
Vaspálya Átmeneti Szállás	15	12	27	12
Kocsis Átmeneti Szállás	10	-	10	4
Dózsa Átmeneti Szállás	-	10	10	6
Összesen:	37	33	70	45

A PROJEKT CÉLCSOPORTJA – A BEVONT ÜGYFELEK

Két szakaszban, összesen 70 ügyfelet vontunk be a projektbe. 2 főt téves információk alapján választottunk ki és vontunk be, el sem kezdődött velük az érdemi munka, 1 főt pedig szabálysértés miatt elzárásra ítélte a bíróság, ő az egyetlen kieső.

Az alábbi táblázat ügyfeleink megoszlását mutatja a pályázati program indikátorai szerint. A „Vállalt érték” oszlop azt mutatja, hogy a pályázat megírásakor hány főt kívántunk bevonni az adott indikátor szerint, a „Bevont ügyfelek száma” pedig az adott időszakban, illetve a projekt teljes időtartama alatt bevont ügyfelek számát.

	Nem	Vállalt érték	Bevont ügyfelek száma (fő)		
			2013. február „első kör”	2013. augusztus „második kör”	Összesen
1. Munkaerőpiaci státus szerinti megoszlás					
1.1 Munkanélküli ellátásban nem részesülő regisztrált álláskereső	Férfi	30	18	14	32
	Nő	15	9	10	19
1.2 Inaktív személy	Férfi	12	6	4	10
	Nő	10	4	5	9
2. Kiemelt célcsoportba tartozás szerinti megoszlás					
2.1 Munkatapasztalattal nem rendelkező	Férfi	2	1	1	2
	Nő	5	1	9	10
2.2 A bevonás időpontjában legalább öt éve nem foglalkoztatott	Férfi	17	8	3	11
	Nő	10	7	7	14
2.3 Inaktív személy, aki sem a Munkaügyi Központ, sem a pályázó nyilvántartásában nem szerepel	Férfi	7	1	1	2
	Nő	3	1	2	3
3. Hátrányos helyzetű csoportok szerinti megoszlás					
3.1 Etnikai kisebbséghez tartozás	Férfi	7	6	3	9
	Nő	7	4	10	14
3.3 Egyéb: hajléktalan	Férfi	42	24	18	42
	Nő	25	13	15	28
4. Iskolai végzettség szerinti megoszlás					
4.1 Alacsony iskolai végzettségű	Férfi	30	14	13	27
	Nő	20	8	12	20
4.2 Elavult, nem piacképes szakképzettséggel, végzettséggel rendelkező	Férfi	12	10	5	15
	Nő	5	5	3	8
4.1 Alacsony iskolai végzettségű + 4.2 Elavult, nem piacképes szakképzettséggel, végzettséggel rendelkező	Férfi	42	24	18	42
	nő	25	13	15	28

Nemek szerinti megoszlás

A bevont ügyfelek hat tizede férfi (42 fő), négy tizede nő (28 fő). Projektünkben a nők aránya kétszer akkora, mint a Budapesten élő hajléktalan népesség körében.⁹

Iskolai végzettség, szakképzettség

A projektbe vont ügyfelek többsége, 47 fő alacsony iskolai végzettségű, 23 fő szakképzettsége tekinthető elavultnak a pályázat meghatározása szerint.

Az alacsony iskolai végzettség szinte determinálja a rossz munkaerőpiaci helyzetet, a mindennapi tapasztalatot kutatások sora támasztja alá. Ugyanakkor a szakképzettség sem jelent feltétlen belépőt a munkaerőpiacra. Ügyfeleink átlagéletkora 42 év (a nők átlagosan 4 évvel voltak fiatalabbak a férfiaknál) – szakképzettségüket legtöbbször több évtizeddel ezelőtt szereztek. Ez idő alatt a munkaerőpiac jelentősen átalakult: megszűnt vagy legalábbis jelentősen beszűkült a kereslet bizonyos szakmákra, miközben új szakmák jelentek meg, s a munkaerőpiaci részvétel a korábbiakhoz képest új szakismereteket és készségeket kíván meg. Vannak speciális szaktudást igénylő munkaterületek, ahol követni kell a technológiai változásokat, pl. textilipari, vegyipari végzettséggel léptek ügyfelek a projektbe, akik szakmai tudása elévült a hosszú munkanélküliség után, és ezért sem tudtak visszatérni eredeti szakmájukhoz. A projekt egyik sikertörténete azonban pont ezt a tételt cáfolja: az ötvenes éveiben járó férfi évtizedes kitérő után – vegyipari technikummal, szenvedélybetegként sokáig építőipari segédmunkából élt, építkezéseken és ligeti padokon is aludt –, szívós igyekezettel visszatalált eredeti szakmájához, és mára egy munkahelyi kollektíva oszlopos tagjává vált, lakhatása is stabilizálódott, kiléptető lakásba költözött.¹⁰

Az esetek többségében azonban a bizonytalan lakhatású, egészségi problémákkal küszködő, szenvedélybeteg, magas arányban roma származású emberek mint egy örvénybe, úgy estek bele egy olyan életformába, ahonnan már nagyon nehéz utat találni a tipikus (legális, havonta fizető) foglalkoztatás felé. Egyre lazábban tudtak csak kötődni a munkaerőpiachoz, csúsztak lefelé, egészségi állapotuk egyre csak romlott, és végül ők lettek azok, akik teljesen ki is szorultak onnan. Piacképesnek tekinthető szakmákkal – pl. egészségügyi, kereskedelmi, vendéglátóipari végzettség – sem tudtak már elhelyezkedni, mert munkaképességük, szociális készségeik, vagy ezek hiánya, alacsony foka illetve mentális és testi egészségük nem tette lehetővé.

⁹ Győri Péter: Amit tudunk – 10 év, in.: Változatlan és változó arcú hajléktalanság, Otthontalanul... Tégy az emberért – Menhely Alapítvány és BMSZKI, Budapest, 2013.

¹⁰ A „Nincsenek véletlenek...” című interjúban ügyfelünk maga meséli el hajléktalanná válásának történetét, és hogy hogyan keresett és talált kiutat.

Munkaerőpiaci státusz

Az iskolai végzettség mellett a munkaerőpiaci státusz volt a másik szűrő: munkanélküli ellátásban nem részesülő regisztrált álláskereső és inaktív személyek léphettek a projektbe. A projektbe tehát kizárólag olyan személyeket vontunk, akik nem álltak munkaviszonyban, nem rendelkeztek bejelentett munkából származó jövedelemmel. Inaktív személyek a tervezetthez képest is, és a regisztrált álláskeresőkhöz képest is alacsonyabb számban és arányban kerültek a projektbe, összesen 19 fő, regisztrált álláskereső pedig 51 fő.

A regisztrált álláskereső rendszeres kapcsolatot tartanak munkaügyi központtal, szociális ellátásban is részesülhetnek (így pl. 22.800 Ft összegű foglalkoztatást helyettesítő támogatásban). Az inaktív embereknek sincs bejelentett munkájuk, ők azonban nem állnak kapcsolatban a Munkaügyi Központtal. Nem lehet egyértelműen megmondani, valójában melyik csoport van közelebb vagy távolabb a munkaerőpiactól. A tapasztalat szerint az inaktívak körében vannak igen elesett emberek is, akik nem tudnak jogosultságaiknak érvényt szerezni, elvesznek az ügyintézés útvesztőjében. Idővel le is mondanak az ellátás megszerzésének reményéről is... A lemondás mögött olykor az erőszaktól való félelem húzódik meg: vannak, akik azért nem járnak az ellátásuk után, mert attól tartanak, úgysí elvennék tőlük a szállón. S vannak olyanok is, akik a munkaügyi központtal való kapcsolattartást (a naphosszat tartó sorban állást és magát az ügyintézkést) megaláztatásként, szégyenként élik meg, és annak ellenére sem igénylik meg a nekik jogszabály szerint járó ellátásokat, hogy azok megélhetésükben komoly szerepet játszhatnának. És még egy következő alcsoport is létezik, amelynek tagjai bár nem rendelkeznek állandó, bejelentett állással, lehetséges, hogy bizonytalan és rosszul fizető munkából élnek, azonban a regisztráció – a munkaügyi központban sorban állással töltött napok, a közmunka, az évi 30 nap kötelező munkavégzés vagy önkéntes munka – épp ezt a sovány kis megélhetésüket veszélyeztetné.

Projektünkben törekedtünk arra, hogy inaktív ügyfeleink a fejlesztési időszakban regisztráltassák magukat a munkaügyi központban, ami feltétlen szükséges ahhoz, hogy szociális ellátáshoz jussanak. Munkahely, munkalehetőség és tegyük hozzá, olykor munkaképesség hiányában a hajléktalan emberek integrációs törekvéseinek első kis lépése lehet, ha rendszeres jövedelemre tesznek szert.

Részlet Dósa László esettanulmányából¹¹:

„Anna minden nap az intézmény előterében várta a postást, hogy mikor érkezik meg az első ellátása. Két hét múlva széles mosolyából tudtam, hogy megkapta az első összeget. A bőségg zavarában érezte magát. Nem is tudta hirtelen, hogy mire költse első önálló jövedelmét. Bár csak félhavi ellátás érkezett számára, úgy érezte magát, mint egy lottónyertes.”

¹¹ Dósa László: „Köszönöm ezt az igazán kicsi almát!”

Kiemelt célcsoportok

A projektagok több mint egyharmadáról (25 főről) mondható el, hogy a bevonást megelőző öt évben nem állt munkaviszonyban, és hatodrészükről (12 főről), hogy egyáltalán nem rendelkezik munkatapasztalattal. A két halmaz között igen nagy az átfedés: a fiatalabb ügyfelekre igaz az, hogy még soha nem jutottak bejelentett munkához, így a bevonást megelőző 5 évben sem. Azonban nem csupán az életkor, hanem a roma kisebbséghez tartozás is kapocs – a magukat roma származásúnak valló célcsoporttagok fele nemhogy az elmúlt 5 évben, de soha életében nem végzett bejelentett munkát.

A pályázati kiírás szerint szintén kiemelt célcsoportot képeznek azok az inaktív emberek, aki sem a munkaügyi központ, sem intézményünk nyilvántartásában nem szerepelnek – alig-alig kerültek a projektünkbe ilyenek, a tervezett 10 főhöz képest mindössze 5 fő. Ennek az az oka, hogy a BMSZKI kiterjedt intézményrendszert üzemeltet különböző szintű szálláshelyekkel és nappali ellátásokkal, amelyeket a hajléktalan emberek, ha akarnának, sem nagyon tudnának megkerülni, illetve különböző szolgáltatásainkkal, pályázati programjainkkal olyan hajléktalan csoportokat is elértünk már, amelyeket a pályázat megírásakor még nem (pl. közterületen élők). Munkaügyi központtal való kapcsolattartás pedig a szociális ellátások igénybevételeének alapja. A két feltétel együttes fennállása ezért ritka.

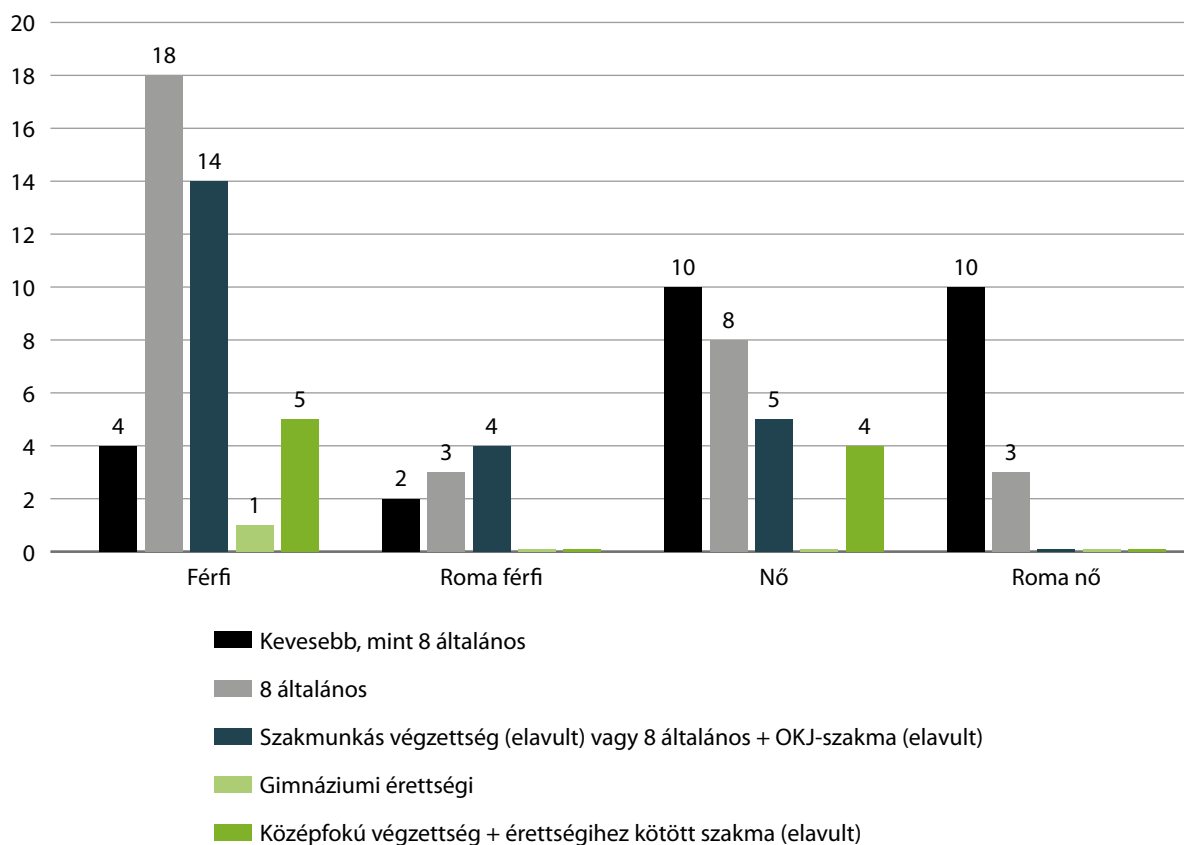
HÁTRÁNYOS HELYZET: KISEBBSÉGHEZ TARTOZÁS ÉS HAJLÉKTALANSÁG

A bevont ügyfelek egyharmada (23 fő), a nők fele (14 fő) vallotta magát roma származásúnak. A projektben roma kisebbséghez tartozónak azt tekintettük, aki magát roma származásúnak vallotta a szűréskor felvett kérdőívben. A projekt tervezésekor – ismerve a Február Harmadika felmérések adatait¹², amely szerint a hajléktalan roma nők foglalkoztatottsági és iskolázottsági mutatói drámaian rosszak – készültünk arra, hogy roma nőket a hajléktalan célcsoporton belüli arányuknál magasabb arányban vonjuk be. Az igény azonban még nagyobb volt, így a tervezetthez képest kétszer annyi roma nő került a projektbe. Az ő jellemzőik „alulmúlták” a Február Harmadika felmérések adatait is – a 14 roma nő közül 10 fő nem végezte el a nyolc osztályt, 3 fő általános iskolai végzettséggel, 1 fő (aki egyébként a határon túlról érkezett, és tanulmányait az egyik szomszédos országban végezte) gimnáziumi érettségivel rendelkezett.

Kicsit előre vetítve a projekt eredményeit: a roma kisebbséghez tartozó ügyfeleink alacsony iskolai végzettségére, szakképzetlenségére válaszul többségük – a 9 roma férfi közül 7 fő, a 14 roma nő közül 11 fő – fejlesztési terve felzárkóztató vagy OKJ-s képzésre épült, 1 nő pedig a projekt idején is folytatta a korábban megkezdett tanulmányait.

¹² Győri Péter: „Cigány” – „nem cigány” hajléktalanok, in.: Változatlan és változó arcú hajléktalanság, Otthontalanul... Tégy az emberért – Menhely Alapítvány és BMSZKI, Budapest, 2013.

A projektbe került ügyfelek iskolai végzettsége kisebbséghez tartozás szerint

Ügyfeleink többsége a bevonás pillanatában átmeneti szálláson lakott, néhányan éjjeli menedékhelyen, két fő pedig közterületen élt.

5 fő azonban önálló, intézményen kívüli lakhatásból érkezett a projektbe, akik a FEANTSA – ETHOS¹³ tipológiája szerint szintén hajléktalannak tekinthetők: bizonytalan/veszélyeztetett lakhatásban (albérletben, szívességi lakáshasználóként) vagy elégtelen lakáskörülmények között (fűthetetlen nyaralóban, túlszűfolt lakásban) éltek. Az önálló lakhatásból érkező projekttagok múltjában már korábban is voltak hajléktalan epizódok, vagy pedig lakáskörülményeiket, jövedelmi viszonyaikat felmérve a szociális munkások úgy látták, fennállt a lakhatás elvesztésének veszélye. Hogy mennyire indokolt volt a bevonásuk, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a fejlesztési időszak 6 hónapjában az 5 főből 4 megfordult a BMSZKI valamely szállásnyújtó intézményében – igaz, rövid ideig vették igénybe az ellátást, a krízishelyzetet követően vissza tudták állítani önálló lakhatásukat.

¹³ http://www.refomix.hu/cikkek/ETHOS_hungary.pdf

Bevont ügyfelek szálláshelye	Fő
Átmeneti szállás	58
Éjjeli menedékhely	5
Önálló lakhatás (szívességi lakáshasználat, albérlet)	5
Közterület	2
Összesen	70

MEGVALÓSÍTÁS, EREDMÉNYEK

KÉPZÉSEK

A projektben résztvevő ügyfelek több mint hat tizede, 45 fő vett részt valamilyen képzésben. 17 fő félbehagyott általános vagy középiskolai tanulmányait folytatta speciális levelező oktatás keretében, 28 fő szakmát adó OKJ-s képzésre iratkozott be. A felzárkóztató képzéseken a Dózsa Álláskereső Iroda azon ügyfelei vettek részt, akik kifejezetten ezzel a céllal érkeztek a projektbe. Az OKJ-s képzésekre viszont mind a négy megvalósító intézményből bevont ügyfelek jelentkeztek.

A képzésekhez kapcsolódó szociális munka, szociális ügyintézés az esetek jelentős hányadában a képzésre való jelentkezés (és a vizsgára bocsájtás) feltételét jelentő személyes iratok, különösen a legmagasabb iskolai végzettséget igazoló bizonyítványok beszerzésével kezdődött. A hajléktalan emberek körében gyakran előfordul, hogy elvesznek okmányaik. A bizonyítvány esetében másolatot vagy másodlatot kell kérni a régi iskolától. Ez gyakran csak egy telefonba kerül, az ügyfél kérésére az iskola készségesen elküldi a szükséges dokumentumot, máskor azonban hosszas utánajárást igényel – pl. ha az iskola megszűnt, vagy ha más országban (pl. Romániában) van. Keszthelyi Katalin és Nagy István tanulmánya részletesen bemutatja a munkának ezt a fázisát.¹⁴

Egyik ügyfelünk nem emlékezett pontosan a régi iskolája nevére, szociális munkása segítségével, szülőfalujának térképe elé ülve, gyermekkori emlékeit, lakóhelyét, az iskola felé megtett utat felidézve sikerült kinyomozni a címet, és csak ezután kezdődhetett meg az ügyintézés folyamata. A leghosszabb utánajárást Erdélyből áttelepült ügyfelünk bizonyítványmásolatának beszerzése kívánta, a dokumentum magyar, román és angol nyelvű te-

¹⁴ Keszthelyi Katalin – Nagy István: BMSZKI Álláskereső Iroda – Felzárkóztató képzések tapasztalatai. Kézirat.

lefonhívások, e-mailváltások és természetesen hivatalosan is elküldött levelek sora után, épp a csak a vizsga napjára érkezett meg.

A felzárkóztató képzésekre a jelentkezés gördülékenyen ment: a projekt ügyfelei abban az iskolába, az Újpesti Bródy Imre Gimnáziumba iratkoztak be, amely évek óta fogad hajléktalan ügyfeleket. Járt úton indulhattunk el. Az OKJ-s képzésekkel más a helyzet: az OKJ-s képzési rendszer a projekt idején változott, ami jelentősen megnehezítette a dolgunkat. Tapasztalatainkról Tatár Babett tanulmánya részletesen beszámol.¹⁵

Felzárkóztató képzés keretében tehát a félbehagyott általános iskolai és középiskolai végzettség folytatására, illetve befejezésére nyújtott lehetőséget a projekt. Az általános iskolai oktatás felnőttképzés keretében zajlott és zajlik jelenleg is.¹⁶ A felső tagozat ötödik, hatodik, hetedik és nyolcadik évfolyamára iratkozhattak be a projekt résztvevői. Egy olyan ügyfelünk volt, akinek nem volt meg a negyedik osztályos bizonyítványa sem, ő különbözeti vizsga után kezdhette el az ötödik osztályt.

A középiskolai képzés esti oktatás formájában történt, kilencedik és tizedik évfolyamra jártak ügyfeleink. Egy ügyfelünk – miközben könnyűgépkezelő OKJ-s tanfolyamra járt, és sikeresen el is végezte azt – érettségi vizsgára is készült.

A dolgozók általános iskolájában¹⁷ hetente két nap van tanítás, 7-9 tanórán. Csak az alaptananyagokat tanulják a diákok: matematikát, magyar nyelv és irodalmat, történelmet, fizikát, biológiát, földrajzot, angolt. Készségtárgyaik nincsenek. A követelmény ugyanaz, mint egy normál általános iskolában, azonban jóval kevesebb az óraszám, így a tananyag elsajátítása önálló otthoni tanulást is feltételez. Az órákon a tanárok azokra a témákra fordítanak nagyobb figyelmet, amiket a diákok az „életben” is használni tudnak, és úgy próbálják feldolgozni azokat, hogy az a felnőttek számára is érdekes legyen. Részlet egy a felzárkóztató képzésben tanító pedagógussal készült interjúból:

„...az a lényeg, hogy jól érezze magát, hogy akarjon bejárni az iskolába, hogy sikerélménye legyen, és hogy az, amit tanul, neki használható legyen. Tehát vannak az iskolában kötelező jelleggel megtanítandó dolgok, igyekszünk úgy tanítani, hogy azt hasznosítsák az életben is. Például kémiából a kolléganőm a savakat, oldatokat tanítja, olyan dolgokat, amivel a háztartásban találkozhatnak. Felhívja a figyelmet arra, hogy mivel hogy kell bántani, és így tovább. De ez mindenre vonatkozik. Mi most magyarból, irodalomból Vajdát tanulunk, hoztam be egy verseskötetet, a Húsz év után-t meg a Harminc év múlva-t, fel akarok

¹⁵ Tatár Babett: Szakmát adó képzések, lásd a kötetben

¹⁶ A projekt ügyfelei az Újpesti Bródy Imre Gimnáziumba iratkoztak be, amelyről bővebb információ az intézmény honlapjáról érhető el: <http://www.brody-bp.sulinet.hu/>

¹⁷ Az általános iskolai képzés jóval több ügyfelünket érintette, ezért erről számolunk be részletesebben.

olvasni nekik, és beszélgetni velük. Nem verselemzésről beszélünk, hanem az érzésekről. Tehát nagyon hat rájuk egy-egy vers. Az irodalomórának a lényege az, hogy az esztétikai, és kicsikét az érzelmi világuk fejlődjön. A költőkkel kapcsolatban is, a magánéleti gondok, problémák... pl. József Attilánál, de bármelyiknél. Vagy Radnótinál a zsidósága, a láger, és így tovább. Sokkal jobban meg lehet így fogni őket, mintha száraz tananyagot tanítunk.”¹⁸

A tanév két félévből áll, a féléveket vizsga zárja. A tanulók mentesülhetnek a vizsga alól, ha elfogadják az év közben nyújtott teljesítményükért megajánlott érdemjegyet, és egy év alatt több tanév anyagából is levizsgázhhatnak.

Az iskola fel van készítve a felnőtt tanulók fogadására, akiknek számos jelenbéli nehézséggel kell megküzdeniük mindamellett, hogy nem véletlen ők maradtak ki gyermekkorukban az iskolából, különböző szociális és szocializációs vagy – a családi körülményeikkel is összefüggő – tanulási problémák miatt. A hiányzásokat nem veszi az iskola nagyon komolyan, a tanárok tisztában vannak azzal, hogy felnőtt emberek számára a megélhetés biztosítása mindennél előrébb való. A tanárok az iskola adta keretek között a tanulók „lelkére” is odafigyelnek, beszélgetnek velük aktuális gondolataikról, nem is tudnának eredményesen tanítani, ha nem így tennék. Részlet a felzárkóztató képzésben tanító pedagógussal készült interjúból:

„Aki hajléktalan, annak előbb kicsikét rendbe kell tenni a lelkét, hogy aznap oda tudjon figyelni arra, amit mondunk neki. Tehát ővelük egészen másképp kell foglalkozni, mint a normál általános iskolás gyerekekkel. Ők felnőttek, nekik gondjaik vannak, hol anyagi, hol egészségügyi problémák, amiket meg is kell beszélni velük ahhoz, hogy aztán lépni tudjunk tovább, vagy segíteni, ha tudunk benne. Ez egy egész másfajta hozzáállás, mint egy általánosiskolás-korú, ötödikes-nyolcadikos korú gyereknél. Sokkal több odafigyelést, személyes odafigyelést követel. Én borzasztó sokat beszélgetek velük, nem szoktam szünetet tartani, ha bármi van, vagy bármi segítséget... Erzsit szoktam látni takarítani lent az aluljáróban, megállok, beszélgetek vele. Az én feladatom nem az, hogy bemegyek, leadom az órát, mint ahogy a kollégáim nagy része sem olyan. Ha gond van, akkor megbeszéljük. Mi nem az a fajta tanárok vagyunk, akik bemegyünk, órát leadunk és eljövünk, hanem mi tudjuk azt, hogy ők honnan jönnek és milyen problémákkal küszködnek. Tehát mi erre jobban odafigyelünk”.

Az Álláskereső Iroda fejlesztő munkatársai csoportos keretek között és egyéni fejlesztés formájában is segítették az ügyfeleket, emellett angol nyelvi készségfejlesztést (korrepetálást) is biztosított a program. A Képzésben tartó csoport a bevonást követően gyakorlatilag azonnal elindult. Fő célkitűzése a felzárkóztató és OKJ-s képzések résztvevőinek készségfejlesztése és

¹⁸ Az interjút készítette: Vida Judith, 2014. - Kézirat

mentálhigiénés támogatása volt. A heti rendszerességgel zajló csoporton átbeszélték az iskolai történeteket - kívül mi történt az elmúlt héten, tudják-e követni a tananyagot, van-e valamilyen segítségre, korrepetálásra szükség stb., emellett a munkával, munkakereséssel, lakhatással kapcsolatos kérdések is szóba kerültek. A csoport eredményes munkaformának bizonyult – az első fejlesztési szakaszban különösen, annak köszönhetően, hogy – a csoportvezetők irányítása mellett – biztonságot nyújtó, támogató légkör alakult ki, a résztvevők egymás szeme láttára „nyíltak ki”, tettek szert iskolai sikerekre, amelyekből erőt merítve az életük egyéb területein is előrébb léptek. Szinte húzták egymást magukkal, és a csoportokon kívül is segítették egymást. Barátságok, szerelmek szövődtek a csoporttagok között. Két olyan ügyfél volt (két fiatal nő), akik nem igazán tudtak bekapcsolódni ebbe a folyamatba. Egyikük frissen vált hajléktalanná, a másikuk szívességi lakáshasználó volt, a projekt keretében OKJ-s képzésbe kerültek mindketten (ami a bevonást követően döcögősen tudott csak elindulni). Egyikük sem igényelt szoros kapcsolattartást a fejlesztőtől, és nem is igazán volt idejük bejárni a csoportokra – mindketten sokat dolgoztak a képzés mellett, egyikük gyermeket is nevelt. Talán amiatt sem éreztek indítást a csoportok látogatására, mert ők ketten iskolázottabbak voltak a felzárkóztató képzés résztvevőinél, egyiküknek érettségije is volt.

A programelem sikerességét mutatja, hogy a felzárkóztató képzésben részt vevő 17 főből

- 5 fő elvégezte a nyolcadik osztályt, vagyis az általános iskolai végzettség megszerzésével lépett ki a projektből;
- 7 fő sikeres vizsgát tett legalább egy év tananyagából, és elvégezte az általános iskola ötödik, hatodik vagy hetedik osztályát, és az utánkövetés szakaszában folytathatta a képzést;
- 4 fő egy év alatt több tanév anyagából is levizsgázott;
- 1 fő elvégezte a középiskola első osztályát, a kilencedik évfolyamot, és
- 2 fő a középiskola második osztályát, a tízedik évfolyamot.

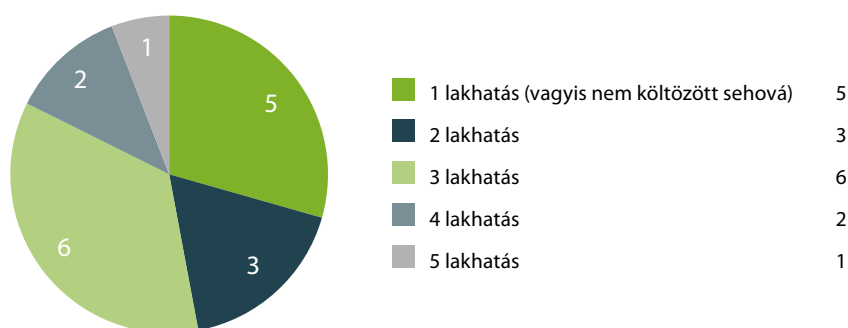
Azonban voltak kudarcaink is: három tanuló, bár végig bejárt az iskolába, nem tudta teljesíteni a vizsgakövetelményeket. Közülük ketten – párkapcsolatban élő férfi és nő – a 9-10. osztályba iratkozott be. A bevonáskor átmeneti szálláson, páros szobában laktak. A fejlesztési időszak alatt önálló lakhatáshoz jutottak, a férfi átvehette elhunyt édesapja önkormányzati lakásának bérleti jogát. Ekkor már nyolc éve éltek együtt. A szállóról kiköltözve kibillent a kapcsolatuk a megszokott egyensúlyi helyzetből, veszekedésük bántalmazásba torkollott, a nő egy időre vissza is költözött – a program munkatársainak a segítségével – a szállóra, majd rövid idő után újra ki a férfihez... A lakhatás fenntartása is nehézséget okozott számukra: az amúgy alacsony fenntartási költségű lakás rezsijével elmaradtak, kikapcsolták náluk a villanyt. Az iskolába rendszeresen bejártak, a csoportfoglalkozásokon is részt vettek, de az angol nyelvű készségfejlesztésekre (részben az ő jelzésük után indítottunk, miután elpanaszolták a fejlesztő munkatársaknak, hogy nem tudják követni az órákat) nem jártak el. A fél év végén három tárgyból kaptak elégtelen osztályzatot.

Az egyéni fejlesztési tervek sikeres végrehajtásának – s ezáltal a projekt eredményességének – egyik legnagyobb kockázatát a hajléktalan emberek lakhatásának bizonytalanságában láttuk. A kockázatok kezelésére a projekt tervezésétől kezdve készültünk: ügyfeinkkel úgy állapodtunk meg, hogy fenntartják az együttműködést abban az esetben is, ha lakhatásuk megváltozna. Ez azt jelenti, hogy visszajárnak az intézménybe a fejlesztő munkatárshoz és a csoportfoglalkozásokra is. A megállapodást minden esetben sikerült betartani, egy-két olyan eset volt csupán, amikor ez inkább a fejlesztő munkatársak kitartásának volt köszönhető, akik nem engedték el az ügyfelet, hanem „utána nyúltak” még akkor is, amikor az ügyfél feladta volna.

A felzárkóztató képzésben részt vevő ügyfeleket (és az Álláskereső Iroda TÁMOP stábját) érintette leginkább ez a probléma. Közülük is főleg azokat, akik közterületen vagy önálló lakhatásban (albérlésben, szívésségi lakóként) éltek a bevonáskor. A 17 ügyfél közül 12 fő – az ügyfelek kétharmad része – legalább egy alkalommal kényszerült változtatni lakóhelyén, ahogy azt a lenti diagram mutatja is: 3 fő két lakhatásban, 6 fő három lakhatásban, 2 fő négy lakhatásban fordult meg a fejlesztési időszak alatt, és volt egy olyan ügyfelünk is, aki négyszer költözködött.

Az előző rövid eset-ismertetésben szereplő páros női tagjának lakhatási útja a projekt idején

Utca → Dózsa átmeneti szállás páros elhelyezés → Önkormányzati bérlakás (élettársa bérleménye – 54 nm panellakás a III. kerületben (ahonnan egy veszekedést követően jött el) → Dózsa női fapad → Önkormányzati bérlakás (vissza a férfihoz)

A fejlesztőknek azokban az esetekben, amikor a lakhatás kritikussá vált (egy ügyfelünknek a házirend megsértése miatt kellett elhagyni szálláshelyét, más esetben térítésszám-tartozás miatt került veszélybe az intézményi jogviszony, harmadik esetben a szívésségi lakáshasználat lehetősége szűnt meg stb.), azonnal lépni kellett: segítséget nyújtani fapados szállón, anyaotthonban való elhelyezésben, közreműködést a tartozás törlesztéséről szóló megállapodás megkötésében, részt venni a konfliktuskezelésben.

„Tavasszal még részegen „csövezett” a Duna parton, most pedig [augusztus legvégén] bérléssel a zsebében utazik a tanfolyamra.”

A fenti mondatot az egyik fejlesztő munkatárs írta le ügyfeléről, nagyon tömören összefoglalva azt a változást, amelyet a hajléktalan férfi életében a képzésen való részvétel jelentett.

28 ügyfelünk vett részt OKJ-s képzésen. A legnépszerűbb a könnyűgépkészítő szakma volt, melyre 12 fő iratkozott be. Népszerűsége annak volt köszönhető, hogy ügyfeink egyfajta előrelépési lehetőséget láttak benne, akár az építőiparban, akár a kereskedelem különböző munkaterületein. Szintén kedvelt volt a biztonságiőr-képzés is, 6 fő vett részt rajta, nem csak férfiak, nők is. Ez is egy viszonylag rövid tanfolyam volt (6-7 tanítási nap egy-két hónapra szétbontva), de nem csak emiatt volt nagy a csábereje: a köztudatban élő információk szerint nem túlzottan megerőltető a munka, ugyanakkor bizonyos körökben magas presztízse van. Vendéglátóipari és kereskedelmi OKJ-s szakmát 3-3 fő tanult, és 1-1 fő takarító, virágkötő, mixer és kertfenntartó képzésen vett részt.

Szakma	Részvevők száma
Könnyűgépkészítő	12
Biztonsági őr	6
Bolti eladó és boltvezető	3
Vendéglátóipari szakmák (eladó, cukrász)	3
Tisztítástechnológiai szakmunkás	1
Virágkötő és virágbolti eladó	1
Mixer	1
Kertfenntartó	1
	28

Az OKJ-s képzésre beiratkozó 28 főből 25 el is végezte a képzést. A tanulmány lezárásig két főről tudjuk biztosan, hogy a megszerzett szakképesítéssel jutottak bejelentett munkához: egyikük targoncásként, másikuk vendéglátóipari eladóként helyezkedett el.

De a projektelem sikere nemcsak ezekben a számokban mérhető. A képzéseknek, akár a felzárkóztató képzésekre, akár a szakmát adó OKJ-s képzésekre gondolunk, számos hozadéka van a bizonyítvány megszerzésén túl. Egyfajta katalizátorhatást érzékelünk: felerősítették, meggyorsították azokat a változásokat, amelyek a projektbe lépéssel ügyfeink életében elindultak.¹⁹

¹⁹ Erről a kérdésről, és az OKJ-s képzések tapasztalatairól Tatár Babett: Szakmát adó képzések című tanulmánya számol be részletebben.

Munkaerőpiaci részvétel

Ügyfeleink munkakeresését több eszközzel segítettük a projekt keretében.

Amennyiben arra szükség volt, segítséget nyújtottunk a munkavállaláshoz nélkülözhetetlen dokumentumok – pl. az iskolai végzettséget, szakképzettséget igazoló bizonyítvány, erkölcsi bizonyítvány – beszerzésében, pótlásában, valamint az önéletrajz elkészítésében. Az önéletrajz elkészítése semmiképp sem mechanikus feladat – szükséges hozzá az álláskereső kompetenciáinak és munkaútjának megismerése, továbbá annak ismerete, hogy a munkáltatók mire kíváncsiak egy önéletrajzból, motivációs levélből.

Biztosítottuk a különböző álláshirdetési felületek – újságok, internetes portálok, az Álláskereső Iroda munkatársai által készített, a hajléktalan emberek által leggyakrabban keresett munkaköröket tartalmazó álláslisták – elérését, valamint álláskereső céljából telefon és internetkapcsolattal rendelkező számítógép használatát. Az elektronikus levelezés napjainkra szinte nélkülözhetetlen kommunikációs csatornává vált. Gyakran még a kifejezetten alacsony iskolai végzettséget kívánó munkakörökre is e-mailben várják a munkáltatók az önéletrajzokat. Az internethasználat egyfajta szűrő lett, alapszintű gyakorlása a munkaerőpiacra történő belépés feltételét jelentheti. Ezért minden érdeklődő projekttagunk számára biztosítottuk valamilyen formában az internethasználat legalapvetőbb fogásainak elsajátítását.

Végigkísértük az álláskereső folyamatát, és személyre szabott segítséget nyújtottunk.

32 főről, a projekttagok majdnem feléről tudjuk biztosan, hogy a fejlesztési időszak 6 hónapjában javult a munkaerőpiaci helyzete.

- 11 fő legális, bejelentett munkához jutott.
- 5 fő közfoglalkoztatásba került.
- 16 fő be nem jelentett munkalehetőséget talált.

A legális munkavállalók többsége betanított munkát talált, takarító, villanyóra-leolvasó, szalag mellett dolgozó gyári munkás, recepciós, adatrögzítő van közöttük. Két ügyfelünk helyezkedett el szakmunkás végzettségével (mindketten a Vaspálya Átmeneti Szállás rehabilitációs programjában vettek részt). Egy olyan ügyfelünk van, aki árumozgatóként dolgozik a projekt keretében frissen szerzett könnyűgépkészítő (targoncás) bizonyítványával.

Nagyon változó, hogy ügyfeleink mennyi idő alatt találtak munkát. Aktívan munkát kereső két ügyfelünk próbálkozásait követve látható, hogy hetek, hónapok teltek álláskeresőssel, várakozással. Mindkettejüket érték kudarcok. Egyikük például több különböző munkahelyen töltött próbanapokat, melyek után nem őt választották a meghirdetett állásra. Bejelentett állást végül

az a munkáltató ajánlott neki, akinél előbb két napot dolgozott alkalmi jelleggel, majd egy következő alkalommal ismét néhány napot. Másik ügyfelünk számára olyan fontos volt a bejelentett állás, hogy a fizetéséből maga is kifizette volna a járulékokat, de a munkáltató a munkabérét sem fizette ki, ezért lépett ki arról a munkahelyről. Mintegy hónapnyi keresgélés után talált egy olyan munkahelyet, ahol előbb csak feketén alkalmazták, majd bejelentették őt.

50 éves, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező férfi munkaútja, aki a projektben könyvígépkészítő végzettséget szerzett:

2 hónap állandó fekete munka (építőipar) → 1 hónap bejelentett munka az építőipari vállalkozónál (a járulékok költségeit az ügyfél viselte), nem fizetik ki, kilép → 1 hónap munkakeresés → 1 hónap fekete munka, kb. három nap egy héten → bejelentett munka ugyanott – a projekt hatodik hónapjában helyezkedett el

55 éves, elavult szakképzettséggel rendelkező férfi munkaútja:

próbanap → 2 hónap munkakeresés → próbanap → 1 hónap munkakeresés (egy helyen a végzettsége nem megfelelő a munkaügyi központ által felajánlott munkához) → két napos alkalmi munka → 1 hónap munkakeresés → alkalmi munka néhány napos folytatása → várakozás, közben munkakeresés → bejelentett munka a korábban alkalmi munkaadónál („véglegesítés”) – a projekt ötödik hónapjában helyezkedett el

Sok múlhat a megfelelő álláskeresési technikákon, a jó önéletrajzon, ám főként azon, hogy megfelelő munkalehetőséget pályáz-e meg az ügyfél, amely képzettségét, egészségi állapotát, „kiállítását” tekintve reálisan elérhető számára. Esetenként azonban az vezet eredményre, ha az álláskereső le tud lépni a munkakeresés megszokott útjairól, és aktivitásával hívja fel magára a figyelmet.

Vegyipari végzettségével elhelyezkedő ügyfelünk – akinek sikerét már említettük korábban – úgy kapta meg az áhított állást, hogy a hirdetést meglátva személyesen vitte el az önéletrajzát a munkahelyre. Ez a lépés elég volt ahhoz, hogy a munkáltató postafiókjában landoló sok-sok önéletrajz közül az övé arcot is kapjon, és ezért behívták egy felvételi beszélgetésre. A munka megszerzéséhez persze önmagában ez még nem volt elég, szakmai tudása mellett motivációjáról is meg kellett győznie munkáltatóját. S talán ez utóbbi volt a kulcs...

Azok az ügyfeleink, akik feketén tudtak csak elhelyezkedni, szinte kizárólag segédmunkát végeznek, jobbára alkalmi vagy szezonális jelleggel (pl. az építőiparban, kertészetben, vendéglátóiparban), illetve takarítóként, kézbesítőként dolgoznak.

Tapasztalataink szerint a munkaerőpiac állandó munkát és biztos megélhetést jelentő szegmenseibe a projekt célcsoportját képező embereknek rendkívül nehéz volt bejutni. A projekt megvalósítói épp ezért azt is eredménynek tekintik, ha ügyfeleink a fekete munkák világában találtak számukra előrelépést jelentő - nagyobb rendszerességű, stabilabb, biztosabban és jobban fizető munkát. Ahogy az is hatalmas eredmény, ha egy évek óta munka nélkül tengődő hajléktalan ember alkalmi munkalehetőséghez jut. Egy-egy ilyen eset mögött olykor óriási erőfeszítések vannak.

Általános iskolai végzettséggel rendelkező, 55 éves ügyfelünk a projektbe vonáskor már évek óta nem dolgozott. Foglalkoztatást helyettesítő támogatásból és élettársa támogatásából élt. A projekt keretében bolti eladó OKJ-s szakmát szerzett és szociális munkása segítségével állást keresett – sajnos sikertelenül, az állásinterjúkig jutott csupán. A mélyebb okokat kutatva az asszony hiányos fogazatára terelődött a figyelem. A BMSZKI fogorvosi rendelésén lehetőség nyílt pályázati keretből a fogpótlásra - ügyfelünk fellépése ettől magabiztosabbá vált, és hosszú idő után újra mosolyogni mert. Hamarosan alkalmi munkát talált, teljesen véletlenül épp fogászati mintákat „kézbesít” egy fogorvos és egy fogtechnikus között, alkalmanként 1000 forintért. Nem sok ez az összeg, azonban az ő életében hatalmas előrelépés.

Azt láttuk, hogy akár néhány napos, hetes munkavégzés is sokat jelent a munkanélküli embereknek: újra hasznosnak, értékesnek érzik magukat, olykor szinte kivirulnak. A munka ügyfeleink számára sem kizárólag jövedelemforrás, hanem a társadalomhoz való kötődés szimbóluma, identitásformáló erő, ami a pozitív énkép alapja lehet. Mindamellet – a bejelentett álláshoz jutás útját áttekintve – az is látható, hogy esetenként a fekete gazdaságon át vezet a legális munkavégzés felé az út, s előfordulhat, hogy az elégedett munkáltató egy idő után bejelenti a munkavállalót.

A munkába állással a segítő kapcsolat új szakaszába léphet. Az egyéni fejlesztési terv célja eddig az álláskeresés volt, innentől kezdve a munka, munkahely megtartása került a fókuszba.

Egy új munkahelyen helytállni sohasem könnyű, különösen nem az hosszabb munkanélküliség után vagy munkatapasztalat nélkül. Meg kell felelni az adott munkakör speciális elvárásainak, el kell igazodni a személyközi viszonyok között, be kell tagozódni a munkahelyi hierarchiába stb. E beszámoló írásakor már látjuk azt is, hogy sajnos van olyan projekttagunk, akinek ugyan sikerült elhelyezkednie, de a próbaidő elteltével nem kötöttek vele szerződést. Most, az utánkövetés időszakában, újra intenzív álláskeresés zajlik.

Emellett a hajléktalan emberektől a munkába állás gyakran újfajta időgazdálkodást, és a megszokott megélhetési stratégiákon való változtatást is kíván. A munkába álló embereknek az első fizetésig valahogy meg kell élni, ennivalót vásárolni, szállásdíjat fizetni, miközben a koráb-

bi bevételi lehetőségeiktől (pl. az alkalmi munkáért kapott napidíjtól) elesnek, és a megszokott napi rutintevékenységeiket (pl. szociális étkeztetés igénybevétele) sem tudják folytatni. Ilyenkor nagyon fontos a támogatás, a pozitív jövőkép előrevetítése, illetőleg az ügyfél hozzásegítése az elérhető szociális támogatásokhoz: a munkába álló hajléktalan emberek segélyéhez, és ha lehetőség van rá, a pályázati forrásból biztosított munkába állási csomagokhoz²⁰.

A munkatapasztalattal nem rendelkező ügyfeleknek meg kell ismerkedniük – a munkahely megtartása szempontjából elengedhetetlen munkavállalói attitűdök elsajátítása mellett – a közismertnek tűnő munkavállalói jogokkal is²¹: szabadságra mehetnek, betegség esetén táppénzt vehetnek igénybe, viszont ilyenkor értesíteni kell a munkáltatót stb. Érdekeik eredményes érvényesítése, pl. a munkaszerződés megkötése asszertív technikák alkalmazását is megkívánja.

Egyik ügyfelünk karbantartói állást talált. A munkaszerződés megkötésekor csodálkozott, mert a papíron a munkabér összege kevesebb volt, mint amiben korábban megállapodtak. Ügyfelünk szociális munkása biztatására jelezte munkáltatójának a problémát, aki elismerte, hogy tévedésről van szó, és az előzetes megállapodásnak megfelelően átírta a szerződést.

Több projekttagunk találta magát szemben azzal a problémával, hogy miközben a biztos jövedelmet jelentő, bejelentett munkavégzés lehetőséget ad(na) az „újratervezésre”, például az önálló lakhatás alapfeltételét jelentő előtakarékosságra, előkerültek a régi tartozásaik is (felgyülemlett gyermektartásdíj, BKV-bírságok, a részletfizetésre vásárolt mobil eszközök ára, hitelkártyatartozások stb.), s azokat is törleszteni kell. Ez óriási visszahúzó erő (és ellenősztönző is: sok ügyfél épp emiatt, még ha tehetné, akkor sem vállalna bejelentett munkát), és jelentős erőfeszítést igényel a motiváció fenntartása.

A munkahely megtartása a Vaspálya Átmeneti Szállás szenvedélybeteg rehabilitációs programjában résztvevő ügyfelek esetében attól is függhet, hogy absztinenciájukat sikerül-e megőrizni. Ezért a fejlesztők nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy felkészítsék az ügyfeleiket arra, hogy az új munkahelyen is fogyaszthatnak a kollégák alkoholt.

Lakhatási helyzet

A projekt résztvevői közül 5 fő költözhetett a fejlesztési időszak alatt önkormányzati bérlakásba, ketten bérlőként, hárman élettársként. 3 fő a Kocsis Átmenti Szállás lakója volt, és a Fővárosi Önkormányzat lakáspályázatán nyert bérleti jogot. 2 fő az Álláskereső Iroda ügyfele volt, ők a III. kerületi önkormányzat bérlakásába költözhettek.

²⁰ Oláh Dóra: Hajléktalan emberek segélyezésének gyakorlata a fővárosban című tanulmánya foglalkozik részletesen a hajléktalan emberek által igénybe vehető szociális juttatásokkal.

²¹ Fehér Boróka: Közterületről munkába című tanulmányában a közterületről munkába állók esetében említi ugyanezt.

A Szobabérlők Háza megüresedő lakrészeinek elfoglalása vagy a munkásszállós lakhatás is kilépést jelent a hajléktalanellátó rendszerből. Bár a lakhatás minősége hasonló (pl. a Szobabérlők Háza ugyanolyan színvonalú elhelyezést biztosít, mint a vele egy épületben működő átmeneti szállás, de ugyanez a helyzet a Kocsis utcában is: a munkásszálló szobái ugyanolyanok, mint az átmeneti szállóé), ugyanakkor a magasabb lakbérért cserébe – amennyiben a lakó nem kerül hátrálékba és a házirendet sem sérti meg – határozatlan idejű lakhatási lehetőség jár. A Szobabérlők Házában egy lakrész elfoglalása előtakarékossgot, az pedig rendszeres bevételt feltételez: a bérleti jog kijelölésénél előnyt élveznek azok, akik egy összegben ki tudják fizetni egy évre előre a lakbért. S mindez az autonómia érzésével párosul, kikerül a hajléktalan ember az „ügyfél-pozícióból”, és bérlővé válik.

Míg az önkormányzati lakások minősége – ügyfeleink elmondása alapján – átlagosnak tekinthető, addig az albérletekről vagy szíveességi lakhatásokról nem mondható el ugyanez. Néhány kiköltöző kifejezetten leromlott állapotú, zsúfolt lakhatásról számolt be. Volt, aki azt is elmondta, rokonától kölcsön kapott lakásában a közműszolgáltatások is ki vannak kapcsolva.

Munkanélküli, szenvedélybeteg férfi ügyfelünk térítésidő-tartozást hátrahagyva költözött egy barátjához, akinél szobát bérelt. Jövedelme nem emelkedett a projekt ideje alatt (egy képzést végzett a projekt keretében, de elhelyezkedni nem tudott, segélyből és alkalmi munkákból élt). Az utógondozás szakaszában ismét visszakerült a hajléktalanellátásba.

Másik ügyfelünk, negyvenes éveie elején járó nő, élettársával költözött albérletbe. Mindketten absztinens szenvedélybetegek. A kiköltözés annak a lehetőségét hordozta magában, hogy állami gondozásban élő gyermekeiket gyakrabban láthatják. A kiköltözés után nem sokkal élettársa újra a pohár után nyúlt, és újra bántalmazta a nőt.

Az intézményből kilépve ügyfeleink önállóan élhetnek, megszűnnek az intézményi szabályok, az állandó kontroll és a folyamatos alkalmazkodás. De megszűnik az a relatív biztonság is, amelyet egy jól működő, humánus intézmény nyújtani tud, ami pl. az utóbb említett nőnek fizikai védelmet is jelentett.

Fontos megemlíteni azt a tapasztalatunkat, mely szerint a projektbe vont nők nagy részét, felét-kétharmadát komoly erőszak érte, bántalmazó kapcsolatokban éltek korábban vagy akár a projekt idején is. Támogató családi háttér, megélhetést biztosító jövedelem és biztonságot nyújtó lakhatás híján könnyen kerülhetnek kiszolgáltatott helyzetbe, kapcsolataikban az érzelmi és a gazdasági elemek keverednek, és olykor az volt a segítők benyomása, hogy az utóbbiak dominálnak. Különösen kiszolgáltatott helyzetet jelent, ha a nő szenvedélybeteg, akár szerfüggőségről, akár alkoholbetegségről van szó. Férfiaknál a kiszolgáltatottság másként jelenhet meg: esetükben a lakhatás és a munka fonódik össze, és e kettő ára és értéke.

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a TÁMOP-5.3.1-C-09/1-2010-0006 jelű „BMSZKI Első Lépés – alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkező hajléktalan emberek képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programja” című pályázati program eredményeit és a megvalósítás során szerzett tapasztalatait foglalja össze. A programot 2012. szeptember 1. és 2014. augusztus 31. között valósítottuk meg, összesen 74 millió forint támogatásból, 3 esetmenedzser és 11 fejlesztő munkatárs közreműködésével.

68 hajléktalan emberrel kezdtük meg a közös munkát, amelynek célja foglalkoztathatóságuk javítása volt.

A projekt keretében személyre szabott szociális ellátásban részesültek ügyfeleink, ám ezen túlmenően különböző juttatásokban is: BKV-bérletet kaptak, képzési támogatást, a csoportfoglalkozáson étkezést, és a képzések költségeit is fedezte a projekt. Ügyfeleink számára mindez kezelhető és olykor jelentős támogatást jelent, a projekt megvalósításában részt vevő szociális munkások számára pedig eszközöket – a társadalom azt várja tőlük, hogy képessé tegyék az elesett, sokszor kilátástalan helyzetbe került embereket a társadalmi integrációra, azaz olyan életvezetésre, amelyben a legkevesbé szorulnak támogatásra: meg tudnak élni munkájukból, fenn tudják tartani lakhatásukat, kerülnek a deviáns viselkedésformákat. Mindeközben a szociális ellátórendszerbe alig-alig lehet kapaszkodni, az elérhető ellátások nem hogy közelebb húznák a társadalom periferiájára sodródott és ott rekedt embereket a többséghez, hanem inkább távolítják. A pályázati konstrukció viszont lehetőséget adott arra, hogy kipróbáljuk, milyen úgy dolgozni, hogy ahhoz valódi eszközöket kapunk: a segítő munka különböző formáit – az egyéni esetkezelést, a pszichológiai tanácsadást, a csoportfoglalkozásokat – személyre szabottan és összehangoltan alkalmazhattuk, és meg tapasztalhattuk egymást erősítő hatásukat, az intézmény keretein kívül igénybe vehető szolgáltatásokat – pl. képzéseket – pedig meg tudtuk vásárolni.

A projekt eredményeit számba véve elsőként kell megemlíteni, hogy nem volt klasszikus „lemorzsolódó”, nem volt olyan ügyfelünk, akivel a fejlesztési időszak alatt megszakadt volna a kapcsolat. 1 ügyfél esett ki a projektből (szabadságvesztésre ítélték), 2 főt hivatalosan bevitünk, de téves információk alapján, így nem kezdődött velük érdemi munka.

A projekt célja ügyfeleink munkaerőpiaci részvételének elősegítése volt. Ahogy azt bemutattuk, és ahogy azt Tatár Babett statisztikai adatokkal alátámasztva, részletesen is kifejti²², Zolnay János pedig tágabb összefüggésben is bemutatja²³, a munkaerőpiaci esélyek szorosan összefüggenek az iskolai végzettséggel és a szakképzettséggel. Ebből kiindulva nagyon nagy hangsúlyt kaptak a képzéshez kapcsolódó projektelemek. A tervezett 25 főhöz képest 45 főt irányítottunk képzésbe. 28 fő OKJ-s képzésbe iratkozott be, közülük 25 fő sikeresen el is végezte azt.

²² Tatár Babett: Szakmát adó képzések

²³ Zolnay János: A munkaerőpiaci kirekesztés korszaka

Egyikük azért nem vizsgázott le, mert vidéki munkát ajánlottak neki, és inkább azt választotta. 17 fő kezdte meg a felzárkóztató képzést, 15 fő legalább egy osztályt sikeresen elvégzett.

A projektben részt vevő ügyfelek majdnem fele talált valamilyen munkalehetőséget a fejlesztési időszakban. Ez akkor is nagy eredmény, ha tudjuk: legtöbbjüket épp csak a munkaerőpiac margójáig tudott eljutni – ahonnan remélhetőleg sikerül majd beljebb lépniük. 11 fő viszont bejelentett munkához jutott a 6 hónap alatt. És hozzá kell tenni azt is, hogy sok esetben az utánkövetés időszakában érik be a munka gyümölcse: a megszerzett bizonyítvánnyal ekkor kezdődhetett meg a célzott álláskeresés, vagy pedig a 6 hónap intenzív együttműködés, az egyéni beszélgetések, a pszichológiai ellátás után válik egyáltalán munkaképessé az ügyfél, vagy ekkora derül ki, milyen irányba lehet elindulni.

Hasonló azok aránya is, akik – ha csak egy kicsivel is, de – kedvezőbb jövedelmi helyzetbe kerültek a fejlesztési időszak végére. Nem feltétlen azáltal, hogy munkához jutottak. Több ügyfelünk saját jövedelem nélkül lépett a projektbe: volt, akit élettársa, volt, akit valamely karitatív szervezet támogatott. Néhányukról elmondhatjuk, hogy elhelyezkedni ugyan nem tudtak, nem találtak munkát, viszont a fejlesztési időszak alatt szociális ellátáshoz jutottak. Ez viszont megalapozhatja majd a továbblépésüket. Bár foglalkoztatást elősegítő projektről van szó, paradox módon az is eredmény, ha egy ügyfélről kiderül, nem várható, hogy a nyílt munkaerőpiacon el tudjon helyezkedni, s így másfelé kell terelni őt, pl. védett foglalkoztatás felé. Erre is volt példa a projektben.

Végül – hajléktalan emberekről lévén szó – áttekintettük azt is, hogy sikerült-e az intézményes lakhatás felől az önálló lakhatás felé elmozdulni, és hogy ez mit jelent számukra. 14 ügyfelünk a fejlesztési időszak végére önálló lakhatásba költözött (nem számítva ide azokat, akik a bevonáskor is önálló lakhatásban éltek), közülük 5 fő önkormányzati bérlakásba, 1 fő Szobabérlők Házába, 3 fő munkásszállásra, 5 fő pedig magántulajdonú bérleménybe költözött „albérlőként” vagy szívességi lakáshasználóként.

S hogy a fentiekben számszerűen is ismertetett sikereket kicsit relativizáljuk, el kell mondanunk a mérés módszerét. Az összesítés 2014 márciusában készült, a két szakaszban bevont 70 főről együtt szerettünk volna beszélni, ezért a fejlesztési időszak végi állapotokat néztük, tehát azt, hogy az első 6 hónap után mit sikerült elérni. A tanulmány írásakor tehát ügyfeleink egyik fele épp csak kilépett a fejlesztési időszakból, a másik fele pedig az utógondozáson is túl volt már. Így tehát már több mint egy év távlatából tekinthetünk rá bizonyos esetekre. Néhány ügyfelünk életében valódi változás állt be: lelkiileg megerősödve, munkához jutva, albérletbe költözve szép lassan rendeződni látszik sorsuk. Mások épp csak az első lépéseig jutottak, amelyek reményt keltőek, úgy tűnik, mintha kifelé tekintgetnének már a hajléktalanságból. És vannak olyanok is, akik élete olyan, mint egy hullámvasút: egyszer felfelé tart, másszor lefelé, és több ilyen epizódot végig nézhettünk: munkát találtak, de elveszítették azt, majd ismét munkába álltak...

TATÁR BABETT: SZAKMÁT ADÓ KÉPZÉSEK

A TÁMOP-5.3.1-C-09/1-2010-0006 számú, BMSZKI Első Lépés – alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkező hajléktalan emberek képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programja elnevezésű projektben célul tűztük ki a bevont hajléktalan emberek iskolai végzettségének javítását, ezen belül is a szakmával egyáltalán nem vagy elavult szakképesítéssel rendelkezők szakmához segítségét. Jelen tanulmány célja összefoglalni a megvalósítás során szerzett tapasztalatainkat az OKJ-s képzésekkel kapcsolatban.

A projekt megvalósításába 2012 szeptemberében kezdtünk bele, több mint két és fél évvel később, mint ahogyan a következő gondolatokat a projekt szükségletfelmérése előszavában megfogalmaztuk: *„A jelenlegi (világ)gazdasági helyzetben egyáltalán nem mindegy, hogy mi várható, hogyan alakulhatnak a főbb gazdasági-foglalkoztatottsági mutatók a tervezett projekt időszaka alatt. A kép ellentmondásos és meglehetősen bizonytalan. Mérsékelt optimizmusra adhat okot, hogy, az előrejelzések szerint a gazdasági válság nem mélyül tovább, sőt, enyhe növekedés várható. Ugyanakkor a foglalkoztatottság ezzel párhuzamosan még nem indul általános növekedésnek, a munkanélküliség is inkább növekszik, viszont a munkaerőpiac 2008–2009. évi zsugorodása legalább megáll. Ez számunkra azt jelentheti, hogy van értelme (reális perspektívája) annak, hogy a munkaerőpiacról kiszorult ügyfeleinket felkészítsük a visszailleszkedésre – még ha rendkívül nehéz, kedvezőtlen külső körülmények között is. Úgy is fogalmazhatunk, hogy: „a tolató mozdony lassan elindul előrefele, az előre dőcögő vonatra sokan akarnak visszakapaszkodni, e tömegben ügyfeleink esélyeit kell megpróbálnunk növelni.”¹*

A pályázat megírása és a nyertes pályázati döntés közötti eltelt két és fél év jelentős gazdasági és társadalmi változásokat hozott. A 2010-es helyzetelemzést azzal nyitottuk, hogy mérsékelt optimizmussal tekintettünk a jövőre, a gazdaság enyhe növekedését vártuk, illetve azt, hogy a munkaerőpiac nem zsugorodik tovább. Egyik sem így történt: a válság tovább mélyült, a munkanélküliek száma és aránya, a munkanélküliként töltött idő hossza egyaránt növekedett, úgy a teljes népességben, mint a hajléktalan emberek körében. Éppen ezért nagyon fontosnak tartottuk a projekt által nyújtott eszközöket, ezen belül is a képzéseket, bár már a projekt indításakor jól látszott, hogy ezek sem lesznek képesek csodát tenni, vagyis az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, régóta munkanélküliként, a társadalom peremén tengődő, gyakran egészségügyi problémákkal küzdő, erőforrásokkal alig-alig rendelkező hajléktalan ügyfeleink

¹ BMSZKI Első Lépés, alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkező hajléktalan emberek képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programja, Szakmai koncepció, 2010. február 26., Módosítva:2012. augusztus

zömét nem fogjuk tudni az egyre szűkülő elsődleges munkaerőpiacra visszahelyezni. Mit várunk mégis a képzési lehetőségektől? Társas kapcsolatok bővülését, önbizalmat, rég használt készségek megerősítését, tartalmas, értelmes időtöltést, kiszakadást a hétköznapiak teljes ki-látástalanságából, célt, amiért legalább rövidtávon meg kell küzdeni, sikerélményt. Egyszóval csupa olyasmit, amiért nem lehet kenyeret venni a boltban, pláne nem tetőt a fejük fölé, de amik mégis képesek egy kicsit közelebb segíteni ügyfeleinket ahhoz a bizonyos vonathoz, akár merre halad is éppen, mert a hátrafelé araszoló vagy álló, zsúfolt vonaton is jobb, mint a sínek között bóklászni céltalanul.

ELŐZMÉNYEK, TERVEK

A projektben 25 hajléktalan embert terveztünk képzésbe segíteni, közülük 15 főt szakmát adó, OKJ-s képzésbe akartunk vonni². Ennek érdekében költségvetést kellett módosítanunk, hiszen a projekt indulásakor nem voltak betervezve a képzések tandíjai, mivel az eredeti tervezéskor még voltak ügyfeleink számára a munkaügyi központokon keresztül elérhető „ingyenes” képzések, de ezek száma 2010 óta jelentősen csökkent.

2011-ben munkaerőpiaci képzést a Nemzeti Foglalkoztatási Alap decentralizált foglalkoztatási alaprészből, illetve a TÁMOP 1.1.2 „Decentralizált programok a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásáért” programból támogatták. Munkaerőpiaci képzésben (munkaviszonyban állók képzésével együtt) összesen 35,600 fő vett részt 2011-ben, ez a létszám csak 57,7%-a a 2010-es érintett létszámnak (61,662 fő).³

2012-ben ugyan újra nőtt a képzésekben résztvevők száma, a 46,600 fő azonban még mindig messze elmaradt a 2010-es évtől.

Ha megnézzük a képzési támogatásban részt vettek iskolai végzettség szerinti összetételét, 2011-ben a munkaviszonyban nem állók képzésében érintettek között legnagyobb arányban (országosan 41,9%, Budapesten 41%) érettségivel rendelkező álláskeresőket találunk, ami 1,5 százalékponttal magasabb, mint 2010-ben, illetve 2009-ben mért arányuk. Mindez előre vetítette, hogy feltehetően nagyon nehéz, csaknem lehetetlen lesz a projekt célcsoportját jelentő, alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, tartósan munkanélküli hajléktalan embereket munkaügyi központ által szervezett képzésbe segíteni.

Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők az átlagosnál nagyobb arányban tapasztalják meg a munkanélküliséget. Az iskolázottság és munkaerőpiaci kirekesztés közötti összefüggéseket Zolnay János bevezető tanulmányában részletesen is bemutatja. Itt csupán néhány ada-

² Ezek már a 2012-ben átdolgozott szükségletfelmérés és szakmai koncepció számai

³ Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök létszámadatai 2011-ben és 2012-ben, forrás: www.afsz.hu

tot ismertetünk, ami indokoltta tette, hogy a projekt egyik hangsúlyos eleme a képzés, és ezen belül is a szakképzés legyen.

A 2007 és 2012 közötti öt évben folyamatosan nőtt az iskolai végzettség jelentősége a munkaerőpiaci státusz tekintetében, hiszen az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők körében jobban nőtt a munkanélküliséggel érintettek aránya, mint a magasabb iskolai végzettségűek körében. A 8 általánosnál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők körében a 2007-es 34%-ról 2012-re 45,2%-ra (több mint 10%!), az általános iskolai végzettséggel rendelkezők között 38,3%-ról 43,8%-ra, míg az érettségivel rendelkezők esetében csak 1%, felsőfokú végzettségűek esetében 2%, és a szakmával rendelkezők esetében 3% körüli volt a növekedés.⁴

Ha megnézzük a projekt célcsoportját jelentő hajléktalan emberek iskolai végzettségére vonatkozó mutatókat, egyértelműen látszik, hogy a munkaerőpiaci részvételük erősítése elképzelhetetlen az iskolai végzettségük javítása nélkül. 2011-ben a budapesti hajléktalan emberek 40%-a legfeljebb nyolc osztályos iskolai végzettséggel rendelkezett, másik 40%-uk pedig valamilyen szakiskolai vagy szakmunkás bizonyítványt tudhatott a magáénak.⁵ Ha a hajléktalan emberekre legjellemzőbb 50–59 év közötti korcsoportot nézzük, a 2011-es népszámlálás adatai szerint a magyar lakosság 50–59 éves korosztályának 2,2%-a rendelkezik kevesebb, mint 8 általános végzettséggel, 24,4%-uk legmagasabb iskolai végzettsége a 8 általános.⁶

A legfrissebb, 2013-as adatok szerint: a magyarországi 15–64 év közötti lakosság 22,6%-a rendelkezett legfeljebb általános iskolai végzettséggel (ISCED 2). Ezzel Európai Unió viszonylatában a középmezőnyben vagyunk, kb. 5%-kal elmaradva a 27,9%-os Unió átlagtól (Euro-zóna átlaga: 31,6%). A lakosság iskolai végzettségét tekintve – a még csatlakozásra váró – Törökország és a tagországok közül Portugália állt 2013-ban a legrosszabb helyen. Előbbiben a 15 évnél idősebb lakosság 67,7%-a, utóbbiban 59,1%-a rendelkezik legfeljebb általános iskolával. A legjobb Csehország, ahol ez az arány 12,9%, de Litvánia (14,4%), (Szlovákia 14,7%), és Lengyelország (16,1%) is jócskán megelőz minket.⁷

A hajléktalan emberek iskolai végzettsége tehát alacsonyabb, mint az azonos korú teljes népességé. Ugyanakkor éppen az életkorukból fakadóan feltételezhető az is, hogy a szakképzéssel rendelkezők esetében ezek a szakképzettségek mára már elavultak, vagy a mögöttük álló tudás – különösen hosszú munkanélküliségben eltöltött évekkel együtt – nem felel meg a ma hasonló végzettséggel elvárt szakmai, technológiai követelményeknek.

⁴ KSH: Statisztikai tükrök, VI. évfolyam 106. szám, 2012. dec. 21., 1. oldal

⁵ Győri Péter: Amit tudunk – 10 év, in.: Változatlan és változó arcú hajléktalanság, Otthontalanul... Tégy az emberért – Menhely Alapítvány és BMSZKI, Budapest, 2013.

⁶ Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_07_2011.pdf

⁷ Forrás: Eurostat

Különösen alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek a hajléktalanként élő cigány emberek. Győri Péter: „Cigány” – „nem cigány” hajléktalanok című tanulmányában⁸ rámutat, hogy a február 3. kutatás eredményei szerint többszöröse azok aránya a hajléktalan emberek körében, akikre mondták már valaha, hogy cigány, mint a cigányság teljes hazai népességben mért részaránya - a megkérdezettek 25,5%-a számolt be arról, hogy mondták már rá, hogy cigány. Ha korcsoportonként nézzük meg, a saját magukat cigánynak vallók aránya látványosan nagyobb a fiatalabb korcsoportokban: „a férfiak körében átlagosan 15% azok aránya, akik cigánynak vallják magukat, azonban a 30–39 éves hajléktalan férfiak körében ez az arány 22%, a 20–29 éves férfiak körében már 30%. A nők körében ennél is látványosabb a korcsoportonkénti különbség, a 60 évesnél idősebb hajléktalan nők körében a magukat cigánynak vallók aránya nem éri el a 10%-ot, de a 30–39 évesek körében arányuk már 33%, a huszonéves hajléktalan nők körében pedig az önmagukat cigánynak vallók aránya már 39%! Vagyis a fiatal, fiatal-középkorú hajléktalanok körében megjelent egy immár markáns hajléktalan-cigány népesség, különösen a fiatal hajléktalan nők körében.”⁹ 2004 és 2011 között 19%-ról 26%-ra nőtt a cigány emberek aránya a hajléktalan emberek körében. Az ő iskolázottsági mutatóik rosszabbak a nem cigány hajléktalan emberekenél: „a budapesti hajléktalan cigány férfiak 65%-a legfeljebb 8 általánost végzett (ez kétszerese a nem cigány férfiak körében ilyen alacsony végzettséggel rendelkezők arányának). De a budapesti hajléktalan férfiak 19%-nak még 8 általánosa sincs meg (e tekintetben négyszeres a cigány – nem cigány férfiak közötti különbség).”¹⁰ A budapesti hajléktalan cigány nők iskolázatlansága még rosszabb: 89%-uknak legfeljebb 8 osztálya van, közülük az összes budapesti hajléktalan cigány nő 39%-a az általános iskolát sem fejezte be.

Mindezek indokolták tehát, hogy 15 fő számára (a projektbe bevontak 22%-a) terveztünk összesen 2 475 000 Ft értékben szakmát adó OKJ-s képzést, további 10 fő (15%) számára pedig az általános iskola befejezését lehetővé tevő felzárkóztató képzést.

Az iskolába járást havi bérlettel, a képzési napokra járó képzési támogatással (napi bruttó 2000 Ft), oktatási segédanyagokkal (szükséges tankönyvek, tanszerek, füzetek stb.) támogattuk. A képzéseket az ügyfelek számára személyre szabottan terveztük kiválasztani, az ügyfél fejlesztését koordináló esetmenedzser és a fejlesztési folyamaton az ügyfelet végigkísérő fejlesztő munkatárs (vagyis az esetkezelő szociális munkás) segítségével. A képzéseken felmerülő személyes jellegű problémákat a fejlesztő munkatárssal heti rendszerességgű beszélgetéseken, vagy csoportfoglalkozások keretében lehetett megosztani. Szükség esetén egyes tárgyakból

⁸ Győri Péter: „Cigány” – „nem cigány” hajléktalanok, in.: Változatlan és változó arcú hajléktalanság, Otthontalanul... Tégy az emberért – Menhely Alapítvány és BMSZKI, Budapest, 2013.

⁹ Győri Péter: „Cigány” – „nem cigány” hajléktalanok, in.: Változatlan és változó arcú hajléktalanság, Otthontalanul... Tégy az emberért – Menhely Alapítvány és BMSZKI, Budapest, 2013. 101. old.

¹⁰ Győri Péter: A Budapesten élő hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői – in.: Változatlan és változó arcú hajléktalanság, Otthontalanul... Tégy az emberért – Menhely Alapítvány és BMSZKI, Budapest, 2013., 21. old.

korrepetálást is tudtunk biztosítani. (A projekt által nyújtott szolgáltatásokról lásd bővebben Vida Judith tanulmányát a kötetben.)

A projektbe bekerült ügyfelek között a vállalt értékekhez képest magasabb arányban voltak magukat cigánynak vallók: a nők fele, a férfiak 23%-a.

A MEGVALÓSÍTÁS

Ügyfelek kiválasztása, szükségletek feltérképezése

Az OKJ-s képzéseken való részvétel lehetősége jelentette talán a legnagyobb vonzerőt ügyfeleink számára. A projekt híre nagyon gyorsan elterjedt, és a megvalósításba első körben bevont Dózsa György úti Hajléktalan Emberek Álláskereső Irodájában (mely intézményünk egyik szolgáltató egysége) egymásnak adták a jelentkezők a kilincset a szűrés-kiválasztás első időszakában – 2012 decemberétől 2013 január végéig.

A képzésekre két körben választottuk ki a résztvevőket. A jóval több jelentkező közül személyes körülményei alapján az első körben 120, összesen közel 200 ügyfél bevonásának lehetőségét vizsgálták meg a munkatársak. Először 37, második körben 33 résztvevőt választottunk ki. Az első fordulótól a Dózsa György úti Hajléktalan Emberek Álláskereső Irodája munkatársai koordinálták a felzárkóztató képzésbe való irányítást, és kizárólag ők foglalkoztak az OKJ-s képzésekre való kiválasztással, mert nekik voltak releváns korábbi tapasztalataik, részben korábbi pályázati projektekben végzett munkából, részben a Budapest Főváros Kormányhivatala, IX. Kerületi Munkaügyi Kirendeltségével (Haller utcai munkaügyi központ) való jó kapcsolatból. A második fordulóra felkészítettük a többi megvalósító kollégát is erre a munkára. A projekt megvalósításának egyik pozitív hozadéka, hogy több kolléga is tapasztalatot szerezhett a képző cégek, megfelelő tanfolyamok kiválasztásában, a képzések során felmerülő problémák menedzselésében.

Bár a projektben csak képzésbe irányítást vállaltunk, természetesen fontos szempont volt számunkra, hogy a képzésbe kerülők képesek legyenek teljesíteni az iskolák elvárásait, megszerezzék az adott képesítést, és hogy minél többet tudjanak profitálni a tanfolyamokból. Így már a kiválasztás során igyekeztünk feltérképezni azokat a kockázati tényezőket, amik esetlegesen nehezíthették a tanulást. A szükségletfelmérés tartalmazott kérdéseket a jelentkezők végzettségére, munkaútjára, egészségi állapotára, motivációira, esetleges függőségeire vonatkozóan.

Ha az első beszélgetést vezető szociális munkás szükségesnek látta, a projektben foglalkoztatott pszichológus is meghallgatta a szűrés folyamatában az ügyfeleket, és szakvéleményével segítette a team döntését. Ő elsősorban olyan szempontokat igyekezett körbejárni az ügyféllel való beszélgetés során, hogy az illetőnek mennyire reális a jövőképe, milyen célokat fogalmaz

meg, és képes-e ezekhez a célokhoz feladatokat rendelni, milyen korábbi iskolai élményei vannak, mennyire stabil a lelkiállapota, nem sejtethető-e a projektben való részvételt lehetetlenné tevő pszichés érintettség, betegség stb.

A részvételről több körös egyeztetés után, közösen döntöttünk. A team tagjai az esetmenedzserek, a jövődöbeli fejlesztő munkatársak – akik a szükségletfelmérés kérdőívét is felvették az ügyféllel, a pszichológus, a szakmai vezető, és a projektmenedzser voltak. Kérdéses esetben az ügyfél korábbi esetkezelő szociális munkásának véleményét is kikértük. A beszélgetésekről jegyzőkönyv készült, ezekben a felmerülő kockázatokat is igyekeztünk elemezni.

A szűrés-kiválasztás folyamata nagyon fontos, a projekt sikeressége nagyrészt ezen áll, vagy bukik. A BMSZKI méretei miatt részben nagyon könnyű helyzetben van, hiszen közel 3000 ember fordul meg a szolgáltatásainkban naponta. Ekkora tömegből – megfelelő eszközökkel és tapasztalt kollégákkal – ki lehet választani azt a 70 embert, akik nagy valószínűséggel képesek lesznek végigvinni a hat hónapos projekt fejlesztési szakaszát. Ez az intézményi méret jelenti ugyanakkor azt a nehézséget is, hogy mindennek nagyon gyorsan és könnyen terjed a híre, és a kollégáknak (a projektben részt nem vevőknek éppúgy, mint a projekt-munkatársaknak) folyamatosan meg kellett küzdeniük azon tömegek csaldottságával, időnként dühével és értetlenségével, akik nem kerülhettek be.

Természetesen a szakmailag alapos kiválasztás szükséges, de nem elégséges feltétele a sikeres projektnek, különösen akkor, ha olyan emberekről van szó, akik az életük szinte minden területén súlyos hátrányokkal, hiányokkal vágnak bele a megvalósításba. A mi ügyfeleink életében a megvalósítás kétszer hat hónapja alatt (6 hónap fejlesztési időszak, majd 6 hónap utánkövetés) folyamatosak voltak a kisebb-nagyobb krízisek, hullámhegyek és hullámvölgyek: párkapcsolati problémák, lakhatási krízisek, pszichés problémák, függőségek stb. Ezeket olykor-olykor még a BMSZKI széles spektrumú ellátórendszerével is nagyon nehéz volt orvosolni.

Képzések kiválasztása

Mivel a projekt teljes egésze személyre szabott, a szükségleteken és meglévő erőforrásokon alapuló egyéni fejlesztési tervek megvalósítására felfűzött szakmai programok mentén valósult meg, természetesen a képzések kiválasztása során is, amennyire csak lehetett, személyre szabottan választottuk ki minden ügyfél számára a megfelelő képzést. A kiválasztás során az alábbiakat vettük figyelembe:

- ügyfél érdeklődése,
- korábbi munkatapasztalatai,
- korábbi tanulmányai, esetleg félbehagyott iskolái,
- egészségi állapota (nincs-e kizáró oka az adott szakma gyakorlásának),

- az adott szakmával betölthető munkakörök mennyire felelnek meg az ügyfél személyiségének, habitusának (pl. monotónia tűrés, kommunikációs készségek, önálló munkavégzésre való képesség stb. szempontjából),
- elhelyezkedés esélyei, várható jövedelem, várható foglalkoztatási formák az adott szakmában.

A személyre szabottságnak nem tudtunk teljes egészében megfelelni, több olyan tényező merült fel ugyanis, ami ezt nehezítette, vagy egyes esetekben akár lehetetlenné is tette. A tényezők, amelyeket egy-egy képzés kiválasztásánál figyelembe kellett vennünk az alábbiak voltak:

Időkorlátok

- Az ügyfeleket a hat hónapos fejlesztési időszak alatt tudtuk képzésbe helyezni, hisz csak olyan költségeket tudtunk finanszírozni számukra, ami ezen időszak alatt merültek fel. Sajnos nem tudtunk hatással lenni arra, hogy épp abban a hat hónapban indult-e olyan képzés, amit az ügyfél, fejlesztő munkatárs, esetmenedzser legjobb megoldásként közösen kitaláltak. Sok esetben kényszerültünk második vagy harmadik képzés kiválasztására amiatt, mert az adott időszakban épp nem indult megfelelő képzés.
- Előfordult, hogy az ügyfél olyan képzésre szeretett volna járni, ami túl hosszú volt, nem fejeződött volna be az utógondozás végéig, ezeket a képzéseket sem tudtuk támogatni. Tapasztalataink szerint tartósan munkanélküli, gyakran korábbi iskolai kudarokat megelőző, a képzések során hasznos készségeket és kompetenciákat régóta nem használó emberek esetében gyakran egy rövidebb, tananyagát tekintve egyszerűbb képzés is kihívásokat jelent.
- Időkorlátok közé voltunk szorítva akkor is, amikor az ügyfél számára kedvezőbb lett volna pl. egy félbehagyott szakközépiskola befejezése, de iskolarendszerű képzésbe – részben annak hosszúsága, részben a képzés időbeosztása miatt – nem tudtuk őt irányítani.
- Ügyfeleink nem rendelkeznek mozgósítható anyagi tartalékokkal. Olyan képzés, ami túl sok időt vesz el az életükből (vagy azért, mert hetente sok képzési nap van, vagy nagyon messze van a lakóhelyüktől, ezért órákat kell utazni egy-egy képzési napon), nem felel meg a számukra, hisz nem marad idő beszerezni a napi megélhetéshez szükséges anyagi vagy természetbeni javakat. Ezen a képzési napokra járó támogatás csak részben tudott könnyíteni.
- Egy igen különleges időkorlát is felmerült a megvalósítás során, amellyel előre nem számolhattunk: 2013. szeptember elsejétől változott az országos képzési jegyzék. Ez olyan nehézséget jelentett a megvalósítás során, amiről érdemes hosszabban beszámolnunk, a tanulmány egy következő fejezetében.

Anyagi keretek

- A projektben átlagosan fejenként 165 000 Ft tandíjat terveztünk egy-egy OKJs képzésre. Ez bőven elégségesnek bizonyult, elsősorban azért, mert az időkorlátok nem tették lehe-

tővé, hogy hosszabb, s így drágább tanfolyamokat tudjunk finanszírozni. Mivel az ügyfelek által preferált képzések az olcsóbb tanfolyamok közül kerültek ki, lehetővé vált, hogy sokkal több embert helyezzünk képzésbe, mint amennyit eredendően vállaltunk. 25 fő képzésbe segítségét terveztük, közülük 15 hajléktalan ember számára kívántuk a szakmát adó képzés lehetőségét megteremteni. Ezzel szemben 28 hajléktalan nőt és férfit iskoláztunk be OKJ-s képzésbe, és 17 főt felzárkóztató képzésbe, tehát összesen majdnem kétszer annyian kaptak lehetőséget arra, hogy iskolai végzettségük javuljon, mint ahogyan azt terveztük.

A képző cégekkel való együttműködés tapasztalatai

- Európai uniós forrásból a hazai jogszabályok szerint csak olyan képzés tandíja támogatható, amely esetében a képző cég rendelkezik a tanfolyam befejezésének végéig felnőttképzési akkreditációval. Ez szűkítette első körben a választható képzések körét.
- Számunkra fontos szempont volt, hogy lehetőleg olyan képzéseket támogassunk, amelytől valóban hasznosítható tudást, s nem csak OKJ-s bizonyítványt, reméltünk. Ha az akkreditáció rendben volt, megpróbáltuk feltérképezni, milyen minőségű képzéseket nyújt általában az adott cég. Sok eszközünk nem volt erre, de az alábbiakat igyekeztünk figyelembe venni:
 - a cég külső kommunikációja mennyire pontos, megbízható: a honlapon vagy ügyintézőn keresztül beszerezhető információk mennyire részletesek, tartalmasak, pontosak? Elérhetőek-e a képzési tematikák, az oktatók személye kiderül-e?
 - korábban sikeresen végzettek esetleg elhelyezkedettek aránya,
 - internetes fórumokon hogyan értékelik a képző céget, milyen kritikákat fogalmaznak meg vele kapcsolatban.

A projektbe úgynevezett partnerségi találkozók voltak beépítve, hogy a szakmai megvalósításban részt vevő intézmények egymás munkáját, szempontjait jobban megismerve hatékonyabb együttműködésre legyenek képesek az ügyfelek érdekében. A képzésben részt vevő cégek, oktatási intézmények részvételére is számítottunk, éppen az első ilyen partnerségi találkozó alkalmával. Azt reméltük, hogy a személyes ismeretség segít a későbbiekben az esetlegesen felmerülő problémák orvoslásában. Azt tapasztaltuk azonban, hogy a képző intézményeknek nem állt érdekükben részt venni a találkozón. Eljött ugyan két intézmény képviselője, akikkel aztán valóban hosszú távú kapcsolat alakult ki a megvalósítás során, de több cég egyszerűen elutasította a meghívást.

- A cégeknek a velünk való együttműködés során az a tény, hogy pályázati programból finanszírozott embereket kellett beiskoláznunk, többletmunkát jelentett: le kellett jelenteniük, hogy pályázati programból finanszírozott tanulójuk van; a képzésre jelentkezővel kapcsolatos szokásos dokumentáción túl (jelentkezési lap, felnőttképzési szerződés stb.) további adminisztrációs terhet is kellett vállalniuk. A legnagyobb problémát a képzési támogatások kifizetéséhez szükséges jelenléti ívek beszerzése jelentette számunkra. A képzési támogatás

a pályázati kiírás szerint csak arra a napra fizethető ki, amikor az illető valóban részt vett az oktatásban. Mivel ügyfeleink nem rendelkeztek mozgósítható tartalékokkal, egy-két kivételtől eltekintve a képzési támogatást hetente fizettük ki, hogy a következő héten esedékes tanfolyami napokra el tudjanak menni.

Egy, az angol nyelvű készségfejlesztő csoportra jelentkező fiatal ügyfelünknek – aki külföldi munkavállalás reményében akart nyelvet tanulni – felajánlottuk, hogy keresünk olyan társalgó csoportot, ahol gyakorolhat, és még fizetnie sem kell érte. Azt mondta, hogy nem szívesen megy nem hajléktalan emberek közé tanulni, beszélgetni, mert „ebben a szerelésben a hülye is megmondja róla, hogy csöves”. Hogy menjen ő ilyen ruhában mások közé? Teljesen hétköznapi viselet volt rajta: farmer, sportcipő, póló, dzseki, hátizsák. Talán egy kissé kopottabb, de ezt is csak második ránézésre mondta volna meg az ember. Bárki, bárhol átlagos fiatalnak nézte volna.

Ez apróságnak tűnő dolog, de a megvalósítás során folyamatos problémát jelentett a jelenléti ívek időben történő beszerzése. A legegyszerűbb megoldásnak végül az bizonyult, hogy az ügyfelek vitték minden képzési napra magukkal az általunk készített jelenléti ívet, és írástól alá az oktatóval, majd hozták vissza nekünk. Ez azonban azt jelentette, hogy sok esetben kellett magyarázkodniuk, hogy miért is van erre szükség, ami különösen azért nehézkes, mert a legtöbb ügyfelünk nem akarta, hogy kiderüljön: ő hajléktalan, s egy hajléktalanokat támogató program ügyfeleként van jelen a képzésen. Ennek kikerülésére vagy voltak saját praktikáik, vagy egyszerűen meg kellett beszélniük a kollégákkal, hogy milyen szavak, mondatok azok, amiket használni tudnak annak érdekében, hogy ugyan igazat mondjanak, mégse „bukjanak le.” Az ügyfeleink ezen igényét mindvégig szem előtt tartottuk, azzal együtt is, hogy sokat igyekeztünk beszélni arról is, nem bűn, nem szégyen szegénynek lenni. A hajléktalanság azonban olyan bélyeg, aminek súlyát nekik kell nap, mint nap magukkal hordaniuk, nem vitathatjuk el azon jogukat, hogy ezt a súlyt letehessék.

OKJ-s változások

Essen itt akkor néhány szó a már korábban említett jogszabályi változásokról, amik épp a projekt félidejében, 2013 szeptemberében rendezték át teljesen az OKJ-s képzések rendszerét.

Az OKJ-s képzések rendszerének megváltozásáról már tudni lehetett a sajtóból. Az előzetes híresztelések arról szóltak, hogy az új OKJ-ban megszűnnek képzések, emelkednek az óraszámok, és ezek lényegesen drágítani fogják majd a tanfolyamokat.

Az OKJ-ban szereplő szakképesítések szakmai dokumentumainak kiadása a szakképzésről szóló 2011. évi CLXXXVII. törvény alapján két szinten történik. Először kormányrendeleti szinten kerülnek kiadásra az egyes szakképesítéseket alkotó szakmai követelménymodulok. Ezt köve-

tően kerülhet sor - a szakképesítésekért felelős miniszterek által kiadott rendeletek formájában – az egyes szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményeinek kiadására. Az első bevezetést 2013. január elsejére tervezték, amit ugyan elhalasztottak 2013. szeptember elsejére, ám a változás így is felkészületlenül érte a képző cégeket. Sok képzés esetében ugyanis az OKJ által megszabott keretekhez igazított vizsga- és követelmény rendszer vagy nem készült el a jogszabály életbe lépésének napjáig sem, vagy olyan későn készült el, és került kihirdetésre, hogy a képzőknek nem maradt idejük a tanfolyamaikat a megváltozott előírásokhoz igazítaniuk.

Az átalakítás a gyakorlatban azonban azt jelentette, hogy 2013 szeptember 1. után nem indultak az új OKJ szerinti tanfolyamok egészen 2014. év elejéig. Körülbelül február táján jelentek meg újra azok a képzés-típusok, amik az ügyfeleink esetében szóba kerülhettek. Nagyon sok képző cég azonban még 2013. szeptember, októberében kínált becsatlakozási lehetőséget a hivatalosan augusztus 31-e előtt elindított tanfolyamaira. Ezzel a kikapus lehetőséggel ki tudták még tolni néhány héttel a régi OKJ érvényességét, nyilván félve a kereslet visszaesésétől, az átállás okozta zűrzavar miatti bevétel kiesésétől.

Az utólagos becsatlakozási lehetőséget szakmailag nem találtuk jó megoldásnak, hiszen ez többnyire azt jelentette, hogy a képzés kisebb vagy nagyobb részéről ügyfeleink lemaradtak, s ennek pótlása időnként okozott is nehézségeket. Ugyanakkor nem tehattünk mást, hiszen a várakozással azt kockáztattuk volna, hogy nem tudunk beiskolázni a projekt idején annyi embert, mint ahányan számítottak erre a lehetőségre. A megérzésünk – miszerint minél több embert kell még a régi OKJ-s képzésekre beiskolázni, addig, amíg lehet, beigazolódott, bár azt nem sejtettük, hogy majd egy fél év kell ahhoz, hogy a képzők új kínálattal rukkoljanak elő a képzési piacon. Ez azonban újból azt jelentette, hogy az egyénre szabott képzésválasztás szempontjai óhatatlanul csorbultak.

A megvalósítás során tehát a projekt olyan kockázatokkal kényszerült szembenézni, amelyek kezelése nem kompetenciája: az államigazgatás a maga által szabott időkereteket nem tartotta, a jogszabályi környezet a képzésekre vonatkozóan időnként teljesen kiszámíthatatlan módon átalakult, a szolgáltatók kiskapuk keresésére kényszerültek. Ugyanakkor az OKJ változásnak egy nem várt hozadéka is volt a program egészét tekintve: mivel arra számítottunk, hogy a képzések díjai jelentősen emelkedni fognak, ezért viszonylag magas képzési díjakkal terveztünk a költségvetésben (165 000 Ft/fő). Miután úgy döntöttünk, hogy bizonytalannak látszik a változások utáni képzési piac, minél több embert igyekeztünk képzésbe helyezni még szeptember elseje előtt. Így alacsonyabb tandíjjal, sokkal több ember számára tudtunk tanfolyamot vásárolni, mint ahogyan azt előre terveztük.

15 főt terveztünk OKJ-s képzésbe irányítani, végül pedig 28 fő számára sikerült megfelelő tanfolyamot találnunk (ez az összes bevont ügyfél 40%-a).

Néhány szó a választott képzésekről

Ügyfeleink körében a legnépszerűbb képzés a targoncavezető képzés volt, 12 fő vett részt ilyen jellegű tanfolyamon. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint a munkaügyi kirendeltségeken elérhető OKJ-s képzések összességében 2012¹¹-ben szintén ez volt a második legnépszerűbb képzés.¹²

A választott képzések típusai

Tanfolyam típusa	Beiratkozottak száma (fő)
Targoncavezető	12
Személy és vagyonőr	6
Kereskedelmi (Bolti eladó, Kereskedő Boltvezető, Virágkötő)	4
Vendéglátóipari (Cukrász, Gyorséttermi-eladó, Mixer, Vendéglátó-eladó)	4
Kertfenntartó	1
Takarító	1
Összesen	28

A targoncavezetők számára nem csak az OKJ-s végzettség megszerzését tudtuk biztosítani az elérhető mindhárom géptípusra, de a munkavállaláshoz szükséges hatósági jogosítvány megszerzését is lehetővé tudtuk tenni. A második legnépszerűbb tanfolyam a személy és vagyonőri képzés volt, ide hatan iratkoztak be. A fennmaradó tíz ügyfél kilenc különböző képzésben vett részt, ebből a legfurcsábban hangzó talán a bármixer képzés volt.

Összesen 2 437 800 Ft-ot költöttünk tan- és vizsgadíjakra, átlagosan 87 000 Ft-ba került egy ügyfél képzése. További 658 000 Ft-ot fizettünk ki az OKJ-s képzésekbe járók számára képzési támogatásként. Ez egy-egy ügyfél számára átlagosan 23 500 Ft-ot jelentett. A pályázati kiírás szerint bruttó 2000 Ft volt a maximálisan adható képzési támogatás napi összege. Ez jóval alacsonyabb annál az összegnél, amit a munkaügyi központokon keresztül beiskolázottak kaphatnak.¹³ Ez azt is jelentette, hogy a közmunka programhoz kapcsolódó képzések beindulása után,

¹¹ A 2013-as adatok a tanulmány írásakor még nem elérhetőek

¹² AZ AKTÍV FOGLALKOZTATÁSPOLITIKAI ESZKÖZÖK FONTOSABB LÉTSZÁMADATAI 2012-BEN, Nemzeti Munkaügyi Hivatal, www.afsz.hu

¹³ Vagy akár annál, amit a másik TÁMOP program résztvevői kaphattak – a mindenkori minimálbérrel megegyező napidíjat, 4670 Ft-ot, ráadásul adó- és járulégmentesen. [a szakmai szerkesztő megjegyzése]

azaz 2014. év elején több ügyfelünk is gondolta azt, inkább kivár, hátha lesz számára a munkaügyi központon keresztül elérhető képzés, mert azzal anyagilag sokkal jobban jár. A projekt keretében csak az iskolában töltött napokra adhattunk képzési támogatást és csak a fejlesztési időszak 6 hónapja alatt, vagyis, akinek a képzési ideje átcsúszott az utógondozási időszakra, ezekre a napokra már nem kaphatott támogatást. A képzési támogatás azonban így is nagyon fontos volt a programban résztvevők számára. Kifizetése hetente történt meg, készpénzben.

A kötetben szereplő „Nytás az utcára” projekt is küzdött hasonló aránytalanságokkal, a kifizethető juttatások esetében pl. a foglalkoztatási programba bevont ügyfelek esetében. Értjük, hogy nagyon nehéz a megvalósítás idejében gyakran csúszkáló pályázati konstrukciók egymáshoz, illetve központi rendszerekhez való igazítása. Fontosnak gondoljuk ugyanakkor, hogy a különböző támogatási konstrukciókban, ugyanarra, vagyon csaknem ugyanarra adható támogatások feltételeit egységesíteni kellene, illetve amennyire lehetséges elkerülni, hogy egy időben zajló támogatási konstrukciók különböző feltételrendszerekkel működhessenek. Ezek feszültséget okoznak a megvalósítás során, kockázatot jelentenek a megvalósítók számára. Hiszen jogosan érzik a projektbe bevontak igazságtalannak, ha amiatt esnek el esetleg egy számukra kedvezőbb támogatási formától, mert résztvevői egy projektnek.

A szakmát adó képzésbe irányított ügyfelek főbb statisztikai mutatói

Nemi megoszlás

A projektbe bevont ügyfelek nemi megoszlása, a képzés típusa szerint

	Nő		Ffi	
	fő	%	fő	%
A Budapesten élő hajléktalan emberek nemi megoszlása - 2011 ¹⁴	721	22%	2535	78%
A projektbe bevontak ügyfelek nemi megoszlása	28	40%	42	60%
Szakmát adó (OKJ-s) képzésbe került ügyfelek nemi megoszlása	9	32%	19	68%
Felzárkóztató képzésbe került ügyfelek nemi megoszlása	11	65%	6	35%

A projektbe bevontak közül valamivel nagyobb arányban kerültek be férfiak az OKJ-s tanfolyamokra, mint nők: egyharmaduk volt nő, kétharmaduk férfi. A Február Harmadika felmérés adatai szerint a budapesti hajléktalan embereknek 22%-a nő, tehát így is többen tudtak a programba bekerülni, mint a fővárosi hajléktalan emberek körében mért részarányuk. Ezzel

¹⁴ Győri Péter: A Budapesten élő hajléktalan emberek főbb statisztikai jellemzői – in.: Változatlan és változó arcú hajléktalanság, Otthontalanul... Tégy az emberért – Menhely Alapítvány és BMSZKI, Budapest, 2013

párhuzamosan érdemes megnézni a program keretében felzárkóztató képzésbe irányítottak nemi megoszlását is, ugyanis ott csaknem kétszer annyi nő kapott lehetőséget az általános iskola valamely osztályának befejezésére, mint férfi (6 férfit és 11 nőt helyeztünk felzárkóztató képzésbe). Mindebből látszik tehát, hogy a szakmát adó képzésekbe azért tudott a férfiakhoz képest kevesebb nő bekerülni, mert elve rosszabb iskolai végzettségi mutatókkal rendelkeztek, vagyis inkább a felzárkóztató képzésre volt szükségük. Az általános iskolát befejezni kívánó nők körében csak ketten voltak, akik a 9-10. osztályt szerették volna befejezni, a többieknek a 8 általános iskolai végzettsége nem volt meg (hármán kevesebb, mint 6 osztállyal rendelkeztek).

Kisebbséghez tartozás

A magukat cigánynak vallók száma a projektben, és a képzés típusa szerint

	Nő	Ffi	Összesen
Magukat cigánynak vallók a projektbe bevontak között (fő)	14	9	25
Magukat cigánynak vallók az OKJ-s képzésbe kerültek között (fő)	1	5	6
Magukat cigánynak vallók a felzárkóztató képzésbe kerültek között (fő)	10	2	12
Képzésbe került, magukat cigánynak valló ügyfelek száma összesen (fő)	11	7	18

Öt férfi és egy nő vallotta magát romának a szakmászító képzésbe kerülők közül. Az általános iskolát befejezni kívánók közül 2 férfi és 10 nő nyilatkozott úgy, hogy magát cigánynak tartja. A projektbe kerülő összes ügyfél közül 9 férfi és 14 nő vallotta magát romának, vagyis a magukat cigánynak tartók csaknem mindegyike valamilyen képzésbe került a projekt megvalósítása során. Ennek előfeltétele volt a nagyon alacsony iskolai végzettségük: a projektbe kerülő román nők közül 10 főnek nem volt meg a nyolc általánosa sem, a többiek pedig általános iskolai végzettséggel rendelkeztek. Ha emellé hozzátesszük a magukat romának vallók foglalkoztatási mutatóit, jól látszik, milyen erős a munkaerőpiaci kirekesztettsége ennek a csoportnak: 4 férfi és 10 nő nyilatkozott úgy, hogy

- vagy egyáltalán nem rendelkeznek munkatapasztalattal, vagyis soha nem végeztek még bejelentett munkát,
- vagy az elmúlt 5 év alatt soha nem álltak munkaviszonyban.

Életkor

A képzésbe kerülők átlagéletkora 44 év – ez kicsit magasabb, mint a projektbe bevontak átlag életkora, ami 42 év. Ez elsősorban azért van, mert a projektbe bevontak közül a fiatalabbaknak inkább az általános iskola befejezésére, vagy a 9.-10. osztály megszerzésére volt szüksége. Eb-

ből ugyanakkor az is jól látszik, hogy a projektbe, és így a képzésekbe is a budapesti hajléktalan emberek átlagánál fiatalabbak tudtak bekerülni. A fővárosban élő hajléktalan emberek több, mint fele ugyanis elmúlt 50 éves.¹⁵

EREDMÉNYEK, HATÁSOK

Végzettségi mutatók

A képzésbe segített ügyfelekkel arra szerződünk, hogy a képzési napokon rendszeresen részt vesznek – ezt erősítette a képzési támogatás is –, a vizsgákon megjelennek, és legjobb tudásuk szerint igyekeznek azt teljesíteni. Nem volt feltétele a pályázati kiírásnak, hogy a beiskolázottak végezzék is el a választott képzéseket, nekünk mindössze a tanfolyamra való segítségüket kellett vállalni. Természetesen azonban, nekünk nagyon is fontos volt, hogy lehetőleg mindenki szerezzon is meg a választott szakképesítést.

Minden ügyfél teljesítette az előírt és vállalt részvételt, de hárman végül nem tettek záróvizsgát, s így nem szereztek OKJ-s bizonyítványt. Ebből egy fő börtönbe került, egy korábbi büntetése érte utol, ám az iskola tájékoztatása szerint levizsgálhatja a szabadulása után. Egy fő a vizsga hetében bejelentett állást és lakhatást kapott vidéken, ezt nem akarta kockáztatni, ezért nem jött vissza Budapestre vizsgázni. Ő azóta is meg tudta őrizni bejelentett állását és lakhatását a hajléktalan ellátáson kívül. Egy ügyfelünket pedig egyszerűen nem tudtuk rávenni, hogy menjen el vizsgázni. A 28 beiskolázott résztvevőből tehát 25-en szereztek új szakmát.

Az új szakmán túl azonban a képzéseknek olyan hozadékai is vannak a résztvevők életében, melyek hosszabb távon is hatással lehetnek rájuk, még akkor is, ha ezeknek rövid távon esetleg nincs kézzel fogható eredménye. Sokak számára jelentett a képzés újra lehetőséget a megmérettetésre, értelmes elfoglaltságra. Olyan készségeket kellett újra használatba venniük, amelyeket a hétköznapi életben maradás során nem feltétlenül gyakorolnak. A képzési napok strukturált időbeosztást jelentettek, az iskolába járáshoz össze kellett szedniük magukat szellemileg, fizikailag, lelkiileg egyaránt. A képzéseken nem egy esetben ismeretségeket, barátságokat kötöttek, ezek nagyon fontos visszajelzéseket jelentettek számukra. Gyakran jelezték vissza azt a beszélgetések során, hogy mennyire jól esett nekik, ha egy-egy oktató elismerte a tudásukat, tapasztalatukat, igyekvésüket. Többségük szorongásokkal, félelmekkel telve vágott bele a képzésbe, és lelkiileg megerősödve, új lendületet kapva fejezte azt be.

Ezek a számszerűen nem igazán mérhető eredményeken túl, a projekt – és ezen belül az OKJ-s képzések – hatásait olyan mutatók mentén tudjuk mérni, mint a jövedelmi helyzet, a

¹⁵ Győri Péter: A Budapesti élő hajléktalan emberek főbb statisztikai mutatói – Otthontalanul, Változó és változatlan arcú hajléktalanság, 2013

munkaerőpiaci részvétel, egészségügyi állapot változása, illetve hogy a résztvevőnek sikerült-e kilépnie a hajléktalan ellátó rendszerből.

Lakhatás

Gondolhatnánk, hogy természetes, hogy egy hajléktalan emberekről szóló projekt esetében a lakhatási krízisek jelentik az egyik nagy kockázati tényezőt, amivel nyilvánvalóan előre számolni kell a projekt tervezésekor. Ez így igaz is, terveztünk is ezekkel, ugyanakkor a megvalósítás során mégis azzal kellett szembesülnünk, hogy sok esetben még a BMSZKI oly szerteágazó szolgáltatási rendszere is nehezen tudta követni vagy kiszolgálni a projektbe bevont egy-egy ügyfél lakhatási kríziseinek megoldását. A párkapcsolati problémák, a pszichés és a szenvedélybetegségek (elsősorban droghasználat) mellett ezek jelentették a legnagyobb „megborulásokat”. Az egyik intézményből ki- a másikba beköltözések, a megszűnő szívességi lakhatás, a szálló tömeges volta miatti konfliktushelyzetek mind olyan kihívást jelentettek ügyfeleink életében, amikor a képzésben való részvétel kötelezettsége eltörpült az életben maradásért vívott napi küzdelmek sorában. Olyan eset is előfordult azonban, ahol épp a képzésen való bizonyítási vágy volt az, ami tartotta az erőt kliensünkben a költözése, munkahelyváltása során megélt nehéz helyzetben. Ez volt akkor éppen az a fix pont, amihez igazodni lehetett, miközben minden más változóban volt körülötte.

A projekt hozadéka a fentiek ellenére is megmutatkoznak a lakhatási körülmények javulásában is: a szakmászító képzésbe helyezettek közül hét főnek sikerült jobb lakhatási körülmények közé, intézményen kívüli lakhatásba költöznie, közülük egy ember albérletbe költözött, hárman szolgálati lakást kaptak.

Egészségi állapot

A projektben résztvevő egyik intézményünk, a Váltó-Ház, profilja szerint alkoholbeteg hajléktalan emberek számára nyújt segítséget a józanodáshoz. (A projektben résztvevő szolgáltatások részletesebb leírását lásd Vida Judith tanulmányában.)

A szenvedélybetegséggel küzdők munkaerőpiaci esélyeinek növelése elképzelhetetlen a betegséggel való foglalkozás nélkül. Az ő esetükben tehát kiemelten fontos az egészségügyi állapot javulása, ami gyakran a józanság megtartását jelenti.

A Váltó-Házban folyó szenvedélybeteg hajléktalan embereket segítő munka hatására elmondható, hogy alkoholizmusa miatt senki nem morzsolódott le a projektben. A 28 főből tizenketten voltak azok, akik absztinenciát vállalva, a Váltó-Házban kerültek bevonásra. Közülük nyolcan a projekt ideje alatt visszaesés nélkül megtartották absztinenciájukat, ketten voltak azok, akik egyszer megbillentek a projekt ideje alatt, de azonnal segítséget kértek, így nem lett belőle teljes megborulás. Két fő esetében pedig drog- és gyógyszerfüggőséggel kapcsolatos betegség-

gükkal nem sikerült megküzdeniük, bár a projektben vállalt feladataikat teljesítették, a képzéseket befejezték, együttműködtek a segítőkkel, szenvedélybetegségükkel kapcsolatban is, ez mégsem volt eredményes. Egyikük politoxikomán: az alkoholról képes volt lemondani, de a gyógyszerekről nem. Másikuk fiatal drogfüggő, a projekt végén nyúlt újra a szerhez, jelenleg küzd, még nem látszik, hogy melyikük lesz erősebb.

41 éves, alkoholizmussal küzdő férfi ügyfél: a projektbe vonásakor a cél a stabil jövedelemhez juttatás volt, és rendkívül rossz fizikai, egészségügyi állapota miatt, segítségünkkel rokkantsági ellátás iránti kérelmet nyújtott be. Az elbírálás késett, egész pontosan még a mai napig (közel 10 hónapja) nem történt meg. Az orvosi szakvélemény birtokában tisztábban láthattuk volna az ügyfél munkerőpiaci esélyeit. Ezzel párhuzamosan felkereste a diabetológiai szakrendelést, ahol beállították gyógyszerelését. Megszerveztük diétás étkezését. Szemészeten is járt, szemüveget kapott, fogazatának pótlása is megtörtént. Ezek hatására az ügyfél fizikai állapota sokat javult, ezért felmerült az OKJ-s képzés lehetősége. A fejlesztővel együtt kiválasztották a megfelelő OKJ-s képzést, beszerezte a szükséges bizonyítványokat és orvosi igazolást. Józanágát visszaesés nélkül megőrizte. Rendszeresen látogatta a mentálhigiénés csoportot, ezáltal önbi-zalma, önismerete fejlődött, fellépése magabiztosabbá vált, mentális állapota stabilizálódott. Érdekérvényesítő képessége rendkívüli mértékben fejlődött. A kiválasztott képzés az ügyfélen kívülálló okok miatt az eredeti fejlesztési időszakon belül nem kezdődött el, ezért fejlesztési tervét meghosszabbítottuk további 6 hónappal. Ez idő alatt sikerült gyorséttermi eladó végzettséget szereznie, és az új szakmájában elhelyezkednie.

A szenvedélybetegségen túl azonban sok hajléktalan ember küzd egyéb egészségügyi problémákkal, melyek akadályozzák a rendszeres munkavégzésben, vagy megnehezítik az elhelyezkedést. Ilyen lehet pl. egy egyszerűnek tűnő fogpótlás – látványosan hiányos fogazattal állás-interjún megjelenni még az alacsony presztízsű munkahelyeken sem jó indítás. Vannak persze olyan helyzetek is, amikor az esetkezelői munka során világossá válik, hogy az ügyfél egészség-romlása vélhetően olyan mértékű, hogy leszázalékolási folyamatot kell elindítani, mert ez az egyetlen reális lehetőség arra, hogy őt rendszeres jövedelemhez juttassuk.

Az OKJ-s képzésbe került 28 főből tizenkilencen küzdöttek valamilyen egészségügyi problémával: négy esetben valamilyen fizikai jellegű egészségügyi probléma merült fel (pl.: cukorbetegség, látás problémák, fogazathiány, belgyógyászati problémák), hat esetben kellett mentálhigiénés tünetekkel, pszichés betegséggel foglalkozni az esetmunka során, és tizenheten küzdöttek valamilyen szenvedélybetegséggel. Természetesen több ügyfelünket egyszerre több probléma is sújtotta. A megvalósítás során nagy segítségünkre volt a projekt keretében főállásban foglalkoztatott pszichológus kolléga, aki nem csak az ügyfelek számára nyújtott

egyéni és csoportos terápiás jellegű foglalkozásokkal tudott hozzájárulni a program eredményességéhez, hanem a kollégák számára biztosított konzultációs lehetőség is sok esetben bizonyult hasznosnak. Az esetkezelői munka során a megvalósító szakemberek, így a pszichológus is, szoros együttműködésben dolgoztak, az esetmegbeszélő csoportokon szükség esetén ő is részt vett, az ügyfelekkel kapcsolatos észrevételeit javaslatait így be tudták építeni a fejlesztő munkatársak az ügyféllel való munkába.

A projekt keretében nem volt módunk olyan egészségügyi ellátásokra költeni, mint szemüveg, fogazatpótlás, gyógyászati segédeszközök vásárlása, mert a pályázati konstrukció ezt nem tette lehetővé. Pedig az ezekhez való hozzájutás jelentősen tudja javítani egy ember életminőségét, önbizalmát, fellépését, ezáltal nagy hatással lehet a munkaerőpiaci helyzetének javítására is. Más szolgáltatásokhoz való hozzásegítéssel így is több esetben sikerült elérni, hogy ügyfeleink számára is elérhetővé váljanak ilyen típusú segítségerek is.

Munkaerőpiaci helyzet, jövedelem

13 főnek javult, 14 főnek pedig nem változott a jövedelmi helyzete. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök nyomomonkövetéses vizsgálatának legfontosabb mutatójaként a támogatásban részesítettek munkaerőpiaci reintegrációját mutató elhelyezkedési arányt tekinti. A támogatás befejezése után 180 nappal vizsgálják a bejelentett munkaviszonnyal rendelkezők arányát. Bár a kiírás szerint nem elvárás a nyílt munkaerőpiacra való visszahelyezés, mi is fontosnak tartjuk, hogy a résztvevők munkaerőpiaci részvétele javult-e a programban való részvétel hatására. Hat hónap még egyetlen ügyfél esetében sem telt el a tanulmány írása idején a fejlesztési időszak befejezése óta, és sokaknak még az utánkövetése is csak nemrég kezdődött meg. A jelenlegi állapot szerint az OKJ-s képzéseken részt vett 28 főből heten bejelentett munkát kaptak (ebből 2 fő közmunkát), nyolcan pedig feketén dolgoznak. Ne feledjük, hogy a képzésbe helyezett átlagos életkora 44 év volt, és sokan közülük korábban egyáltalán nem rendelkeztek munkatapasztalattal, vagy több mint 5 éve nem dolgoztak. Sokuk számára a hat hónapos fejlesztési időszak magával a képzéssel telt, és a munka-keresés jelen tanulmány írásakor, az utánkövetés időszakában zajlik.

ÖSSZEGZÉS

Az írás végén tárgyalt eredményeket olvasva remélhetőleg az a kép alakul ki az olvasóban, hogy ez egy sikeres projekt elem volt: a képzésbe segített hajléktalan emberek iskolai végzettségi mutatói javultak, ők maguk a képzések során önbizalmukban megerősödve, értékes tapasztalatokkal, új ismeretségekkel gyarapodva, készségeikben, kulcs-kompetenciáikban fejlődve fejezték be a programot. A lemorzsolódók száma minimális. A kollégák is fejlődtek: értékes tapasztalatokat szerezve a képzésbe segítéssel kapcsolatban; az egyéni esetkezelés során

pedig, a hosszú és rövid távú célokhoz rendelt feladatok megvalósítása mentén, projekt-szerűen vitt segítő munka előtérbe helyezése jelentett új dimenziókat.

Mi magunk is úgy érezzük, hogy ezek valóban sikerek. Nem tudunk azonban anélkül elköszönni az olvasótól, aki türelmesen végigböngészte a fenti sorokat, hogy ne jegyezzük meg az alábbiakat: a foglalkoztatást, képzést segítő projektek pályázati konstrukciói – még ha hangsúlyozzák is az egyéni szükségletekre reagáló segítő munkát – úgy gondolkodnak, mintha a magyar munkaerőpiac egy jól működő, széles társadalmi rétegek számára biztos megélhetést nyújtó, stabil rendszer volna. Adott a jól működő munkaerő piac, adott egy jól működő, széles spektrumú oktatási rendszer, ami rugalmasan reagál a foglalkoztatók elvárásaira, és nekünk szociális szolgáltatóknak legfeljebb az lehet a dolgunk, hogy ha valaki saját erejéből nem képes ezen rendszerekbe belépni, hát tegyük lehetővé számára: tegyük képessé rá, fejlesszük a kulcs-kompetenciáit, készségeit, erősítsük az önbizalmát stb. Az általunk vitt segítői szerepfelfogásban még azt is hozzá tehetjük, hogy ebben persze a szerepünk csak annyi, hogy kísérik az ügyfelünket, a saját szükségletei és elvárásai mentén, a saját erőforrásaira támaszkodva. És ha mindezt sok összetevőt: ügyfél akaratát, erőforrásait, segítői eszközkészletet, pályázat útján biztosított pénzt, paripát, fegyvert jól beszórjuk a nagy boszorkány üstbe, és megfelelő mozdulattal kavarjuk, megfelelő irányba, a végén majd kibújjik belőle a dolgozni kész és képes munkavállaló, aki besétál az őt váró munkaerőpiacra. Csakhogy mindannyian tudjuk – a pályázat megvalósítói, és jelen írás olvasói is, feltehetően a pályázati konstrukciókat megíró szakemberek is – hiszen ugyanabban a valóságban élünk, hogy a hétköznapi szintjén bizony ez korántsem így működik. A hétköznapi munkakerő-piacról kiszorultak tömegei vívnak napi szintű élet-halál harcot azért, hogy legalább némi morzsa jusson nekik a terített asztalról. Örülnek a fekete és alkalmi munkának, ami sokszor a projektek megvalósítása során is ezerszer fontosabb, mint a képzés, vagy segítő csoportok, mert a napi betevőt és a fedelet a fejük fölé ez biztosítja. Örülnek a rosszul fizetett, gyakran megalázó, kizsákmányoló munkalehetőségeknek, mert a stabil foglalkoztatás, a jogszerű munka elérhetetlen számukra. Örülnek a bármilyen formában elérhető pénzbeli támogatásoknak, és akár aránytalanul nagy munkát képesek befektetni ezek megszerzésébe, napokig, hetekig kilincselve, sorba állva, kuncsorogva hivatali pultok előtt, mert nincs más lehetőségük (lásd erről részletesebben Oláh Dóra írását). Mi segítők meg persze örülünk a pályázati lehetőségeknek, mert így egy kicsivel mégis több eszköz áll a rendelkezésünkre a gyakran szélmalomharcnak tűnő munkában. Ezzel együtt is azonban azt gondoljuk, hogy a pályázati programokkal toldozott-foldozott, alá-dúcolt szociális-társadalmi berendezkedésünket alapjaiban kellene végre megreformálni, mert e nélkül féltő, hogy hamarosan a nyakunkba dől.

ESETTANULMÁNYOK, INTERJÚK

BUDA ERIKA: EGY FA KÖRÜL A VILÁG - AZ ALKOTÁS FOLYAMATA
A TERÁPIÁS MUNKÁBAN

„PRÓBÁLOK LÁBRA ÁLLNI” – Az interjút készítette: Patkós
Krisztina

DÓSA LÁSZLÓ: „KÖSZÖNÖM EZT AZ IGAZÁN KICSI ALMÁT!”

„NINCSENEK VÉLETLENEK...” – Az interjút készítette: Patkós
Krisztina

SOÓS MÁRIA: A VÁLTÓ-HÁZ ELSŐ 12 ÉVE

BUDA ERIKA: EGY FA KÖRÜL A VILÁG – AZ ALKOTÁS FOLYAMATA A TERÁPIÁS MUNKÁBAN

Ez az esettanulmány egy kilenc hónapos egyéni terápia folyamatát írja le és elemzi. A terápia pszichoanalitikus szemléletben¹ folyt, a jungi analízis (álmok, asszociációk, szimbólumok, archetípusok) technikáit is sűrűn használva. A közös munkában nagyobb hangsúlyt fektettünk a terápia szupportív-támogató szerepére², és kevésbé volt fontos a terápia expresszív-feltáró³ része. A kapcsolati folyamat időkeretét nem szabtuk meg előre, hanem hagytuk, hogy a közös munkában való haladás szabadon alakítsa. A klinikai pszichológia etikai szabályainak megfelelően a tanulmányban minden személy- és helységnevet megváltoztattam. A tanulmányban megjelenő idézetek nem szó szerinti idézetek, csupán tartalmában, stílusában, jellegében illelnek visszaadni az üléseken elhangzottakat.

ELŐZMÉNYEK

Péterrel a TÁMOP 5.3.1.C. „BMSZKI Első Lépés – alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkező hajléktalan emberek képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programja” projektbe való szűrési-felmérési interjú keretein belül találkoztam először. Az egyórás interjú célja kliensem motivációjának, intellektuális-, szociális-, együttműködési készségeinek, elvárásainak, mentális

¹ „A pszichoanalitikusan orientált pszichoterápia a pszichoanalízis dinamikus szemléletére építő, nem időhatáros egyéni pszichoterápia. (...) A technikai eszközöket, amelyeket használ, az eklekticizmus jellemzi. Célja: a személyiség részleges átdolgozásán keresztül éri el a tüneti javulást.” (Szőnyi-Füredi, 252. o.) „...ezek a módszerek pszichoanalitikus elméletekre épülve, két személy közötti interakciók keretei között igyekeznek tüneti javulást és/vagy személyiség-és magatartás-változást elérni.” (Szőnyi-Füredi, 250. o.)

² „A szupportív terápia a támogatásra épít, amely két forrásból fakad. Az egyik a terápiás helyzet és a terápiás kapcsolat struktúrája, amely elfogadást és biztonságot sugároz (megtartó kapcsolat) és nem követel. (...) Vannak specifikus támogató beavatkozások, mint a megerősítés, dicséret, életkörülmények megváltoztatására tett javaslatok. (...) A rendszeres találkozás, a célok közös meghatározása, az együttes munka, a problémák értéktől mentes légkörben való megbeszélése, valamint a kiépülő pozitív áttétel mind támogató hatású, függetlenül attól, hogy a terapeuta célzottan dolgozik-e ezekkel vagy sem.” (Szőnyi-Füredi, 254. o.) A terapeuta nem az értelmezésekre, a személyiségszerkezet feltárására és visszajelzésére koncentrál, hanem megerősítésre, támogatásra, az önértékelés javítására.

³ „A expresszív pszichoterápia arra irányul, hogy a beteg minél szabadabban kifejezhesse érzéseit, gondolatait, fantáziáit. A terapeuta figyel ezekre, igyekszik megérteni a bennük megjelenő pszichológiai történéseket és reflektál ezekre. A beteg által felszínre hozott érzések és gondolatok segítségével a terápiás helyzetben világosság válik, hogy melyek azok a cselekvési, döntési, viszonyulási formái, avagy karaktervonásai, amelyek nehezítik az életét, és ezért változtatásra van szükség. (...) A szemlélet kulcsa a megértés, amelyhez a beteg a terapeuta megnyilvánulásainak segítségével hozzájut, valamint annak a képességnek a kifejlődése, amelynek során a beteg képessé válik saját érzései, szorongásai, elhárításai és más megnyilvánulásai megfigyelésére, majd pedig mások érzései, szándékai önmagában való felidézésére, és ezáltal a kapcsolatoknak a korábbinál jóval differenciáltabb fel fogására. (...) A munka legfontosabb felismerései a terápiás kapcsolat (áttétel-viszontáttétel) elemzéséből származnak.” (Szőnyi-Füredi, 255. o.)

állapotának felmérése, valamint kapcsolati rendszerének, munkahelyi tapasztalatainak, kompetenciáinak feltérképezése volt. Az interjú alatt viselkedése együttműködő volt, azonban a rejtőzködés (emberi kapcsolatokkal, érzelmekkel összefüggésben: „nem tudom”, „ezen nem gondolkodtam”, „nem emlékszem”), a provokáció, és a bizalmatlanság jelei (ködös megfogalmazás, konkrétumok kerülése) megjelentek a munkahelyi, tanulmányi és magánéleti témákat illetően is. Zavarát, bizonytalanságát nagyzó, finoman kötekedő attitűddel leplezte. Kijavította, pontosította minden megjegyzésemet, alapvetően igyekezett kilépni a szakember-ügyfél relációból, és szeretett volna partneri-kollegiális kommunikációt kialakítani.

A projekt szempontjából Péter bevonhatónak tűnt, de interperszonális – főleg autoritással kapcsolatos – konfliktusai és határtartási problémái miatt jeleztem a kollégáknak a hosszabb terápiás együttműködés lehetőségét, amennyiben Péter is igénybe kívánja venni a pszichológiai segítséget.⁴ A projekt indulása után másfél hónappal jelentkezett Péter, hogy szeretne járni hozzám. A szociális munkás kollégák segítségével egyeztettünk egy olyan időpontot, ami ezután közös találkozásaink rendszeres időpontja lett.

Megjelenés

Péter 32 éves, ápolt megjelenésű, átlagos magasságú és testalkatú, jóképű férfi, korának megfelelő, eleganciára törekvő öltözködéssel. Ujjain a rendszeres dohányzás jelei láthatóak. Mozgása határozott, lendületes, olykor kissé kapkodó. Mimikája szegényes, zavarát általában mosolygással, kuncogással leplezi. Tekintete a biztonságot keresve egyszerre tükröz magabiztosságot és ijedtséget, a szemkontaktust folyamatosan tartja. Beszéde kissé felgyorsult, normál hangereővel, határozottan, gördülékenyen, választékosan kommunikál. Az ülések alatt nyitott, laza testtartás jellemezte.

Panaszok

Motivációs problémák, beszűkülés, elmagányosodás: nem keres munkát, nincsenek baráti kapcsolatai, nincs párkapcsolata, a szobájából is nehezen mozdul ki. A projektben vállalt kötelezettségeit érintően (OKJ-s tárgyoncakezelő képzés) kevésbé motivált. Környezetének nehéz vele az együttműködés.

Hangulati, interperszonális-kapcsolati és határtartási problémák: munkahelyi, iskolai vezetőivel konfliktusai voltak, nehezen követi a szabályokat. Szociális- és párkapcsolatokat nehezen

⁴ A projektben a pszichológiai tanácsadás és segítségnyújtás minden projektben résztvevő ügyfél számára elérhető volt. A projektben résztvevő intézményekben plakátokat helyeztünk el, melyeken szerepelt a pszichológiai tanácsadásra való jelentkezés telefonszáma. Jelentkezni a projektben dolgozó szociális munkásokon keresztül is lehetett. Végül a szociális munkások is ajánlhatták a szolgáltatást azon ügyfeleknek, akiknél ők ezt szükségesnek ítélték, de az ügyfél jelentkezése mindenképpen saját akaratából, önkéntesen kellett, hogy történjen. A lélektani munkához elengedhetetlennek tartom az önkéntességet, mely nem csak a motiváció, szenvedésnyomás szempontjából fontos, hanem a szakma legalapvetőbb szabályainak is – tisztelet, elfogadás, megértés – meg kell, hogy feleljen.

alakít ki. Hangulati fekvése változó – a felhangolt, energikus állapottól egész a lehangolt, önvádoló, apatikus állapotig.

Élettörténeti adatok

Péter egyedüli gyermekként nőtt fel nagy szegénységben, egy vidéki kisvárosban. Édesapját alkoholproblémák és kriminális életvezetés jellemezte, ezért édesanyja igyekezett vele megszakítani a kapcsolatot. Négy-öt éves volt, amikor végignézte, ahogy édesapja összepakolta a ruhákat a szoba közepére, és felgyújtotta a lakásukat. Édesanyja ezután megtiltotta az apjával való találkozást, de kamaszkorában még titokban rendszeresen találkoztak, majd az apa végleg eltűnt Péter életéből. Kliensem elmondása szerint apja mindig kriminális életvezetésre buzdította.

Négy-öt éves kora után Pétert édesanyja zárt világban, szigorú, de következetlen szabályrendszerben nevelte. Kapcsolatuk szimbiotikus volt.

„Nem tudtam eldönteni, miért mi jár, hogy mikor teszek jót vagy rosszat, olykor ugyanazért ejnye-bejnye járt, máskor szigorú, több hetes büntetés.”

„Nem mehettem ki az udvarra, mert anyu meg volt győződve róla, hogy nagy veszélyben vagyok... Emlékszem, hogy gyerekkorom nagy részében az ablakból néztem a többi gyereket, ahogy játszanak, és álmodoztam, hogy milyen lenne kimenni a lakásból, de anyu mindig rám zárta az ajtót.”

„Hamar megtanultam, hogy ha az igazat mondom, úgyse hiszi el, úgyhogy inkább figyeltem, hogy mit akar hallani, és azt mondtam, amit hallani szeretett volna.”

„Rendszeresen arra értem haza, hogy begyógyszerezve fenyegetett, hogy ha elhagyom, vagy ha ezt vagy azt csinálom, akkor megöli magát... Emlékszem, hogy már iskolás voltam, amikor kezdtem észrevenni, hogy a haverjaim családjában sok minden máshogy van, és kezdtem rájönni, hogy anyuval, ahogy mi élünk, valami nem stimmel.”

Az iskolában magatartási-viselkedési problémák jellemezték. Nehezen tartotta a szabályokat, konfliktusba keveredett a tanárokkal, osztálytársakkal, dühkitörései voltak.

„... nem emlékszem, hogy bárki elmondta volna, mikor mit kell csinálni, és miért... Nem értettem, a többiek honnan tudják, hogy az óráról nem szabad kimenni... Nem értettem, mi történik körülöttem, csak hogy mindig leszidnak.”

Általános iskola végén megszűntek a dühkitörései, iskolai teljesítménye javult, így kevesebb volt a konfliktus.

„Rájöttem, hogy úgy tudom védeni magam, hogy minél higgadtabban reagálok, a másik annál dühösebb lesz, és nem tud mit csinálni velem.”

A gimnáziumot elkezdte, de anyagi problémák miatt 16 évesen abbahagyta, és dolgozni kezdett egy vidéki postahivatalban. A szigorú szabályrendszer, a munkamenet pontos leírása biztonságot adott, és segített neki a szabályok betartásában. Pontos, gyors, megbízható, nagy teherbírású munkaerőnek írta le magát, kollégáival és feletteseivel jobban kijött, mint az iskolában. Később munka mellett folytatta a tanulmányait, az érettségien azonban konfliktusba keveredett a vizsgáztatóval és megbukott.

17-18 évesen érdeklődése a spiritualitás, a misztikum, az ezotéria irányába fordult, rendszeresen meditált. Az érettségi előtti időszakban az egyik meditáció alkalmával teljesen elszakadt a valóságtól, és a meditációt követően sem tudott visszatérni a régi életritmusához. Kaotikussá vált az önmagáról és a világról alkotott képe, életét a káoszból való kiútkeresés jellemezte.

„Akkor minden megváltozott, teljesen szétestem, kiestem a valóságból, és úgy maradtam, azóta igyekszem összerakni magam... A régi Petinek voltak céljai, lakás, gyerek, feleség, tudott dolgozni, most nem látom értelmét beállni a mókuserékbe, diplomásként is csóró lennék.”

Péter személyiségének integritása felbomlott, ezt követően tudatállapota fluktuált. A valóság, a fantáziák és az álmok közötti határ összemosódott, gondolkodása inkoherenssé vált. Ettől kezdve nem tudott kiegyensúlyozott, stabil életritmust fenntartani, szinte képtelenné vált a szabálytartásra, következetességre, állandó munkavégzésre (időkeretek és munkaköri leírás betartásának képtelensége, autoritás-konfliktusok). Párkapcsolati és kötődési problémák jellemezték.

„Minden megkérdőjeleződött és bizonytalanná vált önmagammal kapcsolatban is.”

Három hosszabb párkapcsolata volt: egy, két, illetve három évesek, közben pedig több néhány hetes rövidebb. Párkapcsolatai általában az alá-fölé rendelődség és a közelség-távolság problémájáról szóltak, és emiatt is szakadtak meg. A legutolsó, hosszú kapcsolata után Amsterdamba utazott, ahol egy évet élt foglalt házakban, parkban, utcán. Folyamatos alkohol- és droghasználat, valamint a tudati integráció megteremtésének nehézsége jellemezte, magyarul az, hogy az álom, a fantázia és a valóság összemosódott nála.

„Sokszor nem tudtam, hogy valami tényleg megtörtént, és olyan szürreálisan történt, vagy csak álmodtam.”

Végül volt barátnője szintén Amszterdamba költözött, emiatt Péter visszaköltözött Magyarországra édesanyjához. Munkát azonban nem keresett, jövedelme nem volt, idejét olvasással, zenehallgatással, társadalmi rendszerekről szóló elméletek kidolgozásával és találmányaival töltötte. Baráti és szociális kapcsolatai beszűkültek, majd leépültek. Édesanyja élettársával folyamatos konfliktusai voltak, aminek hatására édesanyja megkérte, hogy költözzön el. Ekkor Budapestre utazott, és azóta, az elmúlt egy-másfél évben hajléktalanszállókon él. Édesanyjával tartja a kapcsolatot, aki időközönként anyagilag is támogatja. A TÁMOP program keretein belül a targoncakezelői OKJ képzést elvégezte, a történelem érettségit teljesítette, a magyar írásbeli érettségin azonban megbukott.

A TERÁPIÁS FOLYAMAT

Ismerkedés, kapcsolatépítés

Az első alkalom

Terápiás munkánk első alkalmával pár szó erejéig visszatértünk a kiválasztási interjúra, majd áttértünk aktuális állapotára. Péter ekkor, 2013 áprilisában hangulati problémák (lehangoltság, fáradékonyság, negatív szemlélet, szégyenérzés), motiválatlanság, munkahely keresési problémák és interperszonális kapcsolati nehézségek miatt jelentkezett nálam. Ez utóbbi azt jelenti, hogy nem kezdeményezett szociális kapcsolatot, és a közeledésre elutasítóan reagált. Ezen felül bizalmatlanságot, gyanakvást, és intenzív szorongást élt meg a vélt vagy valós elhagyatással kapcsolatban. Jövedelme ekkor nem volt, édesanyja támogatta alkalmanként. Munkát nem keresett, nem is látta értelmét.

„Rájöttem, hogy azoknak, akik mindig sírnak-rínak és sajnáltatják magukat, mindenki segít. Én meg mindig igyekeztem azt mutatni, hogy erős vagyok, meg tudom oldani egyedül, nem omlok össze, így soha senki nem segített. Ezért elhatároztam, hogy elkezdek én is nyavalyogni és segítettek is sokkal többen, ... de így viszont tényleg belezuhanam egy mély szakadékba, és rám szakadt a reménytelenség... Eddig legalább sikerült kilépni, távol tartani az érzéseimet és nem éreztem ezeket.”

A szállón lakó szobatársaival Péternek kevés kapcsolata volt, többnyire magányos tevékenységeket folytatott, olvasott, csámborgott a városban, figyelte az embereket. Baráti kapcsolatai, melyeket gyermekkorától kezdve nehezen alakított, hajléktalanná válása óta épültek le, mert

„féltek, hogy megint pénzt kérek”. Szinte senkivel sem kommunikált, ideológiai, filozófiai elméletek gondolati rendszere és ezek olvasása töltötte ki a napjait, valamint eljárt az OKJ-s képzésre. Párkapcsolata ekkor már több mint két éve nem volt. Reménytelennek látta korunk társadalmi rendszerét és működését, nem is látta értelmét abba integrálódni, inkább új társadalmi rendszerek kidolgozásával foglalkozott. Párkapcsolatot szégyenérzete miatt nem kezdeményezett.

„Aki tetszene, és szóba állna velem, elfogadna így, azt el is ítélném, hogy elég neki egy hajléktalan.”

Az első ülés alkalmával újra körbejártuk élettörténetét, kapcsolati rendszerét, jelenlegi élethelyzetét. Az alkalom végére közös célként a realitással kapcsolatos tevékenységekhez (munka, párkapcsolat, egzisztencia, jövőtervezés) kötődő motivációjának körbejárását, és alacsony hangulati fekvésének javítását tűztük ki. Heti egyszeri 60 perces találkozást beszélünk meg, valamint lefektettük közös munkánk szabályait (időpontok fontossága, rendszeressége, titoktartás, magázódás).

Előfázis: A terápia bevezető szakasza, pszichoedukáció és kapcsolatépítés

A terápia első szakaszában a kapcsolatépítés és ismerkedés mellett nagy hangsúlyt fektettünk a pszichoterápiára való szocializálás folyamatára: hogyan is működik az emberi lélek, hogyan gondolkodunk önreflektíven magunkról és saját érzéseinkről. Átbeszéltük, hogy összefüggések lehetnek családi rendszerünk és saját működésünk, valamint meghatározó életeseményeink és fizikai-pszichés állapotunk között. Az elvégzett diagnosztikai és intelligencia tesztek átlagon felüli IQ értéket mutattak ki Péternél. Magas intellektuális képességei egyrészt segítették a munkafolyamatot – például nagy érdeklődést mutatott az emberi létezéssel kapcsolatos filozófiai és pszichológiai témákkal kapcsolatban.

„Nekem nem pszichológus, hanem intellektuális partner kell, aki érti, amit mondok, senkivel nem tudok beszélni, én csak vitázni szeretnék az engem érdeklő témákról.”

Másrészt viszont ez az érdeklődés akadályát is képezte a terápiás munkának, mert tudományos érdeklődése kizárólag az emberi létezés transzcendens részére vonatkozott, figyelmen kívül hagyva és elutasítva hétköznapi életének reális problémáit, mint amilyen a munka, pénz, étel, lakhatás. Továbbá megakadályozta saját személyes érzéseinek, problémáinak feltárásában. Nem önmagáról, hanem az emberről, az emberi működésről beszélt. Kiderült, hogy munkánk egyik legfontosabb része Péter visszavezetése a realitásba.

Kezdetként fel kellett ismernem, hogy kizárólag a filozófiai témákon keresztül tudok vele kapcsolatot építeni, minden más kezdeményezésem ellenállásba ütközött. El kellett fogadnom,

hogyan ez az, amibe ő energiát, együttműködést, és motivációt tud tenni, tehát ezt felhasználva kell dolgoznunk. Mivel még mindig nagyon kevés konkrétumot tudtam életéről, érzéseiről, hétköznapijairól, és nagyon sok kérdésemre „nem tudom” vagy hasonló egyszavas válaszokat kaptam, visszajelezttem Péternek, úgy érzem, nehezen tudok kapcsolódni hozzá. Úgy érzem, mintha mindig visszapattannék. Ezzel a visszajelzéssel el tudtunk jutni a bizalom-biztonság témájához. Átbeszéltük, hogy az ülésen mennyire érzi biztonságban magát, hogy mennyire tud nekem bizalmat szavazni, és hinni abban, hogy ha közelebb enged magához és beszél önmagáról, nem fogom őt bántani. Majd később kiterjesztettük hétköznapi helyzetek átbeszélésére is a témát: bizalom-biztonság a társadalomban, az országban, a szállón, a családi, emberi- és párkapcsolatokban. Péter szinte senkinek és semminek nem tudott bizalmat szavazni, magánya pedig a biztonságkeresést szolgálta. A velem szembeni bizalmatlansága, zárkózottsága kapcsán világossá vált számomra, hogy más emberi kapcsolataiban és saját magával való kapcsolatában is hasonlóan működik: a csalódás, a sérelmek, a félelem elől magányba és apátiába menekül. Ha nem érez semmit és nincs körülötte senki, akkor nem érheti fájdalom. Ekkor jutott eszembe, hogy már első találkozásunkon elmondta, hogy az érzéseket jobb távol tartani magunktól, különben fájnak. Így működik ő a kapcsolataiban. Elbeszéléseiben ritkán fogalmazott meg érzéseket, legyen az akár pozitív, akár negatív, inkább intellektualizálva gondolkodott magáról és a világról.

„..., de így viszont tényleg belezuhanтам egy mély szakadékba, és rám szakadt a reménytelenség... Eddig legalább sikerült kilépni, távol tartani az érzéseimet és nem éreztem ezeket”

Sokféle terápiás eszköz (álomnapló, imagináció, gendlini fókuszolás stb.) segítségével igyekeztem közelebb kerülni Péterhez, eljutni és őt eljuttatni saját érzéseihez, azonban minden alkalommal úgy éreztem, mintha vastag, magas várfalról pattannék vissza, ami annak ellenére is fennmaradt, hogy visszajelezttem érzésemet és nyíltan beszéltünk bizalmatlanságáról. Tudtam, komoly oka van annak, hogy elzárja magát az érzéseitől és más emberektől: azt kell nagyon védeni mindentől, ami a leginkább törékeny. Így hát óvatosan próbálkoztam. Emellett az ülések alatti érzéseimet igyekeztem vele folyamatosan megosztani, és a tudásomat, munkámat illető folyamatos kritikáit is átbeszéltük.

A filozófiai témákon keresztül igyekeztem közelíteni kliensemet a realitással kapcsolatos problémák átbeszéléséhez. Elkezdtünk beszélni az elköteleződés (elköteleződni egy hivatás mellett, egy munka mellett, egy nő mellett), a döntés- és felelősségvállalás témáiról, mint a felnőtt élet részeiről. Részletesen a következő témákat beszéltük át:

1. Munkahelykeresés, munkahely kiválasztása, kollégákkal való kapcsolat.
2. Anyagi javak fontossága, megteremtése, beosztása.

3. Önmagunkról való érzelmi és fizikai gondoskodás: fizikai szükségletek fontossága, hétköznapi életritmus kidolgozása, előre tervezés; érzéseink differenciálása és feszültségeink oldása. Átbeszéltük, milyen feszültségoldó tevékenységeket tud gyakorolni a változás érdekében, és hogy miként tud aszertíven viselkedni a kapcsolataiban.

A témák átbeszélése kapcsán végig azt éreztem, hogy Péter részéről intellektuális-kognitív megértés történik, amelyet várhatóan valódi motiváció és tettek nem fognak követni.

A terápia első szakasza, a kapcsolatépítés nagyon hosszan, négy hónapon át zajlott, mivel kliensemnek éppen az interperszonális kapcsolatok, illetve a kötődés területén van problémája, s ez a kettőnk kapcsolatában is megjelent. Élettörténetéből kiderült, édesanyjától azt tanulta, hogy ne saját belső érzéseire figyeljen, hanem arra, hogy a másik ember mit akar hallani és látni. Ez a működés természetesen azzal jár, hogy saját érzéseit egy interperszonális kapcsolatban nehezen tudja elismerni, kezelni és megosztani.

Péter kritikái és zárkózottsága kapcsán sokszor elbizonytalanodtam, megfelelően dolgozunk-e együtt, jól segíték-e. Többször kértem szupervíziós segítséget a vele való munka kapcsán. A szupervízió egyik legnagyobb hozadéka, hogy felismertem, a bennem keletkező bizonytalanság, és saját tudásomat illető kételyek részben az ő belső bizonytalanságát, és attól való féltelmét is tükrözhetik, hogy megbízhat-e bennem; rábízhatja-e magát egyáltalán valakire, és én értékesnek tartom-e őt annyira, hogy nem fogom kritizálni. Rájöttem, hogy szupervíziós segítségen felül a legjobb, amit tehetek, hogy megkérdem, ő hogy látja közös munkánkat.

„Alig várom mindig ezt a napot, senkivel sem tudtam így beszélgetni... Igen, rengetegszer megbántottak, csalódtam az emberekben... Öntől is tartok..., nem kellene nekem barátok, jobb egyedül... Minden kapcsolat érdekből van, előbb-utóbb kihasználnak... Töreksem távol tartani az érzéseimet, ezért nem beszélek róla, ha távol tartom, nem fáj... Igen, sajnós, ha a rossz érzést kizárom, a jók is mennek...”

Ekkor rádöbbsentem, hogy észre sem vettem, a látszat ellenére Péter belül milyen mélyen dolgozik, tehát türelemmel követnem kell a tempóját.

Négy hónap alatt kialakultak a kettőnk közös munkájára, találkozásaira jellemző szokások, rituálék, szabályok. Mindig ugyanaz volt az időpont, a tér, a visszatérő kérdések. Ezek a terápiás kapcsolat biztonságának megalapozói voltak. Munkánk kiemelkedő részét képezte a munkahelykeresés motivációjának felébresztése mellett a megfelelő önkifejezési módszer megtalálása. A verbális terápia, az álomnapló, a gondolati napló eszközeit használtuk, melyek segíteni tudtak Péternek az érzelmeihez való közelkerülésben. Emellett rejtetten az elköteleződés megtapasztalásában is segítettek azáltal, hogy kipróbálhatta, milyen egy technika mellett pár hétig elköteleződni, hogy kiderüljön, hat-e, működik-e.

Az első négy hónap hatásának jelei

A pszichoterápiára szocializálás eredményeként az ülések közötti időszakban Péternél önreflektív, összefüggést kereső gondolatok jelentek meg saját működésével kapcsolatban. Intellektuális képességeit kihasználva aktív könyvtárlátogatóként ismeretterjesztő pszichológiai szakirodalmakat olvasott, melynek hatására differenciáltabban kezdte látni önmagát és a körülötte élőket.

A negyedik hónap végére kiderült, hogy Péter elkezdett alkalmi statiszta munkákat vállalni, melyből jövedelme származott, és a forgatások során nyitottabbá vált az emberi kapcsolatok felé.

Munkafázis:

A terápiás célok újrastrukturálása

A terápia munkafázisába való átlépését Péter jelezte azzal, hogy a terápiás találkozások ritkítását kérte.

„Vagy legyen hetente többször, vagy kéthetente. Ez így nem jó, mire eltelik az egy hét, nem tudom, mit mondjak... Jobb lenne, ha kéthetente jönnék, addigra több minden történik.”

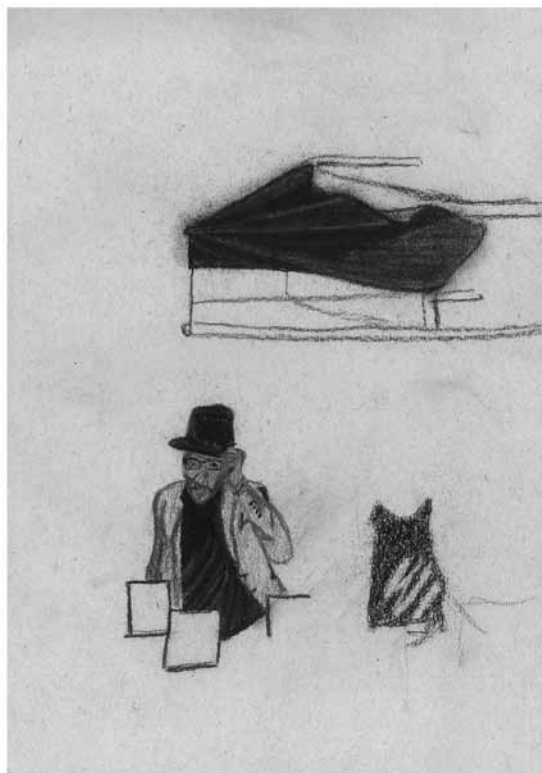
Kifejezte zavarát és féltelmét a terápiás helyzettől, mert úgy érezte, elkezdett kötődni hozzám, ezért inkább abbahagyná a közös munkát. Ez volt az a pont, ahol tudtam, hogy lényegi fordulóponthoz érkeztünk. Amíg nem kötődött, járt rendszeresen, amikor pedig érzi, hogy kezd kötődni, szeretne kilépni. Ez az az interperszonális kapcsolati-kötődési probléma, amire most már elkezdhattunk fókuszálni, mert megteremtődött a meghitt kapcsolat. Másrészt fokozottabb óvatosságra volt szükség a részemről, hogy Péter ne sérüljön, és érzéseit át tudjuk fordítani a terápiás munkába. Harmadrészt pedig repestem az örömtől, hogy már érzéseket oszt meg velem, és háttérbe került az intellektualizálás.

„Péter, nagyon köszönöm az őszinteségét és a bátorságát, hogy megtisztelt a bizalmával és ezt elmondta nekem, fontosnak tartanám, hogy a következő alkalmon erről bővebben beszéljünk, és örülnék, ha mégis úgy döntene, hogy eljön.”

Közös munkánk fő fókuszává kettőnk terápiás kapcsolata és Péter önmagával való kapcsolata vált⁵. Ezen keresztül átbeszéltük gyermekkori családi kapcsolatait, eddigi párkapcsolatait, érzelmi működését, ideálképeit, másokkal és önmagával szemben támasztott elvárásait, azok kialakulását. Emellett folyamatosan figyeltünk a kettőnk közt „itt és most”-ban történő események terápiás folyamatba kapcsolására. Időről időre feltettem a kérdést, hogy látja a kettőnk kapcsolatát, a közös munkánkban haladást. Egyre több érzést fogalmazott és jelenített meg, egyre több konkrétumot tudtam meg az életéről, egyre nyíltabban és őszintébben tudtunk kommunikálni az üléseken.

A terápiás munkafolyamat jellegzetessége: az állapotromlás

Sikerült rátalálnunk a megfelelő önkifejezési formára, melyben Péter is kompetensnek érezte magát. A művészetterápiás csoport eszközei közül összeállítottunk számára egy csomagot, mely papírt, ecsetet, temperát, zsírkkrétát, színes ceruzát, színceruzát tartalmazott. Szabadon kísérletezhetett, hogy mely alkotási technika hogyan hat rá.

⁵ „A páciensek zömének nehézséget okoz az önfeltárás, de kizárólag akkor kaphatnak terápiás segítséget, ha képesek meghitt viszonyt kialakítani a terapeutával. Sokan azért félnek az önfeltárástól, mert azt hiszik, van bennük valami eredendően elfogadhatatlan, visszataszító és megbocsáthatatlan. Így amikor teljes egészében feltárják magukat, és mégis elfogadással találkoznak, komoly segítséghez jutnak. Mások azért kerülnek az őszinteséget, mert attól félnek, hogy kihasználják, becsapják és elhagyják őket; a meghitt és törődő terápiás viszony, amely nem vezetett a rettegett katasztrófához, számukra is erőt adó érzelmi tapasztalat. Éppen ezért semmi nem lehet fontosabb a pácienshez fűződő meghitt kapcsolatnál, és odafigyelek minden apróságra, ami kettőnk viszonyával kapcsolatos.” (Yalom, 26. o.)

Mivel Péter első két alkotásán a fa, mint szimbólum kiemelkedett, és az ecsettel való alkotásra motivált volt, ezért rendszeres alkotási feladatként abban egyeztünk meg, hogy fát fog rajzolni: választ egy élő, akár hetente többször látogatható fát, melyről legalább kéthetente készít egy-egy alkotást. Ezt a közös alkalmainkra elhozza, és együtt elemezzük.

A fa, mint a személyiség szimbóluma⁶ szorosan kapcsolódott az identitás, a családi-kapcsolati konfliktusok, a hétköznapi, földi lét versus spiritualitás, transzcendencia problematikájával való munkához. Ráadásul Péter családneve szorosan kapcsolódik a fa szimbolikájához. A feladat lehetőséget adott a napok, az idő strukturálására, a határidők, feladatok betartásának gyakorlására, a motiváció fenntartásáért való megküzdésre. A fához el kell menni, eszközöket kell vinni, ezt meg kell tervezni, fel kell mérni, hogy mennyi időt vesz igénybe a feladat elvégzése. Péternek figyelnie kell saját kitartására, türelmére, érzéseire. Le kell küzdenie kedvetlenségét, kudarcait, emberekkel kell találkoznia a szabadban, parkban, utcán. Vállalnia kell bizonyos teljesítményigényes helyzeteket azok következményeivel, a reakciókkal együtt. Teljesítménynek érzi

⁶ „Lélektani megközelítésből a fa a személyiség tükörképe, fejlődésének szimbóluma (C. G. Jung). Az égig érő fát „lélekfának” is nevezik a folklórban. Az alvilágban, a tudattalanban, az ősműltban gyökeredzik, törzse a személyes életút, lombkoronája a tudat területét idézi meg ... A lét örök körforgásában a fa az összekötő az anyagi és szellemi minőség, a föld és az ég, a horizontális és a vertikális dimenzió között. Ezért, mint pszichopomposz, a lélek szimbóluma is ... A hős személyiségének fejlődéséhez kapcsolódóan a fa apa és anya szimbólum is, hiszen a fában ősidők óta az anyát és apát tisztelték, így a fa az isteni szülőpár archetípusa.” (Antalfai, 3. o.)

például azt, hogy fest egy képet, és azt is, hogy ezt az ülésen megmutatja, beszél róla. Sőt, megteszi ezt akkor is, ha nem úgy sikerült, ahogy szeretné vagy nem készült el időre. Meg kell tanulnia, hogy egyáltalán felvállalja a teljesítményét, bele merjen menni ezekbe a helyzetekbe, és esélyt adjon a másik félnek a reagálásra.

Temperával készült festményeit önismereti terápiás eszköznek használtuk, elemezve a képeken megjelenő további jellegzetességeket, saját érzéseit az alkotási folyamattal összefüggésben. A farajok folyamatában megjelenik Péter működése, és annak változása, ahogy a beszűkülést okozó, produktivitást akadályozó precizitástól (a teljes fából csak a fa élethűen kidolgozott törzse jelent meg) eljut egészen a fa környezetébe ágyazott ábrázolásáig, elszakadva már a teljes élethűségre való törekvéstől. A diagnosztikai tesztek közül (Rorschach-teszt), valamint az ülések alatti viselkedésből érezhető volt, hogy mély, belső szorongását a hétköznapiakban is a részletekbe való kapaszkodással, kritikus megjegyzésekkel igyekszik oldani, amely a hétköznapi működést szintén akadályozta. Az alkotásokon jól végigkövethető, ahogy a belső szorongás oldódik, és már kevésbé válik szükségessé az aprólékos részletekhez való ragaszkodás, ahogy egyre nagyobb perspektívában tárul fel a fát körülvevő világ. Az alkotási munkával párhuzamosan felszínre kerültek az eddig viselkedéses regresszióval kontroll alatt tartott szorongások.

Az alkotásokat felhasználó önismereti munka hatására fokozottan előtérbe kerültek Péter függősségei, negatív érzései, csalódásai, fájdalmai, dühe élete és személyisége megannyi területével összefüggésben.⁷

„Nem tudom, hogy ennek a festegetésnek van-e értelme... Ugyanott tartok, mint amikor elkezdtem járni... Pedig már láttam, hogy a szakadék szélén állok, és mégis újra beleestem.”

A fát egyre ritkábban látogatta, a farajok egyre ritkábban érkeztek, majd október közepére, a tél közeledtével megszűntek. De paradox módon ez az állapotromlás adott lehetőséget arra, hogy őszintén és mélyen tudjon találkozni saját érzéseivel, önmagával. Bármennyire fájdalmasak az eddig önmagától távol tartott érzések, csak akkor van lehetőségük elmúlni, változni, ha megéli őket.

⁷ „A függőség patogenezisében egyaránt fontos az érzelem- és impulzuskontroll elégtelenül működő szabályozása, és az önértékelés fenntartásának károsodott funkciója. Ezek a hiányok létrehozják a megfelelő tárgykapcsolati problémákat is. (...) A szerfüggő személy képtelen tolerálni és szabályozni az interperszonális közelséget. A kapcsolati zavarokban közrejátszik, hogy minden interperszonális kockázattal együtt jár a nárcisztikus sérülés veszélye, valamint, hogy a személy képtelen modulálni a közelséggel összefüggő érzelmeket. (...) A szer bevétele tehát kétségbeesett kísérletnek tekinthető az én–hiány, az alacsony önértékelés és az ezekkel összefüggő kapcsolati zavarok kompenzálására.” (Gabbard, 352. o.)

„Rájöttem, hogy amikor fáj, vagy valamit kínosan élek meg és zavarban vagyok, akkor folyamatosan nevetek, hogy leplezzem az érzéseimet.”

Együtt igyekeztünk összefüggéseket keresni a gyermekkori történetek és fájdalmas érzései között, együtt igyekeztünk módszereket találni a fájdalmas érzések csökkentésére a pszichoaktív szerhasználaton kívül. Az ecset helyett az írás segített Péternek a megnyugvásban. Leírta magának saját gondolatait, érzéseit, álmait. Megértéssel és türelemmel fogadtam pozitív és negatív érzéseit egyaránt, alaposan átbeszéltünk minden benne felmerülő gyermekkori emléket, hozzá kötődő érzést, fantáziát. A gyermek- és prepubertás kori negatív tapasztalatok okozta fájdalmas érzések, csalódások, dühök, félelmek újra felszínre kerülése arra is lehetőséget adott, hogy a terápiás kapcsolaton keresztül Péter megtapasztalja, érzései másfajta visszatükrözést is kaphatnak: empátiát, elfogadást, türelmet, biztonságot. Emellett lehetősége nyílt internalizálni azokat a technikákat, ahogy én őt megnyugtatom, elfogadom, magyarul érzelmileg gondoskodom róla, hogy később ő tudjon saját magáról gondoskodni.⁸

A hangulati élet javulását követően populáris nyelvezeten íródott szakirodalmi olvasmánnyal igyekeztünk a tapasztalatokat intellektuálisan is átdolgozni. Összintébben és nyíltabban tudtunk már beszélni az „itt és most”-ban a kettőnk közötti terápiás kapcsolat pozitívumairól és nehézségeiről, hétköznapi életének, életvezetésének problémáiról.

„Álljunk meg egy pillanatra és nézzük meg, mi történik most, mi történik, ami miatt így viselkedünk egymással.”... „Egy kicsit beszélhetnénk arról, hogy is vagyunk most egymással.”

A közös munka hatásának jelentkezése

Péter saját működésével kapcsolatos felismerései és tapasztalatai kapcsán újra nagyobb hangsúlyt tudtunk fektetni a hétköznapiak realitására: a munkakeresésre, a felelősségvállalásra, a megküzdésre, az anyagi javak szükségességére, és a reális párkapcsolati és egyéb tervek kialakítása.

A változások apró jeleinek egy része a terápiás ülésen belül Péter viselkedésében, a kettőnk közötti kapcsolat alakulásában, más része pedig kliensem mindennapi életében és az ülések közötti napokban az önmagáról való érzelmi és fizikai gondoskodás és gondolkodás területén jelentkezett.

⁸ „A szülők igényeihez való alkalmazkodás gyakran, bár nem mindig, „mintha-személyiség” kialakulásához vezet, vagy ahhoz, amit gyakran hamis énnak nevezünk. Az ember olyan magatartást alakít ki, melyben csak azt mutatja, amit elvárnak tőle, és ezzel teljesen azonosul is. Az igazi én nem alakulhat ki, és nem különülhet el, mivel nem élhető meg. Érthető, hogy ezek a betegek ürességérzésről, értelmetlenségről, otthontalanságról panaszkodnak, hiszen ez az űr létezik. Ténylegesen megtörtént a kiürülés, az elszegényedés, a lehetőségek részleges pusztulása. Megsérült a gyermek integritása, lehasadt élenksége, spontaneitása.” (Miller, 7. o.)

A terápiás üléseken gördülékenyebben, spontán, önreflexíven, de lassabban, követhetőbben kezdett beszélni önmagáról, kevesebb kérdésre volt szükség. A feszültségét oldó zavart mosolygás az üléseken egyrészt kevesebbszer jelent meg, másrészt tudott már beszélni arról, ami aktuálisan kiváltotta. Kevesebbszer kritizálta az általam megfogalmazott kérdéseket, témákat, és elismerte azok fontosságát az életében. Egyenrangúság felé mutató kommunikáció jellemezte az üléseket, kevesebbszer fordult elő, hogy viselkedésében alárendelődés vagy kritikai dominanciára való törekvés jelent meg. Az intellektuális, pszichológiai, filozófiai tudományos témák szinte teljesen eltűntek, helyette a saját életéről, érzéseiről tudtunk beszélni: reális munkakeresési lehetőségekről és akadályokról, a pénz, a munka szükségességéről és használatáról, valamint a reális, lépésenkénti tervezésről. A hosszútávú célokat rövidtávú célokra bontottuk, melyeket konkrét cselekvésbe is tudott fordítani (például álláshirdetések böngészése).

Hangulati változásait jobban észlelte és kontrollálta. Talált olyan tevékenységeket, melyekkel szer nélkül is tudta oldani a negatív érzéseket. Ilyen volt például az alkotás tudatos használata is, amikor dühös, elkeseredett. Az alkotással kapcsolatos sikerélmények kapcsán önértékelése is javulni látszott – például természetes határozottsággal képviselte saját véleményét az ülések menetéről és az én felkészültségéről.

Függőségei megmaradtak, de intenzitásuk csökkent. Egyre kevesebbszer érkezett hozzám az energiaital által „túlpörgetett” állapotban, és alkoholfogyasztása is csökkent.

Közös célkitűzéseink megvalósulni látszottak: körbejártuk a produktivitást akadályozó ilyen és hasonló gátaakat: *„ha nem vágyom semmire, akkor nem veszíthetem el”, „ha nem kezdek bele semmibe, akkor nem lesz kudarc”, „ha nem kerülök kapcsolatba emberekkel, akkor nem kell szembesülnöm azzal, hogy értéktelennek érzem magam”.*

Megtapasztalta, hogyan lehetne jobban rálátni és kontrollálni hangulati változásait. Alá-föle rendelődéssel, értéktelenség érzéssel kapcsolatos felismeréseket fogalmazott meg kötődési módjáról mind velem, mind másokkal kapcsolatban.

Azonban minden biztatás ellenére továbbra is nehezen vitte át hétköznapi életébe a terápiában tapasztalt kapcsolati változást. Kevéssé fordított energiát párkapcsolat kialakítására, régebbi baráti kapcsolatainak megújítására, új barátok keresésére. Munkahelykereséssel és jövőre vonatkozó terveivel kapcsolatban a gondolatokat nem követte cselekedet. Megérzésem szerint ezt maga a terápiás kapcsolat akadályozta, ezért felmerült a terápia lezárásának kérdése.⁹

⁹ „A pszichoterápia nem helyettesíti az életet, csak a valódi élet főpróbája. (...) A terápiás kapcsolatban a közelségnek nagyon fontos szerepe van. Egy biztonságos közegben a páciensek a lehető legőszintébben megmutathatják magukat. Az önvallomás után átélhetik az elfogadás, és a megértés élményét. Szociális képességekre tesznek szert, megtapasztalják, hogyan működnek az intim kapcsolatok. (...) A terápiás kapcsolat belső referenciaponttá válik, amelyhez a páciensek képzeletben visszatérhetnek. Miután eljutottak az intimitásnak erre a szintjére, remélik, és el is várják, hogy hasonló kapcsolataik legyenek. (...) Gyakran hallani olyan pszichoterápiában részt vevő páciensekről, akik a valódi életükben gyakorlatilag nem változnak semmit. (...) A terápiát nem az élet főpróbájaként, hanem pótlékként hasznosítják. (...) A különbségtétel fontos szerepet játszik annak eldöntésében, mikor vessünk véget a terápiának.” (Yalom, 194–195.o.)

Befejező fázis – a terápia lezárása

Rá kellett jönnöm, hogy szinte ugyannyira akadálya a terápián kívüli kapcsolatépítésnek maga a terápiás kapcsolat, mint amennyire segítője. Péter megkapta a terápiás kapcsolatban a számára szükséges figyelmet, törődést, kapcsolódást, s így nem volt meg az a hiányérzet, ami motiválná a további kapcsolatépítésre az életében. Emellett viszont célkitűzéseink teljesülni látszottak, így felvettem és megbeszéltük a lezárás lehetőségét. Egyeztettünk egy utolsó találkozási időpontot másfél hónappal későbbre, december közepére, valamint ezt követő további három időpontot, havonta egyszeri gyakorisággal, a befejezésre.

„Már egy ideje sejtettem, hogy közeleg ez a helyzet, valahogy egyre többször jutott eszembe, hogy ennek egyszer vége lesz, sajnos.”

Az utolsó alkalmakon fokozott figyelmet szenteltünk Péter lezárással kapcsolatos fantáziáinak, érzéseinek. A gondolati megértés mellett megjelent fájdalma, dühe, ellenérzése a lezárással kapcsolatban mind szavaiban, mind viselkedésében.

„Nem akartam eljönni. Arra gondoltam, most már erre a pár alkalomra minek. Minek beszélni bármiről, mikor úgyis pár hét... De aztán végül mégis eljöttem... Az elejétől kezdve tudtam, hogy egyszer vége lesz, azért is nem akartam beleengedni magam... Nehéz, de elfogadom, másrészt meg jó, hogy vége lesz, azért nem kerestem munkát, mert azt hittem, akkor nem jöhetek többet ide.”

Az érzésekkel párhuzamosan megbeszéltük, hogyan látjuk az elmúlt nyolc-kilenc hónapot: ki milyen változást érzékel, milyen pozitívumokat és negatívumokat látott a közös munkában. Péter elmondta, annak ellenére, hogy eredményesnek érzi a munkánkat, ha újra dönthetne, nem kezdene bele, a nehéz érzések, emlékek fájdalma miatt, melyekkel szembesült. Negatívumként jelezte azt is, hogy úgy érzi: *„mire beleengedtem magam a helyzetbe, addigra vége.”*

Terápiás eredményeinkről korlátozottan tudtunk beszélni, mivel bár Péter összeírta, ő milyen változásokat érzékel, találkozásunk előtti este dühében összetépte.

Legnagyobb változásként kapcsolatunkat jelölte meg, annak örömét, hogy meg tudta mutatni magát, anélkül, hogy alárendelődné vagy dominálna. Ezzel összefüggésbe hozható számára a munka, jövő, pénz, pár-tervek. Tudja, hogy milyen is lehet egy emberi kapcsolat, amiért érdemes élni és küzdeni. Fantáziáiban megjelent, hogy szeretné párbajra hívni a páromat, és megküzdeni vele, azonban azt is tudja, hogy ő „páciens”, és ez nem reális. Ha a fantázia mögötti dinamikát nézzük, akkor ebben az önmagáról való gondoskodás képességét láthatjuk, ami kezdetben Péternél nagyon alacsony szinten működött. Küzdeni magáért, azért, hogy neki jó

legyen, s ha ez a törekvés, képesség meg van, akkor tárgya lehet bármi: munka, ház, pár, család, társadalom, önmegvalósítás.

Az utolsó alkalom

Az utolsó alkalmon amellet, hogy Péter háláját fejezte ki, újra fellángoltak függőségi- és hangulati problémái.

„Azért nehéz, hogy vége van, mert sosem éreztem eddig ilyet, sosem éreztem... Ez újdonság az életemben, hogy érdekli Önt, amit mondok, és hogy elfogad engem... És ez elképesztően felszabadító érzés.”

„Úgy döntöttem, nem érdekel semmi, carpe diem.”

Ekkor egyrészt bizonytalanná váltam a lezárás szükségességében, mert kérdéssé váltak az eredményeink, másrészt a terápiás kapcsolat elengedése, mint gyászfolyamat részeként értelmeztem a tüneti fellángolást.

Végül a lezárás mellett döntöttem, mert attól tartottam, amennyiben fennmarad a heti rendszerességű kapcsolat, akadályát képezi a munkavállalásnak, a pénzgyűjtésnek, a baráti kapcsolatok kialakításának. Abban reménykedtem, hogy egy hónappal később azt fogom látni, hogy valós változást hozott a terápia, és nem mértem fel rosszul a befejezés időpontját.

Az utolsó alkalmon festménye kapcsán, melyet búcsúajándékként adott nekem Péter, végigvettük kapcsolatunk alakulását a bizalmatlan zárkózottságtól az őszinte, nyílt kommunikációig. Kliensem megtapasztalta, hogy szerethető ember. Elfogadható, értékei tisztelhetőek, fájdalmai képesek változni, oldódni, ő maga képes fejlődni. Intellektuális és kreatív képességei feszültségszabályozásra és pénzkeresetre is használhatóak, és tudja kontrollálni az élete alakulását. Levonta a tanulságot, hogy őszinte kapcsolatba csak úgy kerülhetünk egy másik emberrel, ha kinyitjuk magunkat előtte, annak ellenére, hogy ebben megvan a csalódás és sérülés lehetősége. Megnéztük, hogyan lehetne ezeket a kapcsolati tapasztalatokat, tanulságokat, felismeréseket átvinni egy baráti- vagy párkapcsolatba, illetve önmagával való kapcsolatára.

KITEKINTÉS

Az elkövetkezendő három találkozás fogja tudni jobban megmutatni a következő három hónapban, hogy terápiás eredményeink valóban maradandó változást hoztak-e, vagy kapcsolatunk megszűnésével kliensem személyisége visszarendeződik. A leválás, függetlenedés szempontjából fontosnak tartottam a terápiás kapcsolat lezárás felé haladását.

EGY HÓNAPPAL AZ UTOLSÓ TALÁLKOZÁS UTÁN

Péter elmondta, utolsó, decemberi találkozásunk után pár nappal érzései felkavarodtak. Egyrészt azon törte a fejét, milyen indokkal jöhetne a munkahelyem felé, de kontrollálta törekvéseit. Érzései megszállottságba csaptak át. Újra transzcendentális, matematikai elméletekbe ölte minden energiáját, újra droghoz és alkoholhoz nyúlt. Karácsonykor sikerült kontroll alatt tartani ezeket az érzéseket, képes volt egyedül megnyugtatni önmagát és produktivitásba fordítani belső feszültségét: alkotni kezdett, írni, festeni. Elhatározta, hogy az „Utálom, azt hogy...” kezdetű mondatok helyett „Szeretek élni, mert...” kezdetű listát ír magának. Gyermekkori emlékei elevenedtek meg. Újra előtűnt egy meghatározó gyermekkori emléke, amikor édesanyja a kedvenc, átmeneti tárgyként funkcionáló plüssállatát megsemmisítette. Ezt a terápia kilenc hónapja alatt többször átbeszéltünk, de most új, meghatározó felismerések kapcsolódtak hozzá:

„Én ott felnőttem, meghalt belőlem valami... Azt hiszem, ott tűnt el belőlem az életöröm, a rácsodálkozás a világra. Ott széttört a burok. Hihetetlen, nem gondoltam volna, hogy ez ilyen fontos volt nekem.”

„Így utólag úgy érzem, mintha anya élte volna helyettem az életem.”

Az alkalom végén Péter utolsó mondata jelentős változásról tanúskodott: az egyeztetett időpont valószínűleg nem felel meg neki, mert addigra dolgozni fog, de időben keres, hogy egyeztessünk másik időpontot, ami nem ütközik a munkájával.

Az alkalom lényegét, s egyben a tanulmány végét, Péter beleegyezésével, az ő szavaival és festményével írom le:

„A terápia utat lelt, kitágultam.

Az apró fekete pöttyök emlékeim szövetén

sötét kráterekké lettek. Mohón itták a

szeretetet, a fényt, mely vezetőm sugara,

– sugarait követve voltam.

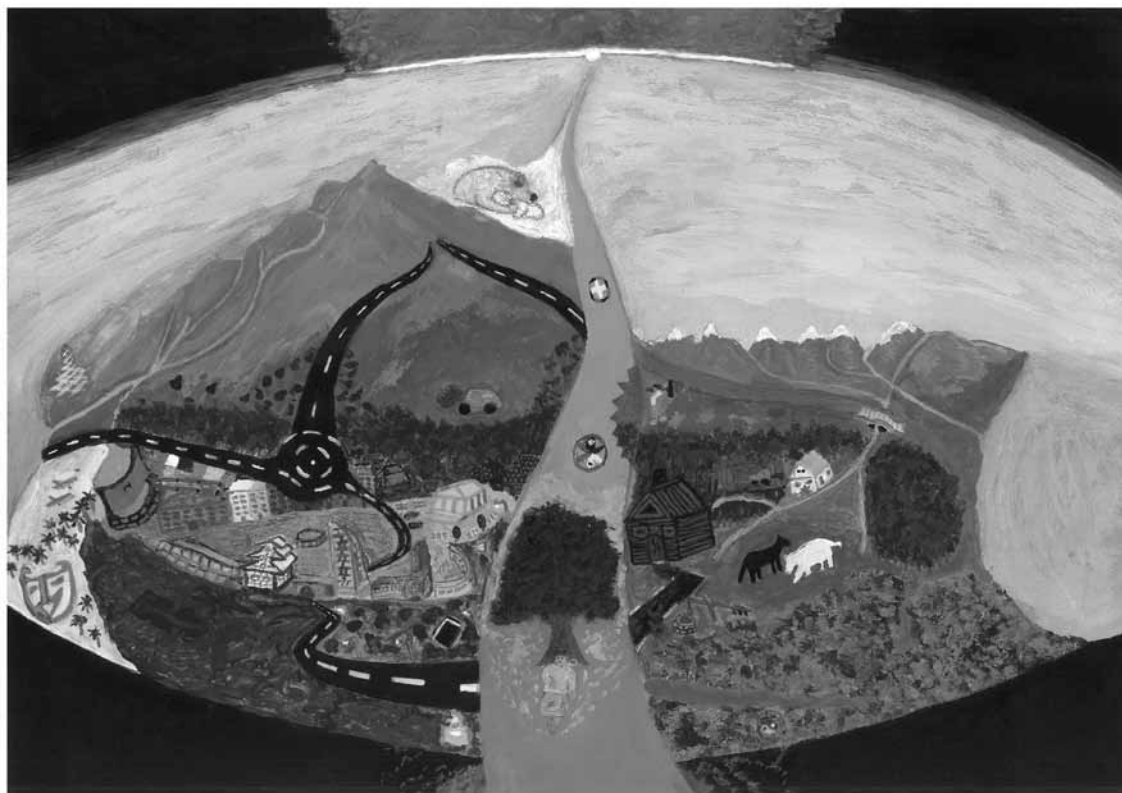
Tiszta életerőként, mosolyogva figyeltem

amint hősnőm feltétel nélküli

szeretettel felvértezve mutatta meg nekem,

ezen elhagyatott helyek életét, melyek

színekben pompázón fénytelen léteztek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

http://www.antalfaimarta.hu/konferencia/egig_ero_fa.pdf

Gabbard, Glen O.: *A pszichodinamikus pszichiátria tankönyve*. Lélekben Otthon Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Miller, Alice: *A tehetséges gyermek drámája és az igazi én felkutatása*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Szőnyi Gábor–Füredi János: *A pszichoterápia tankönyve*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2008.

Yalom, Irvin D.: *A terápia ajándéka*. Park Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013.

„PRÓBÁLOK LÁBRA ÁLLNI”

Az interjút készítette: Nagyné Patkós Krisztina

Megérkezem a megadott helyszínre, egy emeletes körfolyosós bérház első emeletére. A ház kívül is, belül is elég kopott, lelakott. Láthatóan szegény családok laknak benne. Az első emeleti körfolyosón Anikó takarít. Barátságosan üdvözl. Kb. 160 centi magas, barna félhosszú hajú, mollett nő. Arca piros (talán a magas vérnyomástól). Nagyon készséges, barátságos, invitál a lakásba, ahol a nővére, a fia meg egy kutya van. A konyhában megy a mosógép, a padló bő vízzel fel van mosva, a szobában az ablakok mindenhol tárva-nyitva – elmondása szerint a penész miatt. Nem bírja a penészt, sokat köhög tőle, majd festeni akarnak. A lakásban fűtés nincsen (február eleje van, kint nappal 5-10 fok). A kutyát lefogják, míg a belső szobába megyünk. Ott megkérdezi, hogy az ablakot becsukja-e vagy nyitva hagyja. Nekem mindegy, ha nyitva marad, akkor kabátban leszek. Rajta rövid ujjú póló van. A falak nagyon kopottak, a nagy belmagasságú lakás plafonján csíkokban szürke penész. A konyhából a szoba nyílik, a szobából a másik szoba, ahol leülünk. Mindkét szobában sok a fekvőhely, és van néhány szekrény is. A konyha egyúttal fürdőszoba is, ott van egy kád, a bejárat mellett. A lakásban ketten laknak a nővérével, valamint ide járnak át a nagykorú gyerekei, és hétvégén meg iskolai szünetekben a négy intézetben lévő fia is, akiknek a kihelyezése folyamatban van. A gyerekei az élete hajtóereje. Ő a családja motorja. Ő a bázis. A támogató kapcsolatait fenntartja, gondozza. Kapcsolataiban él, virul.

Anikó nagyon gyorsan elmondta az életét, a részleteket nem annyira fejtette ki. Számomra úgy tűnt, hogy nagyon erősen a jelenben él. Az élettörténete elbeszélésekor inkább a folyamatokat, történéseket mondja el, mint az ezekkel kapcsolatos érzéseit. Teszi a dolgát, gyakorlatias ember.

A beszélgetés vége felé bejött a szobába több családtag, és már nem tudtuk olyan zavartalanul folytatni a beszélgetést. Addigra én is és ő is úgy éreztük, hogy megbeszéltük, amit lehetett.

– **Arra kérem, hogy beszéljen az életéről, ahogy élt, ahogy felnőtt, és ahogy alakult az élete.**

– (Még be sem fejezem a mondatot, már mondja.) *1974-ben születtem Budapesten a Bajcsy Kórházban. Édesanyám, édesapám nevelt minket. Heten voltunk testvérek. Most már csak ketten vagyunk. A többi testvérem meghalt. Egy öcsém volt, aki 29 évesen meghalt nemrég. Szegényesen neveltek bennünket, de amit tudtak, megadtak. Jártuk az iskolát. Hát ugye továbbtanulni nem tudtunk. Dolgoztunk a gyárban, aztán felvettek minden-*

kit szanaszét. Aztán férjhez mentem, lett hét gyerekem. A férjem alkoholista. Ő gépezett. Nagyon sokat bántott minket. Amikor a gyerekekkel voltam, akkor kint aludtam az utcán. Minden nap vert. Minden nap. Míg 2007-ben elmentem a Gyermejólétibe, kértem, hogy tudnak-e segíteni nekem. Mert akkor is kint voltam a gyerekekkel. Akkor mondták, hogy azt tudják csinálni, hogy átmenetileg a gyerekeket az intézetben helyezik. Én kikerültem a testvéremhez az erdőbe. És akkor úgy ismerkedtem meg egy nagyon jó emberrel – Marival, akié a ház. Nagyon szeretem, ő nagyon-nagyon sokat segített. És ő által ismertem meg a Gergőéket [szociális munkása Gergő, és Gabi is, akit később fog említeni], és hallottam, hogy van ez a program. Amikor hála Istennek ez kiderült, akkor feljöttem ide, ebbe a házba, aztán sikerült munkát találnom, folyamatosan dolgozok minden nap, hála Istennek. Minden nap kapom a pénzt. A gyerekeknek most lesz az elhelyezése. Próbálok lábra állni.

– **Igen. No így dióhéjban nagyon gyorsan elmondta az életét.**

– Igen. Hála Istennek, a sok szenvedés már lement. A gyerekeim minden nyári szünetben kint vannak, téli szünetben kint vannak. Péntektől is kint vannak. Itten alszanak. Most azon vagyok, hogy mindenféleképpen kiengedjék őket. Tartom a kapcsolatot a gyámügyesekkel, családsegítővel. Mindenkinek hála az Istennek jó véleménye van.

– **Itt Kőbányán, amikor gyerek volt, merre lakott?**

– Má. utcában, Má. utca 114-ben. Ott laktunk, utána átköltöztünk szintén a Má. utcába, a tíz emeletes lakótelepbe. Ott a Bajcsy Kórház nem messze.

– **Mivel foglalkoztak a szülei?**

– Édesanyám az először a Bajcsy Kórházban dolgozott, mint takarítónő. Apukám meg a sárga volánbusznál – akkor még sárga volt – volt buszvezető. Meg eleinte, amíg mi nem voltunk, akkor a bányában dolgozott. Nem tudom, hogy hol... Dolgoztak a téglagyárban is nagyon sokáig anyuék. Utána a téglagyárból átjött a sörgyárba is, aztán meg takarított. Már meghaltak. Van annak már öt-hat éve is. Előbb anyukám, utána apukám. Utána rögtön rá meghalt. Két év múlva az öcsém, aztán a bátyám is.

– **Betegségben vagy balesetben haltak meg?**

– Nem. Sajnos anyu agyvérzést kapott, abban. A testvérem meg a sok ital miatt.

– **Fiatal volt az öccse akkor.**

– Igen, itt hagyott két gyereket.

– **Nehéz lehetett a sok haláleset.**

– Igen, igen.

– **A gyerekkorára hogyan emlékszik vissza? Nagy volt a korkülönbség a testvérek között?**

– Az öcsém az huszonkilenc éves volt, a nővérem, az itt van kint velem, ő negyvenhat volt. De nagyon jó gyerekkorunk volt. Mindig kaptunk gyereknapra is valamit. Játékokat, mindent. Én nagyon szerettem a bátyámat, a Józsit, a Jocót, én mindenhová mentem vele, gyereknek. Húztam-vontam. Úgy anyuék sokat dolgoztak, mert anyu két műszakban dolgozott. Apu meg ugye sofőr volt, nem nagyon volt otthon. De hála az Istennek nagyon jó volt. Amit tudtak, megadtak. Nem sokat, szegényesen.

– **A nagyszülők kőbányaiak szintén?**

– Nem, ők G...-n laknak. Laktak. De most már senki, én meg a nővérem vagyunk már csak. Mindenki meghalt, apunak a testvérei is, anyunak a testvérei is. Szüleim G...-n laktak. Ott ismerkedtek meg.

– **Értem, és onnan jöttek ide Pestre...**

– Igen. Utána elváltak, külön maradtak a szüleim.

– **Ki nevelte önöket?**

– Anyu, egyedül... Hát nem egyedül, a bátyám akkor már dolgozott pincérként. Besegített. Anyunak is könnyebb volt.

– **A válásnak mi volt az oka?**

– Ital, mind a kettő sajnos ivott. Egész végig ittak. Apu ugye sofőr volt, hazajött és ivott. Mindig veszekedtek.

– **Azért elég sokat együtt éltek?**

– Óóó igen, negyven évet. Majdnem negyven évet.

– **Hány éves a legidősebb testvére?**

– Most hatvan valamennyi volt...

– **Akkor elég nagy a szórás, a korkülönbség önök között.**

– Igen, van. De hát sajnos mindenki olyan életvitelt folytatott, amit nem szabadott volna. Bátyámról nem tudták, hogy rákos. Én kikerültem 2007-ben [az utcára]. Én vitettem be a kórházba. Én vizsgáltattam ki, utána felvittem Budára. Ha én nem vitetem be, akkor ott hal meg az erdőben. Aztán idővel meg is halt. A Vöröskereszttel temettettem el, mert nem volt rá pénz, ilyen szociális temetés volt. Másképp nem tudtam volna. Tizenötezer forintot kellett befizetni a tárolásért. Már csak én vagyok, meg a nővérem. Ő az erdőben lakott, a

díszítőüzemnél. Három hónappal ezelőtt elhoztam. Csináltam neki munkát. Ott dolgozik, ahol én. Én a Közterületfenntartónál dolgozom. Hattól kettőig.

– **Igen.**

– *Utcát takarítunk. Ez van nekünk.*

– **Persze, hát megélhetés. Jó az.**

– *Persze, olyan furcsa volt, mikor beköltöztünk ide. Az erdőhöz képest. Az erdőben úgy kellett aludni, hogy azért... Figyelni. Persze. ... Az egyikünk pihent egy kicsit, a másik rakta a tüzet. Mert ugye a bátyám beteges volt, mindig fázott. Sírtunk. Furcsa volt. Mentünk ide be. A villanyt nem oltottuk fel, hozzá voltunk szokva, hogy erdőben lakunk. Mondom, hát én nagyon hálás vagyok a Gabikának is, a Gergőnek is. Mindenkinek, aki ezt a programot csinálta.*

– **Kicsit visszatérhetnénk a gyerekkorához?**

– *Persze.*

– **Kőbányán járt óvodába, iskolába?**

– *Igen, még akkor a K. utcában volt nekünk az óvodánk, és a H. Általános Iskolába jártunk. Még most is ott van az iskola. A nővérem meg a bátyám a M. Általános iskolába jártak. Most már gimnázium, vagy mi lett.*

– **Igen. Hogy emlékszik vissza az óvodai időszakra?**

– *Óvodára nem nagyon emlékszem...*

– **És az iskolára?**

– *Iskolába szerettem járni, ott is kivettem a részem mindenből. Csak akkor nem volt pénz napközire. Ott is hazamentünk, és ami volt, ettünk. Napközit már nem tudta anyu fizetni. Az olyan befizető volt. Hiába volt hét gyerek, ott nem adtak semmit, mint most. Ugye egy gyerek után is megadják a kedvezményt.*

– **Mit szeretett az iskolában?**

– *A környezetismeret volt a kedvenc tantárgyam. Meg az Edit néni, az még mai napig... Az osztályfőnököm.*

– **Mit tanított?**

– *Matematikát, testnevelést. Olyan... Lehet, hogy azért, mert én olyan szegényebb voltam. Olyan kedves volt, nagyon aranyos. Meg hát nem voltam olyan barátkozós típus. Hát jó úri gyerekek jártak oda. Mentek a büfébe, szendvics, ez, az, amaz. Én meg nem. Én meg vagy segítettem neki, mondjuk a táblát letörölni.*

- **És akkor kialakult egy közelebbi kapcsolat.**
- Igen, meg beszélgettünk sokat, meg ő is látta, hogy anyuék szegényesek. Amikor kijött hozzánk környezettanulmányra, látta. Olyan... közel engedett magához. Meg hozott ruhát, amit a gyereke kinőtt, hozta nekünk. Megértett minket.
- **Alsóban volt tanára?**
- Egész hétig ő volt. Utána elment nyugdíjba, és nyolcadikban volt egy másik, az már talán Tibor bácsi... nem tudom, meg nem emlékszem rá.
- **Akkor nem hagyott akkora nyomot az emlékezetében, mint Edit néni.**
- Nem, nem. Az Edit néni a mai napig... nem tudom, hogy él-e...
- **Az osztálytársaival milyen volt a kapcsolata?**
- Jó, normális. Jól elvöltünk. A Zsuzsi is itt lakik az utcában, mindig találkozunk, puszi-puszi, beszélgetünk a régi időkről.
- **Akkor többekkel is találkozhatott itt Kőbányán azóta?**
- Igen, majdnem mind itt lakik a Patakinál. Zsuzsinak is van gyereke. Beszélgetünk, hogy ki hogy van. Ő is úri negyedben volt, ugye. A szülei is pénzesebbek voltak. Most meg épp mondja, hogy elváltak a szülei, szegény lett. De ő még most is ugyanaz. De ő azért boldogabb. Én azért huszonöt évet voltam az agresszív férjemmel.
- **Iskola után mi volt?**
- Utána elmentünk dolgozni. A nővérem elment a konzervgyárba, én meg takarítani anyuhoz, az Ó étterembe. A bátyám meg pincér lett ott. Akkor már lehetett dolgozni, ha tizennégy évet betöltöttem, megkaptam a munkakönyvet.
- **Meddig dolgozott ott?**
- Sokáig. Sokáig. Azt, hogy hány évet, azt nem tudom. De sokáig. Amikor ezt otthagytam, akkor volt még a Blaha Lujza téren, az Akácfa utcánál – soha nem felejttem el – volt egy ilyen ingatlanos, külföldieknek adtak ki lakásokat. És amikor a külföldieknek lejárt a lakás, nekünk kellett odamenni takarítani, ágyat áthúzni, meg minden. Nem szálloda volt, hanem sima lakás. Ott is sokáig dolgoztam.
- **Anyukája révén jutott ide?**
- Egyik ismerősünk révén, aki oda bejárt, azáltal.
- **Igen.**
- Aztán megismerkedtem a férjemmel... aztán (elharapja a mondat végét).

- **Őt hogy ismerte meg?**
- *Ő is odajárt. Az egy ilyen arab közvetítő volt. Ő a Sanyi bácsinak a haverja volt. Csak beszélgetni járt oda.*
- **Igen.**
- *... Óóó, ha tudom, hogy elesek, akkor leülök. Ővele sem volt amúgy semmi baj. Csak ő felköltözött E...-ből [Borsod megyei kisváros], mert e-i volt. E...-i volt a családja. Akkor már vége volt mindennek.*
- **Feljött Pestre a családja is?**
- *Igen... Utána már rossz volt. Uszították ellenem.*
- **Miután feljött a család, akkor romlott meg a viszonyuk?**
- *Persze, persze.*
- **Mennyi időt voltak úgy együtt, hogy még nem jött fel a család?**
- *'92-ben született meg Katika, úgy akkor még nem voltak fent. '94-ben. De akkor még annyira nem. Mert akkor még ott laktak a másik lányánál az anyjának. Az is most halt meg nemrég, mert az is pityókázott. ... Utána nem tudom, hány évre rá. Először piázott, utána verekedett. Ugye megkaptam a családi pótlékot, oda kellett adni a gépbe. Mert ha nem adtam oda, akkor dádá volt. Szóval erről nem is akarok beszélni.*
- **Férje volt, vagy az élettársa?**
- *Férjem, rendes férjem.*
- **Hogy döntöttek egymás mellett? Hogy jöttek össze?**
- *Szerettük egymást. Eleinte nagyon jól elvoltunk. Elment dolgozni, tehát... Csak a család befolyásolta. Gyerekeket is imádta... Utána meg rákapott az alkoholra. Ő meg itt lakik valahol a síneknél, egy kocsiban alszik. Drogozik... mindent csinál. És ott lakik az egész unokatestvére, mindent csinálnak.*
- **A vonatos szállóra gondol a Pongrácz útnál?**
- *Nem, nem. Simán roncs kocsiban laknak öten vagy hatan. Kint az utcán.*
- **Tartják a kapcsolatot egymással?**
- *Nem, nem. Még a gyerekek se. Nem kíváncsiak rá. A fiam is kint van már, ő már huszonegy éves, gyereke van. Katika húsz éves, neki is van egy kislány, az unokám. Hát ugye betöltötte Katika a tizennyolcadik életévét, énhozzám jött. Laci betöltötte, ő is énhozzám jött.*
- **Amikor kijöttek az nevelőotthonból, ugye?**

– *Persze. Persze. Mert én végig jártam hozzájuk, minden héten. A TEGYESZ-nél is le van írva, hogy 2007 óta, mióta bent voltak, én végig látogattam őket. Bementem a tizenegy kerületbe, a legnagyobb igazgatóhoz a gyámügyön, megírtam a papírt, hogy szeretném hétvégén, nyári téli szünetben vinni őket. „Persze, szó nélkül. Bármikor Anyuka, ha időbe visszamennek.” Mert néznek ám, mindent néznek. Volt, amikor kijöttek a Kossuthból a gyerekek, én sütöttem rántott húst, és csomagoltam a benti gyerekeknek is rántott húst (mosolyog).*

– **Igen, igen.**

– *Annak örülök, amikor sokan körbefognak gyerekek, akkor van élet. (vidáman, meghattottan beszél) Mindenki azt mondja nekem az intézetben, hogy „Anyu.” Mindenki, a többi gyerekek. Szeretem őket, meg ők is. Ha valamit készítek a gyerekeknek, akkor küldök nekik is. Mindig mondom, hogy adjatok a kicsiknek is. Mert vannak bent olyan kicsik is (mutatja, hogy mekkorák). És akkor így...*

– **Amikor elkezdtek családot alapítani, fészket rakni, és megszületett a Katika, akkor ön otthon volt gyesen, végig?**

– *Igen, igen.*

– **Sorban jöttek egymás után a gyerekek?**

– *Igen, igen. Hát Katika '92, Laci '94, Edit '97, Rómeó '97, Erik '99, Szami 2000, Attila 2001. Így sorba.*

– **Az igen** (mondom elismeréssel).

– *... (nevet) Attila 12 éves elmúlt. De hála Istennek, hogy lekopogom, kitűnő tanuló. Most Horvátországba nyertek utat. Kivitték őket Horvátországba. Mondták fent a nevelőotthonban, hogy látszik rajtuk, hogy hiába itthon vannak, de nem esnek ki. Mert azt mondják, a legtöbb gyerek, aki otthon van, nem úgy megy vissza, hogy tanulnak, hanem lébecolnak, meg ilyenek.*

– **Gondolom érzik, hogy a támogatás, a szeretet megvan.**

– *Igen, meg mi összeültünk a nevelőkkel. Kivitték a gyerekeket a TEGYESZ-ből, és akkor mondtam nekik, meg ők is mondták nekem, hogy csináljuk azt, hogy ha nem viselkednek, nem tanulnak, akkor nem lesz hazajövetel.*

– **Akkor összefogtak** (mosolygunk).

– *Igen, megzsaroltuk őket (szeretetteljesen nevet).*

– **Az ő érdekükben tették.**

– Igen. Hála az Istennek. Edit is betöltötte a tizennyolc évet. Ő most a Népligetnél tanul az iskolában, cukrásznak tanul. Oda jár iskolába. Szóval ezzel nincs gond. Olvas egész nap. Itthon van, nincsenek barátai, csak az iskolában. (erősen köhög) Megfulladok. Föntről van a fal, ilyen penészes... nem nagyon bírom.

– **Nyugodtan igyon ám, ha jól esik.**

– Nem, valami így kaparja a torkomat, ha iszok, attól még rosszabb.

– **Hogyan alakult a családi életük a kezdetektől? Eleinte maguk voltak csak a férjével meg a gyerekek...**

– Igen, az apjuk csavargott, gépezett. Utána a családját kirakták onnan, ahol voltak. És akkor a volt férjem jött hozzám, hogy: „Anyuci... itt vannak a testvérek, jöhetnének-e?” (alázatoskodóan utánozza).

– **Akkor mekkora lakásban éltek?**

– Egy szoba, konyha, spejz. A spejzot megcsináltuk már hálósobának, amikor a konyhából nekem ki kellett pakolni, hogy az anyucinak rakjak be egy ágyat.

Rólunk van egy film. Ugye amikor én külön maradtam a férjemtől, rólunk forgattak egy filmet. Majd Önnek elviszem, majd odaadom. Már lebontották a házat, a gyerekek is benne vannak. Én is benne vagyok. Volt, amikor reggelig nem lehetett aludni. Mert vagy a padlásra másztam, vagy a sufniába.

– **A család elől?**

– A férjem elől. Üvöltött. Hangerőre a magnó.

– **A gyerekek is mentek a padlásra?**

– Persze, hát sírtak utánam. Volt, hogy a szomszédhoz kéredzkedtünk be, ott aludtunk. Aztán már azok is féltek, mert már önáluk is ütötte az ajtót.

– **Merre laktak ekkor?**

– A tizenöt kerületben. Szóltam a rendőrségre, este elvitték, és már reggel otthon volt. És akkor meg azért kaptam. Azzal a bottal ütött meg, aminek vas van a közepén. Itt a lábamon. Utána meg azért kaptam. Szóval ennyi...

– **Hogy alakult ez az egész? Meddig tartott ez az állapot?**

– Sokáig...

– **Hogy viselte ezt a helyzetet?**

– A gyerekek miatt viseltem. Ugye belegondoltam, hogy a gyerekeket nem vihetem ki az erdőbe. Anyu meghalt, hozzá sem mehetek. Úgyhogy tűrtem, tűrtem. A végén eltörte az oldalamat, itt a két lábamba belevágta a vasat, és akkor azt mondtam, hogy elég volt.

– **És akkor segítséget kért?**

– Igen, akkor mentem a Gyermekjólétibe. Akkor megbeszéltük a gyámüggyessel, hogy csináljuk ezt, menjünk be.

– **Mikor jutott el őhözájuk, hány éve? A Gyermekjólétibe?**

– 2007-ben. Ja nem... mióta megszülettek a gyerekek, '92 óta én végig tartom velük a kapcsolatot. Persze, mert volt, amikor ruhaosztás volt, mert ők utána végig segítettek. De ezt nem mondtam el nekik. Félttem, hogy mi lesz, elveszik a gyerekeket. Amikor már tényleg elég volt, amikor a szomszéd jött át, hogy tényleg rám adja a pólót, akkor már tényleg azt mondtam, hogy kész. Bevittem őket iskolába, óvodába, és akkor megbeszéltük, hogy holnap tízkor megyünk. Én ugyanúgy mentem a gyerekekkel. És akkor a gyámügyes beültetett a kocsiba, és elvitt bennünket az Alföldi utcai TEGYESZ-be. Volt ott is egy tárgyalás.

– **Milyen fogadtatást nyert ez a férjétől és a családtól?**

– Sokáig körözött.

– **Tudta, hogy hol vannak?**

– Nem tudta. De egyszer megtalált, elkapott és beverte a fejem. Akkor jött a rendőrség, elkapták, és mondták, ha még egy ilyet csinál, akkor vége van. Most már hét éve, hogy nem vagyunk együtt. Távoltartáson van.

– **Azóta nyugta van tőle?**

– Igen, igen, igen.

– **Teljesen?**

– Igen, teljesen. Hát persze utána már nem jött, mert megmondtam neki, hogy van rendőrség, és kész. A gyerekek kijárnak, kiengedik őket. Ha ide merne jönni, én azonnal megyek, itt van a számban a rendőrség [egy utcával odébb].

– **Igen. Amikor elhelyezkedtek az Alföldi utcában, akkor még együtt lakott a gyerekekkel, ugye?**

– Persze.

– **Hogyan folytatódott tovább az életük?**

– Amikor a gyerekekért eljöttek, akkor én bementem velük az Alföldi utcába. Ugye elhelyezték őket, minden. Akkor én hazamentem. Csak hát bekukucsáltam, hogy otthon-e van.

Megkérdeztem a szomszédot, hogy otthon van-e. Nem volt. Gyorsan két nadrágot, meg pulóvert bepakoltam, gyorsan mentem.

– **Azóta nem találkoztak.**

– Nem. Csak egyszer, amikor elkapott. Régen volt az.

– **Akkor együtt lakott a gyerekekkel?**

– Nem, csak bevitettem őket. Mindennap mentem hozzájuk látogatni.

– **Ön akkor hová ment?**

– Erdőbe. Nyár, aztán tél. Azóta végig.

– **Akkor nem gondolt arra, hogy lakhatási segítséget kérjen?**

– Én nem tudtam... nem tudtam, hogy van ilyen lehetőség. Csak most nemrégiben, az által tudtam meg. Ő mondta egyik napról a másikra, hogy van ilyen lehetőség. Egyszer próbáltam az albérleti támogatást a Vöröskeresztnél is, de azt mondták, hogy nem, pedig hat éve benne vagyok a kompjúterbe. Ők osztják ki a teától kezdve mindent, éjszaka kijártak. A Menhely Alapítvány hozott takarót. Azt mondták, hogy nem jár.

– **Olyanra nem gondolt, hogy női hajléktalan szállóra menni?**

– Nem, nem.

– **Mi volt, ami visszatartotta?**

– Sokat hallottam, hogy ellopják a cuccokat, meg poloskás, meg szóval... Nem...

– **Akkor a nővére meg már kint volt az erdőben?**

– Igen.

– **Akkor volt kihez kapcsolódni.**

– Igen. De én nem tudtam, hogy ők kint vannak. Az úgy volt, hogy anyuék, amikor a Má. utcából kiköltöztek, kaptak a Ma. utcában egy lakást. Az is egy szoba konyha. A vécé az kint volt. Szóval én azt tudtam, hogy van, mert a szomszéd néni megmondta a Má. utcában, hogy én elmentem oda, és elmondta, hogy a Ma. utcában keressem őt. Ott lakott az öcsém. Tőle kérdeztem meg, hogy hol lakik a nővérem. Mondta, hogy „Felszállsz itt a villamosra, és elmész az erdőbe”. Bementem az erdőbe. Húúú, hát ott annyi kérő volt. (nevet)

– **A hármass villamos vonala mellett, ugye?**

– Igen. Bekopogtam mindenhová, azt a végén megtaláltam őket.

– **Egyedül lakott ott a nővére?**

- *Nem, az élettársával, annak a két testvérével, annak a feleségével, a bátyám is ott lakott.*
- **Egy kérő volt, vagy külön-külön? Ilyen saját készítésűek, ugye?**
- *Nem, nem. Három vagy négy. Egy lakópark. (nevet)*
- **Igen.** (nevettek én is) **És akkor mondták, hogy maradjon ott?**
- *Igen, a bátyám mondta, hogy nyugodtan maradjak ott. Akkor enyim volt a bátyámmal az egyik.*
- **És hogyan éltek?**
- *Jól.*
- **Nyáron könnyebben, mint télen?**
- *Igen. De télen is jól. Volt ott egy olyan lerakat, ahová mindig hozták a sorszekrényt. Olyan hófehér sorszekrényt hoztak, hogy mondom „Úristen, ha lenne lakásom, hát azt pikk-pakk bebútoroznám”.*
- **Arrafelé lakó emberek rakták le?**
- *Igen. Volt, amikor beszóltak. Bedudáltak, hogy menjünk, mert hozták. Dudáltak, hogy hozták az alumíniumot. Dudáltak, már mentünk ki, a kínaiak fizettek, hogyha lerakodtuk a kocsit. Mindig adtak két-háromezer forintot, ha lepakoltuk a kocsit.*
- **Az alumíniumot.**
- *Igen, az alumíniumot, a rezet, meg a sitteket.*
- **Igen.**
- *Akkor elmentem dobozolni – fémdobozokat szedni, üdítőszöket, sörösöket, és akkor abból is megvolt a pénz, meg az üvegből. Megvolt a pénz. Ők ittak is, én nem ittam. Ebből éltünk.*
- **Sok mindent megtanul az ember, amit mondjuk lakásban nem. Ha úgy alakulna az élet, hogy valami katasztrófa miatt hontalanná válnék, akkor ön biztos jobban megállná a helyét, mint én.**
- *Igen (kérdézi csodálkozva)?*
- **Igen. Tényleg.**
- *Azért furcsa volt, amikor a múltkor bejöttünk ide. Egy jó idő kellett, mire elhittem, hogy itt vagyunk. Itt így nem nagyon fogadták be az embert.*
- **Itt a házban, akik itt laknak?**

- Igen, igen, akik itt laknak az udvarban, szomszédban.
- **Miért?**
- Mert itt ilyen üzleti dolgok folynak. Folyik az izé... (nem mondja ki).
- **Maffia?**
- Igen, igen. Utána meg úgy megkedveltek, hogy mondták is, hogy ide mást nem engednek be, csak engem. Első naptól kezdve, ugye megismerkedtem a szomszéddal, segítettem neki kivinni a kukát, összetakarítani a lépcsőházat. Hát ugye próbáltam alkalmazkodni. Jönnek át, ugye: „Van húsklopfolód?” „Van egy kis kávéd?” „Van egy kis cukrod?” De ugyanúgy én is, ha kell bármi, bekopogok, és kész...
- **Visszatekintve az éveire, dolgozott valahol még a lánykori és a mostanit munkahelyét megelőzően?**
- Igen, a ... kft-nél dolgoztam, de az ugyanaz. Ők bővítettek. A gyerekek óta itt dolgoztam először, előtte gyesen voltam.
- **Utána meg az erdőben lakott, akkor az önellátás volt, ugye? És ezután lett munkaviszonya, ha jól értem?**
- Igen. Azért csodálkoztam, mert kérdezték a Gergőék is, mikor kezdődött ez a program, hogy van-e munkahelyem? Mondtam, hogy honnan lenne. Mondtam Gabikának is, hogy dobozolni járok, üveget gyűjteni. Nem szégyellem. Most is összeszedem az üveget. Hétfvégre megvan a tíz-tizenötezer forintom.
- **A kis szeszesüvegekből?**
- Igen, a kis üvegekből. Most is a szekrénybe teszem be, leviszem a Telekire, már megvan a pénz. Most kilencvenezer forintot fizettem ki. Mert kicseréltem a villanyórát, mert itt lopják a villanyt. És mi meg fogtuk magunkat, szépen be az Elektromos Művekhez, szépen kártyásra csináltattuk. Decemberben karácsony előtt kiadtunk kilencvenezer forintot.
- **Nem lehetett könnyű összehozni.**
- És utána január hetedikén jön a postás, hozza a papírt. Visszaadták a pénzt. Csak meg kellett előlegezni, vagy ez a csökkentés. Nem tudom, de visszaadták. Minden héten töltöm rá a pénzt. Most is rátöltöttem háromezret.
- **Így mennyit fogyasztanak egy héten?**
- Így?! (mondja elégedett hangon), egy hónapra elég 50 kilowatt. Pedig látja, megy az automata mosógép. Jó, hogy csak a tévét nézzük így estefelé. De elég sokáig elég.
- **Hány forintra jön ki 50 kW?**

– *Elég sokáig. Egy hónapig elég, kétezer forint. Csak én nem hagyom, hogy lemenjen, mindig töltök rá, ha látom, hogy már nem sok van. Igaz még nem is vártam meg soha, hogy lefogyjon róla. Egyszer pislogott, hogy már kevés volt rajta, akkortól nem hagytam, hogy tovább fogyjon.*

Holnap kicseréltetem a vízórát, az is tízezer. Akkor így kevesebb közös költséget kell fizetni. Mert így fizetek 22 800-at. Ha kicseréltetem, így csak fizetek nyolcezret. Hát nem mindegy. Jönnek is a jövő héten délután háromra hétfőn. Lecserélik, mert itt csöpög minden nagyon.

– **Mennyiért bérelik ezt a lakást?**

– *Negyven, plusz a rezszi, közös költség, huszonkétezer. Hatvankettő, meg a villany. Gergőék fizetik a negyvenet, én meg a huszonkettőt, ami most lemegy szépen nyolcra.*

– **Igen. Ez nem kis spórolás lesz.**

– *Igen, azért ezt mondhatta volna előbb is a főbérlő, mert akkor én végig nem huszonkettőt fizetek, hanem nyolcat, és a maradékot is félre tudom rakni.*

– **Megkérdezhetem, hogy mennyit keres? Mennyiből gazdálkodik egy hónapban?**

– *Nyolcvanat. Meg még mellé, ami van. Mert még vállalom takarítást is a kertekbe. Mert hétvégén mindig megyek, akkor is összejön az 5-6 ezer forint házanként. Egy hónapban kijön egy olyan 150-160 ezer forint. És akkor még nincs benne a fémdoboz.*

– **Akkor így könnyebb, mint egy évvel ezelőtt.**

– *Százszor könnyebb!!! Százszor könnyebb! Abból veszem meg most a ruhát a gyerekeknek, a farsangra rendelem nekik, mert ezer forint. Kölcsönzők nekik ruhát. Ezerötszáz forintért kikölcsönzőm, mert plusz ötszáz forintot félre kell tenni, ha valami baja lesz. De nagyon...!! Rengeteget tudok spórolni.*

– **Tud félretenni így?**

– *Igen. Rengeteget. Naponta kétezer forintot félreteszek.*

– **Bankszámlán vezeti, vagy csak úgy gyűjti?**

– *Nem, mindig félre van téve nekem. Rakom, rakom.*

– **Akkor ha vége ennek az egy éves támogatásnak, arra az időszakra tud félretenni?**

– *Persze, meg nem csak arra, hanem, hogy legyen. Meg most azt akarom, ha a gyerekeket kiengedik végleg – a főbérlő is azt akarja.... Ugye a gyerekeknek van családi pótlékjuk. A főbérlő el akarja adni nekem ezt a lakást.*

– **Mennyiért akarja eladni?**

- *Egymillió? Kétmillió? Csak azért, mert nekünk akarja eladni ezt a lakást, mert nem akarja vadidegennek. Mert ugye nagyon rendesek. Én is járok át hozzájuk, segítenek, telefonálnak.*
- ***Elmesélné részletesen, hogyan is alakult az élete, amikor az erdőből kikerült?***
- *Úgy volt, hogy a Sinkó Éva, meg a Barna Gyula, akié a lakás, itt laknak a K. utcában. Őket a Vöröskeresztől ismertem meg.*
- ***Szóval ön járt a Vöröskereszthez ruháért, meg más segítségért.***
- *Igen! Meg volt nekem ilyen hirdetésem, amiket kiragasztottam a fákra, oszlopokra, hogy kerti munkát vállalok. A Vöröskeresztnél a ... mondta, hogy ő ismeri a Gabriellát, és akkor mondta, hogy jöjjen át, jön a Gergő, meg a Gabriella.*
- ***Akkor még nem lakott itt, hanem a program révén mondták önnek, hogy keressen albérletet?***
- *Igen, igen, igen. És akkor ő mondta, hogy a ...-nak van kiadó lakása. És akkor mondták, hogy nézzem meg, meg-e felel. „Meg-e felel?” Hát nekem egy kis luk is megfelelt volna. Mondtam, hogy elég lett volna nekem egy spejz is. Akkor mondta, hogy jó. Mondta Gergő, hogy menjek be, intézzük el a papírokat, és akkor így. Nagyon kedves, nagyon segítőkész mindenben, amiben kell. Mert először a Gabriellához tartoztam, aztán a Gergőhöz.*
- ***Igen, értem.***
- *Most is életrajzot írtunk, pályázatot írtunk, de sajnos nem nyert.*
- ***Mire pályáztak?***
- *Lehetett pályázni ilyen tanulásra, de nem. Hanem ilyen nyári, téli munkásruhára, meg ilyesmire.*
- ***Arra pályáztak, hogy lehessen munkaruhája a munkájához, amit most végez?***
- *Igen, igen, igen. Mert kint vagyunk, és nekem csak egy ilyen mellényem van, sárga mellényem, amin rajta van, hogy Fővárosi Közterületfenntartó.*
- ***De meleg ruha meg munkaruha nincsen.***
- *Nem nyertünk.*
- ***Tényleg nem nyertek? Az ember azt gondolná, hogy adják a munkaruhát, nem pályázni kell.***
- *Igen. Úgy akartunk, hogy télire bakancs, meleg kabát, nadrag. Nyárra is valami. Nem nyertünk... Na, mondom, majd legközelebb.*
- ***Így a saját ruhában dolgozik?***

- Igen... de jól jártunk, mert a Máltaiak járnak ugye azzal a kék kocsival, és akkor ők hoznak bakancsot.
- **Akkor kapott munkaruhát, csak máshonnan.**
- Csak egy bakancsot.
- **Értem.**
- Nem adnak ruhákat. Adnak ilyen öregeset, de hát az nem ugyanaz. De most, hogy így kikerültem ide az albérletbe az erdőből. És akkor jön valaki velem szemben, és kérdezősködik, és úgy rendesen, úgy vágom... Kérdezi: tudnák-e segíteni, mert nincs személyi igazolványa. És akkor rendesen mondom neki, hogy persze, „Elmész a Kürt utcába...” és ezt és ezt elmondom. Olyan jó (mondja elérékenyülve). Én is most itt vagyok, nekem is segítettek, és én is próbálok segíteni.
- **Igen.**
- Tudjanak valamire haladni.
- **Igen. Látom, szívesen teszi.**
- Igen.
- **Elmondták önnek, hogy milyen képzési lehetőségek vannak?**
- Beszéltek, de nekem az nem jó, mert hazajövök két órákor, akkor már nem tudok elmenni sehová. Mondtam Gabikának, ha van valami munka, elmegyek segítek, nem pénzért, hanem... Volt, amikor elmentünk szemetet szedni az erdőbe. Mondtam, hogy nem pénzért, hanem önkéntesen vállalom az ilyeneket.
- **Igen. Ha adódna képzési lehetőség, akkor részt venne benne?**
- Részt. Csak az, hogy ne ütközzön a munkába... mert itt annyira szeretnek a főnökeim is, hogy itt jó nekem. Fővárosi Közterületfenntartó Zrt.
- **Hogy jutott erre a munkahelyre?**
- Hát úgy, hogy régen anyukám itt dolgozott, meg a testvéreim, és gondoltam megpróbálom. Megpróbáltam, aztán volt, amikor felvettek, volt, amikor nem. És most itt vagyok.
- **Most akkor véglegesítették? Vagy határozott idejű szerződéssel van itt?**
- Igen. Hát ez rajtam múlik. Mondták, ha úgy gondolom, hogy nem akarok, akkor nem muszáj.
- **Igen, értem.**
- Reggel hattól kettőig dolgozok.

- **Most kint laknak a nagyobb gyerekek, ugye?**
- *Igen, a Katikáék itt laktak az élettársával, csak ugye sikerült neki elhelyezkedni, az élettársának. Nagyon jó pénzt kap szerencséire.*
- **Mit dolgozik?**
- *A Csatornázási Műveknél van. Megkapja a 180-200-at. Nem akart elmenni a lányom az unokával, de mondtam, hogy most már külön élet. Ugye nem lehet így együtt. A külső szobában voltak, és akkor úgy átjárni meg minden, szóval elköltöztek. Én vagyok itt, a nővérem, meg hétvégén a gyerekek.*
- **Hogy telik egy hétvége együtt a gyerekekkel?**
- *Nagyon jól. Nagyon jól.*
- **Elmegy értük reggel?**
- *Nem, ők jönnek. Hála az Istennek, ők jönnek ki. Jönnek, beteszünk egy dvd-t lefekszenek ide az ágyra, én melléjük fekszem. Aztán elmennek focizni, ugye mind fiú. Én meg megfőzök addig. Jönnek haza. Eszünk egy jót, jól érezzük magunkat.
Edit meg ott lakik Krisztiéknél a kis szobában, Katiék meg a nagy szobában.*
- **Editnek nincs párja?**
- *Nem, nincs, hála az Istennek. Tizennyolc elmúlt. Ő tanul cukrásznak. A fiúk meg elmennek focizni, és jönnek haza, válogatnak, hogy „nekem milánói kell”, „nekem ezt csináljál!”, „nekem csinálj rántott húst!”. (nevet)*
- **Ahányan, annyi félét.**
- *A két kisebbik fiú. A Krisztián meg mondja: „este már nem eszek, mert fáj a hasam”, „jaj úgy ennék valami édességet”. Reggel, amikor kelnek fel, akkor már mondják: „anyu, hoztál ischlert?”, akkor az ischlernek ott kell lennie. (nevet)*
- **Igen, igen.**
- *Jó nagyon. Ugye, hogy bent vannak, nagyon kell nekik a szeretet.*

A szobaajtó kinyílik.

- *A kutya, a kutya* – mondja Anikó, s közben bejön a Kati nevű lányának a négyéves kislánya, meg egy fekete kölyök kutya. – *Hát szervusz szerelmem. Hogy vagy?* – köszönti a kislányt, és megöleli.

Beszélgünk a kislánnyal, aki kissé szótlan.

- **Akkor most jöttek látogatóba a lányáék?**

- Igen.
- **A kutya itt lakik?**
- Igen, ő a fiamé. Ki volt dobva a híd alá. Megsajnálta, hazahozta, megfürdette, beburkolta, aztán itt maradt.
- **Akkor a nagy fia is itt lakik?**
- Nem, a kisebbik fiam, aki bent van...
- **Ja, hogy ő hozta ide? Értem.**
- Homokoztál? Játsszótéren voltál? Gyere, hadd vegyem le a kabátodat! (leveszi a kabátját) Nem fagyta meg a játszín?
- Nem – mondja a kisfiú – csak palintáztam.
- Palintáztál ebben a hidegben?
- Igen.
- Jaj, ez igen.
- **Hol laknak a lányáék?**
- K. utcában.
- **Akkor közel.**
- Igen.
- **Amikor kint volt az erdőben, akkor is járt a gyerekekhez, ugye?**
- Persze, persze. Ugyanúgy jártam hozzájuk. Hétvégén elvittem őket fürdőre, állatkertbe. Ugyanúgy jártam hozzájuk. Az a jó, hogy ez benne van az aktában, minden le van írva. Az első pillanattól kezdve. Ugyanúgy vittem be nekik a ruháktól kezdve mindent. Mert ugye péntek-szombaton lehetett hozzájuk menni látogatni. Akkor így végig jártam be hozzájuk. Az meg nagyon fontos abból a szempontból, hogy kikerüljenek. Meg abból a szempontból, hogy hogy áll hozzájuk az ember.
- **Persze. És mikorra alakulhat úgy, hogy kijönnek a gyerekek?**
- Most. Mostanra. Decemberben volt a helyezés, az nagyon jó eredménnyel zárult. Ott nagyon jó környezettanulmány készült. Csak most volt a félévi, megnézték, hogy hogy sikerült. Hála Istennek, hogy jól. Most februárban lesz az összeülés a TEGYESZ-be. Ugye vártuk, hogy milyen lesz a helyzet, romlik-e, vagy nem.
- **És akkor a négy fiú idejön?**

- Igen.
- **Akkor ide fognak járni iskolába is?**
- Igen, persze. De ha lehet, hogy oda járjanak iskolába, akkor mindenféleképpen oda fognak járni. Mert hát ott vannak a barátaik, mindenki.
- **Kik azok, akikre számíthat?**
- Hát a családomra. Kire másra? Meg a nővéremre. Ha nekik van, nekem is van, ha nekem van, nekik is van.
- **Ha visszatekint az elmúlt időszakra, mi a legkellemesebb élménye?**
- Hát, hogy ideköltöztem. Egyértelmű (nevet). Az erdő után... hát mi kell. Nyugodtan lefeküdtünk aludni, nyugodtan felkeltünk. Nem kellett félni, hogy vagy rágyújtsák, vagy bármi kárt csinálnak. Annál nem kell nagyobb élmény senkinek, mint hogy bemegy egy házba.
- **Persze.**
- Reméljük, hogy ezek után, majd csak jobb jön.
- **Igen. Bízik a szociális munkások segítségével.**
- Igen, persze. Én mindenkivel tartom a kapcsolatot. A Vöröskeresztnél is... Ahonnan lehet, mindenkivel tartom a kapcsolatot, akivel lehet. Itt is a Baptistáknak a főnökével is tartom a kapcsolatot. Ő is mondta, hogy ha bármire szükségem van, úgy ilyesmi, akkor ő ad.

A családtagok jönnek ki-be, nagy a mozgás, lassan befejezem a beszélgetést.

- **Köszönöm szépen, hogy megosztotta az életét, és sok sikert kívánok a továbbiakhoz.**
- Én köszönöm. Remélem, majd még találkozunk.

DÓSA LÁSZLÓ: „KÖSZÖNÖM EZT AZ IGAZÁN KICSI ALMÁT!”

A múlt évben gyakran csengett a fülemben az a mondat, hogy „Egyre nehezebb mostanában boldognak lenni”. Ilyenkor eszembe jutott a Kocsis Átmeneti Szálláson végzett munkám, ahol 2004-től 2009-ig dolgoztam a páros program egyéni segítőjeként. Most úgy tűnik, akkoriban egyszerűbb volt az álláskeresés, a jövedelemhez jutás. Az otthontalanságból történő kilépés sem látszott olyan távoli célnak, mint napjainkban. Egyszerűbb volt akkoriban boldognak lenni...

Természetesen minden embernek mást jelent a boldogság. Azt gondolom, hogy egy megfoghatatlan, idilli állapotot jelképez, amely az ember életében csak rövid ideig van jelen. A boldogság szerintem szorosan kapcsolódik a biztonsághoz. Az érzelmi biztonság, az anyagi vagy szociális biztonság érzése fontos szerepet játszik abban, hogy mennyire vagyunk boldogok. Hogy mit tudunk elérni az életben, természetesen összefügg a rendelkezésünkre álló konkrét lehetőségekkel, illetve azzal, hogy ezekkel milyen mértékben tudunk élni.

Várákozás, harc, veszteségek. Talán így tudnám összefoglalni a 2013-as évben végzett munkámat. A TÁMOP 5.3.1.C „BMSZKI Első Lépés – alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkező hajléktalan emberek képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programja” első hat hónapjában egyéni fejlesztőként 5 lakóval kötöttem megállapodást.

Mostani történetem ügyfelem, Anna boldogulását szeretné bemutatni.

Anna csendes, együttműködő, távolságtartó, zárkózottnak tűnő nő. Magas, de mégis inkább erős testalkatú. Haja rövid, barna, frufruja magasan felnyírva a homlokán, és ettől külseje fiúnak látszik. Mozgása darabos, fejét mindig lehajtja. Ruházatát furcsán válogatja össze. Kabátja hosszú és nagy rá. Nadrágja kisebb és rövidebb, mint kellene. Keveset beszél, ritkán kérdez, mindennel egyetért. Az első pillanatban úgy éreztem, hogy nem is lesz olyan bonyolult a helyzet...

Együttműködésünk hosszú távú célja Anna munkaerőpiaci esélyeinek növelése, melynek eléréséhez az alábbi, rövid távú célokat és feladatokat fogalmazza meg az egyéni fejlesztési terv:

- Anna egészségi állapotának javítása
- Pszichiáter felkeresése
- Kórházi kivizsgálás
- Önbizalom növelése
- A Magam Adom Csoporton való rendszeres megjelenés

Az egyéni fejlesztés tervet áttekintve az jutott eszembe, hogy ez egy egyszerű, világos feladat. Természetesen tévedtem.

ANNA

- 41 éves, gyermektelen, egyedülálló, nő.
- Volt állami gondozott, sosem találkozott a hozzátartozóival.
- Munkával nem rendelkezik, álláskeresése több éve sikertelen.
- Eddig megszerzett szolgálati ideje bejelentett állásban: 3 év.
- Szociális ellátása nincs.
- Intézményi térítési díját és étkezését is a Budapesten működő English-Speaking Catholic Community at Sacred Heart Church, a Jézus Szíve Templomban működő Angol Nyelvű Katolikus Közösség¹ fizeti.
- A jogviszony-létesítés előtt hosszú ideig az utcán élt.
- Nem szenvedélybeteg.

Anna megoldásra váró problémáit látva a kezdeti időkben nem tudtam eldönteni, hogy vajon megélt-e valaha szebb napokat is, vagy 41 éve csupán sodródik az élettel? Elgondolkodtató volt számomra, hogyan fordulhat az elő, hogy egy 41 éves nő mindössze három év szolgálati idővel rendelkezik. Családjáról semmilyen információja sincs. Szükség esetén értesítendő személyként „Judit portás néni” telefonszáma van megadva.

Anna zárkózott, szobatársai felé és a csoportokon nehezen nyílik meg. Egész nap úton van, kevés időt tölt a szálláson. Mindennap meglátogatja Judit nénit, kapcsolatot ápol vallási közössége néhány tagjával. Miután visszaér a szállásra, az este hátralevő részében átadja magát az egyetlen dolognak, amely boldoggá teszi: a dohányzásnak. Korán érkezik, de későn alszik el. Nem igazán beszélget senkivel, próbálja lassan elszívni a cigarettáit. Ez a történet ismétlődik minden nap, szemmel láthatóan semmi változás nincs napirendjében.

Pillanatképek Anna életéből

Rengeteg nyitott és megválaszolatlan kérdésem volt Anna életével kapcsolatban. Kérdéseimre a vele készített első interjú segítségével próbáltam választ kapni.

- **Mi jut eszébe először, amikor a gyermekkorára gondol?**
- *Nem volt jó a gyerekkorom, állami gondozásban nevelkedtem. Magányos voltam, nekem nem voltak szüleim. Hat éves koromban kerültem ...-ba egy nevelőotthonba, majd*

¹ A katolikus miséket angolul értő és beszélő külföldi diplomaták, munkavállalók, tanárok és diákok alkotta közösség látogatja, amely Magyarországon 20 éve van jelen. Az Angol Nyelvű Katolikus Közösség rendszeresen támogatja az otthontalan embereket segítő intézményeket. A közösség a Váltó-házban két lakónak nyújtott segítséget. Az egyik támogatott Anna volt.

később a miskolci GYIVI-be. Emeletes ágyunk volt, körülbelül tízen voltunk egy szobában. Nem volt egy leányálom.

– **Mikor került be az állami gondozásba? Ismeri-e bekerülésének történetét?**

– Édesanyám otthagytott a kórház előtt. Csecsemőotthonba kerültem, ahonnan egy házaspár kivett. Így nevelkedtem hat éves koromig. Majd szépen felöltöztettek és visszaadtak az intézetbe Kurityánba. Hogy miért hagyott ott az igazi anyám a kórház előtt? Nem tudom.

– **Vannak-e emlékei a nevelőszülőknél eltöltött évekről?**

– Nem szerettem a nevelőszüleimet, erre határozottan emlékszem. Úgy éreztem akkor, hogy elraboltak a szüleimtől. A keresztnevükön szólítottam őket. A címükre még most is pontosan emlékszem.

– **Miért vitték vissza az állami gondozásba?**

– Nekem nem mondták, hogy miért. Csak felöltöztettek és otthagytak. Soha többet nem láttam őket.

– **Mit tud a családjáról, hozzátartozóiról?**

– Nekem nincs családom. Abszolút. Nem tudom, hogy vannak-e testvéreim, vagy hogy élnek-e a szüleim. Sosem kerestek. Nem akarom őket megkeresni.

– **Legmagasabb iskolai végzettségét hol és mikor szerezte?**

– 1986-ban ...-ban fejeztem be az általános iskolát egy kiegészítő iskolában. Fodrász akartam lenni, de a nevelőtanár az esztergályos szakmát ajánlotta. Azt mondta, hogy ezzel majd jól fogok keresni. Férfimunka volt. Félttem, hogy a gép nekem is be fogja tekerni a ruhámat, így otthagytam az iskolát.

– **Hány évesen lépett ki az önálló életbe, mikor ért véget a gondozása?**

– 18 évesen kellett eljönnöm az intézetből. Nem volt hová mennem. A nevelőtanár felhozott engem több intézeti gyerekekkel Pestre. Elintézte nekünk a felvételt a Cérnagyárba. A XI. kerületben a Prielle Kornélia úton egy munkásszállón helyeztek el minket. A nevelőtanár adott pár forintot nekem és otthagytott minket.

– **Mivel rendelkezett a kilépés pillanatában?**

– Csak egy szatyor ruhám volt, és az a néhány forint, amit a nevelő adott. A ruhámat ellopták a munkásszállón az első este. Így már ruhám sem volt.

– **Mennyire volt nehéz a munkája?**

– Semennyire. Ugyanis egy nap után ki kellett lépnünk. Ez ilyen „álmunka” volt, mintha elhelyeztek volna minket. Így az utcára kerültünk, a többi intézetis lánnyal együtt. Ott ültünk az utcán pénz és étel nélkül. Ha a munkásszállások nem segítettek volna rajtunk, éhen haltunk volna.

– **Mennyi ideig élt az utcán?**

– Először több hónapig voltam az utcán egy másik lánnyal. Amikor felvettek minket a Fővárosi Kertészetbe, a Fehérvári úton lett munkásszállónk. Csak három hónapot dolgoztam. A munka nehéz és fárasztó volt, és nagyon keveset fizettek. Otthagytam, nem bírtam tovább. Így megint az utcára kerültem.

– **Kihez kötődött élete során?**

– Volt egy férfi, akivel együtt éltem három évig. Akkor ismertem meg, amikor még az utcán éltem. Még a kutyára is féltékeny volt. Barátoknál, ismerősöknél húztuk meg magunkat. Többször meg is vert. Elmenekültem tőle. Később voltak még kapcsolataim, de mind hajléktalan és munkanélküli volt. Előbb-utóbb majdnem mindegyik elkezdett verni. Nem bántak velem jól. Ma már elkerülöm őket.

– **Milyen rossz emlékei vannak, mint utcán élő nőnek?**

– A XI. kerületben, a ... Presszó környékén voltam állandóan. Egy intézetis lánnyal vigyáztunk egymásra esténként. Egyik este egyedül maradtam. Ekkor támadott meg egy férfi a sötétben. Megpróbált megerőszakolni. Én védtem magam, ahogyan tudtam. Sikerült elmenekülni előle. Utána jobban vigyáztam rá, hogy ez ne történjen meg még egyszer.

– **Három év szolgálati idővel rendelkezik. Milyen munkát végzett?**

– Ennyit dolgoztam bejelentve. Dolgoztam ennél többet is, de azokat feketén. Takarító voltam mindig, de nem szerettem. Nem nagy öröm a földet síkálni.

– **Hogyan élt meg az elmúlt években jövedelem nélkül?**

– A járókelők segítettek nekem. Sosem kértem pénzt. Egy idő után a környéken lakók hoztak nekem ételt, adtak pénzt. Volt olyan nap, amikor éhesen aludtam el. Ha volt pénzem, akkor tudtam venni kávé és cigi.

– **Honnan hallott a Váltó-házról?**

– Az egyik ismerősöm már itt lakott a szállón. A ... [társintézmény szociális munkása] hozott ide be. Szinte semmit nem tudtam a szállóról. Csak annyit, hogy itt senki sem iszik. De nem volt szabad hely. ... rábeszélte, hogy az utcáról menjek be az Aszódi úti éjjeli menedékhelyre. Így az Aszódin vártam ki azt az időt, amíg megürült egy hely a Váltó-házban.

– **Hogyan érezte magát az Aszódi úti éjjeli menedékhelyen?**

– Sokáig nem bírtam volna. Az emeleten állandóan ment a veszekedés. Nem volt a legjobb érzés. Félttem, hogy valaki belém fog majd kötni. Egy hónapig laktam ott. Nagyon örültem, amikor szóltak, hogy van üres női hely a Váltó-házban.

– **Hogyan került kapcsolatba az Angol Nyelvű Katolikus Közösséggel?**

– ... -t, illetve Judit nénit ismerem jobban a közösségből. Amikor az utcán éltem, akkor találkoztam ... -tal. Odajött hozzám beszélgetni, és megpróbált nekem segíteni. Majd meghívott a templomba, ahol később megismertem a többiek is. Azóta rendszeresen járok a templomba. Ők kísérték be erre a szállóra is. Nekik köszönhetem, hogy jó helyre kerültem.

– **Mennyire változott meg az élete, mióta az intézményünkben lakik?**

– Sokkal jobb lett az életem. Van egy kevés pénzem, nyugodt helyen lakhatok, ahol biztonságban vagyok.

– **Milyen tervei vannak a jövőre nézve?**

– Nincsenek terveim. Nem tudom, hogy mi lesz.

– **Ha lehetne három kívánsága, akkor mi lenne az?**

– Egy lakást szeretnék berendezve. De azért legyen benne fürdőszoba mosógéppel és sok szekrény. Szeretném, ha rendes jövedelmem lenne, hogy ne legyek ilyen szegény. Boldog legyek.

Az álláskeresés dilemmái, kezdeti nehézségek

Az első interjú segített feltérképezni az alapproblémát, ez alapján pedig ki tudtuk jelölni a szociális munka célját. Anna legmagasabb iskolai végzettsége befejezett általános iskola. Szakma hiányában az álláskeresést az eddig megszerzett munkatapasztalatokra alapoztuk, takarító, konyhai kisegítő munkákat kezdtünk el keresni.

A program által nyújtott BKV bérlet óriási segítséget nyújtott abban, hogy „zökkenőmentes” legyen az álláskeresés.

Az állásajánlatok áttekintése után világos volt, hogy Annának szüksége lesz egy fényképes önéletrajzra. A személyes adatok után Anna munkával kapcsolatos tapasztalatai következtek. Miután elkészült az önéletrajz, furcsa érzésem támadt. Valami hiányzik. Anna az egyik segítő beszélgetés alkalmával jelezte nekem, hogy bár befejezte az általános iskolát, bizonyítványt sosem kapott. A BMSZKI Könyves Nappali Melegedőjében közösen kerestük az Álláskereső Iroda egyik munkatársát, aki segítséget nyújtott abban, hogy ügyfelem általános iskolai bizonyítványáról hitelesített másolatot kaphasson. Anna izgatott volt. Szeretett volna bejelentett munkát

vállalni, azt gondolta, ezzel minden gondja megoldódna. Kifejezte, hogy már hosszú ideje mások jóindulatán múlik, képes-e túlélni a hónapot.

Együttműködésünk kezdeti szakaszában több olyan esemény is történt, amely elgondolkodtató volt számomra. Annával hosszú beszélgetéseket folytattunk arról, hogy egy-egy rövidtávú cél teljesítéséhez mit kellene megtenni. Javasataimat elfogadta. Ugyanakkor rendszeresen tapasztaltam azt, hogy megállapodásaink többszöri átbeszélés után sem teljesültek. Először arra gondoltam, hogy biztosan én nem fogalmazok jól vagy érhetően. Ezután próbáltam egyszerűbben és világosabban megfogalmazni azokat a feladatokat, amelyek az együttműködésünk alapját képezik. Hamar túl szerettem volna lépni ezen az akadályon. Nem sikerült. Elakadtam. Valamiért nem az történt, amiben megállapodunk. Amikor Annát kérdeztem erről, ő sem tudott rá válaszolni.

Tanácsstalan voltam.

Merre tovább?

Az együttműködés ideje alatt többször láttam szükségesnek, hogy egyeztessenek az esetmenedzserrel, hiszen a kitűzött rövidtávú célokat nem sikerült határidőre teljesíteni, vagy csak részben. A helyzet a következő két hét alatt folyamatosan romlott. Ekkor úgy döntöttem, hogy nehézségeimről beszélni fogok a szupervíziós csoportban. A találkozón gyakorlati, kézzelfogható segítséget kaptam, amely a későbbiek folyamán nagy mértékben megkönnyítette a munkámat. Első körben azt a tanácsot hasznosítottam, hogy próbáljam más (nem verbális) csatornákon elnyerni az ügyfél bizalmát. Megpróbáltam olyan közös pontokat keresni, amely elindíthat bennünket az együttműködés útján. Az egyik ilyen közös pont a dohányzás volt. Furcsának hangzik, de ez volt az egyik olyan momentum, amely hatására elindult közöttünk a kommunikáció. Innen kezdve minden alkalommal, amikor dolgoztam, megkeresett. Előfordult, hogy csak együtt cigiztünk. Ilyenkor vicces történetekbe kezdett, de mesélt szomorú pillanatairól is.

Az addig szinte alig beszélő Anna lassan elkezdett beszélgetni velem és a szobatársaival. Azt hiszem, hogy ekkor láttam először érzelmeket az arcán. Mosolygott. Pár nap múlva próbát tettem a második ötlettel, melynek fókuszában a jutalmazás állt. Munkába menet reggel két almát vettem a boltban. Nem voltak a legszebb példányok. Gondoltam, a beszélgetésünk végén neki adom az egyiket. Megkérdeztem tőle, hogy elfogadná az egyik almát? A válasz igen volt. Már kiment az iroda ajtaján, amikor visszafordult és azt mondta, hogy *„Köszönöm ezt az igazán kicsi almát!”* Ekkor éreztem először azt, hogy a bizalmába fogadott. Az a nő, aki annyira zárkózott volt, hogy még a szobatársai sem ismerték, most beszélgetéseket kezdeményezett. A harmadik tanács tovább könnyítette a munkámat. A kitűzött rövidtávú célokat még kisebb egységekre bontottunk. Így átláthatóbbá vált az ügyfél számára, hogy pontosan mikor mit kell tennie.

A hit és az együttműködés

Az egyéni fejlesztési terv elkészítésekor látható volt, hogy lesznek olyan szociális ügyintézők, ahová az ügyfelet el kell majd kísérni. Átgondoltam, hogy kik azok a személyek, akik kísérőként képesek lennének támogatni Annát. Így ... és jómagam kísértük el Annát egy-egy fontos helyszínre. Hittem abban, hogy tudunk segíteni Annának, bár voltak kétségeim afelől, hogy hat hónap alatt sikerül-e elérni a kitűzött célokat.. Elegendő lesz-e ez az idő Anna munkaerőpiaci esélyeinek növelésére?

Egy nap áttanulmányoztam az egyik álláskereső portál takarítói állásait. Úgy gondoltam, hogy egyszerűbb lesz az álláskeresés, ha először magam gyűjtök össze olyan állásokat, amelyekre Anna jelentkezhetne. Kissé meglepett, amikor a következő hirdetést olvastam: Fiatal, érettségizett, dekoratív takarítónőt keresek azonnali kezdéssel. Elgondolkodtató volt számomra, hogy milyen értékek mentén dőlhet el az, hogy ki kaphatja meg az állást. Nem értettem, hogy vajon miért alapelvárás a fiatalság és a szépség. Nem is hívtuk fel a megadott telefonszámot. Mindketten azt gondoltuk, hogy esélye sem lenne itt munkába állnia. Ezt követően több állásra is jelentkezett segítségemmel e-mailben, telefonon, de valahogy nem volt szerencsénk. Anna úgy gondolta, hogy nem jó módszerekkel keresünk. Úgy vélte, hogy ismerősei révén hamarabb fog munkába állni. Döntött – saját kezébe veszi a munkahelykeresést.

Álláskeresés segítség nélkül

Anna az egyik nap boldogan jött be a szállásra. Talált munkát. Megdöbbsentem. Az jutott eszembe, hogy önállóbb, mint ahogyan gondoltam. Elmondta, hogy takarítóként fog dolgozni egy melegszendvicset és gyrost árusító büfében. Elmondása szerint egyetlen gond van a munkával, hogy nem bejelentett. De érezte, hogy saját jövedelem nélkül egyre nehezebben képes fedezni a szükségleteit.

A következő napokban azt jelezte, hogy munkájával kapcsolatban minden rendben van, megkapja a fizetését. Néhány nap múlva nagyon fáradtnak láttam őt. Leültünk beszélgetni a munkahelyi gondjairól. Kiderült, hogy öt órát kell dolgoznia minden nap, cserébe 500 forintot kap. A szendvicsekből nem kaphat. Ha venne egyet, akkor nem kaphatna fizetést. Kétnapi munkával keresett annyit, hogy tudott magának venni egy kis csomag dohányt. Mindenféleképpen szeretne volna folytatni a munkáját. Két hete dolgozhatott Anna, amikor egy nap az esti órákban feszülten jött be az irodámba. Elmondta, hogy munkaügyi ellenőrzés volt, s ő nem bejelentve dolgozott. A munkáltatóját megbüntették, ő maga nem kapott büntetést, csak intést. Az volt az utolsó napja, amelyre már nem is kapta meg a bérét. Így szomorúan szívta el az utolsó szál cigarettáit. El volt keseredve, bár úgy érezte, hogy ő még a „szerencsésebbek” közé tartozik, hiszen a vallási közösség segítette őt, amiben tudta, és gondjai jelentős részével nem egyedül kellett foglalkoznia.

Egészségügyi problémák feltárása, kezelése

Mint említettem, a program első harminc napjában nehézségek léptek fel a fejlesztési folyamatban. Annát a szobatársaival és a segítőkkel szemben tanúsított zárkózottsága miatt, és mert úgy éreztük, kevés érzelmet mutat, a BMSZKI pszichiáteréhez irányítottuk. A pszichiáter beutalta őt a területileg illetékes pszichiátriai gondozóba, ahová Anna kísérőjével együtt el is ment. A gondozóban megállapítást nyert, hogy enyhe mentális retardációja van. De a vizsgálati eredmények nem voltak megnyugtatóak számomra. Valami azt súgta, hogy itt többről van szó. Szobatársai ugyanis sorra jelezték az ügyeletes szociális munkásnak, hogy Anna furcsán viselkedik, nem alszik éjszaka. Állandó mozgása a szobában egyre zavaróbbá vált számukra.

Néhány nap múlva szobatársai újra megjelentek az irodában. Elmondták, hogy Anna folyamatosan beszél éjszaka. Ráadásul ellenük irányuló erőszakos cselekményekről beszél, ezért elkezdtek félni tőle. Aznap tanácsot kértem intézményünk pszichológusától. Elmondtam neki, hogy néhány héttel ezelőtt készült egy pszichiátriai szakvélemény, amely nem tártá fel ezeket a problémákat. Az eset kapcsán az egyik legnagyobb dilemmám az volt, hogy vajon egy szociális munkás megkérdőjelezheti-e egy pszichiáter szakvéleményét.

Az elmúlt 12 év tapasztalata azt súgta, hogy kétségeimet úgy fogalmazzam meg, mint egy segítségkérést. Segítséget kértem a Bajcsy-Zsilinszky Kórház pszichiáterétől. Jeleztem neki, hogy elakadtam az esettel. Elmondtam, hogy új események történtek a szálláson, amelyek arra engednek következtetni, hogy súlyosabb problémával van dolgunk, mint ami a szakvéleményen szerepel. A kórház Annát a Merényi Gusztáv Kórház pszichiátriájára irányította.

Anna tehát újabb beutalót kapott. Félelemmel pakolta össze a kórházi csomagját, tudta, hogy a zárt osztályra fog kerülni. Úgy érezte, hogy a bolondok közé fogják zárni. Mégis vállalta a kórházi kezelést.

A két hétig tartó kezelés után megállapították az ügyfél betegségének pontos diagnózisát: paranoid skizofrénia. Emellett készült egy vizsgálat, amely az ügyfél intelligencia hányadosát térképezte fel. A vizsgálat eredménye – IQ: 70.

Anna gyógyszeres kezelésben részesült, amelyet a kórházi ellátás után is folytatnia kellett. Mentális állapota ezután stabilizálódott. Jövedelem hiányában a BMSZKI Háziorvosi Szolgálatához irányítottam receptért, majd a BMSZKI Lábadozójában térítésdíj-mentesen megkapta a gyógyszert, amelynek értéke 1500 forint alatt volt.

A pontos diagnózissal a kezünkben úgy döntöttünk, hogy benyújtjuk Anna rokkantsági nyugdíj iránti kérelmét. A kérelmet 2013 áprilisában kapta meg az Nyugdíjbiztosítási Igazgatóság. Az Igazgatóság válaszelevelében tájékoztatta az ügyfelet, hogy 30 napon belül jelenjen meg egy orvosi bizottság előtt. A vizsgálat után két hónappal, többszöri telefonos egyeztetést követően mondták el, hogy a kérelmezőnek 51%-os egészségkárosodást állapítottak meg. Eltelt

még egy hónap, mire az ügyfél határozatot kapott. A határozatban az állt, hogy mivel kevés volt a szolgálati ideje, rokkantsági ellátást nem tudnak számára megállapítani, de létezik olyan szociális ellátás, amelyre jogosult lehet. Ezután a Fővárosi Önkormányzat Hajléktalan Információs Irodájába kísértem Annát, ahol kérelmeztük számára az aktív korúak ellátását. 2013 szeptemberében érkezett meg az újabb határozat: Anna jogosult az ellátásra. Jövedelem-nyilatkozatát, melyet folyamatosan aktualizálnunk kell, 2013 novemberében módosítottuk. Az ügyfél jövedelme megváltozott: immár havi 25 640 forint rendszeres ellátást tudhatott magáénak!

Azt gondoltam, elérkeztünk a félidőhöz. Bátran elmondhattuk, hogy már vannak sikeresen teljesített céljaink. Visszatekintve az egyéni fejlesztés folyamatára, azzal tudnám az egészet jellemezni, hogy Isten malmai lassan őrölnek. Talán ezért nehezebb ma boldognak lenni...

Anna minden nap az intézmény előterében várta a postást, hogy mikor érkezik meg az első ellátása. Két hét múlva széles mosolyából tudtam, hogy megkapta az első összeget. Ügyfelem a bőség zavarában érezte magát. Nem is tudta hirtelen, hogy mire költse első önálló jövedelmét. Bár csak félhavi ellátás érkezett számára, úgy érezte magát, mint egy lottónyertes. Nem tudom, mit vett belőle, de biztos vagyok benne, hogy cigarettadohány is volt a bevásárló listán.

Veszteségek

Az utógondozási szakaszban Anna egy este segítő beszélgetésre érkezett. A beszélgetés végén jelezte, hogy hiányzik neki a program által nyújtott bérlet. Nehezebbé vált a közlekedése. Egy vicces történetet mesélt, melynek a csattanója azt volt, hogy megbüntette őt egy ellenőr, mert nem volt bérlete. A beszélgetés végére kiderült, hogy nem ez volt az első eset, ezért levélben felvettük a kapcsolatot a BKV-val. A válaszlevél azt tartalmazta, hogy az ügyfél súlyos mentális állapota, jövedelmi helyzete, illetve otthontalansága sem indokolja büntetés mérséklését vagy eltörlését. Egyben tájékoztatták az ügyfelet, hogy összesen 97 500 forint tartozása van. Egyetlen megoldást javasolt a közlekedési vállalat a helyzet megmentésére: amennyiben Anna pótdíjtartozását havi 2000 forintjával elkezd törleszteni, egy év után lehetőség van egyéni megállapodásra a hátralék rendezéséhez. Neheztelt rám. Úgy érezte, hogy ha nem írunk levelet a BKV-nak, akkor őt sosem találták volna meg. Bár az igazsághoz hozzátartozik, hogy az ügyfél hosszú idő után először létesített állandó lakóhelyet intézményünkben.

Talán most szembesült először azzal a ténnyel, hogy mennyire kevés is az ellátása. A következő beszélgetésünk alkalmával összevetettük bevételeit kiadásával.

Elkeseredett az eredmény láttán:

- 7800 forint – intézményi térítési díj (2014 januárjától saját magának kell fizetnie)
- 3700 forint – BKV bérlet
- 2000 forint – pótdíj-tartozás törlesztő részlete a BKV-nak

Annának összesen 13 500 forint kiadása keletkezett minden hónapban és 12 140 forint maradt a megélhetésre.

A Váltó-házban élő embereknek alapvető szükségleteik kielégítése után, nem sok pénzük marad. Hogy mire elegendő a 25 640 forint? Nem tudom. Nem tudom elképzelni, hogy azok az emberek, akik meghatározták ennek az ellátásnak az összegét, egy pillanatra is elgondolkodtak volna azon, hogy ez mire elengedő. Pozitív gondolatokat akartam kihozni ebből a kalkulációból. Az jutott eszembe, hogy még szerencse, hogy Anna nem albérletben lakik, mert az önálló lakhatás költségeit biztosan képtelen lenne kifizetni.

Az érvénytelen bizonyítvány története

Az Álláskereső Iroda szociális munkása felhívott, hogy Anna bizonyítványa megérkezett, de gond van vele, jó lenne, ha megnézném. Az érvényesített másolaton látható volt, hogy Anna családnévében elírtak egy betűt és a születésének napja sem volt megfelelő. Felhívtam az általános iskolát, hogy szerintem tévedés történt. Pár nap türelmet kértek. Három nap várakozás után kiderült, hogy Anna személyes adatait elrontották 1979-ben, és sajnos a bizonyítványban szereplő adatok nem módosíthatók. Sajnálják a történeteket, de ennyi éven át senki nem vette észre a hibát. Végül is sikerült egy hitelesített másolatot szerezni egy bizonyítványról, amely bizonyítja, hogy egy másik nő sikeresen befejezte az általános iskolát.

Álláskeresés újratöltve

Az orvosszakértői határozat után világossá vált, hogy az álláskeresést más csatornákon kell folytatni. Olyan intézmény után kutattam, amely specializáltan tudott Annának az előrelépésben segítséget nyújtani. Így esett a választás a Szigony Alapítványra, amely pszichés problémákkal élő emberek számára nyújt különböző szolgáltatásokat. Anna fokozatosan bekapcsolódott az alapítvány nappali ellátásába. Reméljük, hamarosan képes lesz elhelyezkedni, így lehetősége nyílik arra, hogy visszatérjen a munka világába. Továbbra is takarító vagy konyhai kisegítő munkakörben szeretne dolgozni. Célunk, hogy a rendelkezésre álló ellátásának összegét munkajövedelemmel egészítsük ki.

Az esetmenedzserrel úgy láttuk, hogy az ügyfél egészségkárosodásának mértéke indokoltta teszi, hogy a fogyatékosági támogatás iránti kérelmét benyújtsuk az illetékes Magyar Államkincstárhoz. A kérelem benyújtása után egy hónappal Anna levelet kapott a Kincstártól. Kérelmét elfogadták és továbbították egy orvosszakértőnek, aki mérlegeli, hogy részesülhet-e a támogatásban vagy sem.

Anna bizakodik és álmodozik. Mi lenne, ha megkaphatná a fogyatékosági támogatást a meglévő ellátása mellé? Mi lenne, ha sikeres lenne a rehabilitációs álláskeresése is? Megkérdezte tőlem, hogy ha minden összejönne (aktív korúak ellátása, fogyatékosági támogatás, rehabili-

tációs munka), akkor mennyi pénze lenne? Mondtam neki, hogy csak tippelni tudok, körülbelül 80-90 000 forint. Kikerekedett a szeme. Csodálkozva mondta, hogy „Az rengeteg pénz!”. Biztosan elkezdene takarékoskodni. Elmondása szerint sosem volt annyi pénze, hogy félretegyen. Most sincs. Így ez a terv távoli célként tűnik el a jövő ködében.

Várakozással, reménnyel zárja Anna a 2013-as évet, bár még nem tudja mi vár rá. Bízik abban, hogy a jövőben megváltozik az élete és ő maga is.

Utógondozás, lakhatási célok kitűzése

Anna esetében a jelenleg folyó utógondozás egyszerű feladat, hiszen az ügyfél az intézményben él. Így heti rendszerességgel találkozhatok vele. Az ő esetében ez a szakasz vált a legintenzívebbé, mert itt teljesültek teljes mértékben az egyéni fejlesztési tervben meghatározott célok. Ebben az időintervallumban sikerült ügyfelemnek ellátáshoz jutnia. Benyújtotta kérelmét egy újabb ellátásra, illetve elindult a rehabilitációs munkahely keresése is.

Hogy ne szakadjunk el a valóságtól, 2013 decemberében kitűztük a hosszú távú lakhatási célokat. Tény, hogy Anna már gyerekkorában hospitalizálódott, és nehezen boldogulna az önálló életben. Az állami gondozásban szokott hozzá az állandóan változó nevelőkhöz, illetve később a szociális munkásokhoz. Elmondása szerint amíg otthonokban élt, fogalma sem volt, hogy mit jelent beosztani a pénzt. Alapvető szükségletei, úgy mint étel, ruházat, adottak voltak. Egyszerű dolgokat képes megfőzni, de ezeket inkább felnőtt korában sajátította el.

Mindezeket megfontolva, illetve a diagnosztizált egészségügyi problémák miatt döntöttünk úgy, hogy 2014-ben pszichiátriai betegek otthonába kérjük Anna felvételét. A kitűzött lakhatási cél teljesüléséhez az ügyfél gondnokság alá helyezését szükséges elindítani a kerületi gyámhivatal segítségével. Tudtam, hogy számára az lenne ideális, ha olyan személy segítené őt, akiben megbízhat, akihez kötődik. ... [segítője, aki az utcáról a BMSZKI Aszódi Éjjeli Menedékhelyére vitte őt] vállalta Anna gondnoki teendőit.

Kissé fájó szívvel elmondtam neki, hogy talán eljött az idő, amikor a jövőbe kell tekinteni, és el kell hagynia a Váltó-házat. Megértette, hogy intézményünk átmeneti szállás, ahonnan tovább kell lépnie. Bizonytalanságot és félelmet láttam a szemében. Valamelyest megnyugtatta őt az a tudat, hogy bármikor meglátogathat engem a Váltó-Házban. Azt hiszem, hogy hasonló érzések kerítették hatalmába, mint mikor az intézetben szóltak neki, hogy hamarosan mennie kell. Lelkiismeret-furdalásom volt. Belegondoltam abba, hogy a segítője, akiben sok év után megbízik – és akihez, azt hiszem, kötődik – azt mondja neki, hogy tovább kell lépnie. Pedig ő otthon érzi magát a Váltó-házban. Talán nem túlzás azt mondani, életében először érezte úgy, hogy hazaért. Ebben a pillanatban nem éreztem igazságosnak az ellátórendszert. Több álmatlan éjszaka után sikerült csak elengednem ezeket a nyomasztó érzéseket. Nem voltam boldog.

Anna egyetlen pozitív dolgot látott ebben a történetben: nem egy „idegen ember” lesz majd a gondnoka.

A Magam Adom csoport

Anna érdeklődése a Buda Erika által vezetett Magam Adom elnevezésű csoport iránt sosem hagyott alább. Jelenleg az utógondozási szakaszban is minden héten pontosan megjelenik a csoporton. Kezdetben nem értettem, hogy miért választotta Erika csoportját, vagy miért nem látogatott más csoportokat. Kérdésemre már a program első hónapjában választ kaptam. Mint említettem, Anna eleinte nehezen teremtett kapcsolatot az intézményünkben élő emberekkel, és távolságtartó volt a szociális munkásokkal szemben is. Számomra is nehéz volt vele akkoriban együtt dolgozni. Aztán megértettem, hogy a művészetterápiás csoport az a közeg, amely segítségével képes önmagát kifejezni, képes kommunikálni. A rajzok és a különböző alkotások segítségével Anna egyre jobban kiteljesedett. Egyszerre több kommunikációs csatornán is kezdett megnyílni.

Az Ébresztő csoport

Az általam vezetett Ébresztő csoport olyan tematikus csoport, amely körkérdések segítségével keresi a választ a közösséget érintő problémákra. Anna az utógondozási szakaszban néhány alkalommal meglátogatta ezt a csoportot is, a Magam Adom csoport mellett. Anna, mondhatjuk, túlteljesítette a TÁMOP programban előírt „csoportmennyiséget”.

Az intézményünk csoportjaira látogató embereknek müzli szeletet, gyümölcsöt, magyort és teát adtunk, és ez még vonzóbbá tette számukra a csoportok látogatását. Anna néha a vacsoráját is ilyen módon oldotta meg.

Emlékeimben él egy igazán szomorú történet Annáról. Az egyik alkalommal részt vett a „Mi lett volna ha...” elnevezésű találkozón. Ezen a csoporton a résztvevők visszakanyarodtak a múltjukban egy lényeges ponthoz, majd végiggondolták, hogy mi lett volna, ha akkor ők máshogy döntenek, vagy mások lettek volna a körülmények. Pontosán elképzelhették, hogy miben lett volna más az életük. A többi résztvevő határozottan pozitív jövőképet tárt a csoporttagok elé, de Anna nem tudott elszakadni a valóságtól. Ő a gyermekkorához kanyarodott vissza, hogy egy lényeges pontot találjon. Először azt gondolta, hogy máshogy alakult volna az élete, ha nem kerül állami gondozásba. Végül azt mondta, lehetséges, hogy az ő életében semmi nem változott volna akkor sem, ha családban nevelkedik.

Záró gondolatok

Amikor úgy döntöttem, hogy szeretnék részt venni a TÁMOP programban egyéni fejlesztőként, nem gondoltam abba bele, hogy mennyire nehéz egy ember életét egy meghatározott idő alatt visszaterelni a „rendes” kerékvágásba.

Úgy vélem, hogy eddig egy nagyon aktív, és eseménydús tíz hónapot tudhatunk magunk mögött Annával. Már közel vagyunk a hegy csúcsához! Elértünk egy olyan pontot, ahonnét érdemes körbenézni. Innen fentről jól látom, hogy milyen mélységeket éltünk meg, és tisztán megállapítható az is, hogy ebben a pillanatban hol tartunk a folyamatban. És már látjuk a jéghegy csúcsát is...

Visszatekintve az elmúlt négy évre, amelyet a Váltó-házban tölthettem, látom, hogy nagy változások történetek az intézményünk életében. Majdnem minden nap csoportok működnek a szálláson, ahol étel és ital várja az ügyfeleinket. A programnak köszönhetően zökkenőmentesen zajlik az álláskeresés, és az ügyfelek büszkén mutatják fel érvényes BKV-bérletüket. Azt hiszem, hogy a programnak ezeket a plusz szolgáltatásait nehéz lesz majd elengedni.

Hogy ne maradjon nyitott kérdés a történet végére, elmesélem, hogy mi az én válaszom arra, hogy mi kell a boldogsághoz. Az egyik ügyeletemben sokat gondolkodtam ezen a kérdésen, amikor az egyik ügyfelem a projekt által biztosított rágcsálnivalókra utalva megadta az azóta már szállóigévé lett választ. Hogy mi kell a boldogsághoz? „Mogyoró! Mert az mindent visz!”

„NINCSENEK VÉLETLENEK...”

Az interjút készítette: Nagyné Patkós Krisztina

László ránézésre az 50-es éveiben járó, átlagos testalkatú, kb. 180 centi magas, szőkésbarna hajú, világító kék szemű férfi. Haját nem vágatja teljesen rövidre. Orra és arca orrához közeli része élénkpiros, talán a magas vérnyomástól vagy korábbi életvitelétől. Kőbányán, egy ún. „kiléptető lakás” egyik szobájában él. Szobája világos, tiszta, rendes, egyszerűen berendezett. A hűtőszekrény, a tévé és a mikró saját tulajdona, a többi az albérlet része.

A beszélgetés során visszafogott, elmélyült gondolkodású embernek tűnt.

– *AA-val foglalkozok [Anonim Alkoholisták gyűlésére jár]. Utoljára október 27-én volt két éve, hogy ittam.*

– **Igen, értem.**

– *Amikor ilyen évforduló van, olyankor ünnepség szokott lenni. Tortát viszek, és olyankor kell beszéljek én, az ünnepelt. Beszéltem, és bizony fele-fele arányban voltak nők és férfiak. És bizony volt két nő, aki elsírta magát. Pedig semmi izét nem mondtam. És utána történt egy-két dolog, ami tényleg kiverte a biztosítékot. Pedig igaz. Igaz.*

– **Már hogy sírtak mások? Meghatódtak, megérintődtek?**

– *Igen, megérintődtek. De ez már a vége. De mondjam így?*

– **Ahogy jólesik, aztán majd úgyis kérdezek.**

– *Tehát én Marosvásárhelyen születtem, Erdélyben.*

Na és ott nőttem fel... Szegény családban. Egy keresetből éltünk. Van egy öcsém, négy évvel fiatalabb, mint én... Végig jó tanuló voltam. Sőt első tanuló voltam. A tizenkettedik osztályban is én voltam az első. '81-ben szüntették meg a magyar oktatást az egyetemeken. Marosvásárhelyen szerves kémiára jártam, magyar osztályban. Végig magyarul tanultam. És tizenkettedikben az első félévben kiderült, hogy megszűnt az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen a magyar oktatás, ami miatt a mai napig is harcolnak egyébként. A mai napig. Van ez a Sapiente Egyetem... És ez valahogy elvette a kedvemet mindentől. Ahhoz, hogy továbbtanulhassak, el kellett volna menni Kolozsvárra – ott volt magyar oktatás a Babes-Bolyai Egyetemen, vagy román városokban románul tanulni. Magyarul tanultam mindent, az nem ment volna. Hiába érettségiztem én románból is, de az nem ment volna. Más a szakmai nyelv. És akkor úgy volt, hogy nem. És akkor megismerkedtem a leendő fele-

ségemmel. Nagy szerelem lett. Magyarul nem érdekelt már az egész. Elvégeztem az iskolát, és akkor jó, elkezdtem dolgozni.

– **Egy kicsit szeretném, ha a múltban messzebb mennénk, vissza a gyerekkorába...**

– Jó. Édesapám dolgozott, mint asztalos. Édesanyám nem dolgozott. Édesapám nem engedte dolgozni.

– **Édesapja hagyományos gondolkodású volt?**

– Igen. Anyám a háztartásban volt. Egy szobában éltünk tizennégy éves koromig négyen.

– **Akkor ketten voltak testvérek, ugye?**

– Igen, az öcsémmel. ... Nem titkolom, úgy éltünk, hogy egyik napról a másikra, ahogy visszaemlékezem. Amikor tizennégy éves voltam, akkor kaptunk egy háromszobás lakást. Akkor már volt külön szobám.

– **Amikor az egyszobásban éltek, az tömbház volt vagy kertes?**

– Nem, nem, tömbház. ... Az az igazság, hogy akkori gyermekfejjel ez természetes volt, nem volt ezzel gond. Játszottunk az udvaron, játszótéren... A háromszobást mikor megkaptuk, az már más volt. Külön szobám volt.

– **Furcsa volt?**

– Igen, látni, hogy ilyen is van. És akkor édesanyám elkezdett dolgozni, amikor tizenhat éves voltam. Ekkor édesapám elkezdett inni. Nagyon, nagyon... Úgyhogy megkapta a fizetést, és két-három nap múlva már nem volt semmi.

– **Előtte nem ivott? Vagy nem ilyen mértékben?**

– Előtte is ivott, rendszeresen, de nem ennyit. Úgy ivott, hogy berúgott, de nem csinált balhét, csendes volt. Jött haza, lefeküdt aludni. ... Az volt a lényeg, hogy már felnőttem, középiskolába jártam. Nem jártam én se koszosan, se rongyosan, viszont ilyen márkás cuccokban sem. Úgyhogy mikor már udvaroltam, sokszor szégyelltem magam, hogy egyáltalán felhozzam a lakásra, vagy... na mindegy.

– **Akkor már külön élt, vagy együtt élt a szüleivel?**

– Együtt, együtt. A gyökeres fordulat emiatt jött aztán. '81-ben én leérettségiztem, akkor a Vegyipari Kombinátnál elkezdtem dolgozni. Két hónapot dolgoztam, és aztán elvittek katonának Bukarestbe. Akkor az volt a menő, hogy a magyarokat odavitték, a románokat meg amoda hozták. Odavittek, és voltunk vagy ezer valahányan, és egy magyar nem volt. Én egy magyarral nem találkoztam. Én annyi verést kaptam ott... Nagyon sokat. Azért, mert magyar vagyok, a nevem ... László, így mindenki tudta. Perfektül tudok románul,

a mai napig is. Nem felejtettem el, ez kiderült most is, hogy otthon voltam Marosvásárhelyen, huszonhárom év után. Huszonhárom év után. Bocsnát, huszonkettő. Ez a végki-fejlet, ez történt legújabban. Vettem a bátorságot. Na és akkor elvittek katonának másfél évig. Mondom, eleinte kaptam verést. Utána én nem balhéztam, tettem a dolgomat, és akkor mivel szépen írtam, bekerültem írnoknak. Na, onnantól kezdve semmi gond nem volt.

– **Mennyi idő múlva került be írnoknak?**

– *Hát, volt az olyan 8-9 hónap. Másfél év volt a katonaság, még két hónapra benn tartottak, mert volt a lengyeleknél az a balhé.*

– **Hányban született, megkérdezhetem?**

– *'69-ben. No és akkor jöhettek haza, mehettem 'Vásárhelyre. Akkor már ismertem a menyasszonyomat. Édesapja vasutas volt, a vasútállomásnak a főnöke volt. Ezért ingyen utazhattam. Havonta jöttem. Pedig nagy távolság, 800 kilométer megvolt.*

Na és akkor megvolt a katonaság, visszamentem dolgozni, és akkor azt történt, hogy nekem semmim nem volt. Katonaság előtt két hónapot dolgoztam. Katonaság után én nem tudtam hazaadni bért, minimálisat. Tehát arra költöttem, hogy mentünk ide-oda az Incivel. Minimálisat, semmi extra nem volt az egészben. Csak ebből az lett, hogy '83-ban leszereltem – hogy egyik este megyek haza, nyitnám az ajtót, és nem tudtam kinyitni. És ekkor vettem észre, hogy nincs is ez a kulcs meg. Tehát több kulcs volt a kulcscsomón, de a bejáratit nem volt rajta. Ki lehetett? A szüleim. Édesapám levette a kulcsot. Jó akkor becsengettem. Menjek oda, ahonnan jöttem, mondta. Persze be volt rúgva, nem volt józan. És akkor felfogtam a helyzetet, és visszamentem az Inciékhez, a menyasszonyomhoz. Ő akkor az édesanyjával élt, meg a testvérével, mert el voltak válva a szülei. Mondtam nekik, hogy mi történt. Mondták, hogy semmi baj, itt van hely nálunk. És akkor már ki volt tűzve az esküvő időpontja, '84 májusára. Tehát én ott laktam náluk. Jött az esküvő, meg voltak hívva a szüleim, meg mindenki. Ott volt a várban, a református templomnál. Most decemberben is voltam ott. Rajta van cédén, de még rá akarom nyomtatni papírra, mert mégis jobb, ha a kezemben van a fénykép. Minden olyan helyre elmentem, ami nekem fontos volt most. És akkor jött az esküvő, és a szüleim nem jöttek el az esküvőre. Kétszáz fős esküvő volt. Édesanyámék öten voltak testvérek. Az összes testvére eljött. Eljött az édesanyja, tehát a nagymamám, de ők nem jöttek el. Se ő, se az apám. Pedig ott volt harminc kollegám a kombinátból. Kétszáz fő volt, gyönyörű szép esküvő volt, semmi baj nem volt. Jó. De nekem ez olyan volt, mintha egy tört döftek volna a szívembe, a mai napig. Én megbocsátottam, most mit csináljak velük. De ez engem akkor nagyon elkeserített.

– **Nem csoda.**

– Én amennyit hallottam ezt követően utána, úgy a feleségemnek a családja részéről, hogy az én családom nem adott semmit. Meg a kollegák bent. Nagyon rosszul esett... Mindegy.

– **Mi volt ennek az oka?**

– Állítólag azért, mert nem volt mibe felöltözni, meg nem volt pénze. És ezt azért nem tartom logikus magyarázatnak, mert meg volt beszélve. Az volt a szokás, hogy borítékban adják a pénzt. Meg volt beszélve, hogy a saját pénzünket adjuk az ő borítékjukba, és amikor kimondják, hogy a ... László szülei adnak x összeget, akkor ő beadja. Utána meg vissza lett volna csinálva az egész. De ők nem fogadták el ezt, inkább nem jöttek el. Akkor ez még nem elég, az esküvő után vettünk egy három szobás lakást a feleségemmel.

– **Akkor hogy lehetett lakáshoz jutni?**

– Akkor úgy, hogy nulla forint hitellel, illetve lejjel.

– **Kölcsön?**

– Igen, öt éves részletre. Az úgy volt, hogy bementünk a társasházba, még azt is megmondhattuk, hogy honnan süssön a nap, meg mit tudom én. Akkor építették. Megvettük, ez volt a legolcsóbb. És akkor esküvő volt májusban, és novemberben be is költözhettünk. Három szobás saját lakás. Akkor anyósoméknál már kezdtek problémák lenni, azért mégis fiatalok voltunk... Nem kell mondanom. Nem volt semmi, csak a falak, meg az ablak. Bútor egy szobába meg volt véve előre. De olyan boldogok voltunk, hogy végre szabadulhattunk. Akkor nagyon jól kerestem a Kombinátban. A ranglétrának egészen a maximumáig eljutottam '83-tól '90-ig, hét év alatt a hatos kategóriáig. Onnan már csak a mérnökök kerestek többet. Akkor úgy volt a lakásrészlet – csak úgy viszonyításképpen – akkor értékem vontak le 1500 lejt, a feleségemtől 500 lejt. Az átlagkereset akkor 2000 lej volt, én meg kaptam 4000-et. Jó volt. Öt év alatt amit kellett, levonták. Itt éltünk. A beköltözéshez két évre született egy fiam, Ákos. És akkor itt jönnek be a képbe megint édesanyámék, hogy egyik kezemen megszámolhatom, hogy hányszor látták. Nem voltak eltiltva. Egyszerűen nem voltak kíváncsiak az unokájukra.

– **Ez a viszony a szüleivel akkor is ilyen volt, amikor együtt éltek? Vagy felnőtt korára változott meg? Esetleg volt valami különbség, ahogyan az öccsével vagy önnel bántak?**

– Nem, nem. Most, hogy otthon voltam, sok minden kiderült. Vannak dolgok, amiken nem tudok változtatni. Embereken főleg nem tudok változtatni. El kell fogadni, ami történt. Én úgy gondolom, hogy én nem tudom, hogy hol hibáztam. De én nem hibáztam szerintem.

– **Gyerekkorában milyen volt a viszonya az édesapjával?**

– Semmi különös. Egyszer rám nem emelte a kezét.

– **Ezen kívül milyen volt? Amikor együtt voltak, beszélgettek-e egymással?**

– Az az igazság, hogy mai fejjel látva totál más volt minden. Nem volt tévénk, nem volt villany. Este hatkor lekapcsolták a villanyt. Nem tudom... Tehát nem volt semmi. De olyan meghitt beszélgetés... Olyan az életbe nem volt. Felvilágosítás az élethez... Semmi ilyen nem volt. Magyarul szégyen, nem szégyen, én amikor elkezdtem udvarolni, nagyon sok mindent nem tudtam. Vagy magamtól jöttem rá, vagy néztem, mások hogy csinálják, vagy nem jól csináltam, és valahogy kialakultak a dolgok. Tehát ez probléma volt nálunk. Mindig ilyen félénk és visszahúzódó voltam. Még a mai napig is ilyen vagyok. Csendes vagyok, én nem keresem a balhét.

– **Az apja is ilyen csendes volt?**

– Igen. Ő dolgozott, tette a dolgát, kocsma után jött haza aludni.

– **És az édesanyjával milyen volt a viszonya?**

– Például tanulásnál édesanyám foglalkozott velünk. Édesapám faluról származott egyébként, édesanyám városból származott. Annyit tudtam meg, hogy 'Vásárhelyen van egy nagy cukrászda, ő annak volt a főnöknője. És miután összeházasodtak, anyám nem dolgozhatott, féltékenységből. Ez volt a lényeg. Ehhez föl kellett nőjek, hogy kiderüljön, mert ezt nem mondták el. És akkor... (gondolkozik, elvesztette a fonalat)

– **Az édesanyjával a tanuláson kívül is beszédesebb viszonyban voltak?**

– Igen. De tanított engem... de akkor olyan világ volt, hogy... Nem láttam olyan sokat, nem hallottam olyan sokat. Na és ráadásul azon kívül, hogy mellettünk nem messze volt egy strand, meg ott folyik el a Maros is. Sokat úsztunk, meg strandoltunk egyfolytában. De ilyen nagyobb kirándulások nem voltak. Egyetlen egyszer voltam ilyen táborban, iskolás koromban '77-ben, akkor is egy nagy árvíz volt. A hegyekből kitelepítették az embereket. ... Igen, és akkor mentünk ki strandolni, és akkor apám negyedóránként mindig eltűnt: „Jövök mindjárt!”, és sörrel jött vissza. Ott hűlt a sör a vízben, egészségére. Gyűlöltem, hogy így volt. Az alkohol vitte el őt. Tehát '87-ben, akkor volt a fiam egy éves.

– **Mit szólt az édesapja a fiához, amikor látta?**

– Nem merte megfogni.

– **Mert kicsi volt, azért?**

– Igen, mert kicsi volt. Boldognak boldog volt, sírt is. De nem merte megfogni, mert hogy ő beteg. Beteg is volt, az alkohol miatt, legyengült az egész szervezete, úgy ahogy volt. Leafogyott a végén negyven kilóra. Elég rosszul nézett ki. Kórházba is került. A végén kijött a kórházból saját felelősségre, és otthon meg akart halni, és meg is halt idővel.

– **Az öccsével milyen volt a kapcsolata?**

– *Le a kalappal! Tehát soha semmi bajunk nem volt egymással, nem volt egy veszekedés sem közöttünk. Decemberben voltam náluk. Itthon vagyok vagy otthon? Itt vagyok otthon, vagy ott... Már nem is tudom... (elgondolkodik). A lényeg, hogy semmi veszekedés soha nem volt. Az, hogy agyba-főbe kalapáljuk egymást, ilyen soha nem volt. És az az érdekes, hogy négy év különbség volt köztünk. Én amikor tanultam az asztalnál, ő mindig leselkedett hátulról, és mellém ült, és rendkívül fogékony volt. Az egy dolog, hogy én első tanuló voltam végig. De ő rámtett egy lapáttal, mert úgy volt, hogy ő mikor ment iskolába, ő nem hogy írni meg olvasni tudott, de olyan szinten... Amikor iskolás lett Bálint, akkor a tanítónő behívta édesanyámat, hogy csináljunk valamit a Bálinttal, mert megkapta szeptemberben a könyveket, és kitöltött mindent, és akkor nem volt mit csinálni vele az órán. El kellett dugni előle a könyveket. Megvolt benne ez végig. Én kémiára jelentkeztem, ő is kémiára jelentkezett, naná. És amikor én már kémiáztam, akkor ő a periódusos rendszert kívülről tudta. Én még olyan emberrel nem is találkoztam, hogy ha megkérdeztem, hogy mi a 68. elem, akkor ő még a molekula súlyát is tudta. Én még ilyet az életben nem hallottam.*

– **És kérdezte önt tanulás közben, hogy ez mi, az mi?**

– *Igen, kérdezett. Nekem meg jó volt, hogy magyarázhattam. És akkor ő visszakérdezett. Azért mondom, nagyon jó viszony volt köztünk. Aztán úgy alakult az élet, hogy őt sem vették fel egyetemre. Ugyanúgy volt, mint a mai világban is van, hogy nagyon sok gyerek nem tud tovább tanulni, mert nem tudják a szülei szponzorálni.*

– **Ön szeretett volna a gyógyszerészetre jelentkezni. Honnan jött ez a gondolat? Ösztönözte ebben valaki, vagy a saját terve volt ez?**

– *Én, én akartam. Azért mondom, a szerves kémiát nagyon szerettem. Az a gyógyszerészlet alapja. Gyönyörű szép, és nagyon nehéz egyébként. Tehát ha valaki megkérdezte, hogy miért szerves, miért ezt szeretném. Minden szerves egyébként, tehát elég bonyolult, szerteágazó, de nagyon szép. Öcsém is ugyanezt választotta, de ő sem ment egyetemre. Most Marosvásárhelyen – ugye innen az ablakból most látom a Richtert (kinéz). A Richternek van ott egy gyógyszergyára, és ugyanúgy Richternek hívják, és ő ott dolgozik. Én művezető lettem most januártól, ő csoportvezető. És most hallottam vissza, amiatt, hogy nem mentem egyetemre, ő mit kapott. Találkozott a régi tanárainkkal, akik azt mondták, hogy legalább próbáltuk volna meg. De meg sem próbáltuk. Mert ha megpróbáltuk volna, mi lett volna? Szerintem sikerült volna. Az a lényeg, hogy 18-an voltunk az osztályban, 17 lány volt, és én voltam az egyetlen fiú.*

– **Az igen!**

– *Ez így volt.*

- **Milyen érzés volt egyedül fiúként az osztályban?**
- Nem volt jelentősége... Jó volt.
- **Tizenkét évig volt így?**
- Nem csak 10-11-diktől. Nálunk kellett felvételizni, és akkor kerültem ilyen osztályba.
- **Értem.**
- Így volt. Úgy tessék elképzelni, hogy volt egy osztálytársam, aki padtársam volt négy éven keresztül. Én '81-ben végeztem. Tavaly volt 2013. Tehát 32 év telt el. Mennyi az esélye egy kétmilliós Budapesten, hogy találkozok vele? Szerintem nulla. De megtörtént. És onnantól kezdve megint történt egy olyan változás, hogy... Azért mondom, hogy most ugortam egy óriásit, de ha már itt van, akkor már elmondom. Én akkor hallottam, hogy a Hősök terén lesz valami tüntetés a székely autonómiáért. Én annak idején voltam az Astoriánál, amikor volt az a balhé 2006-ban. Akkor volt egy élettársam, majd beszélek róla. Akkor kint voltunk, és majdnem kaptunk. Pedig csak bámészkodni voltunk, mert arra járuk. Én egyébként utálok a tömeget. Romániában, amikor a forradalom volt '89-ben, ott voltam. A golyók így röpködtek mellett. És ott álltam, és a saját szememmel láttam, hogy az egyik ismerősömnek szétfröccsentek a belei... Szóval... Na mindegy, az a lényeg, hogy a tömeget én nem szeretem nagyon. És akkor valami sugallat hatására én úgy gondoltam, hogy márpedig én kimegyek a Hősök terére szimpatizálni, tavaly 2013. október 27-én. Kimentem, nagy tömeg, vettem egy székely zászlót, ott van (mutat a szobában a szekrényhez). Abban a reményben mentem ki, hogy hátha találkozok valaki ismerőssel. Nem találkoztam senkivel. Egyedül voltam. A kollegáim és amúgy senki. Eléggyé rossz egyedül, nem jó. Kimentem, senki sehol. Bambultam, és egyszer csak ott áll előttem a volt osztálytársam. Hülyeséget mondok, mert tartottuk a kapcsolatot, amíg ki nem költöztem ide. Megházasodott, szült gyerekeket, tehát jártunk össze. De '90 óta nem találkoztunk. 23 év. Megláttam: „Margit!”, ő pedig: „László?”. Megismertük egymást, puszi-puszi. Mi van veled, mit tudom én. Aztán elkezdődött a menetelés, óriási tömeg volt, és ott nem lehetett dumálni. Telefonszámot cseréltünk, és este már beszélünk is egymással. Elhívott, hogy menjek el hozzá. Elmentem és akkor volt nagy mesélés. Meséltem, ő is. Ő is elvált, én is elváltam. Így lett nekem valakim, tehát nem lettem már egyedül. És ha valaki azt mondja, hogy véletlen volt, akkor azt mondom, hogy nem igaz. Ennek így kellett történnie. Én hiszem. Én hiszek Istenben. Velem annyi minden történt, hogy hiszek. Innentől, hogy találkoztam vele, kiderült, hogy neki a húga egy helyen dolgozik a 'Vásárhelyi Richterben az én öcsém feleségével. Magyarul megkerült az öcsém, akivel én nem tartottam a kapcsolatot. 2005-ben, vagy 2006-ban amíg el nem váltam, addig beszéltem a testvéremmel, azóta nem. No de most meglett a testvérem. Nem tudtunk egymásról semmit. Én nem kerestem vele a kapcsolatot, mert nem voltam büszke arra, amit elértem. Az a lényeg, hogy megkerült az öcsém.

Odaadták neki a telefonszámomat. Másnap csörgött a telefon, Bálint felhívott, elsírta magát: „Végre megvagy!”; így, úgy, amúgy, őt nem érdekli, hogy mi van, de karácsonyra menjek haza. Így történt, hogy akkor karácsonykor fogtam magam, vettem a bátorságot és mentem. Egész évben szinte nem voltam szabim. Ugye áprilisban kezdtem el dolgozni. Volt majdnem három hét szabim. Decemberben elmentem szabira, és akkor Margit is jött. Csak úgy zárójelben jegyzem meg, hogy Margittal semmi kapcsolat nem volt közöttünk, csak baráti. Pedig elvált. Meg megmondom őszintén, hogy most olyan helyzetben vagyok, hogy amik történtek velem, amilyen kapcsolataim voltak... Most úgy vagyok vele, hogy egyenlőre nem. Nem vagyok se impotens, meg semmilyen extra hülyeség nincs velem, csak most úgy érzem, hogy nincs itt az ideje a párkapcsolatnak.

– **Persze, van ilyen.**

– *Agyilag* – szép szóval fogalmazva: kicsesztek velem. Az a lényeg, hogy Margit mondta, hogy „Jössz velem”. Ő is ment haza a családjához, gyerekeihez. És akkor december 21-dikén én már délben kész voltam, felcsomagolva. Este 11-kor ment a busz, és napközben rosszul lettem. Olyan rosszul lettem a stressztől, hogy elkezdett a szívem nagyon erősen verni, erre szedek egyébként szívritmus szabályozó gyógyszert, egész életem végéig állítólag. Könnyű lenne mondani, hogy ne stresszeljek, de én akkor annyira izgatott voltam, hogy húúúú.

– **Persze, évek óta nem találkoztak.**

– Bennem volt, hogy mit fognak szólni. Neki van felesége, két gyereke. Mit fognak majd szólni. Felhívtam Margitot kínomban, elmondtam neki. Ott volt nála egyik ismerőse, szintén 'vásárhelyi, akivel bepattantak a kocsiba, és eljöttek ide, és akkor elmentem hozzájuk. Ott telt el a délután, és úgy mentünk a buszhoz. A buszon megint stressz, és akkor 10 óra utazás után a buszállomáson ott várt az öcsém, nagyon várt, tárt karokkal. És onnantól kezdve engem a tenyerükön hordoztak. Mindenhová vittek. „Mit kérsz? Mit hozunk neked?” Nagyon sok fényképet csináltam, mindenhol, rámentettem egy cédére, elvittem a Kökibe, de nem lehet olvasni, azt mondják. Át kell másolni pendrive-ra. Kollegám mondta, hogy majd segít, mert nem értek ehhez.

Ezt is sikerült kinyomtatni a munkahelyemen (mutat egy képre az ágya melletti éjjeli szekrényen) *munkaközben vagyok itt, ahogy dolgozom.*

– **Igen. Látom. ... Akkor elmúlt a stressz, mikor az öccsével találkozott?**

– Igen, el. Mentünk jobbra-balra. Hó volt, amikor odaértünk, aztán elolvadt. Csináltam fotókat, hatalmas hóban. Nagyon sok helyen voltunk. Nagyon jól éreztem magamat. Ráadásul ott volt a nagyobbik lányuk apósa, apatárs, vagy hogy hívják itt?

– **Nász.**

– Igen, nász. Nálunk úgy mondják: apatárs. Ott voltak ők is. Azokkal annyit röhögtem. Ilyen évek óta nem volt, hogy ennyit nevettem volna. Dőlt belőlük a hülyeség. Utána enni kellett. Ők ittak alkoholt. Én már telefonon előre mondtam, hogy nem fogyasztok alkoholt. „Nem kínlódni velem. Fogadjátok el! Én tudom, hogy miért, és azt nem kell kérdezni, hogy miért.” És ezt maximálisan betartották. Nem mondták azt sem, hogy csak egy kortyot, meg ilyenek. Nekem megvolt a mit tudom én, milyen üdítő. De mondom, nagyon jól éreztem magam. Én úgy képzeltem, hogy szilveszterre visszajövök, de nem engedtek el. És ugye ott-hon voltam 'Vásárhelyen, és ugye ott van édesanyám. Ő él. És akkor meglátogattam őt is. Előre felkészített öcsém, hogy ne próbáljak sokat várni tőle. És sajnos olyan problémája van, hogy... hogy is mondják azt, ha valaki gyűjtöget? ...

– Igen, értem, mire gondol.

– Tehát olyan szinten gyűjtöget, hogy halomban állnak a dolgok. Tehát másfél méteres magasságban állnak a mit tudom én mik. Ruhák tömkelege.

– Lehet, hogy a múltbeli szegénység hatására kezdte el begyűjteni a dolgokat.

– Én nem tudom, nem tudom, de én nagyon megbotránkoztam. Attól, hogy elsírta magát, köszöntött, meg beszélt, így meg úgy. Az volt a szomorú, hogy nem hagyta, hogy beszéljek, nem nagyon érdekelte. Pedig évek óta nem találkoztunk. Bennem megvolt a harag, de úgy voltam vele, hogy nem haragszom rá. Elmúlt, elmúlt. Nem is hoztam fel. Csak aztán elkezdtem beszélni magamról, ő rögtön átcsapott az ő problémájára, hogy egyedül van, hogy ő minek él. Tehát egyszerűen nem tudtam labdába rúgni. Sajnálom nagyon egyébként. És akkor mondtam az öcsémnek, hogy kéne valamit csinálni, mert ez így nem jó. Ott van egyedül, és senkihez nem jár. Vagy legalább templomba járna el, de semmi, sehová. Az öcséméktől 500 méterre lakik. Mondom neki: „Egyik nap jössz át, és ott találod meg a ruhahalmok közt meghalva”. Azt mondja öcsém: „Hidd el, próbálkoztam...”. És akkor hívtuk el karácsonykor is: „Anyu gyere át!”. És nem jött át. Aztán karácsony után megint hívtuk, és akkor sem jött, hogy ő nem oda való. Akkor így visszacsengett nekem a régmúltból, amiket mondott: hogy ő úri társaságba nem megy, mert őt ott lenézik, meg ilyen hülyeségeket beszélt.

És beszéltem a testvéremnek a feleségével is. Ő is mondta: „Hidd el, többször hívtuk, hogy jöjjön át. De nem jött”.

– Régen sem volt társaságba járós? A rokonságot nem tartották, amikor még négyen együtt laktak?

– Úgy tessék elképzelni, az volt a program, amíg gyerek voltam: nem minden hétvégén, hanem minden második hétvégén, mentünk az anyai nagyanyámékhoz, a városnak a total a másik végébe. És akkor összegyűlt az összes testvér, meg unokatestvérek. És akkor

ott volt a bor, mert volt szőlészetük, és akkor ittak. És akkor mi gyerekek, unokatestvérek mentünk játszani az udvaron. És akkor ez ment minden második hétvégén. Már tényleg unalmas volt. Ebéd, és akkor ivás. Tehát sehová máshová nem mentünk. Na és ... Jól elkarnyarodtam... (elvesztette a fonalat).

– **Szeretne mondani valamit, vagy kérdeznek?**

– Igen, tessék.

– **Elmondta, hogy összeházasodtak a feleségével, és örültek a lakásnak, és megszületett az első gyermekük Ákos. Ott hagyta abba, hogy édesapja is látta őt.**

– Igen, ez volt '86-ban. Nem volt semmi probléma, minden tökéletes volt. Voltak részletek, de az egy dolog volt. Kellott fizetni, fizettünk. Kaja volt. Amúgy akkoriban semmit nem lehetett kapni, de nekünk mégis mindig volt. A feleségem a ruhanagykereskedelmi lerakatnak a főnök-helyettese volt. És onnantól kezdve ment ott a csere-bere. Tehát nem igaz az, hogy ott éhen lehetett döglenni. Nem halt éhen senki. Az mese. Nem evett mindenki mindennap húst, de az egy dolog. Nálunk volt. Mondom jól éltünk, mindenünk megvolt. Mindenünk. A másik az, hogy nem voltak veszekedések. Viszont pia az volt. A tömbházban, ahol éltünk – négyemeletes tömbházakban – mind fiatalok voltak. S akkor úgy összejártunk. Hol itt volt buli, hol ott. És nem mindenkinek volt gyereke. Olyan háromnak, négynek volt. Mindig buliztunk valahol. Az a lényeg, hogy az lett ebből, hogy egy-egy buli után zsákban kellett elvinni a sok üveget. Néha már túlzásba vittük, és a feleségem minimum annyit ivott, mint én. És történt egy olyan, hogy egy idő után zacskóban hordta haza a pénzt. Rengeteg pénzt hozott haza. Ez nem volt normális dolog. Kérdeztem, honnan van. Mondta, hogy ne törődjek én vele. És akkor éltünk, mint Marci Hevesen, ahogy szokták mondani. De ennek az lett a következménye, hogy lett egy leltár, és óriási hiányt találtak nála. És akkor azt mondták, hogy kap két hetet, hogy megtérítse a kárt. Ki kell fizetni, vagy beperelik. És ennek az lett a vége, hogy el kellett adni a lakást. És akkor borult a bili. És van még egy másik dolog... menet közben a kedves volt feleségem – jelzem semmi gond nem volt a szexuális életünkkel. Gyerek is volt, minden - őneki kellett még egy valaki, egy nálamnál öt évvel fiatalabb taknyost összeszedett magának. És rajtakaptam, nem is egyszer, nem is kétszer. Rajtakaptam... Nem volt mit tagadni. És ráadásul, a gyerekek... Onnantól kezdve nem törődött vele. Vagy, ha jó idő volt magára hagyta... Vagy ott voltam én. Én három műszakban dolgoztam, úgy mint most, ő meg simlikedett. Ennek az lett a következménye, hogy a lakás úszott.

Menet közben megvolt a forradalom '89-ben. Pont akkoriban volt, hogy neki hiánya volt, meg félrelépett. Jött a forradalom. Na, akkor lakás eladás. Én akkor nem megszöktem, hanem kértem útlevelet. És akkor nekem járt a Magyar Ifjúság, meg a Világ Ifjúság című újság – minden harmadikat kaptam meg, mert kilopták a postaládából. De volt az egyikben egy

hirdetés, hogy a Budapesti Vegyi Művek vegyésztechnikusokat keres. Van munkásszállás is. Volt útlevelem, és akkor célzottan odamentem. Én célzottan megpróbáltam. Előtte bízattak, amikor voltak ilyen szökdécselések, de nem mentem. Most akkor megbeszéltük az édes feleségemmel, hogy én átjövök ide megalapozni valamit, és akkor jönnek majd ők is. És akkor ő felhagy ezzel az étellel. Eladtuk a lakást, eladtunk mindent, ki lett fizetve a tartozás, egy kis pénz maradt. Minden el lett kótyavetyélve, bútor, tévé, minden. „Kell?”, „Ennyi, annyi, vigyed!”. Kész. És akkor ment az édesapjához lakni, én meg Pestre.

– **Gyerekek mennyi idősek voltak akkor?**

– Csak a fiam volt.

– **Egy fia van összesen?**

– Nem... Mondom mindjárt. Most jön a nagyon érdekes dolog. Az az igazság, hogy akkor '90 augusztusa volt.

– **Akkor négy éves volt a kisfia?**

– Igen. Ott 28 éves voltam, mikor idejöttem. Annyi idős, mint a fiam most. Annyi különbséggel, hogy ő most kint van Svájcban, én meg itt vagyok. Átjöttem augusztusban, 18-dikán. Legelső nagy élményem 20-dikán volt a tűzijáték, meg az István a király. Nekem az világra szóló volt. Az a lényeg, hogy megjelentem a Vegyi Műveknél, és engem abban a pillanatban ott felvettek. Két táska volt nálam. A bizonyítványom románul volt, de látták, hogy kémia van benne. Felvettek. Munkásszálló, kész. És akkor elkezdtem dolgozni. És akkor én minden hónapban hazamentem. Minden áldott hónapban mentem. És akkor úgy mentem, hogy három táskával, és eggyel jöttem vissza, úgy hogy abban az egyben volt a két másik üres táska. Akkor ott semmi nem volt. Például muskátlit árultak a hentes üzemben.

– **Romániában?**

– Igen, ott. Olyan szegénység volt, hogy hihetetlen. Most például minden van. Mindegy, hogy ott vagyok vagy itt vagyok, minden ugyanannyiba kerül, csak a fizetések kisebbek. Ott aki már 80-90 ezer körül keres, az már nagyon jól keres.

Na és akkor mentem. Az egyik táskában csak csoki volt a fiamnak, a másikban pipere a nejemnek. Én voltam olyan, hogy azt mondtam az Évának, hogy: „Volt, ahogy volt. Fogjad a gyereket, csomagoljatok össze, és gyertek ki velem. Akkor eleinte húzódozott, de a fiam mondta, hogy: „Anyu menjünk, Apu hiányzik!”, és akkor két-három hónap huza-vona után megtörtént, hogy pakolt és jöttek. És akkor áthoztam az Incit meg az Ákost. Akkor négy és fél éves volt. És akkor megbeszéltem a munkahelyemmel, és akkor felvették az Incit oda az irattárba. Nem volt fizikai munka. Jó, a művezető szerzett nekünk albérletet. Kifizette nekünk három hónapra. És akkor Pesterzsébeten a Rákóczi utcában laktunk. Ez volt '91-ben,

és következő évben megszületett az Éva, aki tegnap este hívott telefonon. Tehát megszületett a kicsi a Dél-pestiben. Ott voltunk Erzsébeten albérletben. A gondok utána következtek, hogy megjelent anyósom. Ő kint volt Szegeden, ő előtte már átjött Romániából. Én ott láttam az István a királyt Szegeden. Hozzá mentem akkor, és egy nap elteltével Pestre. Szóval megjelent anyósom, úgy hogy jövök-megyek. De végül eltelt egy-két hónap. És akkor telefonáltak, hogy kirúgta az élettársa, és fogadjuk be. Persze a feleségemnek jó volt, mert volt ki vigyázzon a kicsire. Ő elmehetett dolgozni. Kellett a pénz. És akkor ő elment pincérnek a budapesti éjszakába. És kezdődött minden előlről. És akkor talált magának valakit. És úgy váltogatta, mint más a fehérműit.

– **Az ő édesanyja is ilyen volt?**

– Nem. Ott a pia volt. Apósom ivott, és nem állhatta. Apósomat a pia vitte el.

És akkor ő kimaradt, és nem foglalkozott a gyerekekkel. Addig jutottunk, hogy kaptam szolgálati lakást a cégtől. És ott volt hátul a bejárat, ott volt három-négy szolgálati lakás, két szoba összkomfort. És akkor László megoldotta úgy, hogy volt egy létra a Vegyi Művek felől, a másik meg a ház felől. És ez azért volt, mert éjszakás voltam, és a feleségem, ha nem jött haza estére, akkor László átment a kerítésen, megnézte a gyerekeket: ettek, tévé ki van-e kapcsolva, betakaróztak-e. Ezután visszamentem.

– **Ezután az anyós már nem élt önökkel?**

– Nem, az anyós fogott magának valakit Pesten, Kispesten, és ott lakott náluk.

– **És akkor a gyerekek ennyire felügyelet nélkül voltak, hogy ha ön műszakban volt, akkor nem volt velük senki.**

– Igen, többször is. Aztán ez ment egy darabig, aztán megjelent ugyanaz a képlet, megjelent újból anyósom.

– **Akkor szakított az akkori párjával?**

– Igen, igen, igen. ... Hol szakított, hol nem szakított. Minden áldott szent napon ott volt, és főzött. Az Inci nem főzött, hát főzött ő. Én meg hallgattam, mert ilyen voltam. Lehet, hogy nem jól csinálom. Viszont szép sutyiban olyan volt a gyárban a társaság, hogy minden műszakban volt pia. Sőt műszak közben is. Ez volt '96-ban. Így az történt, hogy betelefonált a feleségem a művezetőnek, hogy szondáztassanak meg, mert hogy én ittam, mielőtt bementem volna. Akkor hívatott a műszakvezetőm, és azt mondta, hogy üljek le. És elmondta, aztán meg azt is hozzátette, hogy: „Ne haragudj, ha én most a helyedben lennék hazamennék, és fognék egy kést, és belémártanám... Tudja, mivel játszik? És még különben sem volt semmi gond veled!”. Na ezt úgy megjegyeztem magamnak. Mindegy. Na lényeg az, hogy addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik. Történt egy olyan sajnos – és most innentől kezdve lehet, hogy így kellett ennek történnie. Valószínűsítem, hogy ez így

volt helyes, meg a továbbiakban... Különben tovább folytatódna a hülyeségeim. Az Incinek az izéje rendszeresen odajárt. Egyszer meg is fogtam, meg is ragadtam, és mondtam neki: „Nem tudsz magadnak találni egy magadhoz való nőt, akinek nem két gyereke van? És tönkreteszed az életüket?”. Erre azt felelte: „László te mit csinálnál, ha neked egy nő odatárja eléd? Hát férfiak vagyunk, nem?”. Hát most mit mondjak erre: „Legalább ne itt, hogy ne lássák a szomszédok”. Na mindegy. Gyerekek is tudtak róla. És akkor mentek a veszekedések, ami vele jár, ugye? Meg nem kifogás, de sajnos ittam. Nincs mentség. Egyik éjszakás műszakban, az egyik kollegám – aki eleve át sem öltözött – láttam, hogy bukdácsol a lépcsőkön, és volt egy éjszakai ellenőrzés. Mondták neki, hogy fújja meg a szondát. Erre ő azt mondta, hogy nem fújja meg a szondát addig, míg mindenki meg nem fújja a szondát. Na és itt jött a bukta. A mindenkiben benne voltam én is... és befűjtam. A kollegák nagyon rendesek voltak. Irtó rendesek voltak. Voltak vagy harmincan, akik írtak egy kérvényt, hogy engem nehogy már elbocsássanak, mert ott a két gyerek. És nem tettek kivételt, mert ha kivételt csinálnak, akkor ez nem jó. És így közös megegyezéssel el kellett menjek.

– **Akkor a szolgálati lakásról is le kellett mondani.**

– Szolgálati lakásnak, annyi. De kifelejtettem egy nagyon fontos dolgot. Egyik áldott szent nap, amikor jöttem haza, az Inci lelépett. Fogta a két gyereket és lelépett.

– **De ekkor még nem derült ki, hogy el kell menni a cégtől?**

– Nem, nem, ez még előtte volt. Jó két-három hete. Elvitt mindent otthonról, ami mozgatható volt. A bútorok maradtak. Se levél, se semmi. Fogta magát, elment a nyolcadik kerületbe, és ott laktak albérletben. Tudtam, hogy sokáig nem maradhatok. Csak egy hónapot kértem, hogy maradjak. Maradhattam. És akkor úgy történt, hogy nem roppantam össze, hanem kerestem munkát, és rá három napra volt is. Találtam az Expresszben, pár házzal arrébb. Nagyon sokan jelentkeztek. Másnap egy távirat jött – akkor még nem volt mobiltelefon – engem vettek fel. Nekem a lakásból mennem kellett, albérlet kellett. Egyik kollegámnak volt egy családi háza a Szabadság-hegyen, ahol nagyon sokan laktak románok. Három szobás családi ház volt udvarral. Nem fizették a rezsit rendesen. Beültünk a kocsiba hárman, és ott helyben kiraktuk őket. Kész, nincs tovább! Na, és én mentem oda. Azért is választottam ezt a helyet, mert oda tudtam vinni a gyerekeket hétvégén. Jól is csináltam. És nem kis összegért, mert negyvenezer plusz rezsiz volt. De akkor egyedül kerestem. Én akkor többet kerestem, mint előtte.

– **Akkor milyen beosztásban volt?**

– Csak sima alkalmazott. Annyi volt, hogy gázkocsikat kellett tölteni, tartálykocsikat kellett tölteni, vagy vagonokat átfejtetni tartálykocsiba. Most láttam, hogy megvették az

angolok. Megbecsültek, nem volt semmi gond. Hat éven keresztül fizettem az albérletet. Minden hétvégén jöttek a gyerekek.

– **Kertes ház volt?**

– Igen. Ott sütöttünk, főztünk. Nem akartak hazamenni, ott akartak maradni. A feleséggel meg volt beszélve, hogy ekkor meg ekkor jönnek. Menet közben az történt, hogy a feleségem vett valahol egy lakást, mégpedig úgy, hogy a két gyerek után kapott 1,2 milliót, asszem szocpolt. És akkor az önkormányzattól kapott valamennyit. Voltam is náluk többször is. Akkor az akkori párjával élt.

– **Az már egy másik párja volt?**

– Igen. Az már más, az ottani volt. Ezzel a mai napig is együtt van egyébként. Azt akartam mondani, hogy egy lényeges dolog az, hogy én felmentem Szabadság-hegyre, egyedül voltam. Én a piát visszafogtam... Nem minden nap. Előtte sem volt olyan, hogy négykézláb mentem volna, nem hánytam, nem fogtam másra. Tudtam megálljt parancsolni. De ott voltam egyedül. Nagyon rossz volt egyedül, nagyon unatkoztam. Jöttek a gyerekek, mentünk strandolni, mentünk a hegyekbe, mentünk gombát szedni, meg mit tudom én. Az történt, hogy a szomszédban közvetlen mellettem volt egy nő, velem egykorú. Volt egy tizenegy év körüli kislánya. Egyfolytában hallottam, hogy cirkusz van a szomszédban. Magyarul... Meg láttam, hogy van monoklija, az élettársa verte őt. Egyszer megkérdeztem tőle a kapuban, hogy mi van? És akkor elmondta, hogy mi van. Akkor én felajánlottam, hogy van nálam három szoba, jöjjenek át. Nem kellett kétszer mondani. Átköltözött. Innentől kezdve annyiban változott az életem, hogy nagyon. Jó volt nekem, amikor jöttem haza, főzve volt, mosva volt, takarítva volt, meleg volt. Be volt fűtve. Sajnos ott nem volt gáz, cserépkályha volt, amit be kellett rakni. Én akkor nagyon sokat 12 órátam, meg 16 órátam. Úgy ki hűlt a lakás, hogy egyszer elrepedt a cső is. Ez nagyon jó volt. Ő dolgozott egyébként, ápolónő volt. Csak egyet nem tudtam, hogy ő alkoholista. Volt egy bárszekrényem, nagyon sokféle pia volt benne. Amikor jöttek fel kollegák. Nagyon sokszor jöttek fel, kártyáztunk a kertben, szülinap volt megtartva, buli, mit tudom én. Szép csendben vettem észre, hogy kezd fogyni a pia. Megkérdeztem: „Hová lett?”, „Finom volt”. Tudtam én. Jó. Addig csinálta, hogy kirúgták a munkahelyéről. Kirúgták piálás miatt. Elment takarítani, onnan is kirúgták piálás miatt. És akkor beültette azt a nem tudom én mit magának. De csak ivott, úgyhogy rosszul lett. Volt egy olyan hibája – ami az Incinek nem – tört zúzott, ha vitatkozott.

– **A nő volt élettársa hogy fogadta az összeköltözést?**

– Utált, mint a bűnt. Ha megláttam, kikerültem. Amúgy meg mondta a magáét. Egyébként meg egy idős ürge volt. 70, de 60 biztos megvolt. Kicsit félnyomorék volt, bicegett. A

környéken volt három kocsmá. Tehát mindenki tudta, hogy miről volt szó. Nyomorék volt, mert sétabottal járt, volt hogy rám emelte a sétaboltot, de nem féltem tőle.

Na de a nőből elég volt. Ezt csinálta addig addig, míg azt mondtam, hogy ebből elég volt. A kislány már nagy volt. A kislány annyira szégyellte az anyját, hogy volt, hogy megütötte. „Anyá, hogy nézel ki?” – nem volt már munkahelye, már kocsmában volt, poharakat mosogatott.

– **A szomszéd az apja volt a kislánynak?**

– Nem. Nem tudom, hol szedte fel. Volt neki apja, csak meghalt. Mondom, a kislány már nagy volt. Mondta nekem: „László, én már nem bírom ezt a cirkuszt!”. Egy három-négy ház-zal odébb volt neki egy osztálytársa, és akkor volt, hogy ott aludt. A tanulásban, amikor odakerültek hozzám, padlón volt. Akkor én elkezdtem taníttatni, matekból, meg minden-ből. Amikor mentem szülői értekezletre, a tanárok tudták a helyzetet, mondták, hogy: „... úr, mióta önnel van a gyerek, látszik, hogy foglalkozva van a kislánnyal, nagyon sokat ja-vult”. Kapta a négyeseket, ötösöket. Aztán elvégezte a nyolc osztályt, ment is tovább. Tehát először az Incivel voltam, a feleségemmel, aztán el is váltunk. Aztán volt ez a Zsuzsa. Egyik nap jövök haza, megint kiürítve a lakás, az ablakok betörve körbe. Összeállt egy het-venöt éves valakivel, mert annak volt pénze. Ennek az kellett. Mit tudom én, hány éves volt akkor, negyvenvalahány... Hallottam dolgokat. Esküszöm, örvendtem, hogy megszaba-dultam tőle. Úgyhogy nem viselt meg. Az sem, hogy betörte az ablakokat. Megszabadul-tam tőle. Viszont jó tanulság volt.

A következő, jött egy másik kapcsolatam ott... Bejártam ott a kocsmába. És ott volt egyik nap felvétel, és akik jelentkeztek, mi az odajárók választhattuk ki. És akkor jött a nő, és akkor az egyik nőt választották. És akkor én elkezdtem neki udvarolni. Szabad voltam. És akkor bejöttem nála valószínű, mert hagyta, hogy udvaroljak. Akkor a hetedik kerületben lakott, ahogy most is. Mindig hazakísértem. Segítettem neki – mert nem erre született, fo-tóművész egyébként, csak kínjában, nem volt munkája, elvállalta. De nem állt jól a pohár a kezében. Alkoholt nem fogyasztott soha. Óriási dolog. Tehát őnála kizárt volt az alkohol. Az a lényeg, hogy segítettem neki. És a Zsuzsa nem egyszer bejárt oda, és csinálta a balhét ott a kocsmában. Odajárt még. Szóval voltak ott balhék, bizony. Az lett a végeredménye, hogy szegény Lujzát kirúgták ezért, mert a Zsuzsa csinálta ott a balhét. Meg a tulajnak nem tetszett ez a háromszög. Eleinte csak hazakísérgettem a Lujzát, oda-visszamentem, aztán hívtam, hogy aludjon nálam. Néhányszor ott aludt, de nem igazán láttam értelmét fenntartani az albérletet. Akkor már inkább odaköltöztem hozzá.

– **Ekkor a gyerekek már nem jártak önhöz?**

– Amikor odaköltöztem a Lujzához, akkor már nem. Ott más helyzet volt. Az nem tömb-ház volt, hanem lakóház. Régi, száz éves lakóház. Két szobája volt, de egybenyílt, olyan,

mintha egy lett volna. Nem voltak jók a kondíciók. Szóval összeálltunk. Ez volt 2002-ben. Akkor el is váltam papíron. Na és akkor én onnan tovább jártam dolgozni. Közelebb volt. Viszont a Lujzának ez egyáltalán nem tetszett. Ha korán keltem, az volt a baj, ha későn érkeztem, az nem tetszett. Állandóan problémázott ezen.

A fiam egyszer volt fent ott, és nagyon nem jól fogadta a Lujza. Nagyon lerítt róla. Elmentünk sétálni a Ligetbe, és ott is... Nem nagyon szólt hozzá. Az a lényeg, hogy neki nem volt soha gyereke, nem volt se férje, se senkije. A ... [rockénekes], az volt neki élettársa. Ennyit tudok. Régebben jól ment a szekere. Ő disszidált Franciaországba, aztán visszajött a rendszerváltáskor. Fotós volt, amikor lehetett fotózkodni. Amióta megjelentek az okostelefonok, azóta megszűnt ez a szakma. És a mai napig én tartom vele a kapcsolatot. Kilenc évig együtt voltunk.

– **Az elég hosszú idő...**

– *Az a lényeg, egyébként, hogy... gyereket akart. Negyvenéves korban még lehet szülni, meg az után is. Aki olyan természetű, annak lehet is, láttam én már ilyet. Próbálkoztunk is. Egyszer teherbe esett, elvetélt.*

– **Magától elment?**

– *Igen. Megint próbálkoztunk, megint teherbe esett. Akkor kellett járni hormonkezelésre, és akkor megint elvetélt. Négy hónapos terhes volt ekkor. Sajnos pont éjszakás voltam. Ekkor nem voltam mellette. Rosszul volt, hívta a mentőt, bevitték. Azzal járt ez a dolog, hogy elvetélt, hogy kivették a méhét.*

– **Igen? Ez nem lehetett könnyű neki.**

– *Igen, be is perelte a kórházat. Nagyon megviselte. Valami ügyvéd megígérte neki, hogy ezt 99%-ban megnyeri. Nem összegről volt itt szó, hanem maga a tény. Onnantól kezdve, hogy kivették a méhét, vége volt... Ő azt mondta, hogy többé nem nő. Nemhogy nem fekdűtünk le, nem is aludtunk egy ágyba. Pszichológushoz kellett járni. Katasztrófa volt, nem lehetett a közelében élni. Pedig én aztán csendes ember voltam mindig. És akkor mondták neki, hogy perelje be a kórházat, mert öt vagy hat milliót kaphat. De az volt a minimális tétel, onnan indulnak fölfelé. Nem azt mondom, hogy jó kell ötszázezer forint. Nem. Ötmiliótól indult. Ilyen törvény van. És akkor ment éveken keresztül a per, és végül a kórház nyerte meg. Az ügyvéd úr már el sem jött, hanem valami helyettesét küldte el. Úgyhogy cserben hagyta végül is. Mert ő egyedül kicsi volt a kórházhoz képest. Mert meg lehetett volna csinálni – a méhét már úgysem lehetett visszacsinálni, se semmit – de akkor legalább kiszúrták volna a szemét valamilyen pénzzel. Mert ő ezért nagyon sokáig nem tudott menni dolgozni, mert kiakadt. Kész. Nem csodálom. Bárkinek mondtam, mondták, hogy ez így van. Gondoljon bele. Ez volt ő. De én dettó! Engem annyira padlóra küldött ez, hogy miért nem*

jöhetett össze. Hogy nehogy már összejöjjön. Nagyon bántott. Annyira megbántott. Lett volna egy közös gyerekünk. Mindjárt más... egy új életet kezdtünk volna, azt garantálom. Hát nem így történt... Mi volt a reakcióm? Pia. Pia. Pedig az elején ő megmondta, hogy „Laci, nem szeretem, ha piálnál, nem szeretem, ha piaszagú vagy”. Be is tartottam egy darabig. De volt olyan, hogy elhívott strandolni valahová, és meg is hívott. Csak azt mondta, hogy mértékkal. Az volt a lényeg, hogy mértékkal. Úgyhogy ebből nem volt probléma. Viszont az után probléma lett. Akkor is úgy éreztem, hogy nekem semmi nem sikerül az életben... Hát persze, ez jóra nem vezetett. Most utólag könnyen mondom. Menet közben egyfolytában mondta a Lujzi, hogy változtassak munkahelyet, olyat, ahol csak délelőtt kell dolgozni. Meg látta, hogy megterhelő volt nekem, hogy állandó éjszakás voltam. Hónapokon keresztül. Mert kirúgták a biztonsági szolgálatot, és a főnökség a saját embereiből oldotta meg. Nem kellett biztonsági őr, hanem saját dolgozó vigyázott a telepre. A délutános műszakot kiengedtem. Bezártam a kaput, sorompó le, be volt riasztva és videókamerázva. Lopásról szó sem lehetett. És közben dolgoztam egyedül. Ki volt írva, hogy mit kell csinálni. Szárazjeget kellett gyártani, vagy orvosi gázokat kellett megvizsgálni, minőségi bizonyítványt kiállítani. A cégnek is jó volt, meg nekem is, mert jó pénz volt. Akkor háromszázezer forintot is megkerestem. ...

Na és akkor pia. Műszakból ki... Kollegákkal... Senkinek nem volt családja. Na és akkor, máig emlékszem rá, névnapom volt. Megvolt ott az a szokás, ha valakinek névnapja van, születésnapja van, vinni kellett piát. Most is ez volt. Bevittem két üveg pezsgőt, erre voltunk kilencen. Mindenki ivott belőle, kivéve az egyik, mert ő kocsival volt, ő nem ivott. És ez reggel hat órakor volt. És én nem tudom, volt egy kollega akkor... Ennek a srácnak véletlenül ráültem a szendvicseire. Nem figyeltem, ráültem. Úgyhogy ő ezen kiakadt. Látta ezeket az üvegeket, és akkor ő felment és szólt a csoportvezetőnek, hogy a László piált. Látott, hogy előtte ittam. Csak az volt az egészben a szomorú, hogy mindenki ivott, ő is ivott. Egészségre! Isten éltesse! Ami ilyenkor szokás... És ez a marha – mindegy, hogy marha vagy nem marha – fölment, szólt, hogy szondáztassanak meg, mert izé. Na hoppá, felhívatattak. Na most mit csináljak. Azt mondta nekem, hogy „Vagy lebuktatsz mindenkit, vagy nem tudom...”. És hát most nem mérlegeltem. Jó hát akkor ittam, így jártam. Mondtam is: „Nem is fújok meg semmit... Így jártam”. Megvolt a névnapom, és a közös megegyezés is. Viszlát! A jó pénzkereseti lehetőségnek annyi volt. Na, és akkor innentől kezdve velem elindult a lejtő nálam. Ez volt 2004 végén, 2005-ben lett a Lujzi terhes. Onnantól kezdve elindult a lejtő nálam. Munkahelyet nem tudtam találni. Egyszerűen a szakmámban nem tudtam elhelyezkedni. Maradt az építkezés, hébe-hóba. Az viszont bejött, hogy én már nem is tudom, hogyan... Valami ismeretség által... Megkérdezték tőlem, hogy tudok-e kertészkedni. „Persze, én mindent tudok.” Így kerültem egy fogorvoshoz, aki a Hűvösvölgyben lakott, és gyönyörű kertjük volt. Na, azt kellett nekem csinálnom. Majdnem mindennap kellett mennem. „Ehhez értesz László?” „Persze.” „Ehhez is értesz?” „Igen, ehhez is.” Szóval ez

ment. De feketén. Mindennap megkaptam a kis pénzikémet. Semmit nem raktam félre. Hívtam fel a Lujzit, amikor megvolt a pénz, elmentünk vásárolni. A pénznek annyi volt. Ő sem dolgozott. Ez így ment... És akkor menet közben kezdtek nálam jelentkezni a problémák. Magas vérnyomás. Én nem tudom, de tizenkét diagnózisom volt akkor. Mert ennek az embernek a fia mondta, hogy lát bennem valamit, és hogy ő engem innen kivesz. És akkor elvitt engem a vállalkozásába, építkezésre, állványozáshoz. Ez hivatalos munka volt, a munkaügyi központon keresztül ment. És akkor volt orvosi alkalmassági, és akkor az orvos azt mondta, hogy: „...úr, maga nem hogy állványra nem mászik, hanem még a földön sincs helye. Kórház!”. És akkor a srác megdumálta, mert kelletttem, és akkor mentem dolgozni. És a pia akkor ment tovább sutyiban. Addig, addig, napi szinten... Nem tudok mennyiséget mondani. A szintet tartottam, se be nem voltam rúgva, se józan nem voltam. Lujza nagyon haragudott rám. Én viszont megoldottam, mert bárhová léptem a házban, mert vagy táskában, vagy szekrényben, mindenhol volt pia. Nem kellett boltba ugráljak. De volt olyan, hogy azt hazudtam, hogy nincs cigim, hogy elugrok cigiért. Az első persze az volt, hogy bevágtam valamit, és hoztam még valamit mellé. Tehát megoldottam én. Ez az építkezési téma aztán annyiban változott, hogy ez a fogorvos abban az időben járt teniszezni. Valószínű beszélt valakivel, aki megkérdezhetette tőle, hogy ismer-e valakit, aki tud kertet rendezni. És ő engem ajánlott. Találkoztunk. „Gyere, ezt kell csinálni!”, és onnantól kezdve odaragadtam. Ez viszont a Sváb-hegyen volt. Sváb-hegyen, a fogaskerekűnél van egy óriási telek, egy ezernyolcszáz nem tudom hányban épült kastély. Ki is van írva, hogy „természetvédelmi terület”. Na, nekem azt kellett csinálnom. Minden áldott nap volt mit csinálni. Mindent kellett csinálni.

Ez a palotácska – úgy tessék elképzelni – akkor volt kiadva 7500 euróért. Volt egy másik ingatlanjuk Gazdagrét kertvárosában, az 2000 euróért. Az egyik amerikaiaknak volt kiadva, a másik németeknek. És mind a kettőt kellett csinálnom, felváltva. Fűvet nyírni, gereblyézni, festeni, renoválni, bármit. Szabad bejárásom volt a házba. „László, gyere ide!” László ment. Odamentem. Engem nem lehet eladni angolul sem, németül sem. Mindennel meg voltak elégedve. De a képlet ugyanaz volt: kaptam pénzt, ment is a pénz. És a Lujzinak ez nagyon nem tetszett. És folyamatosan mondta, hogy: „Ez így nem fog menni, Laci! Ez így nem fog menni, Laci!”. Nem hallgattam rá. Egy párszor meg is csinálta, hogy: „Így jöttél haza, akkor takarodj!”, nem engedett be. Könyörögtem, de csak nem engedett be. Mondom, ezt kétszer megcsináltam. És akkor 2011-ben mentek az amerikaiak, mert lejárt a mandátumuk. A nő az nagyon jól tudott magyarul, beszélgetett velem. Megkérdezte tőlem, hogy nem-e mennék velük Manhattanbe, kertvárosba, az ő kertjükbe. Manhattanbe? Adtak ezer eurót, hogy legyen meg a repülőjegyem. Én nem gondolkoztam rajta. Én már egyszer utaztam, ide Magyarországra. Itt a saját nyelvemen beszélek, magyar vagyok, ott meg nem. Így fogtam az ezer eurót, beváltottuk Lujzival, és kifizettük az elmaradt gázt, meg villanyt. Le lett rendezve. Hanem le volt rendezve az Amerikába menés. Hanem ezek

elmentek, a lakásukat fel kellett újítani, apró-cseprő izéket kellett festegetni. László megcsinálta. Le lett festve. Nekem kevesebbet kellett fizetni, mint egy festőnek. 4-5000 forintból megúszta naponta. Mindegy, megcsináltam. És ott menet közben augusztusban, egyik szép nap főzicskéltem a Lujzinál. Be voltunk áztatva, a konyhát beáztatta a felső szomszéd. Potyogott le a vakolat. Volt szólván a fenti szomszédnak, hogy „Ne tessék haragudni, de tessék valamit csinálni!”. Hogy nem ők voltak, nem ők voltak. Leesett már a vakolatból, megint szólván volt, megint nem csináltak semmit. Nem tudom hányszor megmondtuk. De azon az ominózus nap csinálom a kaját, kevergetem (ez pont a tűzhely felett volt), és egy ekkora vakolat beleesett a jó zsíros, olajos edénybe, és fölfröccsent rám. Lujzi nem volt ott-hon. Ez kellett nekem? Na jól van, fölmentem, kivertem ott a balhét. Biztos nem beszéltem szépen. Akkor jött a fia, lekiabált a második emeletről. Az édesanyja viszont előállt azzal, hogy „Tudja-e hogy önkormányzati lakás ám, amiben lakik?“, és szól az önkormányzatnak, hogy én itt lakok, és nem vagyok bejelentve. Na amikor Lujzi ezt meghallotta, ő azt mondta, hogy őt nem érdekli, nem akarja, hogy kirakják őt, szóval menjek el. „Hova menjek?” Nem érdekli. Kész.

És akkor én nagy büszkén „jól van!“, fogtam magam, és elmentem. És nem engedett vissza. Hiába könyörögtem, hiába telefonáltam, nem engedett vissza. Ez volt 2011 augusztusban. És akkor én úgy jártam a Sváb-hegyre dolgozni, hogy nem volt hol aludjak. Ledolgoztam ott héttől három-négy-ötig, aztán eljöttem onnan. Nem lakott ott akkor senki, akkor volt a renoválás. Hirdetés volt feladva, hogy kiadó az épület: hét szoba, négy fürdőszoba stb., konferenciaterem, garázs. Jöttek az emberek, megnézték, aztán elmentek. Mindennap volt mit csináljak. Volt kulcsom mindenhová. A tulaj reggel odajött, vagy ideadta a pénzt: „Jól van, háromig dolgozol!“, és ideadta a pénzt. Vagy odajött délből, vagy menjek fel hozzájuk is takarítani. Azt is megcsináltam. És akkor teltek a napok. Én dolgoztam, elvégeztem a munkát, átöltöztem, és eljöttem onnan. És akkor nem volt hol aludjak, nyár volt, augusztus, jött szeptember. Este elmentem parkba, a lényeg az, hogy kint aludtam. Enni nem ettem nagyon, csak hébe-hóba. Nem volt senki, senki, aki kinyissa a szememet, hogy „Állj már le, mert nem jó az, amit csinálsz, László!“. Megvártam míg besötétedett, hogy a szomszédok ne lássák, és visszamentem. Nem a házba mentem, mert az estére be volt riasztva, hanem hátra mentem, a szerszámos épületbe szépen lefeküdtem. Az túlzás, hogy tudtam volna aludni. Egy-két óra... Úgy néztem ki, mint a mosogatórongy. Na és így szépen húztam, elhúztam egészen az októberi fagyokig. Akkor már fagyok voltak. Azt már nem bírtam. Akkor egész nap munka, nem alvás, meg a pia. Senki, semmilyen kapcsolatom nem volt senkivel. A huszonnégy órán keresztül volt, hogy senkivel nem beszéltem. Csak azzal, aki feljött a tulaj, váltottam egy-két szót. És hát ráadásul az ausztráloknak megtetszett az épület. Kivették, és vettek nekem egyenruhát. Ilyen gyönyörű szép szürke, piros csíkkal, meg minden. És mondták nekem, hogy „László, ez minden áldott nap pengére legyen vasalva. Pecsét ne legyen rajta“. Csak ő ezt nem tudta, hogy nekem nem volt hely,

ahol aludjak, mossak, meg vasaljak. Nagyon próbáltam vigyázni rá. De nem kellett sokáig vigyázni rá, mert egyszerűen addig ittam, ittam... Nagyon el voltam keseredve, nagyon padlón voltam... És tudtam, hogy nem lesz jó vége ennek. És eljött az ominózus október 21. Eljutottam egy olyan szintre, hogy nekem nemhogy kaja nem kellett akkor – immár harmadik napja – hanem már pia sem kellett. Hát nem tudom, hogy mondjam...

– **Akkor továbbra is a szerszámosban aludt.**

– *Igen. Akkor már nem tudtam aludni. Mínusz 5-6 fokok voltak. Meg lehetett fagyni. Szar-rá voltam fagyva, nem titkolom. Beteg is lettem, megfáztam. Eljutottam odáig, hogy jártányi erőm nem volt. Meg akartam halni. Ilyen delíriumok voltak. Nem tudom... Rossz így rágondolni, nagyon rossz. Az, hogy én a halált láttam. Na elrendeztem magamban: „Na László, eddig volt! Nincs tovább! Nincs! Vége! Itt vége az életemnek! Vége! Vége! Vége!” Én nem gondoltam ekkor gyerekekre, meg semmire. Semmire! Senkire. Csak arra, hogy dögöljek meg, és ne szenvedjek.*

Na, hát nem dögöltem meg, jelzem. Nem dögöltem meg. De ez hajszálon múlt. Mert ott van a falon a meghallgatott imádság...

Meghallgatott imádság:

Erőt kértem az Úrtól, -
s ő nehézségeket adott,
melyeken megedződtem.

Bölcsesséért imádkoztam, -
és problémákat adott,
melyeket megtanultam megoldani.

Előmenetelt óhajtottam, -
gondolkodó agyat és testi erőt kaptam,
hogy dolgozzam.

Bátorságot kértem, -
és Isten veszélyeket adott,
melyeket legyőztem.

Szeretetre vágytam, -
és kaptam az Úrtól bajba jutott embereket,
hogy segítsék rajtuk.

Kegyes jóindulata helyett
alkalmakat kaptam a jóra.

Semmit nem kaptam, amit kértem,
és mindent megkaptam, amire szükségem volt.

Meghallgatta imádságomat!

– Ööö ... És itt van ez a másik is (meghatódva mutatja):

Uram, adj türelmet, hogy elfogadjam, amin nem tudok változtatni.

Adj bátorságot, hogy megváltoztassam, amit lehet,

és adj bölcsességet, hogy a kettő között különbséget tudjak tenni.

– És akkor lepergett előttem az életem. Végig, minden. Mit csináltam rosszul, mit csináltam jól. Végül az volt, hogy semmit sem csináltam jól, és megérdemlem. Valaki, valami azt súgta, hogy ne adjam fel, mert van kiút...

– **Ez így belülről jött?**

– Igen. ... Lehet, hogy hülyének tetszik nézni...

– **Nem. Nincsenek véletlenek.**

– Úgy éreztem, hogy valaki mondja nekem, hogy ne adjam fel. Jelzem, hogy nem tudtam felállni. Ültem egy útnak a szélén. Mondom nem álltam neki dolgozni. Jött a hang belülről, hogy: „Ne add fel! Ne add fel!”. Annyit csináltam, hogy annyi lélekjelenlétem, vagy erőm, vagy mi volt... Vettem a telefonom. Nem volt rajta egy fitying sem. Csak annyit csináltam, hogy rácsörögtem a Lujzira, visszahívást kérve. És akkor visszahívott, felhívott. Állítólag annyit mondtam a telefonba, hogy „Nagy baj van, segíts rajtam, mert végem van”. Kérdezte, hogy hol vagyok? Kinyögtem, hogy hol vagyok. Mondta, hogy maradjak ott. Mert előtte kérdezte, hogy tudok-e jönni. Mondtam, hogy nem, egy lépést sem. Hideg volt, nagyon hideg volt. Maradjak ott! Ott maradtam, és ő eljött. Jött a Lujzi. Végül is azt kell mondanom, ezt már számtalanszor elmondtam, hogy én valahol az életemet köszönhetem neki... Köszönhetem neki ott, meg azt, hogy most itt vagyok... Annak köszönhetem, hogy kirakott. Lehet, hogy ez csúnya dolog, meg akkor nagyon haragudtam rá, hogy kirakott. De ha ő ezt nem csinálja meg akkor, akkor valószínűleg vagy halálra ittam volna magam, vagy nem tudom... Édesapám 52 éves volt mikor az ital miatt meghalt. 40 kiló volt. Én viszont, mikor ez történt, 60 kiló voltam, és most 80 kiló vagyok. És akkor jött a Lujzi, levitt az ügyeletre. Ott rám néztek, vérnyomás... Mit tudom én mi. Meg adtak valami kaját, már nem emlékszem. De nem voltam berúgva. Pia nem kellett. Nem kellett akkor semmi az égvilágon. Rám néztek, és azt mondták, hogy: „Kész, ez kórházi eset!”, és akkor elvittek a krízis pszichiátriára, az Alsó Erdősorra. Nem a bolondok közé, hanem eggyel feljebb. Na, ott lecsengett az egész életem. Hát persze, begyógyszereztek. Egyfolytában sírtam, meg akartam halni. Meg utána nagyon rosszul voltam, három-négy nap az alkohol elvonás miatt. Ezt nem kívánom senkinek. És hagyták. Tehát remegés... Nem is tudom elmondani. Még egyszer ilyet megélni neeeeeem, azt az egyet nem. Valahogy átlendültem ezen az állapoton. Gyógyszert kaptam. Nem tudtam aludni, rémálmaim voltak, és folyamatosan pergett le az életem. Gondolkoztam, hogy mit nem csináltam jól... És akkor rájöttem saját magamtól... Hogy nem mindig én voltam a hibás. És ezt a mai napig mondják. Mondja a

pszichológus: „László, nem mindennek a pia volt az oka! Volt ott más is. Vagy olyan emberek vettek körül, vagy olyan események történtek. Tehát más is kellett hozzá!”. Ez nagyon nehezen megy nekem, mert én csak magamat ostromoltam.

Na és akkor a pszichiátrián az történt, hogy az én kórtermembe befektettek egy srácot, akit egy idegösszeroppanással kezelték, túldrogozta magát. Én a mai napig tartom vele a kapcsolatot egyébként. 2011 novembere óta. Például ezt a fotelt ő hozta nemrég (mutat egy fekete bőrbevonatú íróasztalszékre). Akár a fiam is lehetne. Valahogy, én nem tudom, hogy, olyan kapcsolat alakult ki, hogy elkezdtünk beszélni. Biztosan ő kezdeményezte, mert én nem. Ő elkezdett kérdezősködni, én meg válaszoltam. És akkor így egy jó baráti kapcsolat kialakult köztünk. Ráadásul az anyukája főnővér volt, csak nem ezen az osztályon, hanem a belgyógyászaton. Gizi néninek hívták. Akkor az történt, hogy tényleg visszatért az életkedvem. Elkezdtem újra élni, elkezdtem enni. Sokáig nem nagyon ettem, zörögtek a csontjaim. Na és akkor ez a srác ott volt. Az anyukája hozott ilyen jobb kajákat, meg ilyesmi. Na és akkor elkezdtünk tornázni. Ja, volt ilyen tornaterem, de ami volt, az mind pocsékul nézett ki. Mi megjavítottuk az összeset. Futópadtól kezdve mindent. Utána onnantól kezdve kötelező volt mindenkinek menni.

Volt egy nagyon fontos momentum: ott először találkoztam ilyen rendes AA foglalkozással. Összecsofították mindenkit, hogy jön két valaki, és majd beszélgetni fogunk az alkoholizmusról. És akkor jöttek, és bemutatkoztak: „Erzsike vagyok, alkoholistá, 13 éve nem fogyasztottam alkoholt”. Néztünk a Zolival: „Mi van? Hülye ez a nő?”. A másik is mondja, a másik is hogy „Kati vagyok, alkoholistá, hét éve nem ittam alkoholt, nincs alkoholvágyam”. Akkor adtak valami brossurát is. Aztán megint jöttek. Így került képbe az AA. Akkor annyira hülyéskedtünk, hogy mentünk a folyosón, és találkoztunk a főorvos úrral, és mondtam neki: „Jó napot kívánok! László vagyok, alkoholistá”. Az meg nézett ránk, hogy nem vagyunk normálisak. Meg szólt, hogy fejezzük már be, ne komolytalankodjunk.

Szóval visszajött az életkedvem, beállították a vérnyomást. Pia nem volt, beállt a vérnyomás is. A gyomorfekély elmúlt szép lassan. Harminc napig voltam ott. Harminc nap után közölték velem, hogy meggyógyultam, itt a zárójelentés, mehetek.

– **Hová?**

– Hoppá, hová? A Zoli az elment hamarabb, de visszajött hozzám. Hozott mindent. Mindig jött, és kérdezte, hogy mire van szükségem. Mindig mondtam neki, hogy „Hagyjál, nem kell semmi. Cigit hozhatsz”. Mindig ellátott minden jóval. Tényleg, le a kalappal. Az a lényeg, hogy szólt az anyukájának, hogy a Lacit kirakják, kéne valamit csinálni. Jó. Papírmunka volt az egész. Átvett az ő osztályára, csak hogy ne kerüljek az utcára. Átkerültem a belgyógyászatra. Ott voltam ugyanabban a kórházban, ugyanúgy kaptam a gyógyszereket. Én éreztem, hogy jól vagyok, jobban vagyok. Mennék én, csak hová? Telefonálgatott a Gizi néni. Ő már több mint negyven éve ott dolgozott. Voltak kapcsolatai, telefonált ide,

oda, amoda. Egyszer csak megjelent egy szociális munkás a Félúton Alapítványtól. Elbeszélgettünk, ugyanígy elmeséltem neki az életemet, a lejtmenetemet. Nem voltam büszke rá, de elmondtam, hogy ki szeretnék mászni. Szent meggyőződésem, hogy élhetek alkohol nélkül is, és én ezt az életet vállalnám, csak segítség kell, mert egyedül nem megy. Ez volt a lényeg, hogy hajlandó lennék-e a Félúton Alapítvány Szenvedélybetegek Lakóotthonában lenni Rákoslígyeten. Teljes ellátás, háromágyas szobák vannak, modern. Tényleg, le a kalappal, kintinban hozzák a kaját. Ugyanúgy gyógykezelnék, ha kell gyógyszer, viszont nincsen tévé, nincsen telefon, nincsen internet, sem újság, nincsen csázkálás a városban, csak AA gyűlés minden szent nap. Mindig máshová kellett menni. Gondolkozzak el rajta. Mondta, hogy ez ingyenes, másoknak 320 ezer forint ez a 12 hetes program, az AA segítségével. De mások ezért keményen fizettek. És akkor elvállaltam, ingyenesen hozzájutottam.

– **Mi volt az, amiért ön ingyen juthatott hozzá ehhez a programhoz?**

– Hát a felvételi elbeszélgetésen az igazgató úr, aki meghallgatott, felkapta a fejét, az élettörténetem hallgatása közben, hogy nem volt hol laknom, aludnom, a XII. kerületben dolgoztam, aludtam... Mondja: „Hoppá! XII. kerületben. Ha így van, akkor menjen el a kerületbe és kérjen egy ilyen hajléktalan igazolást, hogy ott dolgozott, és ott élt életvitelszerűen, mint lakó”. Ez még akkor olyan egy marha ötlet volt. Én odamentem az okmányirodába, hogy „Csókolom. Nekem kéne egy lakcímkártya, ami ide való, konkrét lakcím nélkül”. Nem értette, hogy mi van. Volt ott egy ember, talán csoportvezető, akinek fölkiabált, hogy „Héé, itt van egy fiatalember, erdélyi – jó hangosan mondja - hajléktalan, munkanélküli. Minden hülyeséget mondott, elmondtam ezeket mind, hadd hallja mindenki. „Itt szokott nálunk aludni a parkban”. Mondta az illetőnek, aki lejött, és neki el kellett mondjam még egyszer. Húúú, azt hittem a pofámon lesül a bőr. Az a lényeg, hogy adtak egy ilyen lakcímkártyát, amin az volt írva, hogy nincs utca, nulla szám. Az utca neve: nincs. Házzám: nulla. És ez a mai napig így van a munkaszerződésemen. Ezek a mai napig nem vették észre, hogy nincs utca, nulla házzám. Ilyen utca nincs, hogy nincs utca, meg házzám sem, hogy nulla. Mindegy, fénymásolták.

Ez azért történt tulajdonképpen, mert a XII. kerület tulajdonképpen szponzorálja az Alapítványt. Tehát ugye gazdag kerület volt, és adakozott. Megmutattam ezt a kártyát, és onnantól kezdve ingyen ellátást kaptam. És akkor jött értem a szociális munkás a saját gépkocsijával, elvitt, és akkor elindult egy olyasmi. Ott már célzottan visszajött az életkedvem. Nehéz volt – megmondom őszintén – nehéz volt. Eleinte volt alkohol iránti vágyam, hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem volt. Szép lassan úgy elmúlt, hogy most tőlem dőlhet itten. Itt nem... Itt nem is szabad. Az nem zavar, ha látok valakit, aki iszik. Ne leheljen rám azért. Azt ne, az zavaró. Eleinte volt, hogy bementem a közértbe, mentünk a Lujzival vásárolni. Megkérdezte tőlem: „Nem zavarunk a piás üvegek?”, mondom: „Nem”. Na és akkor ott voltam a Félút-ban. Nagyon jó volt, értelmes emberek voltak. Az egy dolog,

hogy alkoholisták voltak. Asszem volt egy játékszenvedélyes, meg egy drogos is. Volt tévé, de csak olyan filmeket raktak föl, amiben szerepelt az alkohol vagy a drog. De inkább az alkohol. És az volt a lényeg, ha tetszik hinni, ha nem – hogy minden egyes filmben kellett találni olyat, amivel tudok azonosulni, ami valaha megtörtént velem. És olyan film nem volt, amiben én nem találtam volna valamit, ami velem is meg ne történt volna. Vagy az, hogy a srác megfogta a piáját, vagy az, hogy részegen ment dolgozni. Valami mindig volt. Voltak ilyen filmek, voltak előadások, ott egy professzor beszélt az alkoholizmusról. Jó volt. Három hónapon keresztül ment ez. December, január, február. És írni kellett állandóan a filmekről. Végigvettük az AA-nak a 12 lépéses programját. Azon is végigmentünk. Mindig voltak meditációk, amik egy-egy mondat alapján voltak. És így ki lehetett fejteni, hogy milyen gondolatokat ébresztett. Mi jut eszembe? És mindig írni kellett. A végén nekem összegyűlt egy 500 oldalas anyag. Amikor jöttem el, nekem mutatták, hogy „László, ezt maga írta”. Nem hittem el. „Ééén?”, „Maga”. És nem kaptam meg, mert felhasználják tanulmányba. Úgyhogy az volt az érdekes, hogy nagyon elégedettek voltak velem az igazgató és az ápolónő. Lejárt a kilencven nap, három hónap. Tudták, hogy nincs hová mennem. Nem voltam még hajléktalan szállón a bűdös életben. Félttem tőle. És akkor kitalálták, hogy még maradhatnék ott. Volt ott internet, lett volna alkalmam állást keresni. Csak egy dolog volt. Volt egy srác, akivel egyszerre mentünk oda. Olyan volt, mint a pincsi kutya, mindenhová jött utánam. Egy szobában voltunk. És egyszerre nem tudtam volna megcsinálni azt, hogy én maradjak, ő pedig húzzon el. Pedig a srác egyáltalán nem vette komolyan. Az AA gyűléseken is aludt. Az én tudomásom szerint ivott is néha. Mindig vett egy-egy kis üveget, és benyomta, és akkor rágógumi meg mit tudom én mi, és nem vették észre. Amúgy szonda volt. De volt, aki át tudta verni a szondát, volt, aki nem. Volt olyan női személy, aki ráfogta a Corega-ra. De kivetették vele a fogát, hogy fújjon úgy, meg fújjon amúgy, és lebukott. És ő fizetett keményen, és még két hete volt, és mehetett haza. Itt nem ez volt a lényeg. Vagy akarok, vagy nem akarok. Saját magát verte át, nem azt, aki ott dolgozott. Na és az a lényeg aztán, hogy lejárt ez a program. Nem tudtam ott maradni. Ha nem lett volna ez a srác, maradhattam volna, és kereshettem volna állást. Kaja, szállás meg lett volna. Nem kellett volna fizetni se szállásért, se kajáért, és szabadon cirkulálhattam volna. Az előadásokra meg mehettem volna, ahogy időm engedte. Na és akkor mit csináljanak? Vaspálya... A Vaspálya utcai szálló jött.

– **Akkor ez miért is nem jött össze? A vezetőség támogatta ebben, nem?**

– Igen, támogattak volna, de őt már nem. Mert neki nem volt megfelelő a hozzáállása. Amúgy neki itt van a nővére, meg a szülei Budapesten. Vannak hozzátartozói, nekem meg nincsenek. Neki onnan menni kellett.

– **A vezetőség kivételezni akart, de nem kettejükkel, hanem csak önnel.**

– Egy hely volt, egy vendégszoba, amiben volt egy ágy. Na mindegy, ez nem jött össze, így következett a Vaspálya. Ez ilyen absztinens hajléktalan szálló. Csak azok mentek, akik vállalják, hogy nem ittak. Itt van a lehetőség, hogy internet, meg szociális munkás, meg segítenek, hogy újra talpra álljon az ember. Na jó, nagyon szigorú volt akkor, háromszori megbeszélés után mondták, hogy jöhetek. Én ott elmondtam, hogy mik az elképzeléseim, miért jöttem. Szeretnék kilépni ebből a nyomorból, meg munkát szeretnék, a saját szakmámban. Nagyon szeretnék megint a saját szakmámban dolgozni. Jó. Odamentem. Nekem nagyon új volt a hajléktalan szálló. Egy szobában négyen voltunk, vagy hárman. Nagyon sokáig voltam egyedül. Az volt a legjobb.

Én nagyon alkalmazkodó típus vagyok. Sokat elviselek. De azért itt már sok minden kiütötte a biztosítékot. Tehát olyan is volt, hogy láttam, hogy isznak a szobában. Szólhattam volna, de nem szóltam. Avval csak rosszat csináltam volna. Csak annyit kértem tőlük, hogy: „Itt bent nem fogyasztasz alkoholt, jó? Kimész innen, és bárhol elfogyasztod, és annyit iszol, hogy hullá részeg leszel, de az én szemem láttára, légy szíves, ne fogyasszál alkoholt!”. Nem fogadta meg a tanácsomat. Meg különben is járt AA gyűlésre, ami nem fer szerintem. Addig csinálta, míg a szonda lebuktatta. Ilyenből az én szobámban 8 volt. Nyolcan voltak ott folyamatosan. Egyszerűen nagy volt ott a fluktuáció. Én visszajárok oda, hetente egyszer szerdánként. Most pénteken megyek délelőtt a pszichológushoz. Én látok ott embereket nagyon sokat, és nem látok semmi előrelépést rajtuk.

– **A Vaspályára a szociális munkásához szokott menni?**

– Igen, meg a pszichológushoz. Hetente, de van mikor csak kéthetente. Szoktunk beszélgetni, nagyon jól tett. Ki-fe-je-zetten nagyon jól tett (mondta nyomatékosan). Ez az ember, mert meg kell mondanom – a Körmendi Gábor egyébként – le a kalappal előtte. Nem tudom, hogy másoknak milyen szoc munkása van. Én valahogy nagyon kifogtam. Vagy én vagyok elfogult, de én szerintem...

– **Vagy olyan a hozzáállása.**

– Igen, igen. Vagy énszerintem, hogy odakerültem 2012 februárjában, és... (gondolkodik). Tavaly februárban volt egy év. És maradhattam volna még egy évet. ... Az a lényeg, hogy ne keverjem a szezonat a fazonnal. Odakerültem az AA-n keresztül. Az AA-n nagyon nem mertem megszólalni, soha. Én egyszer-kétszer felszólaltam. Láttam, hogy leszárják nagy ívben, és az rosszul esett. Azt mondják, hogy nincsen rossz AA gyűlés. Én kifejezetten mindig nagyon vártam a gyűléseket, és az emberek miatt.

– **A város több részén gyűltek össze, és mindig más társaság volt?**

– Igen, igen. Volt olyan nyugdíjas, aki ráért, és máshol is megjelent. De például volt ez a rákosligeti, az nem messze volt a Félút-tól, nemhiába az volt a kedvencem. És akkor már

elkezdttem dolgozni építkezésnél valakinél. Akkor az szintén ott közel volt. De az sajnos megszűnt, mert nem nagyon jártak oda emberek. Ha húszan voltunk, az nagy szó volt, ha tízen, az már kevesebb, de volt mikor négyen-öten jártunk. Nem volt értelme, és így saját magunkat feloszlattuk. Nem volt miért. A bérleti díjat fizetni kellett. A családsegítőnél béreltünk egy termet háromezer forintért... Az a lényeg, hogy egyszer felszólaltam és elmondtam röviden az élettörténetemet, meg hogy munkát szeretnék sürgősen, a megélhetés miatt, csak hogy a napi betevő meglegyen. Talpra szeretnék állni. Hogyan lehet? Csak munkával. Az ember pénz nélkül meg van lőve. Vége volt az AA gyűlésnek, s mondja az egyik srác, hogy „László, szeretnék veled beszélni”. Jó. „Hogy is van ez? Van kedved takarítani? Nem derogál?” „Nem. Nekem per pillanat arra van szükségem, hogy megélhetésem legyen. Van hol aludjak, nyugtom van, csak hogy a napi betevő meglegyen. És menet közben keresek normális állást.” „No akkor az van, hogy takarítani kell egy nyolcemeletes irodaházban. Ezt tudom javasolni.” Ott kellett takarítani, vécéket is, mindent. Ez 2012-ben volt. És elmondanám, hogy most vegyésztechnikusként dolgozok, de azért most is járok oda, mellékesbe. Nem kell mindennap mennem, csak hétfőn, szerdán, pénteken, és egy óra alatt végzek. Na jó, legyen másfél óra. Nem akartam a srácot cserben hagyni. Mert amióta én csinálom, azt mondják, hogy így nem néztek ki vécék. Allergiás vagyok a koszra. Szegényen nőttem fel, utána sem dúskáltam, de a koszt nem szeretem. Itt, ahol lakom, itt is a rendet szeretem, meg a tisztaságot.

No de félbehagytam valamit, amit szeretnék elmondani, a gyerekekkel kapcsolatban is. Elvállaltam a takarítást. Arra jó volt, hogy legyen valami, de nagyon karcsú volt. Szintén az AA ülésen egy másik ember megkeresett, hogy „Most rúgtam ki két ember, mert isznak. Nincsen kedved beugrani? Tudsz betont keverni?” „Tudok. Én nem szeretek tétlenül ülni.” Jó és akkor mentem. A végén ketten maradtunk, ő a vállalkozó, meg én. És válllvetve dolgoztunk, házfelújításokat csináltunk. Naponta fizetett. De ő már kicsivel többet adott ezért. De még mindig az volt, hogy nem voltam bejelentve. Mondtam is neki, hogy „Zsolti be vagyok-e jelentve? Mennék orvoshoz. Nem akarom, hogy ne kapjak ellátást”. Szépen kértem a Zsolttól, hogy próbáljon meg bejelenteni. Mondta, hogy majd beszél a feleségével. Két hétig nem szólt semmit. Én szóltam neki, hogy kidobott a gép, hogy nincsen tébém, amikor voltam orvosnál. Rákérdeztem, hogy mit beszéltek meg a feleségével. Azt mondta, hogy nem engedi. Na ez volt.

Több síkon futnak a dolgok, és akkor menet közben a Vaspályán a Gáborral írtuk az önéletrajzomat, átváriáltuk, és akkor célirányosan csak vegyésztechnikus állásokat kerestünk. Ha tetszik, ha nem összesen 2550 – addig számoltam – annyi önéletrajzot elküldtem. És egyfolytában az volt, hogy köszönjük jelentkezését, betelt. Köszönjük, így, köszönjük úgy. Csak azt nem mondták, hogy te állat, elmúltál ötven éves, ne ugrálj. Márpedig ez volt. Nem kellek én már a kutyának sem. Nagyon-nagyon magam alatt voltam. Nagyon el voltam keseredve. Az volt, hála Istennek, hogy a Gábor melletttem állt. Meg melletttem állt az Erika

nevű pszichológusnő, aki rendkívül szigorúan azt mondta, hogy „Márpedig nem szabad feladni!”. Vegyésztechnikus, vegyipari szakmunkás, minden, ami vegyészettel kapcsolatos, mindenre jelentkeztem. Csak jönne már be. Lett volna egy a Richternél, a debreceninél. Csak az úgy volt, hogy hívtak állásinterjúra. Reggel kilenckor szóltak, hogy három órára várnak szeretettel. S nem volt négyezer forintom, hogy leutazzak. Kapcsos zárójelben hozzáteszem, hogy ez a betonozás azért nem volt folyamatos. Ha esett az eső, akkor semmi. Ha a Zsoltnak olyan kedve volt, akkor nem dolgoztunk. Neki nem voltak anyagi dolgai. Én meg menet közben magamra vállaltam két részletet, ami a Lujzinál keletkezett. Egy hitelkártya, meg egy T-Home-os tartozás, amit nem tudtam fizetni. Az egyik négyszázvalahányezer, a másik kétszázvalahányezer. Az utóbbi most jár le. Abból már csak egy nyolcezer van hátra. A négyszázvalahányezrest meg lecsökkentettem százhatvanezerre. És annak is nemsokára vége (mondja nyomatékkal). Hogy tudtam ezt elérni? Mondom, nem adtam fel. Nem adtam fel. Bízva-bíztam abban, hogy... Mentem itt a 151-es busszal sokszor. Nézem, hogy balra Richter, jobbra Richter. Nézek a buszon a leszálló emberekre: „Ezek az emberek mitől különböznek tőlem”. Mennek dolgozni és kapják a kb. kétszázezer forintjukat. Én meg itt vagyok. De be kell jönnie, türelemmel várni kell. Ugyanakkor láttam a hirdetésüket valamelyik álláshirdetőnél. Ahol táblába volt foglalva, hogy hol tart a jelentkezésem elbírálása. Hát volt olyan, hogy az októberi jelentkezésem még februárban elbírálás alatt volt. Ezt már nem hiszem el. Ez már komolytalanság, hülyeség.

Na, és akkor óriási izé volt, hogy az Erikával [pszichológus] kerestem a hibát, kerestük a hibát. Meg volt mondva, hogy én kilógok a sorból. Hogy én nem illek oda. Az igazság az, hogy nem lehetett ott a Vaspályán nagyon beszélgetni az ottaniakkal. Mert az engem nem érdekelt, hogy arról beszélgettek, hogy mikor hol laktak, meg hogy hol ettek, mit ettek. Ez engem nem érdekelt. Úgyhogy az Erikával meg a Gáborral beszélgettem. Nagyon drukkol-tak. Mászkálgattam. Az Erika például megcsinálta azt, hogy volt egy HR-es ismerőse, és átírták az egész önéletrajzomat, motivációs levél. Én egyedül biztos nem tudtam volna így megcsinálni. És akkor 2013. február... Ja bocsánat. A Gáborral amikor beszéltem, akkor minimum egy órát foglalkozott velem. Leültünk az internet elé, és akkor állásokat kerestünk. Nagyon sokat segített. Mondom, le a kalappal. És akkor egyik nap februárban, nézzük a hirdetéseket. ... vegyésztechnikust keresnek. Nézem a címet. Mondom Gábornak: „Ez a volt Vegyi Művek. Én ott dolgoztam 90–96-ig. Ez annak a címe. A Vegyi Művek megszűnt, olyan, mint egy szellemtanya. Ez egy kft. A Vegyi Művek három-négy épületét felújították, és ott van egy vegyipari kft. Ennyi. No mondom, ezek azok. Na ezt megláttam. Ide azonnal jelentkezek. Azonnali hatállyal önéletrajz, motivációs levél, minden. Ott volt ráadásul az Erika is, mert valami tanácskozás volt.

És akkor gondoltam egy merészet. Felmentem, lefürödtem szépen, és vettem magam, és elmentem oda személyesen. Senki nem hívott. Mondtam a Gáboréknak: „Én ezt nem akarom hagyni, ez nekem kell, kész!”. És akkor odamentem. Azt elmagyarázni sem tu-

dom, hogy én leszálltam a Határ útnál, és sétáltam az Illatos út felé. Feljött, hogy itt sétáltunk el a gyerekekkel, meg ugye ott dolgoztam sok időn keresztül. Képtelen voltam busszal menni, úgyhogy gyalog mentem. Be is kellett, hogy vegyek egy nyugtatót. Bevettem. Vagy három cigit elszívtam a portán. Aztán továbbmentem, bementem. Ott megkérdeztem, hol a ... Kft.

Ha nem tetszett ismerni, de én ismerem magamat. Amit csináltam az annyira ellentmondott annak, hogy én milyen voltam, hogy én nem tudtam egyedül semmit elintézni. Itt bekopogtam. Két nő ült ott, mondom: „Csókolom, ne tessék haragudni, most küldtem el az önéletrajzomat, két órája jelentkeztem önökhöz. Jöttem, mert én itt dolgoztam a Vegyi Műveknél. Szerettem itt dolgozni, meg tetszik, meg szerettem a kémiát...” – nyomtam nekik a szöveget. Ez megint új volt tőlem, mert én nem vagyok ilyen. Azt mondja a két nő: „...úr, ez mind jó. De be vagyunk havazva munkával, és ön a százhatvan valahányadik jelentkező, és még van két hét, hogy jelentkezzenek az emberek. És csak három ember kell”. Úgyhogy sajnálják, most nem tudnak semmit mondani, türelem... Türelem. Erre én: „Nagyon szépen kérem, ha igen, ha nem, szóljanak. Ne e-mail-ben, hanem telefonon. „Jó, ezt megbeszéltük.” És akkor elkullogtam onnan. Viszont egy-két dolgot azért kérdezett. „A Vegyi Műveknél hol dolgozott? Ezt ismerte? Azt ismerte?” Magyarul visszakérdeztek, hogy nem-e lóddítok, meg ilyesmi. Hát persze, természetes... Na és akkor jött az a két hét... Én menet közben betonoztam. Két napig mentem, három napig nem. Három napig mentem, két napig nem. Ugye, ez így ment. Ezzel tele volt már a hócipőm. Mondtam a Zsoltnak, hogy: „Zsolt, én keresek ám állást”. „És mikor fogsz menni?” „Nem tudom, bármikor bejöhet, de lehet, hogy várok x hónapot.” És akkor vártam, vártam. Az egyik szép nap a munkaruhámban, a kantáros nadrágomban a mellkasomnál a zsebben volt a telefonom. Egyfolytában azt éreztem, hogy rezeg, rezeg, csöng a telefon. Én meg kapkodtam oda, mindig megnéztem, de nem volt nem fogadott hívás. Vissza. Nincs, nincs, nincs. Így telt el a délelőtt. Közben zajlott a betonkeverés, zaj volt, fúrás, mentek a gépek, minden. És egyszer csak, amikor síri csend volt, a légy zümmögését lehetett hallani – ha lett volna – és akkor egyszer csak csörög a telefon. „Jó napot! – aszongya – mikor lenne kedve bejönni egy állásinterjúra? Holnap? Holnap után?” „Most nem lehet?” „Most ráér?” „Én rá.” „Akkor jöhet, bármikor.” Lapát el, kész átöltöztem, szevasz. Na most nem érdekelt, hogy szép ruha meg izé... Rongyos nem voltam. Mindegy, bementem úgy. Állásinterjú. Zsolt az köpni-nyelni nem tudott. Mondtam neki: „Dolgom van, közbejött valami”. Kész, ennyi. És akkor elmentem állásinterjúra. Akkor egyedül én voltam ott és a két nő.

– **Ugyanaz a két nő?**

– Igen. Azóta már más a viszony, mert tegeződünk. Szóval kértek, hogy meséljek, és akkor kellett meséljek. Mit dolgoztam? Mit csináltam? Nagyon nem tetszett nekik, amit kihagytam, az a rész. Azt is megoldottam. Mondtam, hogy – egyébként nem hazudtam, az igazat

mondtam – Lujzi ugye lebetegedett, mellette voltam, segítettem. Neki a fotózás kapcsán voltak kiállításai, például Szentendrén. És csináltattam neki ilyen különleges technikával fotókat. Bármire rá tudott rakni egy fotót. Egy csészére, vagy egy fél téglára akár. De azt megmondtam, hogy vegyiparban nem dolgoztam az utóbbi 7-8 évben. És akkor rákérdeztek ilyen kémiai, vegyi dolgokra. Hogy is volt? Mint is volt? Meg hogy mit is csináltam a Vegyi Műveknél. És akkor mondtam nekik, hogy milyen technológiákkal foglalkoztam. Klórozás, flórozás, mononitrát, aminálás satöbbi, végigmentem az összes technológián, mert végig csináltam is. Eleinte, amikor odakerültem '90-ben, akkor új emberke voltam, a végén meg már semmi fizikai munka nem volt, csak felügyelnem kellett, akkora lett a tudásom. Na mindegy. Megvolt a meghallgatás. Valahogy nekem akkor olyan érzésem volt, hogy ez be fog jönni. Nem tudom miért. Valahogy olyan pozitív kisugárzása volt a két hölgynek, meg olyan szépen is beszéltek velem. Aztán kiderült, hogy végül is ők ilyenek. Csak nekem új volt, hogy így is lehet beszélni velem.

Nem telt el sok idő... értesítés jött. Telefon. Az megint egy történetet megérdemel. Csöng a telefon. „Tudja László, miért keresem?” „Nem tudom.” Úgy csilingelt a hangja a telefonba. Bele is kacagott, meg mit tudom én. Tudhattam volna. „Nem tudja, László, hihhi... Na, hát gondolkodjon ... Hihhi. Na jól van László, nem akarom lelőni a slussz poént.” Szóval úgy akarta, hogy bemegyek és a kolléganője előtt mondja el, hogy engem választottak. De nem mondja meg, csak ha bemegyek. „Üdvözljük a ... Kft. csapatában.” Na ezt, mikor meghallottam, kiesett a szerszám a kezemből, és elkezdtem sírni, és zokogtam a Zsoltnál. Na és akkor mondtam Zsoltnak: „Na, Zsolti ez most bejött, de nagyon!”. Nem esett jól neki, mert „Akkor most mit fogok csinálni”. Hát mondom: „Zsolt, állítólag nincs olyan ember, akit ne lehetne helyettesíteni, úgyhogy keresel valakit helyettem”. De hát olyat nem kap, aki nem iszik, meg ilyen jól dolgozik. Mondom: „Nyugi, találsz te magadnak. De én a szakmámban szeretnék dolgozni, és bejelentve kell lennem”. Szóval elváltak útjaink. Akkor aztán felvettek, és elkezdtem dolgozni. Egy vadonatúj üzem. Az utolsó szög, csavar, az utolsó vezeték, minden, minden új. EU-s támogatás. Minden számítógépen van, minden vezérelve van. Ez annyira új, hogy ilyenkor akkor láttam, amikor a Paksi Atomerőművet mutatták, de élőben ilyen nem. Márpedig ilyen volt. Kilencven nap, három hónap próbaidő volt. Úgy vettek fel, hogy április 1-től. Először úgy volt, hogy március közepe, de mégsem. És akkor április, május, június volt a próbaidő. Akkor június már lejárt. Ja, az a lényeg, hogy próbaüzem, beüzemelés, ez meglegyen. Maga az Ilona sem tudta. Megvoltak azok a háromméteres izék. Kerestük, hogy mi hol van. Kibogarászni. Én ott voltam a beüzemelésnél az első perctől. Most dübörög, üzemel, és Amerikába exportálunk. ... És akkor eltelt a próbaidő, és vártam, hogy véglegesítenek, vagy valami. Semmi. Ja, és akkor tegeződünk. Ez is új volt nekem. Velem egy idősek amúgy. És akkor nem szóltak semmit. Egyszer csak megszólítom, megállítom, hogy: „Ne haragudj már, van egy kis gondom. Eltelt a kilencven nap, most mi van?”. Szembekacagott, és azt mondta: „László, hát mégis mit gondolsz...”.

Azt mondta, hogy én egy főnyeremény vagyok a cégnek. Ééén... Édes, jó Istenem, ezt sem hallottam még. Főnyeremény vagyok. No de meghallottam. Én csak csücsüljek, és végezzem a munkámat, jó lesz minden. Úgyhogy végül is csináltam tényleg a dolgomat. Ami nagyon-nagyon fontos, hogy nem úgy mentem el dolgozni, hogy gyomorgörcs, hanem nyugodtan. Nagyon-nagyon fontos, hogy milyen emberek vesznek körül. Le a kalappal! November 30-dikán mi volt? Elvittek Herceghalomra egy négycsillagos wellness hétvége volt. Na ez megint... Életemben ééén, úszómedence, jacuzzi, masszírozás? Húú! Apukám, hová jutottam én (mondja nagy átéléssel)? Együtt úszkáltam ott a főnökömmel a medencében, vagy a másikkal, meg a családtagok.

Ja bocsánat... Előtte volt október 27-dike, a székhely autonómia felvonulás, Margit, ugye? Mert én egyedül nem mentem volna el erre a vállalati bulira. Mert arról volt szó, hogy mindenki vihet egy családtagot. Ha gyerek, akkor kettőt is. És akkor szóltam az Margitnak, hogy „Figyu van egy ilyen. Eljönnél velem?”. „Persze jóóó.” És akkor jött velem. Tehát egy szobában voltunk, az egy dolog. De semmi ilyen dolog. Mások mondták, hogy hű de milyen jól néz ki. Mondom, jó. Itt bement, ott kiment (mutat a fülére). Szevasz. És akkor az nagyon feldobott ez a vállalati buli. Mert közelebb kerültünk. Nem hiába olyan csapatépítő valaminek hívják az ilyen. Itt azért kijött egy-egy emberből az a dolog, amit ott bent nem látok. Láttam például, hogy olyan négyezer forintos borok voltak, ahogy láttam az étlapon, és nyakalta magába. Nyakalta. Én elsüllyedtem volna a föld alá. Ilyen helyen... Ment a pia egyeseknél, meg ahogy beszéltek. Volt, amelyik úgy beszélt a feleségével, hogy már én szégyellem. Na.

– **Megvolt ez a vállalati buli.**

– És akkor öcsémrel is kapcsolatba kerültem. Öcsém minden héten telefonál. Azóta is. Vagy ő, vagy a felesége. És akkor mondta az Öcsém, hogy szedjem a seggem, és menjek 'Vásárhelyre. Muszáj! És akkor mentem. Az is megvolt. Ugye '91-ben voltam ott utoljára. Azóta nem volt miért odamenjek, mert szégyelltem volna. Szégyelltem, hogy semmit nem értem el itt. Főleg, ahogy a végén hová kerültem. Ismerek olyat, aki idekerült, és lett három szép gyereke, meg háza, minden. Nekem nem jött össze valahogy.

– **László, mondta, hogy délben indulnia kell. Volna olyan kérdés, amire nem tértünk ki. Meséljen a gyerekeiről! Velük aztán hogyan alakult a kapcsolata?**

– Igen. Akkor ott voltam 'Vásárhelyen. Az Öcsém tartotta a gyerekeimmel a kapcsolatot, meg is volt az e-mailcímük. Meg is volt a számítógépen. 2010-ben valamikor még leveleztek, aztán megszakadt a kapcsolat, mert nem volt komoly. Mit tudom én mi. Akkor a fiam kint volt Amerikában, Chicagó-ban. Mondom neki: „Halászd csak elő az e-mail címüket!”. Akkor előhalászta, akkor írtam mind a kettőnek, és ez december 23-án volt. Jó, akkor veszem a bátorságot, mind a kettőnek egyen levél: „Kellemes Karácsonyi ünnepeket, Boldog

újévet kívánok. Ha úgy gondoljátok, hogy nem haragusztok rám, vagy nem szégyellitek apátokat, akkor megkérlek benneteket, nagyon szeretném felvenni veletek a kapcsolatot". Ez volt karácsonykor. És akkor minden áldott nap bekapcsoltam a gépet, jött-e már levél. Semmi. Mondták a testvéremék, hogy „Laci, nyugodt legyél. Nyugi. Ez az e-mail cím létezik. Valamikor meg kell látnia, csak lehet, hogy nincsen számítógép közelében. Ki tudja". Na jó, akkor vártam, vártam. Reménykedtem. Mert ez úgy hiányzott. Tényleg úgy hiányzott a két gyerek. Ennek a türelemnek folyamatosan meg kell, hogy legyen. Mert a munkahe-lyem folyamatosan erről szól, hogy legyen türelmem. Monotóniatűr és helyzetfelismerés. Dönteni kell tudni nagyon komoly helyzetekben, mert ha nem, akkor felrobbanunk. Meg a türelem. Ki kell várni egy folyamatnak a végét. Látom, hogy már kúszik fel a hófok. De ki kell várni, mert szükség van arra az időre, hogy egy bizonyos hőfokig elmenjen. Na, ak-
kor vártam. És akkor január volt. Másodikán hazajöttem, visszajöttem. Hatodikán kellett kezdeni a melót, addig nem mentem dolgozni. És mi volt az első harmadikán? Vaspálya. Gábor bent volt. Mondta, ha megjövök, jelentkezzek nála, meséljem el, hogy mi történt. Erika is volt, és akkor bementem, elmondtam, hogy mi volt. Mondja nekem, hogy „Te, néz-zünk már rá az e-mail-edre, hátha”. „Á, mondom, még biztos nem.” „Na mondjad a címet, jelszót.” Pukk, ott a válasz. És megvolt a válasz.

– **Mind a kettő gyerek írt?**

– Nem. A lányom. Meglepő módon a lányom. Az este is beszéltünk. „Szia Apu!” csilingelt a hangja, „Hogy vagy?... Puszi apu”. Volt egy ilyen érdekes megjegyzése, hogy: „A nevelő-apám sokat segített a matekban”. A nevelőapám, akkor én mi vagyok? Én apu vagyok.

– **És mit írt a levélben?**

– Ja igen, igen. Azt írta a levélben, hogy a freemail-es leveleire levélszemetek jöttek, és ő automatikusan irányította a kukába. Emiatt nagy szerencsém volt, hogy a fiam viszont megnézte, és továbbította neki a levelet. Így írt választ nekem. Én nem tudom, hogy ha mindenki más, márpedig...

Keresgél a holmijai között, előveszi a kinyomtatott levelet, amit küldött a gyerekeinek, és a választ, amit kapott rá a lányától, közben nagyon sóhajt, könnyes a szeme. Odaadja, hogy el-olvassam. A gyerekeinek egy jó féloldalas őszinte, szeretetteljes levelet írt, amire a lánya egy boldog választ küldött, amiben beszámolt a saját és testvére életkörülményeiről, arról, hogy mindketten tanulnak egyetemen, és van vőlegényük, menyasszonyuk, valamint kifejezte örö-mét, hogy újra hallhat az apjáról.

– Na szóval ez volt a válasz rá. Aztán én megadtam a telefonszámomat neki. Mert nem szeretem az ilyen levelezéseket. Nem is nagyon jutok géphez.

– **Felemelő lehetett egy ilyen levelet kapni.**

– Megadtam a telefonszámomat, és akkor úgy tessék elképzelni, hogy jött vissza Egerbe vizsgázni a kislány. Akkor találkoztunk.

– **Hány évesek voltak, amikor utoljára találkoztak?**

– Számolom... amikor még Hűvösvölgybe jártak. A kicsivel nem találkoztam, az Ákos igen, mert ő volt fent a Lujzinál. Akkor volt az, hogy az Ákost kirúgták az anyja otthonról, mert akkor volt az, hogy az Ákost kirúgták az iskolából. Mert ő informatikai iskolába járt, és lógott az órákról, rossz társaságba keveredett.

No az volt, hogy elmentem elé a Népligethez. Akkor ugyanúgy voltam, mint most, hogy délutánra mentem dolgozni. Mondtam, hogy délben nekem indulnom kell. Akkor átmentünk, a Puskás Népstadionnál beültünk egy üdítőre.

– **Ez a lánya, ugye?**

– Igen. Na, most az Ákosról annyit mondott nekem, hogy az Ákost hagyjam, mert ő most olyan stádiumban van, hogy kint volt Amerikában, aztán kiment Svájcba, jól élt, kocsit vett. A Facebook-on láttam nagyon sok képet róla. Gyönyörű, a párja is gyönyörű, a kislány is. A lányom tegnap hívott, és mondja nekem Picuri, hogy „Képzeld Apu, hogy most volt a hétvégén egy éve, hogy együtt vagytok a vőlegényemmel, és meghívott a Tomi egy gyertyafényes vacsorára”. Hát nem gondoltam volna, hogy ezt nekem elmondja. Ezt nem gondoltam volna.

– **Hogy ilyen gyorsan helyreáll a kapcsolat.**

– Igen. Mondta, hogy lehet, hogy nem hív engem minden nap, de ez nem azt jelenti, hogy nem gondol rám. Elújságolta az osztálytársainak is. Van egy pszichológus, valami ismerőse, aki nagyon helyesli, amit csináltam. Az az igazság, hogy akkor le voltunk ülve egy üdítőre. Beszéltünk, beszéltek, beszéltek, és egyszer csak így megmerevedtünk. Leblokkoltunk mind a ketten, és akkor csak néztük egymást. De jót tett nekem. És akkor ezek után mentem dolgozni, persze, hogy pikk-pakk ment minden. És akkor azóta is van a Gizike néni, a kórházból ismerem. Ha nem minden héten, de minden második héten felhív, általában estefelé. „Mi újság, meséljen!” Mondtam neki, hogy a gyerekekkel mi van. Mindig megkérdezni, hogy nincs-e valamire szükségem. A Zoli az volt itt, a fia. Ő hozta ezt a bőrfotelt. Itt vannak dolgok, amik a sajátom. Az is az enyém, az is, meg az is (mutat a hűtőre, a mikróra meg a tévére). Vannak személyes tárgyaim, mint például az a tányér, meg azok a korsók. Azokat otthon vettem.

Na mindegy. A Zsolt, amikor itt járt, akkor mondhatta az anyjának, hogy a függöny egy kicsit gagyi, mert kérdezte az anyja, hogy „Nincs szüksége függönyre?”. Honnan tudná, na, honnan? Azt mondta, hogy mérjem le, és akkor majd körülnéz. Most cseréltem függönyt, mondja ő. Akkor voltak itt a BMSZKI-tól egy vagy két héttel ezelőtt.

– **Mert hogy bekerült a TÁMOP-os programba, azért, ugye?**

– Igen.

– **A Körmendi Gábor révén jutott be? Ő mondta, hogy van ez a lakhatási lehetőség?**

– Igen. Igen. Na de még valamit kifelejtettem.... Volt ez a próbaidő: április, május, június, és akkor júniusban nem történt semmi. Akkor aztán szólt a Gábor, hogy van ez a TÁMOP-os program, lehet lakhatásra pályázni. „Én, ugyan már! Pont én?” „Igen, te, töltsük ki!” „Egye fene!” Kitöltöttem, nem telt el két hét, megállít a Soós Mária igazgatónő a Vaspályán. „Gratulálok!” ő, aki nagyon visszafogott, nem áll le így... Azért mégis csak igazgatónő, mégis csak igazgatónő. És ilyen kedvesen gratulál. „Mihez gratulál?” „Nem tudja, hogy mihez?” „Nem én.” „Hát megnyerte a lakáspályázatot.” Hát akkor esett le, hogy miről is van szó. Viszont onnantól kezdve akkora gyökeres fordulatot vett az életem. Az, hogy nekem külön szobám van... Hogy végre kit tudom pihenni magam. Tehát azért ott nagyon nehéz volt már. Hiába a Gábor kinyomtatta papírra, és kiragasztotta az ajtóra, hogy „Ebben a szobában éjszakai munkában dolgozó ember pihen”. Magasról leszárták, nem érdekelte őket. Áthúzták az ajtón a papírt. Szóval rosszindulatú emberek... És most, hogy így képbekerültek a gyerekek... az is, hogy mondja alányom, hogy nyugodt legyek, mert az Ákosnak nem jött össze, amit akart Svájcban, és vissza kell jönnie Magyarországra, és most nagyon maga alatt van. Hagyjam csak nyugodtan, majd jelentkezni fog. Egyébként meg olyan idegbeteg, mint az anyja. De nem felejtett el, csak most vannak dolgai.

Jó, mondom, megértem. Ezért is jó, hogy van ez a lakás, mert ha feljönnek a gyerekek, itt vannak olyan körülmények, hogy lehet dumálni, le tudnak ülni, meg tudom kínálni őket satöbbi. Nem itt aludni, csak eljönni.

Vagy van az öcsém, aki mondta, hogy mindenképpen nyáron, ahogy szabit kapok, menjek. Elmegyünk ide, oda, amoda. „Nem biztos, hogy adnak szabit.” Mondom. Ha nem adnak, akkor eljön ő, azt mondta. És akkor négy-öt napra eljönnének látogatóba. És akkor ő is el tud jönni hozzám. Nem mindegy.

Na és még egy dolgot kifelejtettem, az Erzsit. Van a munkahelyemen a Gyöngyi, meg az Ilona. A Gyöngyi az, aki nyugdíjas lett. Még marad a vállalatnál, bejárogat. A múltkor találkoztunk a portánál, megszólított: „Szia Lacika! Dolgoztatunk?” „Könnyű a nyugdíjas élet, ugye?” „Igen – aszongya – most jövök az uszodából. Mert a nyugdíjasok megtehetik.” Na ő a Gyöngyi, az Erzsit viszont kinevezték helyette telephelyvezetőnek. Az üzemvezetői állás az úgy lóg a levegőben. Lett viszont két művezető, az egyik én vagyok. Emberek vannak alattam. És már az is volt, hogy már kellett 3 új embert felvenni. Be voltam hívatva én – aki most lesz egy éve, hogy ide kerültem, nincs egy éve. Azt mondták, hallgassak, üljek le, és hallgassam én is az állásinterjúkat. Csak arra kért meg, hogy bólintsak, hogy „igen”, vagy „nem”. És bólintottam, mert kénytelen voltam.

– **Az állások betöltésére jöttek a jelöltek?**

– Igen. És én már választhattam embereket. Mert például volt egy srác, aki jött állásinterjúra. ... Nagyon jól emlékszem, amikor én mentem állásinterjúra. Hát ennél a srácnál egy szatyor volt, kiflikkel. Így bejönni szakadt farmerban egy állásinterjúra? Azért meg kell adni a módját ennek. Tehát ilyen lehetőséghez jutottam. A takarítgatást meg menet közben csinálgatom, mert belefér. Itt van, öt perc, tíz percre van.

– **A mostani bevételeivel hogyan tud gazdálkodni?**

– Jól.

– **Tud megtakarítani?**

– Igen. Most úgy takarítok meg, hogy beálltam ilyen lakástakarék kasszába.

– **Ha akarja elmondja, ha nem, nem. Mennyi pénzzel gazdálkodik egy hónapban?**

– 150 ezerrel. De volt több is. Óraszámától függ. Mondhatjuk, hogy ha van olyan hónap, ami keményebb, volt, hogy 24 órát voltam bent. Szóval kemény volt. Volt olyan, hogy csörögött a telefon, hogy „László, ráérsz?”, és akkor menni kellett.

– **És hogyan gazdálkodik a bevételeivel?**

– Hát lehetne több. Én elárulom, hogy lehetne több is. Ezzel a fizetéssel én nem vagyok nagyon elragadtatva. Arról volt szó, hogy lesz emelés, de eddig még ez nem történt meg. Rengeteget beruháztak az üzembe, és még nem jött vissza. Én kíváncsian várom. Például nyáron én minden hétvégén voltam strandon. Gyönyörű szép nyár volt, és minden hétvégén elmentem az Újhegyi Strandra. Gyönyörű szép zöld. Azt megengedhettem magamnak. Ott például nem egyszer volt, hogy voltak nők ott. És láttam, hogy bejövök náluk. De nem ment, mert láttam, hogy az ötödik sörét issza meg. Az már eleve nem megy.

– **Itt az albérletben magukra főznek? Együtt, vagy közösen?**

– Nem, külön. Mindenki magának. Megértés van. Ha valaki mondjuk mosni akar, akkor szól a másiknak. Jól megvagyunk egymással. Mind a hárman három műszakban dolgozunk. Egyszer én vagyok délutános, az éjszakás meg alszik. Az egyik lakótársamat még a Vaspályáról ismerem, a másikat nem, őt itt ismertem meg.

– **Nem akarom tovább fenntartani. Van itt egy ilyen kérdés, de erre szerintem már adott választ. Ez egy pozitív kérdés. Ha az elmúlt fél évre visszaemlékszik – bőven elhangzott ilyen – mik azok a kiemelkedő kellemes élmények, amik történtek önnel? Én már a kezemen tudnám számolni, hogy mik is ezek.**

– *Hát rosszat nem tudok mondani sajnos, hála Istennek. Tényleg: állás, lakás, testvérem meglátogatása, gyerekek. És akkor hozzátehetem, hogy el kellett végeznem két tanfolyamot is most januárban.*

– ***Mik ezek a tanfolyamok?***

– *Az egyik a targoncavezetői, mert ugye műszakvezetőnek kell tudnia targoncázni. Meg elsősegély tanfolyam.*

– ***Ez TÁMOP-os programban, vagy azon kívül?***

– *Nem, nem. Nem, ezt a munkahelyem várta el.*

– ***Akkor ez még külön egy fejlődés is szakmailag.***

– *Igen. Az egyik nyolcvanezer forint, a másik harmincezer forint volt. A cég állta.*

– ***Akkor ez jó, mert akkor bármikor használhatja ezt a tudását.***

– *Nem szeretném használni, mert jobb, ha nincs baleset meg ilyenek. De jó, hogy van.*

– ***Persze, persze. Hát köszönöm szépen a beszélgetést. További sok sikert kívánok a jövőben.***

SOÓS MÁRIA: A VÁLTÓ-HÁZ ELSŐ 12 ÉVE

„A tengeribetegség megszűnik, amint az érintett személy a szárazföldre lép, de az alkoholizmus nem szűnik meg, ha a beteg leteszi a poharat, mert lelke tovább háborog.”

Dr. Robert Lefever ¹

EGY ÚJ INTÉZMÉNY A SÍNEK MELLETT

2001 szeptemberében új intézmény megnyitójára került sor Budapesten. Az intézmény hivatalos neve: FSZKI (Fővárosi Szociális Központ és Intézményei) Vaspálya Átmeneti Szállás. Új helyen, viszonylag új programmal, részben új stábbal, de a hajléktalanellátáson belül akkor már évek óta létező szemlélettel, törekvéssel indult az intézmény. Az intézménynek a Váltó-ház nevet adtuk, ami egy fantázia név. Hogy mit takar? Az intézmény a Vaspálya utcában áll, közvetlenül a sínek mellett, így adott volt az ilyen jellegű utalás. De a névvel a ház specialitását, a programot is szeretnénk volna kifejezni, hiszen az intézménybe elsősorban a váltás, a változás iránt elkötelezett ügyfeleket várjuk, akik meghozták a döntést, hogy eddigi életük, „kötött pályájáról”, az alkoholizmus által meghatározott kényszerpályáról le kívánnak térni.

A VÁLTÓ-HÁZ ÜGYFELEI

A Váltó-ház ügyfelei azok az alkoholbeteg hajléktalan személyek, akik elismerik szenvedélybetegségüket, és a helyzetükön változtatni szeretnének. Vállalják az absztinenciát és az intézmény által kínált rehabilitációs programot. A változással kapcsolatban elkötelezettek, együttműködésre hajlandóak, és motiváltak arra, hogy egyéni józanságmegtartó stratégiát alakítsanak ki.

Célcsoportunk bemutatásakor gyakran hangsúlyozzuk a szavak sorrendjét: alkoholbeteg hajléktalan emberek számára nyújtunk segítséget. Ezzel azt kívánjuk kifejezni, hogy a Váltó-házban elsősorban a szenvedélybetegségre koncentrálnunk. Ez nem azt jelenti, hogy nem kívánunk foglalkozni lakóink lakhatási, foglalkoztatási és egyéb gondjaival. A hajléktalanság egy rendkívül összetett hiányállapot, de ha jelen van a szenvedélybetegség is, akkor érdemes elsősorban erre fókuszálni, mert józanság nélkül nem lehet fejlődni, tovább lépni a foglalkoztatás, a jövedelemszerzés, a lakhatás, az egészség és a kapcsolatok terén sem.

¹ Dr. Robert Lefever UK-beli addiktológus. 1997-ben a Félúton Alapítvány meghívására Budapesten járt. Az idézetek az akkori előadásáról készült felvételből származnak.

NEM ELÉG LETENNI A POHARAT!

Miért van szükség erre a speciális ellátási formára? A hajléktalanellátó-rendszer kiépülésének hajnalán, az 1990-es évek elején a segítők igyekeztek alkoholproblémás ügyfeleiket különböző egészségügyi intézményekbe, terápiás osztályokra juttatni. Azt tapasztalták, hogy ügyfeleik a kórházból ugyanabba a közegbe visszatérve szinte napok alatt visszaestek. A régi ivócimborák időnként még gúnyolódtak is absztinens társaikon, így az iváshoz való visszatérés szinte elkerülhetetlen volt. A segítők úgy látták, hogy az alkoholbeteg ügyfelek az egészségügyi és szociális ellátó rendszer között ingázva, újra és újra az utcára kerülnek, ha nem biztosítanak számukra absztinens környezetet. Ezért először ez a „védett” elhelyezés volt a cél.

A védett szobákat, részlegeket létrehozó segítők hamar észlelték, hogy az absztinens környezet biztosítása valóban támogató tényező, de nem elégséges eszköz a tartós józanság eléréséhez. A józanodó ügyfelekkel másképpen, nagyobb odafigyeléssel szükséges dolgozni. A rehabilitációs jellegű gondozás, az elmélyülés, az önismeretre való törekvés a lakóktól és a szervezet többi részétől is megfelelő izolációt kíván. Az absztinencia természetesen megkönnyíti a kommunikációt, de a szenvedélybetegek számára a józanodás első szakasza különösen nehéz. A szokásos napi problémák mellé társul még a szerrel való küzdelem, a sóvárgás, a régi automatizmusokkal való leszámolás harca.

„A sikerrel felépülni vágyónak távolról sem csupán az a feladata, hogy elhagyja a szerhasználatot vagy a kóros viselkedésformát. Az alkoholizmus esetében a száraz alkoholista kétségbeesett erőfeszítéseket tesz arra, hogy ne igyon, de ebben az állapotban semmi örömét nem leli. Nem szabad neki inni. Megváltoztatta a rendszer egyik elemét, de maga a rendszer változatlan maradt. Nagyjából úgy él, gondolkodik, viselkedik, mint annak előtte, de helyzete most azzal súlyosbodott, hogy egy önként vállalt tilalmat vett a nyakába. A betegnek most is az alkoholról szól az élete, csak most annak a hiányáról. Tehát nem elég a rendszerből kivonni az alkoholt, mert ha minden más változatlan marad a függő személyiségében és életvitelében, akkor a szenvedélybeteg gondolkodásmód, beidegződések és megrögzöttségek előbb-utóbb visszaeséshez vezetnek. A teljes absztinencia, a teljes szermentesség örömteli, boldog és derűs állapot, amelyben a szenvedélybetegnek már van jövőképe, és amelyben megkezdődhet a pótlólagos személyiségfejlődés. A józanság életcél, a józanodás életforma. A józanodó szenvedélybeteg az élet legnagyobb kalandjának részese lehet, és ez a kaland az önismeretről, önmaga és a világ felfedezéséről, hitről és spiritualitásról, közösségről a külső és belső harmónia, a derű és a lelki béke megtalálásáról szólhat. Az alkoholról nem lemondani kell, hanem felmondani neki. A felépülés a

személyes attitűdök, a teljes életmód és a kapcsolatrendszer gyökeres átalakítását jelenti. Kényszeres szárazság és örömteli józanság között fényévnyi különbség van.”²

A Váltó-ház programja egy felépülési folyamat, amely a józanság megszerzésének és megtartásának technikáiról, valamint az alkoholbetegség ismeretanyagának elsajátításáról szól. Az intézmény megnyitásakor nem volt kész módszer, amit bárhonnán is átvehettünk volna. A program mögött álló szemlélet fontos iránytűnek bizonyult az évek alatt, amikor külső hatásokhoz, elvárásokhoz kellett igazodni.

Az általános szakmai szemléletünkről elmondható, hogy a szociális munkás szerepek közül a „képessé tevőt” vállaljuk fel legszívesebben. Szociális munkánk arra irányul, hogy ügyfeleink feltérképezzék, megismerjék, erősítsék, használják, fejlesszék saját belső erőforrásaikat. Ebből következően elkötelezett hívei vagyunk a különböző önségítő mozgalmaknak, szerveződéseknek, közösségeknek. Tapasztalataink azt mutatják, hogy elsősorban azok az ügyfelek képesek megtartani, megerősíteni józanságukat, akik kapcsolódnak valamilyen önségítő közösséghez. A Váltó-ház az átmenti szállások szokásos szolgáltatásai mellett rehabilitációs programot is kínál. Ez a program azon a gondolon alapul, hogy az alkoholbetegnek nem elég letennie a poharat, hanem gondolkodásában, szokásaiban, életvitelében szükséges változnia.

A rehabilitációs program pillérei:

- Az intézményben működő csoportmunka
- Önségítő közösségek felépülési programjai (Névtelen Alkoholisták és egyéb 12 lépéses közösségek, Gamma GT, Kékkereszt közösségek)

A stáb megfogalmazott egy célnyilatkozatot is, amely szakmai minimumként szolgált az évek során a program sokszor kényszerű csiszolásánál.

A VÁLTÓ-HÁZ CÉLNYILATKOZATA

- Reménykeltés, kezdeti ösztönzés a felépülésre
- Félelmek, szorongások csökkentése
- Segítségnyújtás a betegség megismerésében
- Az önségítő közösségek jelentőségének hangsúlyozása az önfeltárás és az önfogadás folyamatában
- Egy önismereten alapuló, vállalható jövőkép és reális életstratégia közös kidolgozása

² Nagy Zsolt: Függőség, önségítés, felépülés. *Lege Artis Medicinae* 2009 (19.)

Az alkoholizmus a lélek betegsége

Az alkoholizmust betegségnek tekintjük, nem erkölcsi kategóriának. Ez a hozzáállás már önmagában rendkívül felszabadító lehet annak az embernek, aki addig csak azt tapasztalta, hogy ivászatát gyengeségnek, bűnnek, jellemhibának, az intézményekben pedig házirendszértésnek tekintették. A betegség-elv elfogadása nagy lépés lehet a segítségkérés folyamatában, hiszen betegséggel orvoshoz fordulni nem szégyen, a beteg embernek segítség jár, nem pedig megvetés vagy büntetés.

Az alkoholizmus tehát betegség, mégpedig elsődleges, krónikus, több fázisú, gyógyíthatatlan, de kezelhető betegség. A gyógyíthatatlan jelző riasztó lehet egyesek számára, de fontos hozzátennünk, hogy kezelhető betegségről van szó. Az alkoholizmus egyik paradoxonja, hogy az absztinencia szükséges a felépülés elkezdéséhez, de nem elégséges a hosszútávú józansághoz. A paradoxon lényege, hogy a nemivás nem egyenlő a gyógyulással, ugyanakkor a felépülés legfontosabb alapja, és végcél mégis a nemivás.

„Az alkoholizmus nem szűnik meg azzal, hogy a kliens nem fogyaszt alkoholt. Az alkoholizmus nem alkoholbetegség, hanem a lélek betegsége. Az iszákosság ennek a lélekbetegségnek az egyik tünete. Az alkoholista gyógyszerként, terápiás céllal használja az alkoholt egy lelki defektus kezelésére. Érdekes, hogy más betegségek esetében nem a terápiáról nevezik el a magát a betegséget, míg az alkoholizmusnál éppen ez történik, elfedve ezzel a valódi kórt.”³

Ügyfeleink mindegyike nagyon sokszor hallotta már életében azt, hogy neki nem szabad innia. Hallotta ezt orvosoktól, családtagoktól, barátoktól, munkatársaktól. A Váltó-házban mi ezt megfordítjuk, és azt mondjuk, hogy „szabad nem inni”. Azt tapasztaltuk, hogy néha már egy-egy szokatlan mondat, az addigiaktól eltérő szemléletet tükröző megfogalmazás is rendkívül hatásos lehet a tagadás falának áttörésében.

Szenvedélybetegek kezelésében alapvető kérdés a visszaeséshez való viszonyulás. Fontos megtalálni egy bizonyos egyensúlyt, hiszen a szerhez való visszatérés komoly jelzés. Nem lenne jó, ha a visszaesés következmény nélkül maradna, az az érintett józanságát sem szolgálná. Hasznos információ lehet ilyenkor, hogy a visszaesés egy tünet, része a betegségnek, nem pedig gyengeség, vagy „végzetes” bukás. Éppenséggel a visszaesésben rejlő tapasztalat lehet a fejlődés motorja a későbbiekben. Rendkívül fontos tehát, hogy az intézmény hogyan reagál ebben a helyzetben. A Váltó-házban két esetet jelöltünk meg, ami az intézményi jogviszony azonnali, automatikus megszüntetését vonja maga után: ha próbaidő alatt vagy az intézmény

³ Dr. Robert Lefever UK-beli addiktológus. 1997-ben a Félúton Alapítvány meghívására Budapesten járt. Az idézet az akkori előadásáról készült felvételből származik.

falain belül történik a visszaesés. A próbaidő utáni és a házon kívüli alkoholfogyasztás esetében mérlegelünk, és egyénileg döntünk, akárhányszor is szó van a visszaesésről. Természetesen csak akkor folytatódhat az együttműködés, ha az ügyfél elfogadja az ajánlott kezelési módot.

Csoportközpontúság

A csoportterápiák hatótényezői jól ismertek: reménykeltés, egyetemlegesség, az információ átadása (edukáció), altruizmus, a primér családi csoport korrekatív felidézése, a szocializációs technikák fejlődése, csoportkohézió, katarzis átélésnek lehetősége. Ezeket a sokrétű hatótényezőket mindenképpen érdemes használni a lélek olyan összetett megbetegedéseinél, mint a szenvedélybetegségek.

Az 1935 óta működő önszorgító közösség az Alcoholics Anonymous (továbbiakban AA) létrejötté is azon a megfigyelésen és tapasztalaton alapult, hogy egy alkoholistát egy másik alkoholistára érthet meg igazán, valódi mélységében. A felépülés folyamatában rendkívül fontos és meghatározó a másik ember felé irányuló őszinte, teljes feltárulkozás, amely csakis biztonságos közegben történhet meg. A csoportok rendkívül alkalmas terepnek bizonyultak ehhez a feltárulkozáshoz.

A csoportközpontúság mellett szól az a tény is, hogy a függőségi, rászakos betegségekben szenvedők hajlamosak fenntartani a függőségüket, csak éppen cserélgetik a szereket. Ilyen „szer” lehet a segítő személye is. Aki leteszi a poharat, hajlamos rákötődni a vele személyes kapcsolatban álló szociális munkásra. Igazi felépülés nincs egyéni gondozásban. A csoportban nyilvánvalóan nehezebb leküzdeni a szorongást, de mégis, ha sikerül, akkor ez jelenthet igazán hatékony, keresztfüggőség kialakulása nélküli fejlődést.

„A rászakos betegség egy örület, ami időnként felerősödik, ezért nincs négy szemközt munka. A betegség mindig erősebb, mint a gyógyulás. Egyedül nem harcolok, mindig más-sal megyek. Néha még akkor sem működik!”⁴

A Váltó-házban a csoportközpontúság két pilléren alapul: egyrészt az ügyfelek ösztönzésén az intézményen kívüli önszorgító közösségekhez való kapcsolódásra, másrészt pedig a házon belüli csoportok rendszeres és minél nagyobb körű működtetésén.

A megnyitás óta 25 féle csoport működött hosszabb-rövidebb ideig az intézményben⁵. A csoportok a sokféleség ellenére egy célt szolgálnak. Akár filmről, akár novelláról, akár egy játékról

⁴ Dr. Robert Lefever UK-beli addiktológus. 1997-ben a Félúton Alapítvány meghívására Budapesten járt. Az idézet az akkori előadásáról készült felvételtől származik.

⁵ Lehetőség, Pulzus, Univerzum, VUK, Valami Úgy kéne, Margaréta, B Közép, Olvasó Kör Hatórai Tea, Oázis, Józannak Maradni, Lendület, Filmklub, Heti Hetes, Kreatív csoport, Játsház, Született Feleségek, Útravaló, Ébresztő, Kilátó, Ötről-hatra, Kapaszkodó, Önarckép, Magam Adom, Szívárvány, Négy évszak

van szó, a téma mindig X és Y, vagyis az ügyfél. Akármiről folyik a beszélgetés ezekben a csoportokban, a cél mindig a tagok személyiségének fejlődése, gyógyulása. Ezért is tartozik szinte minden csoport alapszabályaihoz az egyes szám első személyben való fogalmazás.

NÉHÁNY CSOPORTRÓL RÉSZLETESEBBEN

Lehetőség csoport (Bekerülés az intézménybe)

A Lehetőség csoport nem igazi csoport, hanem a felvételi alkalom, egy szűrő. Lehetőség csoportot hetente egy alkalommal tartunk, jelenleg szerdai napon, reggel 9 órától. Tudatosan szervezzük csoportos formában a felvételi beszélgetéseket. Az érdeklődők kórházból, utcáról, más intézményekből jönnek, akad, aki már valaha lakott a Váltó-házban. Különböző információkkal rendelkeznek a bekerülés feltételeiről, és különböző motivációkkal érkeznek. A Lehetőség csoportban mindenki bemutatkozik, és információk hangzanak el a bekerülés feltételeiről. Alapkérdéseink, melyeket mindig felteszünk: Honnan érkezett? Honnan hallott az intézményünkről? Mit tud az intézményről? Milyen problémája van? Milyen segítségre van szüksége? Miért éppen erre az átmeneti szállóra van szüksége? Mire kíváncsi, milyen kérdései vannak? Mikor ivott utoljára alkoholt (bármilyen mennyiségben)? Ez a kérdés gyakran magyarázatot igényel, mert kiderül, hogy ki mit gondol az ivásról. Előfordul, hogy valaki a lerészegedést érti ivás alatt. Elmondja, hogy már egy éve nem iszik, majd kiderül, hogy néhány hete a születésnapján azért koccintott. Tehát fontos alapfogalmak tisztázására is lehetőséget ad a csoport. Például, hiába tudja valaki, hogy ez egy absztinens ház, ha nem tiszta számára az absztinencia fogalma. Az érdeklődők gyakran kényelmetlenül érzik magukat ebben a csoportos helyzetben. Néha ki is fejezik, hogy inkább négyszemközt beszélnének a dolgozókkal, és erre kísérletet is tesznek. Mégis úgy gondoljuk, hogy már az első találkozásnál fontos hangsúlyozni az intézmény csoportközpontúságát. Még ha nem is sikerül mindenkinek első alkalommal legyőzni szorongását, de meghallgathat másokat, akik már esetleg máshol tartanak, akik őszintén tudnak betegsükről, problémájukról beszélni. Gyakori, hogy valaki a Lehetőség csoporton tapasztalja meg életében először, hogy egy másik ember kimondja magáról, hogy alkoholista. Ez rendkívül fontos élmény, hiszen a felépülés ezzel kezdődik. Ha valaki azt látja, hogy a kimondás lehetséges, akkor ez az ő saját kimondásához is nagy segítség lehet. A Lehetőség csoportban tehát kölcsönös ismerkedés folyik, és döntések születnek. A stáb dönt a felvételtől, a felvételi folyamat további lépéseiről, és az érdeklődők is dönthetnek, hogy tudják-e vállalni a kínált programot. Egyre gyakoribb, hogy a Lehetőség csoportba nem jelentkezní, csupán érdeklődni jönnek az emberek. Az is gyakori, hogy a Váltó-ház programjának megismerése után visszalépnek, mert túl szigorúnak, vállalhatatlannak tartják azt.

A bekerülés tehát a Lehetőség csoporton keresztül történik, ahol a jelentkezők megismerhetik a felvétel kritériumait. Ezek a következők:

- Legalább két hét teljes absztinencia és szermentesség. Természetesen mindenkinél a saját szerről van szó, ami legtöbbször az alkohol, de néha jelentkezők gyógyszerfüggők, játékszenvedélyesek is.
- Az alkohollal való felhagyás vágya, a változásra való törekvés minimális megfogalmazása.
- A Váltó-ház rehabilitációs programjának vállalása. Ez alatt azt értjük, hogy nem tudunk felvenni olyan jelentkezőt, aki egyértelműen kifejezi, hogy neki csupán szállásra van szüksége, és nem tud, nem akar az általunk kínált programba bekapcsolódni. Számukra egyéb átmeneti szállót javasolunk.
- „Jelentkező adatlap” és önéletrajz benyújtása. Az általunk kidolgozott egy oldalas adatlap, amely az alap információkat tartalmazza, valamint egy kronologikus szerkezetű rövid önéletrajz.
- Alkoholbetegeket tömörítő önszorgító közösségek (AA, Gamma GT, Kék Kereszt Csoportok) valamelyikének megismerése. Fontosnak tartjuk, hogy minden érintett legalább egyszer jusson el ezekbe a közösségekbe, még ha nem is sikerül azonnal azonosulni a programmal. Többször tapasztaltuk, hogy az ott hallottakat elraktározzák az ügyfelek, és életük későbbi pontján felidézhető és hasznos információként tudják használni.
- BMSZKI szállón keletkezett térítési díj hátralék rendezése.

A feltételek teljesítése nem jelent azonnali, automatikus felvételt. A Lehetőség csoport egyik célja, hogy felmérjük, az ügyfél képes lesz-e bekapcsolódni a rehabilitációs programba.

A Pulzus

Nagy büszkeségünk a Pulzus, amely a megnyitás óta működik és a legnépszerűbb csoportnak bizonyult. A Pulzus elnevezéssel arra utalunk, hogy a fórumot szeretnénk teremteni a tagok pillanatnyi lelkiállapotának a kifejezésére. A csoport lehetőséget teremt a lakók „itt és most hogyan érzek”, örömeinek-bánatainak, esetleges feszültségeinek kifejezésére, illetve a józanodással kapcsolatos tapasztalatok továbbadására. Minden alkalommal magukról beszélnek a tagok, s az egyik legfőbb csoportnorma, hogy kerüljük mások minősítését. A csoport szimbóluma egy kancsó, mely olyan bölcs gondolatokat tartalmaz, melyeket egymástól vagy a világtól „kapnak ajándékba” csoporttagok, s mely „tele van józan gondolatokkal”. Ezeket a gondolatokat a csoportfoglalkozásokat megelőzően gyűjtjük össze. A kancsó, mint szimbólum, alkoholista emberek számára azt jelképezi, hogy az addig borral megtöltött halmazat (lélek, szellem, agy stb.) a józanodás hatására gondolatokkal, töprengésekkel telik meg.

A Pulzust Dávid Zoltán és Kiss Szilvia vezették, Dávid Zoltán 2007-ben, Szilvia 2013-ban távozott az intézményből. Az ügyfelek 2013 augusztusában kezdeményezték, hogy Szilvia távozá-

sa után a Pulzus továbbra is működhessen, így most ez az egyetlen olyan csoportunk, amely professzionális vezető nélkül, kvázi önszervező jelleggel működik. A vezetést az egyik stabil lakó vállalta, aki így ír a csoportról:

„A Pulzus csoporton belül megbeszéljük a tagok egészségi, munkahelyi, szociális problémáit, gondjait. Segíteni próbáljuk egymást a különböző mentális gondok megoldásában. Meghallgatjuk, támogatjuk egymást. A csoport tagjai egy-két kivétellel állandóak. A hangulatot általában a jókedv jellemzi. A csoport vezetésével kapcsolatban szívesen végzem a munkámat, a tagok elfogadtak, és úgy látom, hogy nem véletlenül látogatják a gyűléseket. Amit a csoporton belül beszélünk, köztünk marad, és ezt nagyon korrektnek tartom. Amíg a szállón lakom, boldogan folytatom tovább a csoport vezetését.”

Józnak maradni csoport

A Józnak maradni csoport kiemelkedő fontosságú, hiszen direkt módon segíti a józanodás első szakaszában lévőket. Az ügyfelek támogatást kaphatnak ahhoz, hogy absztinenciájuk stabilá váljon, valamint hogy elinduljon az a változás, amely a tartós józansághoz vezet. A relapszus prevenció olyan viselkedéses kognitív kezelés, amelynek rövidtávú célja, hogy segítse az egyéneket a kívánt viselkedésváltozás fenntartásában, vagyis segít megelőzni a visszaesést, illetve megbirkózni azzal, ha mégis előfordul. A csoport mottója talán kifejezi a lényegét: *„Nem az ivásról beszélünk, hanem arról, hogyan sikerül józnak maradni!”* Ezt a programot leghatékonyabban saját élményű vezetővel lehet működtetni. 2008 óta nincs az alkoholizmus tekintetében saját élményű munkatárs a stáiban, így pályázati finanszírozással, külső szakember bevonásával igyekszünk ezt megvalósítani. A saját élményű, több éve józan csoportvezető hitelessége megkérdőjelezhetetlen, és ez a hitelesség rendkívül hatékonyak bizonyul az út elején járók számára. Érthető, hogy a saját alkoholizmusát felvállaló segítő szavára jobban odafigyelnek az ügyfelek, mint a kívülállónak számító szociális munkás vagy a fehér köpenyes egészségügyi személyzet szavára. Arra törekszünk, hogy ezt a fajta csoportot folyamatosan működtessük intézményünkben. A Józnak maradni csoport az egyetlen, amelyet kötelezővé teszünk a beköltözés után. A kidolgozott tematika hat alkalomra szól, ennek a hat alkalomnak a teljesítése kötelező az első három hónapban.

A VÁLTÓ-HÁZ MEGNYITÁSÁIG VEZETŐ ÚT

Már a hajléktalanellátás rendszerváltás utáni megszervezésének első idejében is kihívást jelentett az alkoholbeteg hajléktalanok gondozása. 1992-ben fogalmazódott meg először, hogy az alkoholelvonó kezelésen átesett, tehát már valamiféle motivációval rendelkező ügyfeleket absztinens, védett környezettel segítsék elhatározásukban. Erre jó alkalom kínálkozott, amikor

a főváros vezetése a Kerekes utcai munkásszálló két emeletét kibérelte hajléktalanok számára, és az egyik emeleten „absztinens szint” elnevezéssel védett részt hozott létre. Erre az emeletre olyan alkoholbeteg hajléktalan férfiak kerülhettek felvételre, akik – az akkor még több hónapos – alkoholelvonó kezelés után vállalták az absztinens életformát. 1993-ban megalakult az FSZKI, és az absztinens részleg egy rövid kitérő után (Csavargár utca) a Dózsa György úti átmeneti szállás egyik emeletén kapott helyet. 1994-től szervezetileg is önállóan, immár „védett részleg” elnevezéssel folyt a munka 28 férőhellyel, majd 1996-ban újabb 15 férőhellyel bővülve. A férőhelybővítésre az igények, szükségletek egyértelmű megléte miatt volt szükség. Ebben az időben a védett részlegre várakozók nyilvántartására hosszú várólista működött, a bekerülési időt hónapokban lehetett mérni. Előfordult, hogy az ügyfelek a kórházi kezelés után nem tudták kivárni a bekerülést, visszaestek, vagy másik, nem absztinens intézményben kerestek elhelyezést. Úgy tűnt, hogy a 43 férőhely nem elégséges, és a helyszín sem ideális a programhoz, hiszen a józanságra törekvő ügyfeleknek itt csak részben lehetett biztosítani az absztinens környezetet. A ház előtt, a porta környékén, a lépcsőházban bizony bőven találtak ittas emberrel, amíg elérték a védett részleget. Ezért a védett részlegen dolgozók folyamatosan jelezték a döntéshozók felé, hogy önálló házban nagyobb hatékonysággal lehetne végezni ezt a munkát.

Budapest Főváros Közgyűlése 1997-ben határozatot fogadott el a hajléktalanellátás középtávú koncepciójáról, amelynek egyik fő eleme volt, hogy az igényeknek jobban megfelelő, differenciált ellátási és szolgáltatási struktúrát kell kialakítani, javítva ezzel a gondozás hatékonyságát. Ennek eredményeképpen 1999-ben megtörtént az idős hajléktalanok, a rendszeres munkát végzők, a sajátos elhelyezést igénylők, az egészségügyi ellátást igénylők speciális szállásainak kialakítása. Ebbe a sorba illeszkedett a Vaspálya utcai szállás megnyitása 2001-ben.

A VÁLTÓ-HÁZ NAPJAINKBAN

A megnyitás óta eltelt idő számos változást hozott az intézmény életében, működésében. A változó körülményekre igyekeztünk reagálni, folyamatosan alakítottuk, az alapokat megtartva csiszoltuk programunkat. A munkatársi létszám csökkenése sok átszervezést, átalakítást kívánt az évek során. Jelenleg hat szociális munkás dolgozik az intézményben az intézményvezető és a gondnok mellett.

Megkerestük azokat a tevékenységeket, amelyek ellátásába önkéntes munkatársakat vonhatunk be. Úgy találtuk, hogy a szabadidős tevékenységek bonyolításában és a recepciós munkában tudnak leginkább a segítségünkre lenni. Önkéntes munkatársak természetesen csak olyan időszakban dolgoznak nálunk, amikor főállású szociális munkás is jelen van az intézményben, sohasem hagyjuk a házat csupán egy önkéntes kollégára. A mai napig 12 fő önkéntes dolgozott hosszabb-rövidebb ideig nálunk. Zömében a foglalkoztatást helyettesítő támogatáshoz szükséges 30 napos önkéntes munka teljesítése miatt érkeztek, de olyan is volt közöttük, aki

értelmes tevékenységet keresett szabadideje eltöltéséhez. Különböző végzettséggel érkeztek hozzánk az éppen munka nélkül lévő emberek: tanár, közös képviselő, vasúti jegykezelő, dekoratőr, adminisztrátor, kereskedő, de még kocsmai pultos önkéntes is dolgozott nálunk. Főként személyes kapcsolatokon keresztül és a XVII. Kerületi Önkormányzat Szociális Csoportja irányításával kerültek hozzánk az érdeklődők, de olyan önkéntes is akadt, aki internetes felhívásunkat olvasva talált ránk. Egyetlen személy volt, akitől el kellett köszönnünk, mert ittás állapotban jelent meg az intézményben.

A megnyitáskor jellemző hosszú várólistákhoz képest mára már a ház feltöltése jelent problémát. Az évek során átalakult az ellátórendszer, új intézmények nyíltak, ezek között rehabilitációs szállók is. A józanodni kívánók választhatják a Pro Domo rehabilitációs szállót és a Hajléktalanokért Közalapítvány másik intézményét is a Jászberényi úton, a nők pedig az Üdvhadsereg Válaszút Házát. Mindhárom helyen lényegesen jobb körülményeket találnak az ügyfelek, mint a Váltó-házban, amelyben a megnyitás óta egy tisztasági festésen kívül nem történt lényeges felújítás. De a BMSZKI-n belül is léteznek még addiktológiai jellegű programok, az átmeneti szállók közül absztinens szobát működtet az Alföldi utcai és a Külső-Mester utcai intézmény. Tapasztalat, hogy az ügyfelek inkább választják ezeket a szobákat, mert itt enyhébb a visszaesés következménye.

A finanszírozási rendszer átalakulása miatt a feltöltöttség az addiginál fontosabb kérdéssé vált. A jogszabály az engedélyezett férőhelyszám helyett a betöltött férőhelyeket jelölte meg finanszírozási alapként. A BMSZKI egészében gondolkodás és cselekvési stratégia kidolgozása kezdődött el a feltöltöttség minél nagyobb arányú elérése érdekében. A Váltó-házban az alábbi lépéseket, változtatásokat tettük meg:

Bevezettük, hogy kivételes esetben a Lehetőség csoporton kívül is fogadunk jelentkezőket, főként, ha a BMSZKI Felvételt Előkészítő Team-je irányítja hozzánk az ügyfelet. Ilyenkor az ügyeletes szociális munkás folytatja le az első beszélgetést, megadja a szükséges információkat, ismerteti a bekerülési feltételeket, majd a legtöbb esetben visszahívja az ügyfelet második beszélgetésre. A következő találkozás általában már a Lehetőség csoport keretei között zajlik.

A felvételi folyamatot egyéb módon is felgyorsítottuk. A kezdeti időkben gyakori volt, hogy többször visszahívtuk a jelentkezőket, ki is mondtuk, hogy a Lehetőség csoportba egynél többször szükséges eljőnni. Az is előfordult, hogy valaki öt alkalommal jelent meg, de szóbeli szabályként létezett, hogy legkésőbb az ötödik alkalommal döntést hoz a team. Mára már rugalmasabban kezeljük ezt a helyzetet, vagyis ha valaki már az első alkalommal teljesíti az össze bekerülési kritériumot, akkor azonnal felvehető. 2013-ban már az ügyfelek 28%-a került be hozzánk egyetlen találkozás után.

Szintén a minél nagyobb mértékű feltöltöttséget szolgálja, hogy 2012 óta fogadunk programon kívüli ügyfeleket, akik nem szenvedélybetegek, de vállalják a teljes absztinenciát és kel-

lően elfogadók az intézmény szabályaival, lakóival kapcsolatban. Feljűk elvárás a részűnkrol, hogy kapcsolódjanak be valamelyik önismereti csoport munkájába. Ettől a változástól tartottunk, de sokkal kevesebb problémát okoz, mint amire számítottunk. Programon kívűli ügyfeleink nagy része rendelkezik valamilyen pszichiátriai diagnózissal, az ő gondozásuk ilyen jellegű ismereteket kíván, és erre is igyekszűnk felkészűlni.

Alaptevékenységűnket pályázati lehetőségek felhasználásával igyekszűnk kiegészíteni, megerősíteni. 2010 óta rendszeresen és sikeresen pályázunk a Felismerés Alapítványhoz pszichológusi tevékenység biztosítására. A pszichológus kollégák heti 4 órában állnak ügyfeleink rendelkezésére, és az egyéni pszichoterápiás konzultáció mellett a csoportvezetésbe is bekapcsolódnak.

A Hajléktalanokért Közalapítványhoz szabadidős programok megvalósítására igényeltűnk és kaptunk támogatást. „Évszakok” elnevezésű csoportunk, amely ünnepekhez kapcsolódó közös főzéseket, játékokat, vetélkedőket, kulturális programokat, kézműves foglalkozásokat, közösségi együttléteket jelent, igen népszerű.

Intézményűnkben sikerűlt megörizni induló programunk alapelveit, alkoholizmussal kapcsolatos szemléletűnket, a csoportközpontúság elvét, az önsegítő közösségek felépűlési programjaihoz való kapcsolódásunkat. Elmondható, hogy 2014-ben a Váltó-ház egy szilárd szakmai programmal rendelkező, de a kihívásokra rugalmasan reagáló, megújulásra kész, nyitott intézmény.

KIEGÉSZÍTŐ PROGRAMOK

„Nyitott szolgáltatások”

2007 óta veszűnk részt a „Nyitott szolgáltatások” programban, amely tartósan utcán élők szolgáltatáshoz juttatását célozza. Heti egy alkalommal – szerda délutánonként – 16–19 óra között fogadtuk intézményűnkben a célcsoporthoz tartozó ügyfeleket.

A program keretében nyűjtott főbb szolgáltatások:

- Információnyűjtás a hajléktalanellátás intézményrendszeréről (éjszakai menhelyek, átmeneti szállók, nappali melegedők, népkonyhák stb.), önkormányzati, társadalombiztosítási és egyéb ellátásokról, álláskereső irodákról, iratpótlás lehetőségeiről, ruhaosztásról, egészségügyi ellátásról.
- A Váltó-ház bemutatása és rehabilitációs programjának ismertetése.
- Addiktológiai előgondozás, alkoholizmus teszt kitöltése, értékelése.
- Az ellátórendszerből való kilépési lehetőségek (pl. Szobabérlok Házának, lakhatási támogatás igénybevétele) ismertetése.

A „Nyitott szolgáltatások” program keretén belül 2014 márciusában addiktológiai csoportot is indítottunk tartósan utcán élők számára. Kíváncsian várjuk az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat.

„Első lépés”

2012-ben bekapcsolódtunk a TÁMOP 5.3.1. C „Első lépés” - alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkezők képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programjába.

A program két 6 hónapos szakaszban zajlott, 5 fő fejlesztő és 2 esetmenedzser munkatárs közreműködésével. Összesen 27 ügyfél bevonása történt meg, közülük senki sem morzsolódott le. Mindannyiuk esetében maradéktalanul teljesültek a kitűzött hosszú és rövidtávú fejlesztési célok. A közös hosszútávú célként az ügyfelek munkaerőpiaci esélyeinek növelését foglalmaztuk meg. Elsősorban foglalkoztatási programról van szó, ám szenvedélybeteg ügyfelek esetében kiemelten fontos az absztinencia megőrzése, a tartós józanságot eredményező életstratégia kialakítása. Ennek érdekében az egyéni fejlesztési tervek mindegyikének része volt a mentálhigiénés, önismereti, relapszus prevenciók csoportjainkon való részvétel.

12 főt tudtunk OKJ képzésbe irányítani, hogy piacképes végzettséget szerezzenek:

- targoncavezető 6 fő
- biztonsági őr 2 fő
- takarító 1 fő
- boltvezető 1 fő
- gyorséttermi eladó 1 fő
- kertgondozó 1 fő

A képzések esetében sem történt lemorzsolódás, a fenti 12 főből 10 fő már meg is kapta a bizonyítványát, 2 képzés még elhúzódik és az utógondozási szakaszban fog befejeződni. A megszerzett végzettséggel eddig 3 fő kapott állandó munkát.

A bevonás szakaszában több ügyfelünk jelezte nyelvtanulási igényét. Angol nyelvből tudtunk alapfokú csoportot indítani, amelyen 6 fő vett részt. A program eredményeként 3 főt nyelvvizsga-bizonyítványhoz is tudunk juttatni. 2 fő angol nyelvből, 1 fő szerb nyelvből fog –reményeink szerint sikeres – vizsgát tenni az utógondozási szakaszban.

A 27 főből 3 fő esetében történt visszaesés, a szerhasználatához való visszatérés, ám ebből a 3 főből is csupán 1 ügyfelünk fogyaszt jelenleg is alkoholt. Az utógondozás keretében vele is tartjuk a kapcsolatot, és azt látjuk, hogy a támogatással megszerzett végzettsége (biztonsági őrnek tanult) motiváló tényező számára, hogy újra megpróbálkozzon a józan életmóddal.

Ügyfeleink számára rendkívül nagy segítséget jelentett a fejlesztési időszak hat hónapja alatt biztosított BKV bérlet, amelyet főként a munkakereséshez és a képzéseken való megjelenéshez használtak. A program támogatásából a különböző mentálhigiénés foglalkozásokon egészséges, vitamindús ennivalót, innivalót biztosítottunk. Főként friss gyümölcsöt, müzlit, olajos magokat, ásványvizet, teát vásároltunk a rendelkezésre álló keretből. A finomságokat lakóink nagyra értékelték, többen megfogalmazták, hogy kizárólag így jutnak vitaminhoz, saját maguk

nem tudnák megvásárolni ezeket az élelmiszereket. Az egyik ügyfelünk ezzel kapcsolatos visszajelzése mára már szállóigévé is vált a munkatársak között: „A mogoró mindent visz.”

A TÁMOP program keretében pszichológus munkatárs is segítette munkánkat. Buda Erika pszichológus egyéni pszichoterápiás lehetőséget biztosított a mentális problémákkal küszködőknek.

Ügyfeleink nyeresége mellett szót kell ejteni arról is, hogy a munkatársak mit profitáltak a programból. Eleinte persze bizonytalanok voltunk, főként az újfajta adminisztrációs elvárások miatt, de az számunkra is nagy élmény volt, hogy konkrét és hatékony eszközök álltak rendelkezésünkre: az utazási bérlet, a pszichológus kolléga, a képzési lehetőségek, az élelmiszer biztosítása a csoportokon. A visszajelzéseket közvetlenül kaptuk, jó volt hallani, amikor ügyfeleink beszámoltak a képzésekről, vagy elmondták, hogy milyen sokat jelent számukra a bérlet. A program által hozott – eleinte kissé szokatlan – eljárások később jól hasznosíthatónak bizonyultak. Nagy tapasztalat volt, hogy a fejlesztési tervek valóban érdemes kisebb célokra, konkrét lépésekre lebontani. Az együttműködés lépéseinek egészen konkrét megfogalmazása a program befejeztével beépült mindennapi szociális munkánkba.

A program végén lehetőséget adtunk ügyfeleinknek, hogy írásban is visszajelezhessenek tapasztalataikról. Egyikőjük így ír:

„Szeretek itt lakni a Váltó-házban. Első pozitívumként említem a bejutás egyáltalán nem egyszerűségét. Annak a jelentkezőnek adatik meg a lehetőség, aki mások és önmaga előtt is komolyan gondolja, hogy kőkemény elhatározással a fejében választja ezt a biztonságot nyújtó absztinens környezetet. OK! Az elhatározás megvan, de a kudarc veszélye még fennáll. Ezen a ponton szeretném megemlíteni az egyénre szabott un. egyéni fejlesztési tervet, vagyis minden lakó a személyes szociális munkással együttműködve, (nem alá-fölé rendelten, utasításokat elfogadva), ha kell, sorozatos megbeszélések alkalmával határozza meg a cselekvési tervet. A személyes szociális munkással történő beszélgetések rendkívül hasznosak. Nincs olyan téma, amit ne lehetne megbeszélni, a hivatalos ügyintézésről a legszemélyesebb problémákig. A lakó sokrétű tájékoztatást kap a segítséget szolgáló lehetőségekről, mint például pszichológusi segítség, illetve lehetősége nyílik különböző tematikájú, nagyon érdekes, az absztinenciát hatékonyan támogató és egyúttal valódi személyiségét előcsalogató, tehát megfelelő önismeretet nyújtó csoportfoglalkozásokon részt venni. A csoportokon ráadásul még egészséges ételeket és italokat is felszolgálnak, ami igazán kellemes hangulatot teremt. Ezt a komplex, hatékony segítséget rendkívül fontosnak tartom a józanodáshoz vezető, néha igen „macskaköves” úton. Természetesen az önsegítő közösségek (AA, Gamma Gt, Kék Kereszt) látogatása is alapvető fontosságú. Az intézmény biztonságot, támogató légkört nyújt a józanodáshoz. Rövid távon pedig az absztinencia megtartása kis lépésekkel valósul meg. Lassan kialakul az az igény, hogy minden egyes nap tegyünk valamit a továbblépésért. Egy új munkahely megszerzése,

megtartása, családi, rokoni kapcsolatok ápolása. Vagy esetleg a Váltó-ház által szervezett, a csoportfoglalkozásokon felüli, igen élvezetes, kikapcsolódást nyújtó programok. Főzések, az ünnepek előtti készülődések. Karácsonyra üvegfestéssel ablakmatrica készítése, mécsesek, koszorúk, dekorációk, mézeskalács sütése, díszítése. Ezek mind nagy, de örömteli kihívásoknak bizonyultak számomra. Ezek az események lehetőséget biztosítottak, hogy megtaláljuk a közös hangot, mind egymás, mind a külvilág felé. Én úgy érzem, hogy ilyen hatékony segítséggel még a reménytelen helyzetből is van kilépés az ÉLET-be.”

TERVEINK, TÖREKVÉSEINK

Szeretnénk megerősíteni a Váltó-ház szakmai helyét a BMSZKI szervezetén belül. Régi elvárás, hogy legyünk a BMSZKI egészének „kiszolgálói” az addiktológiai kérdésekben. Erre eddig is készek voltunk, de az együttműködések mégis akadoztak. Úgy látjuk, hogy lehetne sokkal nagyobb arányú az érintett ügyfelek hozzánk irányítása. Tervezzük, hogy 2014-ben felvesszük a kapcsolatot a BMSZKI egyéb intézményeivel kihelyezett felvételi csoportok indítását ajánlva. Emellett átgondoljuk, hogyan lehetne beépíteni a Váltó-házzal való együttműködést a BMSZKI eljárás rendjébe.

Tervezzük, hogy az önszolgáltató közösségek (Anonim Alkoholisták, Gamma GT, Kék Kereszt) számára helyiséget kínálunk, hogy intézményünkön belül is szervezni tudják gyűléseiket.

Már szó esett az alkoholizmus kezelésének paradoxonjáról. Létezik azonban egy másik paradoxon is, mégpedig az ezzel a betegséggel kapcsolatos társadalmi attitűd paradoxonja. A társasági élet, a családi események, az ünneplés elfogadott része az alkoholfogyasztás, de a feszültségek oldásának is legális eszköze. Az ivás azonban erkölcsi kategóriává változik, amint valaki függővé válik. Sokat inni, minden nap inni, rendszeresen berúgni lehet férfierény, virtus, de betegnek lenni, és kezelést vagy segítséget kérni megvetendő, szégyenteljes. Szeretnénk lehetőségeinkhez képest szerepet vállalni ennek a társadalmi attitűdnek a megváltoztatásában, a szenvedélybetegekkel – és természetesen a hajléktalanokkal – szembeni előítéletek lebontásában. Talán azzal tudnánk legjobban szolgálni a szemléletváltást, ha intézményünket még a mostaninál is nyitottabbá tennénk. További önkénteseket várunk a társadalom mindenféle területéről. Ennek érdekében felvettük a kapcsolatot egy fiatal pénzügyi szakemberekből álló csoporttal, akik önkéntes munkát keresnek a szociális szférában. Megkerestük a Rákoshegyi Holdsugár idősek klubját is, ahonnan reményeink szerint szintén érkeznek majd hozzánk önkéntes munkatársak. Megvizsgáljuk a lehetőségét, hogy intézményünk kertjét felajánljuk a közösségi kert programba és a Tündérvásár programba.

Mindenekelőtt szeretnénk megőrizni az alkoholbeteg hajléktalan emberek segítségével kapcsolatos elköteleződésünket, programunk alappilléreit, szemléletünket, de úgy, hogy ügyfeleinkkel együtt magunk is folyamatosan készen álljunk a változásra, a megújulásra.

A kiadvány a

TÁMOP-5.3.1-C-09/1-2010-0006 azonosítószámú
„BMSZKI Első Lépés – Alacsony foglalkoztatási eséllyel rendelkező hajléktalan
emberek képessé tevő és önálló életvitelt elősegítő programja”

valamint a

TÁMOP-5.3.3-11/1-2011-0001 azonosítószámú
„Nytás az utcára” – Az utcán élő hajléktalan személyek társadalmi
visszailleszkedésének, foglalkoztathatóságának elősegítése, sikeres
munkaerőpiaci integrációjának megalapozása”
projektek keretében készült.

Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei

1134 Budapest, Dózsa György út 152.

www.bmszki.hu

e-mail: modszertan@bmszki.hu

Tel: 06-1-238-95-00

Menhely Alapítvány

1082 Budapest, Baross u. 41.

www.menhely.hu

ISSN 1785-30-79

ISBN 978-963-86443-2-9

ÁLLATKERTI KIRÁNDULÁS

Otthontalanul... Tégy az emberért!

ÉLETVEZETÉSI CSOPORT – KIRÁNDULÁS

Otthontalanul... Tégy az emberért!

ALKOTÓCSOPORT

Otthontalanul... Tégy az emberért!

FŐZÉS ÖRÖME

Otthontalanul... Tégy az emberért!

Otthontalanul... Tégy az emberért!

SZÁMÍTÓGÉPES KÉSZSÉGFEJLESZTÉS

Otthontalanul... Tégy az emberért!

ÉLETVEZETÉSI CSOPORT – LEKVÁRFŐZÉS

Otthontalanul... Tégy az emberért!

ÖNKÉNTES MUNKA

Otthontalanul... Tégy az emberért!

„Átmentünk nagyon sok szenvedésen, nélkülözésen. Éhezünk, fáztunk, mínusz tizenötben. Esett a hó, vízben aludtunk. Esett ránk a hó. Ezt olyan nem tudja, akivel ez nem történt meg. Nem tudja. Én hiába mondom önnek. Nem sértésből mondom önnek. Ön biztos jobb körülmények között él, mint ahol mi voltunk. Szóval, ön ezt csak akkor tudná meg, ha átélné, kipróbálná. Én ezt nem kívánom. Az emberből állatot csinál. Hál' Istennek, én úgy érzem, hogy ... nem lettünk ettől rossz emberek. De van, aki ettől rosszabb lett. ... Én úgy érzem, hogy ez a szenvedés, ez valamilyen szinten nemesített rajtam. Már abból a tekintetből – nem, hogy rámfért, ez senkire nem fér rá - hanem azért, hogy tisztába jöjjenek dolgokkal. Tudjam azt, hogy mi az értéke egy ilyen szenvedésnek. Hogy tudjam, az értéke mi egy háznak, egy családnak, akárkinek a szeretete mekkora érték. ... És úgy tervezgettük a jövőnket, hogy ez nem fog sikerülni. Nekünk úgy kell átvészelnünk a telet, meg a rossz időszakokat, meg mindent, hogy nélkülük. És akkor jött a meglepetés, hogy mégis, van albérlet, menjünk el, nézzük meg, és ha tetszik önöknek, akkor befejezzük a keresést, és akkor beköltözünk.”